ISSN 2304-5809

Молодий Вчений

8 (23)
2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 8 (23) серпень, 2015 р.

Частина 1

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна - кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

Обкладинка журналу присвячена Дню бджоляра, що відзначається щороку 19 серпня. Бджільництво у нашій країні є дуже поширеним зайняттям. Перший рамковий вулик було винайдено Петром Прокоповичем у 1814 році. Україна є також першою в світі країною з виробництва меду, випереджаючи країни Європи за обсягами виробництва меду в кілька разів. Мед – один із найунікальніших продуктів за своїми властивостями, що містить цінний комплекс поживних елементів.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Антоненко Л.П., Хохотва О.П., Ільницька Г.Д., Задніпрянець Ю.М., Демишок Т.І., Тимошенко В.В.
Видалення іонів Cu (II) I Zn (II) в динамічних умовах композиційним сорбентом, що містить нанопорошок алмазу 8

Бабиченко В.Я., Кирилюк С.В., Дудник А.В., Черепащук Л.А., Поддубный О.А.
Защита подземных частей зданий и сооружений от воздействия подземных вод 13

Галинский А.М.
Определение эмпирических зависимостей для уточнения математической модели процесса устройства горизонтального экрана под сооружением 17

Калашнікова В.В.
Комфортне житло. Класифікація житла в залежності від рівня комфортності. Особливості проектування елітного житла 23

Менейлюк А.И., Петровский А.Ф., Борисов А.А.
Новые области применения технологии горизонтально-направленного бурения 28

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Войчун Ю.І.
Організація релігійного життя чеських поселенців на Волині в другій половині ХІХ ст. 34

Колесник О.В.
Друкарські установи в культурному житті Херсонської губернії у другій половині ХІХ ст. 37

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Александрова Г.М.
Необхідність та зміст реформи житлово-комунального господарства в Україні 42

Олейникова О.О., Бевзенко К.С.
Особливості реалізації реінжинінгу бізнес-процесів у страхових організаціях 45

Бойченко Е.Б.
Теоретичне обґрунтування ризиків відтворення соціального життя регіонального социуму 50

Добрянська М.В.
Методичне забезпечення конкурентоспроможності підприємств Західного регіону на засадах оптимізації їх технологічного оновлення 55

Заяць О.І.
Інституційна диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків України 61

Lebid V.S., Prutska E.O.
Lending of AIC: alternative forms 66

Макарчук О.Г.
Впровадження передових технологій управління як запорука ефективного ведення бізнесу 69

Марченко К.С.
Аналіз середовища формування господарських рішень підприємствами добувної промисловості та розроблення кар'єрів 72

Навроцька Т.А.
Дослідження стану функціонального забезпечення управління інноваційною діяльністю на підприємствах авіабудування 76

Стеблюк Н.Ф., Філін А.О.
Вплив податкового навантаження на діяльність підприємств 80

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Арцишевський Р.А., Баглик А.І.
Антропологічний статус людського ембріона в аспекті проблеми аборту 88

Данилова Т.В.
«Переход от одного глубочайшего к другому – дверь ко всему чудесному», или несколько слов об источнике трансформаций вселенной в контексте даосской философской традиции 91

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Коляда Т.А.
Форми державно-приватного партнерства: стан наукової дискусії 96

Мельниченко Р.С.
Проблеми застосування судом непоіменованих способів захисту цивільних прав та інтересів 99

Щербина Б.С.
Відмова від прийняття спадщини як спосіб здійснення права на спадкування 103

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Акімова О.М.
Позааудиторна самостійна робота майбутніх учителів початкової школи як компонент підготовки до роботи в інклюзивному середовищі 110

Гаврилюк О.О., Паламарчук Л.Б.
Педагогічна майстерність майбутнього викладача ВНЗ 113

Давидченко І.Д.
Формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку 115

Карабін О.Й.
Складові професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю 119
Лоїк Г.Б.
Підготовка майбутніх менеджерів туризму до професійної діяльності в умовах інноваційних технологій 122
Ніколаєва С.Ю.
Міжкультурна іншомовна освіта в Україні: ключові проблеми 125
Павлюк Р.О.
Розвиток іншомовного професійного мовлення у контексті науково-дослідної діяльності магістрів гуманітарного профілю 131
Романишина О.Я.
Компоненти, критерії та показники сформованості професійної ідентичності в майбутніх учителів нематематичних спеціальностей 134

МЕДИЧНІ НАУКИ

Васкес Абанто А.Э., Арельяно Васкес С.Б., Васкес Абанто Х.Э.
Здоровье и болезнь как основные жизненные категории 140
Захарчук А.И.
Токсокарозная инвазия у младенцев: клинико-эпидемиологические, биохимические, серологические и иммунологические особенности 143

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Боличева О.В.
Структурна модель персоніфікації професійних знань 152
Радзімовська О.В.
Опитувальник професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (презентація авторської методики) 155
Цілинко І.О.
Теоретичний аналіз емоційної саморегуляції особистості 161

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Кузів М.В.
Чеські музиканти в музичній культурі Поділля на початку XX століття 166

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Лис А.Б.
Аналіз світового досвіду надання послуг населенню державними і самоврядними органами влади 172

НАШІ АВТОРИ 176

CONTENTS

ENGINEERING SCIENCES

Antonenko L.P., Khokhotva O.P., Ilnytska G.D., Zadniprianets Y.M., Demyshok T.I., Tymoshenko V.V.
The removal of Cu (II) and Zn (II) ions in dynamic conditions by composite sorbent containing diamond nano-powder........8

Babichenko V.Y., Kyrylyuk S.V., Dudnik A.V., Cherepashchuk L.A., Poddubnyi O.A.
Security underground parts buildings and structures impact from underground water........13

Galinskiy A. M.
Determination of the empirical relationships to refine the mathematical model of the process of horizontal screen, under construction........17

Kalashnikova V.V.
Comfortable dwelling. The classification of dwelling depending on the level of comfort. features of the design elite dwelling........23

Meneylyuk A.I., Petrovsky A.F., Borisov A.A.
New applications of horizontal directional drilling........28

HISTORICAL SCIENCES

Voychun Y.I.
Organization of religious life czech settlers in Volyn in the late 19th century........34

Kolesnik O.V.
Printing institutions in the cultural life of the Kherson Province in the second half of the XIX century........37

ECONOMIC SCIENCES

Aleksandrova G.M.
Necessity and maintenance of reform dwelling-communal economy in Ukraine........42

Oleinikova E.A., Bevzenko K.S.
Features of the implementation of business process reengineering in insurance companies........45

Boychenko E.B.
Theoretical substantiation risks playing social life of regional society........50

Dobrjanska M.V.
Methodological implementation of competitiveness of enterprises in the Western region on the basis of optimizing their technological innovation........55

Zayats O.I.
Institutional diversification of external trade relations of Ukraine........61

Lebid V.S., Prutska E.O.
Lending of AIC: alternative forms........66

Makarchuk O.G.
Introduce advanced technology management as the key to effective business activity........69

Marchenko K.S.
Environment analysis of economic solutions formation at mining and quarry extraction enterprises........72

Navrotska T.A.
Research of functional software innovation management in enterprises aircraft........76

Steblyuk N.F., Filin A.A.
The impact of the tax burden on enterprises........80

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Artsishevsky R.A., Bahlyk A.I.
The anthropological status of the human embryo in the aspect of the problem of abortion........88

Danylova T.V.
"Both may be called profundities; and the depth of profundity is the gate of every mystery": a few words on a source of transformation of the universe through the lens of Taoist philosophical tradition........91

LAW SCIENCES

Koliada T.A.
The forms of public-private partnership: the state of the scientific debate........96

Melnychenko R.S.
Problems of application the unnamed methods of protection of the civil rights and interests by the court........99

Scherbyna B.S.
Rejection of the inheritance as a way of inheritance right implementation........103

PEDAGOGICAL SCIENCES

Akimova H.M.
The future primary school teachers extracurricular independent work as a component of preparation to work in an inclusive environment........110

Havrilyuk O.O., Palamarchuk L.B.
Pedagogical mastery of future teacher of university........113

Davydchenko I.D.
Formation linguistic and cultural competence of caregivers of preschool children........115

Karabin O.Y.
Components of professional competence of future professionals computer profile........119

Loik H.B.
Training of future managers for tourism business under conditions of innovative technologies....122

Nikolaeva S.Y.
Intercultural foreign language education in Ukraine: key issues....125

Pavliuk R.O.
Professional development of foreign professional speech in the context of scietific and research activity of masters of humanities....131

Romanyshyn O.Y.
Components, criteria and indicators formation of professional identity in non-mathematical specialties future teachers....134

MEDICAL SCIENCES

Vásquez Abanto J.E.
Arellano Vásquez S.B.
Vásquez Abanto A.E.
Health and disease as a major life categories....140

Zakharchuk O.I.
Toxocariasis invasion in infants: clinical and epidemiological, biochemical, serological and immunological features....143

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Bolycheva O.V.
Structural model of personification of professional knowledge....152

Radzimovska O.V.
Professional identity questionnaire of vocational school students (author presentation techniques)....155

Tsilynko I.O.
Theoretical analysis of emotional self-regulation....161

CULTURAL STUDIES

Kuziv M.V.
Czech musicians in the musical culture of Podolia in the early Twentieth century....166

STATE ADMINISTRATION

Lys A.B.
Analysis of international practices of services rendered to population by public and local authorities....172

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 543

ВИДАЛЕННЯ ІОНІВ CU (II) І ZN (II) В ДИНАМІЧНИХ УМОВАХ КОМПОЗИЦІЙНИМ СОРБЕНТОМ, ЩО МІСТИТЬ НАНОПОРОШОК АЛМАЗУ

Антоненко Л.П., Хохотва О.П.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
Ільницька Г.Д.
Інститут надтвердих матеріалів імені В.М. Бакуля Національної академії наук України
Задніпрянець Ю.М., Демишок Т.І.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
Тимошенко В.В.
Інститут надтвердих матеріалів імені В.М. Бакуля Національної академії наук України

Досліджено адсорбційні властивості композиційного волокнистого адсорбенту, що містить сульфатну хвойну вибілену целюлозу, каолінове, лавсанове волокна та нанопорошок алмазу детонаційного синтезу марки АСУД 99р в динамічних умовах. Показано, що введення нанопорошку АСУД 99р до складу фільтрувального матеріалу збільшує його адсорбційну ємність: об'єм пропущеного розчину, з майже повним вилученням іонів Cu^{2+} зріс на 60% порівняно з фільтрувальним матеріалом без додавання АСУД 99р. Методом потенціометричного титрування суспензії нанопорошку АСУД 99р було визначено тип і концентрацію поверхневих активних центрів. Встановлено, що переважають кислотні функціональні групи і основним механізмом вилучення іонів важких металів є іонообмінний. Це ж підтверджує і форма кривої зростання концентрації іонів Cu^{2+} на виході з адсорбційної колонки. Показано, що солі жорсткості не впливають на сорбцію іонів важких металів нанопорошком алмазу. Встановлено, що нанопорошок алмазу детонаційного синтезу марки АСУД 99р адсорбує іони важких металів як в кислому середовищі внаслідок іонного обміну на карбоксильних, фенольних і лактонних групах, так і в лужному завдяки наявності осно́вних активних центрів, які вилучають метали у вигляді негативно заряджених гідроксокомплексів.

Ключові слова: композиційний адсорбент, фільтрувальний матеріал, нанопорошок алмазу детонаційного синтезу, функціональні групи, адсорбція, іони важких металів

Постановка проблеми. Раціональне використання водних ресурсів є однією із найактуальніших задач сучасної екології, тому для її вирішення велика увага приділяється саме очищенню стічної води різних підприємств. Водночас особливе значення має контроль за вмістом важких металів, які є одними з найнебезпечніших в біологічному відношенні компонентами природних вод. Необхідно пам'ятати, що у всіх метаморфозах, що відбуваються в навколишньому середовищі, метали не зникають, а вступають у взаємодію, після чого часто утворюються їх водорозчинні сполуки, здатні до міграції [1]. Це значно ускладнює очищення від них водних об'єктів найпопулярнішими методами: коагуляцією, фільтрацією, фільтруванням і біохімічною очисткою.

Тому розробка ефективних екологічно чистих адсорбційних технологій є нині актуальною задачею, успішне вирішення якої є винайдення нових ефективних методів вилучення і концентрування іонів важких металів з водних розчинів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною вимогою, що пред'являється до фільтрувального матеріалу, є здатність до тонкої очистки за умови великої швидкості фільтрування, малому гідравлічному опорі і перепадів тиску рідини. Але потрібно звернути увагу на те, що потреба у високій пропускній здатності важко поєднується з необхідністю високої чистоти очищення. Тому для процесу фільтрування необхідний матеріал оптимальної пористості, яка за помірного гідравлічного опору забезпечувала б високе очищення [3].

Актуальність теми пов'язана з проблемою пошуку ефективних сорбентів серед природних мінералів для видалення розчинених важких металів з води.

Серед широкого спектру існуючих наноматеріалів в першу чергу необхідно звернути увагу на прості речовини, які утворені вуглецем. Різноманітністю вуглецевих скелетів і типів хімічних зв'язків між атомами вуглецю пояснюється велика кількість відомих нині алотропних форм вуглецю. Наноалмази мають таку ж кристалічну структуру, як і звичайний алмаз, але їх кристали значно менші за розмірами: від 2 до 8 нм. Завдяки цьому велика частина атомів вуглецю знаходиться на поверхні, де властивості атомів відрізняються від властивостей атомів вуглецю в об'ємі. Поверхневі атоми мають вільні валентності, які можуть замикатися одна на одну з утворенням 5- і 6-членних циклів [4].

Атоми вуглецю, що знаходяться на поверхні, на відміну від атомів в об'ємі, мають вільні валентності і можуть приєднувати атоми інших елементів. Наявність активних груп атомів полегшує хімічну модифікацію поверхні і створює можливості управління властивостями наноалмазів. У всьому іншому наноалмази мають властивості звичайних алмазів, зокрема дуже високу твердість і хімічну інертність [5; 6].

Малий розмір частинок нанопорошку алмазу обумовлює їхню велику питому поверхню, що призводить до збільшення вільної поверхневої енергії. Зменшення вільної поверхневої енергії може відбуватися внаслідок агрегації частинок.

Отримання нанопорошків з великою питомою поверхнею здійснюють спеціальними методами формування поверхневих властивостей. Формування поверхневих властивостей здійснюється шляхом спеціальної реконструкції. Реконструкція поверхні є складним фізико-хімічним процесом, який включає низку стадій обробок поверхні нанопорошків алмазу, таких як термохімічне, хімічне і електрохімічне. Зазвичай на поверхні нанопорошків алмазу знаходиться велика кількість груп, що містять кисень, які великою мірою визначають агрегаційні властивості порошків. Тому для збільшення питомої поверхні нанопорошків алмазу і зменшення агрегаційної здатності алмазних час-тинок необхідно зменшити кількість груп, які містять кисень, на поверхні частинок наноалмазу, шляхом розроблення нових схем реконструкції поверхні нанопорошків алмазу [7; 8].

© Антоненко Л.П., Хохотва О.П., Ільницька Г.Д., Задніпрянець Ю.М., Демишок Т.І., Тимошенко В.В., 2015

Така реконструкція нанопорошку алмазу детонаційного синтезу марки АСУД 99 була здійснена в інституті надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України та отримано нанопорошок алмазу марки АСУД 99р. Результати дослідження адсорбційних властивостей обох нанопорошків в статичних умовах опубліковано раніше [9; 10].

Мета роботи. Метою роботи було дослідження впливу нанопорошку алмазу у складі композиційного сорбенту на адсорбцію іонів важких металів в динамічних умовах, визначення основних функціональних груп адсорбенту АСУД 99р, а також впливу pH середовища та солей жорсткості на процес сорбції.

Виклад основного матеріалу. Оскільки адсорбент АСУД 99р є порошком з нанорозмірними часточками, було виготовлено композиційний волокнистий адсорбент, що містить 20% сульфатної хвойної вибіленої целюлози, 40% каолінового волокна, 40% лавсанового волокна та 2% АСУД 99р. Аналогічно виготовляли фільтруючий матеріал без нанопорошку алмазу. З виготовленого листового матеріалу вирізали фільтрувальні шари діаметром 7,6 см, які поміщали у колонку. Висота фільтрувального шару складала 13 см, швидкість фільтрування становила 86,75 м/год.

Для дослідження адсорбції іонів Cu^{2+} з розчину $CuSO_4$ нанопорошком алмазу АСУД 99р в динамічних умовах через колонки, заповнені фільтрувальним матеріалом без адсорбенту та з адсорбентом пропускали розчин солі $CuSO_4$ з початковою концентрацією іонів міді 2,8 мг/дм^3 та відбирали проби фільтрату, в яких визначали залишковий вміст іонів міді (II) фотометричним методом з ДДК натрію.

Як видно з рис. 1, з перших 75 см^3 розчину $CuSO_4$ іони міді (II) на фільтрувальному матеріалі без АСУД 99р адсорбувалися майже повністю, а надалі їх концентрація поступово зростала, поки не відбувалося повного насичення адсорбенту після пропускання 250 см^3 розчину. Фільтрувальний матеріал з АСУД 99р практично повністю вилучав іони міді з перших 120 см^3 розчину, а повне насичення спостерігалось після пропускання 280 см^3 модельного розчину. Збільшення адсорбційної ємкості фільтрувального матеріалу відбулося саме завдяки внесенню до його складу нанопорошку алмазу.

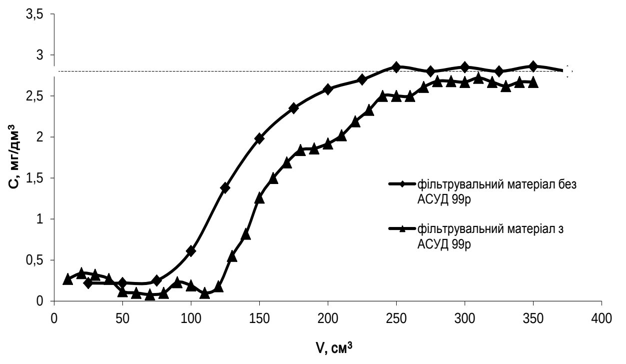

Рис. 1. Динаміка адсорбції іонів міді (II) з розчину $CuSO_4$ фільтрувальним матеріалом без адсорбенту та з адсорбентом відповідно

Для математичного вираження залежності між концентрацією іонів металу та часом сорбції за певної швидкості пропускання розчину через колонку найчастіше використовують модель Томаса (1), яка є найбільш простою і зручною.

$$\frac{C}{C_0}=\frac{1}{1+\exp\left(k_{Th}\left(\frac{Q_0M}{v}-C_0t\right)\right)}, \quad (1)$$

де k_{Th} – константа моделі Томаса, дм^3/(мг·год);

Q_0 – максимальна концентрація розчиненої речовини у твердій фазі, мг/г;

v – об'ємна швидкість пропускання розчину через колонку, дм^3/год;

M – маса сорбенту, г;

t – час, год.

Кінетичний коефіцієнт k_{Th} та адсорбційну ємність завантаження колонки можна визначити з рівняння моделі у лінійній формі (2):

$$\ln\left(\frac{C_0}{C}-1\right)=\frac{k_{Th}Q_0M}{v}-k_{Th}C_0t\,. \quad (2)$$

Модель Томаса пов'язує концентрацію на виході з колонки зі швидкістю пропускання розчину. І хоча в лінійну залежність об'ємна швидкість безпосередньо не входить, вона входить неявним чином у час сорбції, який дорівнює об'єму профільтрованого розчину, поділеному на об'ємну швидкість. Модель застосовується для діапазону початкових концентрацій (0,08–0,93)·C_0 і досить коректно описує процес сорбції, для якої справедлива ізотерма Ленгмюра та кінетика якої відповідає рівнянню другого порядку. Модель також передбачає, що процес сорбції контролюється масообмінними процесами між твердою та рідкою фазами.

Кількість іонів міді $m_{ад}$, яка затримана у колонці, відповідає площі над кривою проскоку у координатах $C–t$ і була розрахована чисельним інтегруванням.

За початкової концентрації іонів міді 2,8 мг/дм^3 побудована початкова крива адсорбції іонів Cu^{2+} з розчину солі $CuSO_4$ в динамічних умовах, що адсорбуються на фільтрувальному матеріалі з адсорбентом (рис. 2).

Графічну залежність у координатах $\ln\left(\frac{C_0}{C}-1\right)-t$ наведено на рис. 3.

Рівняння лінійної апроксимації має вигляд:

y = – 2,6319x + 6,7214 $\qquad R^2 = 0,8492$

Оскільки коефіцієнт кореляції RI < 0,95, то це свідчить про те, що модель Томаса не описує сорбцію Cu^{2+} на АСУД 99р. Модель Томаса передбачає сорбцію у мономолекулярному шарі на енергетично однорідній поверхні. Очевидно, поверхня фільтрувального матеріалу з АСУД 99р не є однорідною. Додатковим свідченням цього є різке, а не поступове, зростання концентрація іонів міді в елюаті після пропускання певного об'єму модельного розчину, що наводить на думку про заповнення певної адсорбційної ємності.

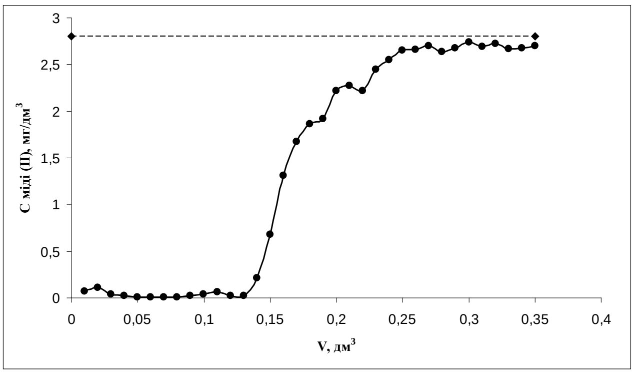

Рис. 2. Динаміка сорбції іонів Cu^{2+} з розчину солі $CuSO_4$ фільтрувальним матеріалом з нанопорошком ($C_{поч.}$ = 2,8 мг/дм^3)

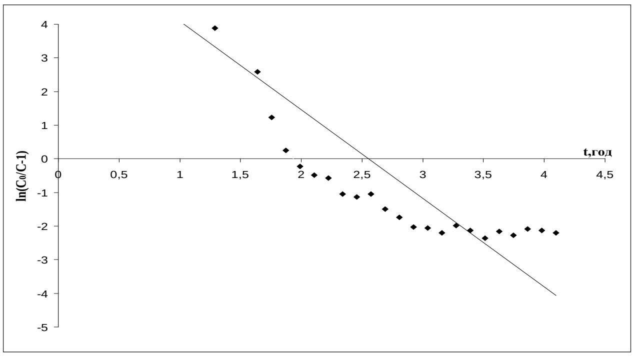

Рис. 3. Модель Томаса для сорбції Cu^2 на АСУД 99р у лінійній формі

Така сама ситуація спостерігається і у разі пропускання через колонку розчину $ZnSO_4$. Динаміку сорбції іонів Zn^{2+} з розчину $ZnSO_4$ фільтрувальним матеріалом з наноматеріалом представлено на рис. 4. Початкова концентрація іонів Zn^{2+} в розчині $ZnSO_4$ становила 10,0 мг/дм³.

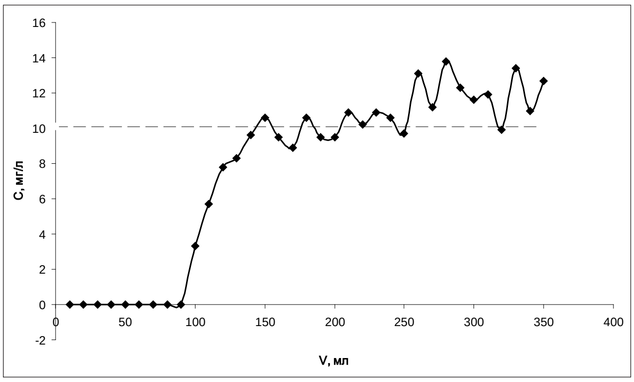

Рис. 4. Динаміка сорбції іонів цинку (II) з розчину $ZnSO_4$ фільтрувальним матеріалом з наноматеріалом ($C_{поч.}$ = 10 мг/дм³)

З рис. 4 видно, що сорбція відбувається миттєво, а концентрація іонів Zn^{2+} починає зростати після пропускання 90 см³ розчину і перестає адсорбуватися після пропускання 150 см³ розчину $ZnSO_4$. Надалі адсорбовані іони цинку починають вимиватися з адсорбенту.

Для визначення основних функціональних груп адсорбенту АСУД 99р, які визначають механізм вилучення важких металів з водного середовища, можна використовувати різні варіанти титриметричного аналізу, що дозволить з різною точністю визначити та диференціювати кислотні та осно́вні групи за значенням pK_a. В даній роботі використовувалось потенціометричне титрування. Його суть полягає у обробленні суспензії АСУД 99р 0,1 М HCl (для переведення усіх кислотних груп у H^+-форму) з наступним титрування лугом, фіксуючи зміну pH за допомогою pH-метра. Спочатку відтитровуються вільні протони, а потім протони кислотних груп на поверхні сорбенту.

Таблиця 1

Кількість функціональних груп адсорбенту АСУД 99р

Типи активних центрів	Щільність активних центрів, ммоль-екв/г
Карбоксильні	2,67
Фенольні	2,36
Лактонні	1,03
Осно́вні	3,08

Аналогічно визначали і загальну кількість основних груп.

Результати розрахунку функціональних груп адсорбенту АСУД 99р наведено в табл. 1.

Таким чином, в адсорбенті АСУД 99р значно переважають кислотні групи. Це означає, що домінуючим механізмом вилучення важких металів нанопорошком алмазу АСУД 99р є іонний обмін.

В усіх описаних вище дослідженнях адсорбційної здатності адсорбенту АСУД 99р розчини металів готувалися з використанням дистильованої води, але в промисловості використовується переважно технічна вода, яка містить солі жорсткості, що можуть впливати на адсорбційну здатність. Тому було досліджено адсорбційну здатність АСУД 99р за наявності іонів Ca^{2+} та Mg^{2+}. На рис. 5 представлена динаміка сорбції іонів міді (II) з розчину $CuSO_4$ на водопровідній воді.

З рис. 5 видно, що адсорбція перебігає протягом пропускання 140 см³ розчину, далі вона починає спадати до повного насичення після пропускання 220 см³ розчину.

Як відомо, жорсткість води це один із найважливіших показників якості води, саме тому нами досліджено можливість пом'якшення водопровідної води фільтрувальним матеріалом із адсорбентом АСУД 99р. Раніше було показано, що солі Ca^{2+} не лише не погіршують адсорбцію важких металів, а навіть покращують її [11].Результати досліджень зміни жорсткості водопровідної води фільтрувальним матеріалом із адсорбентом АСУД 99р наведено у табл. 2.

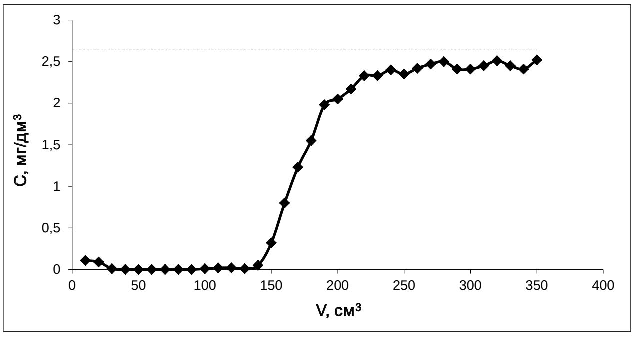

Рис. 5. Динаміка сорбції іонів міді (II) з розчину $CuSO_4$ на водопровідній воді ($C_{поч.}$ = 2,8 мг/дм³)

Таблиця 2

Зміна жорсткості водопровідної води фільтрувальним матеріалом із адсорбентом АСУД 99р

Показник	Вода до фільтрування, ммоль,/дм³	Вода після фільтрування, ммоль/дм³
Карбонатна жорсткість	4,4130	0,3341
Стала жорсткість	0,0370	0,0059
Загальна жорсткість	4,4500	0,3400

Як видно з табл. 2 вода, яка була пом'якшена за допомогою адсорбенту АСУД 99р має на порядок меншу жорсткість, ніж до пропускання через фільтр, що може мати велике значення в тих регіонах де вода дуже жорстка, або для виробництв, які використовують пом'якшену воду. Пом'якшення води не вплинуло на ефективність сорбції іонів міді. Це може бути пов'язано з тим, що при однакових зарядах іонів Cu (II), Ca (II) і Mg (II) іонні радіуси міді і магнію майже однакові (0,073 і 0,072 нм відповідно), а кальцію він більший (0,1 нм), що в свою

чергу впливає на радіус гідратованого іона: зі збільшенням іонного радіуса радіус гідратованого іона зменшується. Таким чином, гідратовані іони кальцію менші, ніж іони міді, і можуть займати іонообмінні ємності, недоступні для *Cu* (II). Крім того, іони міді, на відміну від іонів кальцію, здатні до хелатоутворення за донорно-акцепторним механізмом з волокнистою матрицею фільтрувального матеріалу, що загалом позитивно відображається на ступені вилучення *Cu* (II) з води. Відомо, що величина адсорбції іонів значно залежить від їх форми знаходження в розчині і стану самої поверхні адсорбенту, тому варіювання pH розчину призводить до зміни адсорбційних характеристик іонів, що визначають і заряд поверхні [12].

Визначення впливу середовища розчину на адсорбцію іонів важких металів проводилось шляхом додаванням *NaOH* або *HCl*. Результати дослідження наведено на рис. 6.

Як видно з рис. 6, концентрація іонів Zn^{2+} дещо менша в лужному середовищі, ніж у кислому чи нейтральному. Це пояснюється утворенням іонами Zn^{2+} у лужному середовищі гідроксо-комплексів, які, мають негативних заряд та вилучаються з розчину на аніонообмінних (осно́вних) активних центрах суспензії нанопорошку АСУД 99р. Тобто, нанопорошок АСУД 99р є амфолітом.

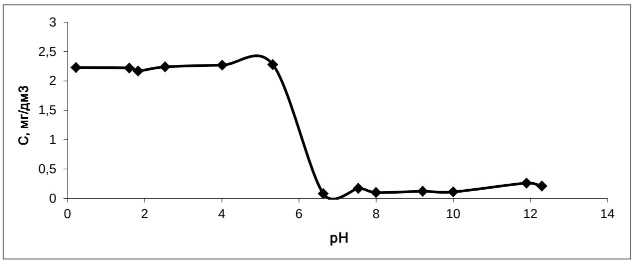

Рис. 6. Сорбція іонів Zn^{2+} з розчину Zn^{2+} з розчину $ZnSO_4$ нанопорошком АСУД 99р за різних значень pH ($C_{поч.}$= 10 мг/дм³)

Висновки. Встановлено, що в адсорбенті АСУД 99р є кислотні (карбоксильні, фенольні, лактонні) та осно́вні типи активних центрів, перші з яких переважають. Основним механізмом вилучення іонів металів є іонообмінний.

Досліджено динаміку адсорбції іонів міді та цинку фільтрувальним матеріалом з нанопорошком алмазу АСУД 99р та встановлено, що його внесення до складу композиційного матеріалу сприяє глибшому вилученню важких металів.

Показано, що іони жорсткості не знижують ефективність сорбції іонів Cu^{2+}.

Встановлено, що нанопорошок алмазу детонаційного синтезу марки АСУД 99р адсорбує іони важких металів як в кислому, так і в лужному середовищі за рахунок залучення у процес сорбції різних функціональних груп на його поверхні.

Список літератури:

1. Майстренко В. Н. Эколого-аналитический моніторинг супертоксикантов. / В. Н. Майстренко, Р. З. Хамито // М.: Химия. – 1960. – 105 с.
2. Никифорова Т. Е., Козлов В. А., Багровская Н. А., Родионова М. В. Сорбционные свойства ферментативного модифицированного льняного волокна // Журнал прикладной химии. – 2007. – Т. 80. – № 2. – С. 236-241.
3. Романов Г. А. Очистка природной воды в осветлителях со взвешенным фильтром / Г. А. Романов, А. И. Езерский, Ю. М. Смирнов // Проблемы производства полуфабрикатов и очистка сточных вод предприятий ЦБП. – М.: ВНИИБ, 1975. – С. 182-193.
4. Новиков Н. В. Детонационные алмазы в Украине / Н. В. Новиков, Г. П. Богатырева, М. Н. Волошин // Физика твердого тела. – 2004 (46). – Вып. 4. – С. 585-590.
5. Новиков Н. В. Наноалмазы: синтезы, свойства, применение / Н. В. Новиков, В. В. Даниленко, Г. П. Богатырева, В. И. Падалко // Международная акаде-мия КОНТЕНАНТ. – 2010. – С. 4-22.
6. Богатырева Г. П. Структура, субструктура, фазовый состав ультродисперсных алмазов АДС и УДА / Г. П. Богатырева, Ю. И. Созин, Н. А. Олейник // Сверхтвердые материалы. – 1998. – № 4. – С. 5-10.
7. Олейник Г. С. К механизму формирования наночастиц алмаза детонационного синтеза, получаемого из продуктов разложения взрывчатых веществ / Г. С. Олейник, А. А. Бочечка // Сверхтвердые материалы. – 2008. – № 3. – С. 3-30.
8. Кулакова И. И. Сорбционные свойства пористого дисперсного алмаза / И. И. Кулакова, В. В. Корольков, А. В. Карпец, О. Г. Ларионов, Г. В. Лисичкин // Породоразрушающие инструменты. – 2008. – С. 123-129.
9. Антоненко Л. П. Вплив реконструкції нанопорошків алмазу на очищення води від іонів Cu2+ / Л. П. Антоненко, Ю. М. Задніпрянець, О. М. Дзюбак, А. Ю. Бабич, Р. П. Трубійчук // Науковий збірник Вісник НТУУ "КПІ" Хімічна інженерія, екологія та ресурсозбереження. – № 2 (13). – 2014. – С. 49-52.
10. Антоненко Л. П. Исследование влияния реконструкции нанопорошка алмаза на адсорбцию ионов меди / Л. П. Антоненко, А. П. Хохотва, Ю. М. Задніпрянець, В. В. Тимошенко, Т. И. Демышок, О. Н. Дзюбак // Науковий збірник Вісник НТУ "ХПІ" сер. «Механіко-технологічні системи та комплекси. – № 60(1102). – 2014. – С. 3-8.
11. Богатырёва Г. П. Повышение фильтрующей способности бумажных фильтров / Г. П. Богатырёва, Г. Д. Ильницкая, Л. П. Антоненко, О. В. Лещенко // Сборник научных трудов XIX международная научно-техническая конференция «Экологическая и техногенная безопасность. Охрана водного и воздушного бассейнов. Утилизация отходов» 11-15 июня 2012 г. Бердянск – С. 90-100.
12. Кузнецов Ю. В. Основы очистки воды от радиоактивных загрязнений / Ю. В. Кузнецов, В. Н. Щебетковский, А. Г. Трусов // М.: Атомиздат, 1974. – 360 с.

Антоненко Л.П., Хохотва А.П.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»
Ильницкая Г.Д.
Институт сверхтвердых материалов имени В.Н. Бакуля Национальной академии наук Украины
Заднипрянец Ю.Н., Демышок Т.И.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»
Тимошенко В.В.
Институт сверхтвердых материалов имени В.Н. Бакуля Национальной академии наук Украины

УДАЛЕНИЕ ИОНОВ CU (II) И ZN (II) В ДИНАМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ КОМПОЗИЦИОННЫМ СОРБЕНТОМ, СОДЕРЖАЩИМ НАНОПОРОШОК АЛМАЗА

Аннотация
Исследованы адсорбционные свойства композиционного волокнистого ад-сорбента, содержащего сульфатную хвойную беленую целлюлозу, каолиновое, лавсановое волокна и нанопорошок алмаза детонационного синтеза марки АСУД 99р в динамических условиях. Показано, что введение нанопорошка АСУД 99р в состав фильтровального материала увеличивает его адсорбционную емкость: объем пропущенного раствора, с почти полным извлечение ионов Cu^{2+} увеличился на 60% по сравнению с фильтровальным материалом без добавки АСУД 99р. Методом потенциометрического титрования суспензии нанопорошка АСУД 99р были определены тип и концентрация поверхностных активных центров. Установлено, что преобладают кислотные функциональные группы и основным механизмом извлечения ионов тяжелых металлов является ионообменный. Это же подтверждает и форма кривой роста концентрации ионов Cu^{2+} на выходе из адсорбционной колонки. Показано, что соли жесткости не влияют на сорбцию ионов тяжелых металлов нанопорошком алмаза. Установлено, что нанопорошок алмаза детонационного синтеза марки АСУД 99р адсорбирует ионы тяжелых металлов как в кислой среде за счет ионного обмена на карбоксильных, фенольных и лактонных группах, так и в щелочной благодаря наличию осно́вных активных центров, которые извлекают металлы в виде отрицательно заряженных гидроксокомплексов.
Ключевые слова: композиционный адсорбент, фильтровальный мате-риал, нанопорошок алмаза детонационного синтеза, функциональные группы, адсорбция, ионы тяжелых металлов

Antonenko L.P., Khokhotva O.P.
National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute"
Ilnytska G.D.
V. Bakul Institute for Superhard Materials of the National Academy of Sciences of Ukraine
Zadniprianets Y.M., Demyshok T.I.
National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute"
Tymoshenko V.V.
V. Bakul Institute for Superhard Materials of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE REMOVAL OF CU (II) AND ZN (II) IONS IN DYNAMIC CONDITIONS BY COMPOSITE SORBENT CONTAINING DIAMOND NANO-POWDER

Summary
The adsorption properties of the composite fibrous adsorbent containing sulphate coniferous bleached cellulose, kaolin, lavsan fiber and diamond nano-powder of detonation synthesis ASUD 99r have been studied in dynamic conditions. It is shown that the introduction of nanopowder ASUD 99r into the filter material increases its adsorption capacity: the volume of solution with almost complete removal of ions Cu^{2+} increased at 60% compared to the filter material without ASUD 99r. The method of potentiometric titration of nano-powder suspensions ASUD 99r has been used to define type and concentration of surface active centers. It is detected prevailing acidic functional groups and the main mechanism of removal of heavy metal ions is an ion exchange. It is also confirmed by the shape of growth curve of Cu^{2+} ion concentration at the outlet of the sorption column. It is shown that hardness salts do not affect the sorption of heavy metal by diamond nano-powder. It is determined that diamond nano-powder of detonation synthesis ASUD 99r adsorbs heavy metal ions both in acidic medium due to ion exchange on the carboxyl, phenolic and lactonic groups, and in alkaline medium due to the presence of basic active centers where metals are extracted in the form of negatively charged hydroxo-complexes.
Keywords: composite adsorbent, filter material, diamond nano-powder of detonation synthesis, functional groups, adsorption, heavy metal ions.

УДК 643.8

ЗАЩИТА ПОДЗЕМНЫХ ЧАСТЕЙ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ ОТ ВОЗДЕЙСТВИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД

Бабиченко В.Я., Кирилюк С.В., Дудник А.В., Черепацук Л.А., Поддубный О.А.
Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Проблема подтопления крупных городских агломераций, а также небольших городов становится все более значимой. Хозяйственная деятельность и условия проживания населения обязательно приводят к негативному воздействию на окружающую среду, но, кроме того, данное обстоятельство, как правило, усугубляется несовершенством используемых конструкций инженерных коммуникаций и сантехнического оборудования, а также, нередко, качеством принимаемых проектных решений и выполненных работ. Кроме того, устройство различного типа дренажей и систем водоотведения довольно дорогое, в настоящее время реализуемые объемы этих работ не успевают за ростом объемов подтопления. При таком положении перспективными конструктивно-технологическими решениями подземных ограждающих стеновых конструкций являются монолитные конструкции, возводимые с применением несъемной опалубки. Стыковые соединения тонкостенных железобетонных изделий несъемной опалубки должны обеспечить не только прочностные качества, но и необходимую защиту подземных частей зданий и сооружений.
Ключевые слова: подземные воды, основания зданий, защита фундаментов, несъемная опалубка, торкретирование стыков.

Постановка проблемы. Подтопления крупных городских агломераций становится все более значимой проблемой. Хозяйственная деятельность и условия проживания населения приводят к негативному воздействию на окружающую среду. Устройство различного типа дренажей и систем водоотведения довольно дорогое, в настоящее время реализуемые объемы этих работ не успевают за ростом объемов подтопления.

Анализ последних исследований и публикаций ученых занимающимися вопросами защиты от воздействия подземных вод показал значимость проблемы подтопления подземных частей зданий и мероприятий направленных на ее решение.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Основным мероприятием по защите от воздействия грунтовых вод является осушение грунтов, для чего применяется дренаж. Для защиты отдельных подземных частей зданий и сооружений применяются гидроизоляции. Последние имеют ряд недостатков: трудоемкость работ, стоимость материалов, срок службы.

Цель статьи. Анализ проблемы подтопления зданий и результатов исследования конструктивно-технологических решений ограждающих стеновых конструкций, возводимых с применением несъемной опалубки, для защиты заглубленных подземных частей зданий и сооружений.

Изложение основного материала. В последнее время все в большей мере наблюдается тенденция к активному использованию подземного пространства для размещения комплексов городских и промышленных сооружений. Это вызвано не только дефицитом территорий для нового строительства, но и в значительной мере необходимостью обеспечения комфортности для населения, рационального решения проблем транспорта, благоустройства и улучшения окружающей среды. Практика подземной урбанистки показывает, что наиболее целесообразно использовать подземное пространство в центральных частях городов со сложившейся наземной планировкой и плотностью застройки.

Под землей можно создавать целые комплексы сооружений: гаражи, подъездные пути, транспортные и пешеходные тоннели, помещения вокзалов, подсобно-вспомогательные и складские помещения, кинотеатры, кафе, предприятия торговли, книгохранилища и др. Под землей целесообразно располагать и сооружения промышленного назначения: электроподстанции, котельные, тепловые, газовые распределительные станции, цехи и технологические помещения промышленных предприятий. Особенно перспективным направлением в развитии современных городов является строительство подземных многоярусных гаражей.

Комплексы подземных сооружений в большинстве случаев возводятся в водонасыщенных грунтах, поэтому основным динамическим фактором, воздействующим на эти сооружения, является режим грунтовых вод. В свою очередь на режим грунтовых вод влияют сами подземные сооружения: они создают подпор фильтрационному потоку, в результате чего повышаются уровни грунтовых вод. Следовательно, для оценки использования подземного пространства большое значение имеет глубина залегания грунтовых вод, в зависимости от которой решаются вопросы о необходимости водопонижения, закрепления грунтов, защиты от подтопления.

Строительные конструкции, располагаемые под землей и подверженные воздействию подземных вод, можно подразделить на три группы:

– подземные сооружения, т. е. конструкции, целиком располагаемые под землей, – галереи, тоннели, шахты;

– подземные коммуникации – сети водопровода, канализации, теплоснабжения, электрические и телефонные кабели;

– подземные части зданий – подвальные помещения, фундаменты.

Основным видом подземных конструкций, имеющих значение для решения задач воздействия подземных вод, являются фундаменты. Определенное значение имеют и другие строительные конструкции. Фундаменты служат для передачи нагрузок от здания и сооружения (включая сами фундаменты) на основание – грунты [1].

В фундаментостроении принято различать грунты скальные (изверженные, метаморфические и осадочные породы) и нескальные (гравийно-галечные отложения, пески, супеси, суглинки, глины, а также илы и торфы). В зависимости от типа оснований к грунтам предъявляются соответствующие требования при проектировании фундаментов зданий и сооружений исходя из условий допустимых деформаций конструкций, возводимых на этих фундаментах.

Экономически целесообразно принимать минимально возможное заложение фундаментов, поэ-

© Бабиченко В.Я., Кирилюк С.В., Дудник А.В., Черепацук Л.А., Поддубный О.А., 2015

тому во многих жилых и гражданских сооружениях применяются фундаменты мелкого заложения. Глубина заложения фундамента назначается в зависимости от ряда естественных и искусственных факторов, к которым относятся геологические условия, уровни грунтовых вод, глубина сезонного промерзания и оттаивания грунтов, тип зданий и сооружений, нагрузки, действующие на основание.

Грунты обладают разной несущей способностью: наиболее прочные – скальные, наименее прочные – илы и торфы. Глинистые грунты (глины, суглинки, супеси), а также пылеватые пески при замачивании могут обладать свойством набухания (увеличиваться в объеме) или свойством просадки (уплотняться). Последнее относится в основном к лессам и лессовидным грунтам.

При рассмотрении воздействия грунтовых вод на грунты оснований следует иметь в виду, что свойства грунтов основания изменяются при застройке территорий вследствие интенсификации инфильтрационного питания, уменьшения испарения, а следовательно, увлажнения и обводнения грунтов. Воздействию воды особенно подвержены просадочные, набухающие и засоленные грунты, к которым часто приурочен первый от поверхности водоносный горизонт – грунтовые воды.

Если фундаменты или другие строительные конструкции располагаются под уровнем грунтовых вод, то их глубина (и расчетное давление) устанавливается с учетом взвешивающего действия воды. Следовательно, подтопление фундамента, трубопровода, кабельного тоннеля и пр. уменьшает несущую способность основания и поэтому при проектировании фундаментов и других строительных конструкций мелкого заложения большое значение имеет прогноз уровней грунтовых вод и распространения верховодки [1].

При больших нагрузках наземных конструкций по условиям несущей способности грунтов оснований часто приходится передавать нагрузки на прочные грунты, которые часто залегают глубоко. Для этой цели следует применять фундаменты глубокого заложения, особенно при высоком уровне грунтовых вод.

Применяющиеся в настоящее время фундаменты глубокого заложения можно подразделить на следующие виды:

– свайные фундаменты;

– фундаменты, возводимые способами «стена в грунте», опускного колодца и кессона (глубокие опоры).

Тип основания и фундамента, глубина его заложения, размер данного здания или сооружения определяются в основном гидрогеологическими и инженерно-геологическими условиями территории строительства и особенно свойствами грунтов основания.

В результате проведения инженерных изысканий могут быть получены данные, характеризующие грунты будущего основания только на момент изысканий. Эксплуатация возведенного здания или сооружения приведет к созданию условий, отличных от тех, при которых велись изыскания. Следовательно, необходимо заблаговременно оценить, как поведет себя грунт, находящийся в основании сооружения.

Особенно большие изменения претерпевают деформативные и прочностные характеристики грунтов при их замачивании, водонасыщении и осушении. Замачивание грунтов оснований происходит в основном двумя путями. Это прежде всего сверху вниз при инфильтрации утечек из различных водонесущих коммуникаций, водоемов и мест скопления поверхностных вод (понижений, образовавшихся из-за дефектов вертикальной планировки) и т. д. В данном случае замачивание носит локальный характер. Следовательно, возможные вследствие этого деформации грунтов оснований будут ограниченными по площади, т. е. будут носить выборочный и неравномерный характер, что особенно опасно при эксплуатации зданий и сооружений. При значительных утечках и относительно продолжительной инфильтрации часто происходит общий подъем грунтовых вод или образование на слабопроницаемых прослойках техногенных водоносных горизонтов и верховодок. В этом случае замачивание на прилегающих участках, где отсутствуют утечки, происходит снизу вверх поднимающимися грунтовыми водами или путем капиллярного подпитывания. Возникающие при этом деформации грунтов оснований будут носить неожиданный характер, поскольку они будут происходить не в местах их очевидного замачивания. Возможно замачивание грунта и двумя указанными путями одновременно.

При опускании уровня грунтовых вод и осушении грунтов оснований возникают деформации грунтов вследствие их уплотнения. В засоленных грунтах, особенно содержащих легкорастворпмые соли, при подъеме грунтовых вод (насыщении грунтов) и их растекании могут возникнуть суффозионные осадки. Особенно большие деформации оснований при водонасыщении и дренировании возникают в просадочных, слабых и набухающих грунтах [1].

Основным мероприятием по защите оснований зданий и сооружений от воздействия грунтовых вод является осушение грунтов, для чего применяется дренаж. В иных случаях применяются противофильтрационные завесы и для защиты отдельных подземных частей зданий и сооружений – гидроизоляции.

В условиях все более вероятного подтопления заглубленных подземных частей зданий и сооружений наиболее перспективными конструктивно-технологическими решениями ограждающих стеновых конструкций являются монолитные конструкции, возводимые с применением несъемной опалубки.

В зависимости от функционального назначения несъемную опалубку при фундаментостроении используют не только как несущую, но и как формообразующую конструкцию, опалубку – облицовку и опалубку – изоляцию, которая защищает поверхность ограждающих стеновых конструкций от воздействия подземных вод.

Применяемые несъемные опалубки в фундаментостроении являются одним из путей индустриализации возведения монолитных конструкций подземных частей зданий и сооружений. При этом снижаются трудозатраты и стоимость опалубочных работ приблизительно в два раза за счет исключения цикла демонтажа опалубки, а также улучшается качество монолитного строительства.

Основными преимуществами применения в фундаментостроении несъемной опалубки являются:

- замена дефицитных и дорогих материалов (стали и дерева);
- высокая степень механизации монтажа тонкостенных элементов несъемной опалубки;
- простота крепления тонкостенных элементов несъемной опалубки;
- исключение трудозатрат на распалубку;
- значительное снижение затрат на доводку поверхности монолитных конструкций;
- снижение затрат на устройство гидроизоляции [2].

Наиболее эффективно в качестве материалов несъемной опалубки в современном фундаментостроении использовать тонкостенные железобетонные изделия толщиной 60÷100 мм. При наладке изготовления элементов несъемной опалубки на приобъектном полигоне или в условиях строительной площадки значительно сокращаются трудозатраты на транспортирование элементов несъемной опалубки, исключаются повреждения хрупких тонкостенных элементов, вызванные динамическими нагрузками при их транспортировании.

Железобетонные элементы несъемной опалубки представляют собой как правило, плоские тонкостенные изделия из мелкозернистого бетона средней плотности не менее 2200 кг/м^3, класса прочности бетона на сжатие С25/30÷С32/40. Несъемная опалубка входит в расчетное сечение фундаментной стеновой конструкции и должна учитываться в расчете наравне с бетоном основного сечения [2]. Соединение железобетонных изделий в несъемной опалубке друг с другом рекомендуется производить сваркой закладных деталей (рис. 1).

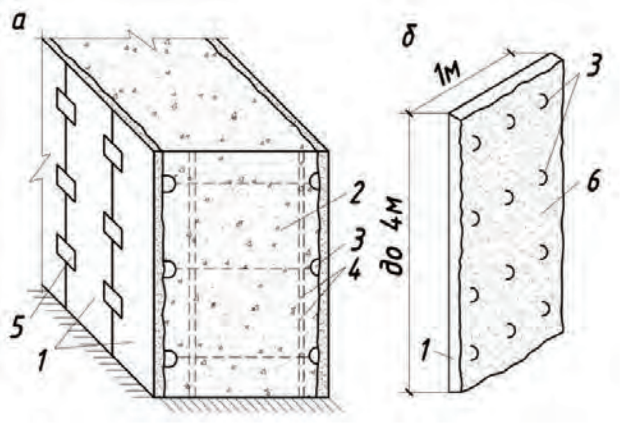

Рис. 1. Несъемная опалубка из тонкостенных изделий:

а – общий вид; б – плоские опалубочные плиты;

1 – опалубочная плита; 2 – бетон основной конструкции; 3 – анкерующие петли – выпуски; 4 – армокаркас основной конструкции; 5 – накладка для сварного соединения закладных деталей элементов опалубки; 6 – активная поверхность элемента несъемной опалубки.

Тонкостенные изделия из железобетона рекомендуются для устройства несъемной опалубки монолитных фундаментов под здания и технологическое оборудования, ограждающих стеновых конструкций подземной части зданий и сооружений, стен насосных станций и опускных колодцев, тоннелей и т.п. [2].

Эффективные тонкостенные изделия из железобетона для несъемной опалубки монолитных фундаментов уже сегодня находят все более широкое применение при их изготовлении в условиях строительной площадки по новой технологии бетонирования, позволяющей путем использования нового технологического оборудования в виде эластичных метательных устройств (рис. 2) получать в тонкостенных изделиях плотные и прочные мелкозернистые бетоны [3].

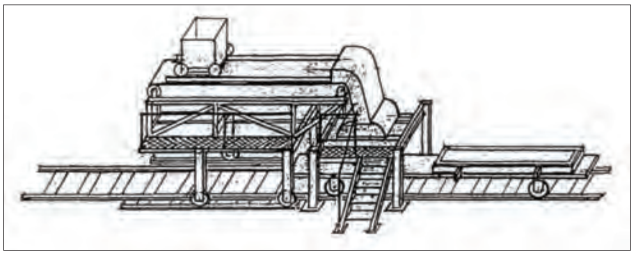

Рис. 2. Схема одного из вариантов мобильного комплекта технологического оборудования для изготовления тонкостенных элементов

Использование высокоплотных тонкостенных железобетонных изделий позволяет обеспечить надежную гидроизоляцию стеновых ограждающих конструкций подземных частей зданий и сооружений только в тех случаях, когда решена проблема технологии устройства надежных стыковых соединений тонкостенных элементов несъемной опалубки.

Далее с учетом технологических особенностей способа замоноличивания надо было разработать конструктивно-технологические решения стыковых соединений тонкостенных железобетонных изделий, которые должны обеспечить не только прочностные качества мелкозернистого бетона в полости стыка, но и необходимую прочность контакта (сцепления) бетона замоноличивания с бетонными поверхностями стыкуемых железобетонных элементов несъемной опалубки.

Конструктивно-технологические решения стыков тонкостенных железобетонных элементов несъемной опалубки находятся в зависимости от технологических особенностей способа укладки и уплотнения мелкозернистой бетонной смеси в полости стыка, то есть от технологических особенностей способа мокрого торкретирования.

При разработке новых конструктивно-технологических решений стыков тонкостенных железобетонных элементов несъемной опалубки в ограждающих стеновых конструкциях под замоноличивания их способом мокрого торкретирования должны обеспечиваться следующие условия: свободный выход сжатого воздуха из полости стыка при торкретировании; необходимое сцепление бетона замоноличивания с поверхностью тонкостенных железобетонных элементов; необходимые прочность и плотность бетона замоноличивания в полости стыка [4].

Была разработана форма стыка между тонкостенными железобетонными элементами несъемной опалубки. Тонкостенные железобетонные элементы располагаются на расстоянии 20 мм друг от друга. Половина дальнейшей поверхности стыка длиной 40 мм имеет наклон под углом 45° по обеспечению наилучших условий для формирования плотной структуры торкрета в полости стыка. Вторая половина поверхности стыка имеет боковые грани расположены под углом 15° для свободного выхода сжатого воздуха из полости стыка в процессе его торкретирования (рис. 3).

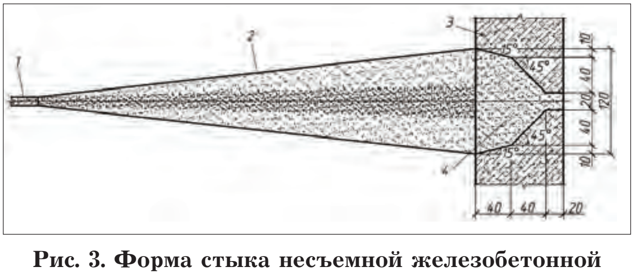

Рис. 3. Форма стыка несъемной железобетонной опалубки при их замоноличивании способом мокрого торкретирования:

1 – сопло; 2 – струя торкрета; 3 – тонкостенный железобетонный элемент несъемной опалубки; 4 – полость стыка тонкостенных железобетонных элементов, которая заполнена мелкозернистым бетоном.

Совершенствование технологии устройства несъемной опалубки из тонкостенных железобетонных элементов заключается в разработке новых конструктивно-технологических решений стыковых соединений тонкостенных железобетонных элементов несъемной опалубки подземных частей зданий и сооружений, которые должны не только обеспечивать необходимые физико-механические свойства бетона замоноличивания в полости стыка, в том числе и на контакте старого и нового бетонов, но и создавать необходимые условия для использования способа мокрого торкретирования.

Выводы и предложения. Таким образом, для развития современного фундаментостроения и защиты подземных частей зданий и сооружений разработаны и предложены к производственной реализации новые конструктивно-технологические решения ограждающих конструкций с использованием тонкостенных элементов в качестве несъемной опалубки, выполняющих несущие и специальные функции по гидроизоляции и облицовке.

Новые конструктивно-технологические решения ограждающих конструкций с использованием тонкостенных элементов в качестве несъемной опалубки позволяют активно использовать подземное пространство для размещения комплексов городских и промышленных сооружений, которые подвержены воздействию подземных вод.

Список літератури:

1. Защита оснований зданий и сооружений от воздействия подземных вод / Б.М. Дегтярев, Е.С. Дзекцер, А.Ж. Муханов. – М.: Строиздат, 1985. – 264 с.
2. Руководство по конструкциям опалубок и производству опалубочных работ / ЦНИИОМТП. – М.: Стройиздат, 1983. – 501 с.
3. Бабиченко В.Я. Пошук ефективного армування тонкостінних бетонних виробів при їх виготовленні за допомогою еластичних метальних пристроїв / В.Я. Бабиченко, І.К. Бічев, В.І. Данелюк, О.М. Шідловский, О.О. Піддубний // Будівництво в сейсмічних районах України: Зб. наук. праць. – К. : ДП НДІБК, 2012. – Вип. 76. – С. 589-595.
4. Бабиченко В.Я. Удосконалена технологія улаштування незнімної опалубки із тонкостінних залізобетонних елементів / В.Я. Бабиченко, С.В. Кирилюк, Черепащук Л.А. // Будівельні матеріали та вироби. – 2015. – № 1. – С. 12-13.

Бабиченко В.Я., Кирилюк С.В., Дудник Г.В., Черепащук Л.А., Піддубний О.О.
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ЗАХИСТ ПІДЗЕМНИХ ЧАСТИН БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД ВІД ВПЛИВУ ПІДЗЕМНИХ ВОД

Анотація
Проблема підтоплення великих міських агломерацій, а також невеликих міст стає все більш значущою. Господарська діяльність та умови проживання населення обов'язково призводять до негативного впливу на навколишнє середовище, але, крім того, дана обставина, як правило, посилюється недосконалістю використовуваних конструкцій інженерних комунікацій і сантехнічного обладнання, а також, нерідко, якістю прийнятих проектних рішень і виконаних робіт. Крім того, використання різного типу дренажів та систем водовідведення досить дороге, в даний час обсяги цих робіт не встигають за зростанням обсягів підтоплення. При такому положенні перспективними конструктивно-технологічними рішеннями підземних огороджувальних стінових конструкцій є монолітні конструкції, що зводяться із застосуванням незнімної опалубки. Стикові з'єднання тонкостінних залізобетонних виробів незнімної опалубки повинні забезпечити не тільки міцності якості, а й необхідний захист підземних частин будівель та споруд.
Ключові слова: підземні води, основи будівель, захист фундаментів, незнімна опалубка, торкретування стиків.

Babichenko V.Y., Kyrylyuk S.V., Dudnik A.V., Cherepashchuk L.A., Poddubnyi O.A.
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

SECURITY UNDERGROUND PARTS BUILDINGS AND STRUCTURES IMPACT FROM UNDERGROUND WATER

Summary
The problem of flooding of large urban agglomerations and towns is becoming increasingly important. Economic activities and the living conditions of the population necessarily lead to a negative impact on the environment, but, in addition, this fact, as a rule, compounded by imperfections constructs used utilities and plumbing, as well as, often, the quality of the design decisions and the work done. In addition, the device of various types of drainage and sewage systems is quite expensive, is currently conducted volumes of this work do not have time for the growth of flooding. In this situation, promising structural and technological solutions protecting underground wall structures are monolithic structures constructed using permanent formwork. Butt joints of thin-walled concrete products permanent formwork must provide not only a quality of strength, but also the necessary protection of underground parts of buildings.
Keywords: groundwater, foundation of buildings, protection of foundations, permanent formwork, concrete spraying joints.

УДК 519.8.001.8:[622.243:69.035]

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭМПИРИЧЕСКИХ ЗАВИСИМОСТЕЙ ДЛЯ УТОЧНЕНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ПРОЦЕССА УСТРОЙСТВА ГОРИЗОНТАЛЬНОГО ЭКРАНА ПОД СООРУЖЕНИЕМ

Галинский А.М.
Научно-исследовательский институт строительного производства

В Научно-исследовательском институте строительного производства (Киев, Украина) ведутся исследования технологии устройства горизонтальных противофильтрационных экранов (ГПЭ) под существующими сооружениями с использованием метода горизонтально-направленного бурения скважин. Между двумя параллельными горизонтальными скважинами, специальным рабочим органом устраивается ГПЭ из твердеющего противофильтрационного материала (ПФМ). Для уточнения математической модели устройства горизонтального экрана проведен комплекс экспериментов на приставке к сдвиговому прибору. Исследования проводились с использованием метода планирования эксперимента. В результате исследований получены эмпирические зависимости удельного усилия перемещению рабочего органа в песке от вертикального давления и степени уплотнения песка. Получены численные значения коэффициента, учитывающего свойства среды и форму рабочего органа.

Ключевые слова: технология, горизонтальный экран, планирование эксперимента, математическая модель, удельное усилие.

Постановка проблемы. Проблема надежной защиты грунтов и грунтовых вод от загрязнения техногенными стоками остается актуальной и сегодня. В первую очередь это касается промышленных предприятий с мокрыми технологическими процессами, в результате производственной деятельности которых происходит накопление промышленных отходов, которые зачастую являются источником техногенного загрязнения грунтов и грунтовых вод за счет инфильтрации воды, насыщенной вредными веществами, в том числе и радионуклидами. При наличии водоупорного слоя грунта на практически досягаемой глубине задача локализации загрязненных грунтов и грунтовых вод решается известными методами, например, строительством противофильтрационных завес способом «стена в грунте». При отсутствии водоупора проблему можно решить, применяя новую технологию устройства горизонтального экрана под существующими сооружениями. Для создания новой технологии необходимо решить задачу построения математической модели устройства горизонтального экрана с использованием экспериментально-теоретического метода.

Анализ исследований и публикаций. Анализ работ Смородинова М.И., Филахтова А.Л, Зубкова В.М., Круглицкого Н.Н. Чернухина А.М, исследований, проведенных в НИИОСП им. Герсеванова Н.М. (г. Москва) и НИИСП, (г. Киев), показал необходимость совершенствования методов локализации загрязненных грунтов и грунтовых вод при отсутствии на досягаемой глубине водоупора.

Исследования, проведенные в НИИСП [1; 2], показали возможность создания горизонтального противофильтрационного экрана для локализации загрязнений, и необходимость определения влияния различных факторов на процесс образования горизонтальной полости под действием вертикального давления и устройства в ней экрана.

Анализ работ Ветрова Ю.А., Горячкина В.П. и Зеленина А.Н. показал направления исследования влияния формы рабочего органа и свойств грунта на процесс образования горизонтальной полости для устройства противофильтрационного экрана.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы

Одной из задач создания технологии устройства горизонтального противофильтрационного экрана под сооружением является разработка математической модели процесса образования экрана на базе известных зависимостей с использованием экспериментально-теоретических методов исследования.

Цель работы. На основании исследований на лабораторных моделях установить эмпирические зависимости усилий перемещения рабочего органа в сыпучей среде от вертикального давления и свойств среды, а также получить значения коэффициентов, учитывающих свойства среды и форму рабочего органа для описания процесса создания горизонтального экрана.

Основное содержание. В НИИ строительного производства разрабатывается новая технология устройства подземного экрана для локализации загрязненных грунтов и грунтовых вод. Эта технология (рис.1) устройства горизонтального противофильтрационного экрана (ГПЭ) базируется на известной технологии устройства горизонтальных скважин методом горизонтально-направленного бурения (ГНБ) и состоит из процессов бурения параллельных направляющих горизонтальных скважин, разработку грунта между скважинами специальным грунторазрабатывающим рабочим органом с созданием полости и заполнение этой полости противофильтрационным материалом (ПФМ) [1; 2].

Для реализации предложенной технологии необходимо решить ряд задач, среди которых создание математической модели, описывающей процесс устройства горизонтального противофильтрационного экрана под сооружением, является достаточно важным.

В работе [3] было отмечено, что для построения математической модели процесса устройства ГПЭ в сыпучей песчаной среде правильным будет применение экспериментально-теоретического метода. Значения физико-механических характеристик сыпучей среды, которые входят в расчетные формулы наиболее точно могут быть определены экспериментальным путем.

Исходя из того, что силу сопротивления среды можно представить как сумму трех сил (1), то нами предлагается [3] в качестве базовой модели для определения силы сопротивления перемещению рабочего органа выражение (2):

$$F = F_1 + F_2 + F_3, \quad (1)$$

где F_1 – сила динамического сопротивления, вызванная инерцией частиц среды, принимается

© Галинский А.М., 2015

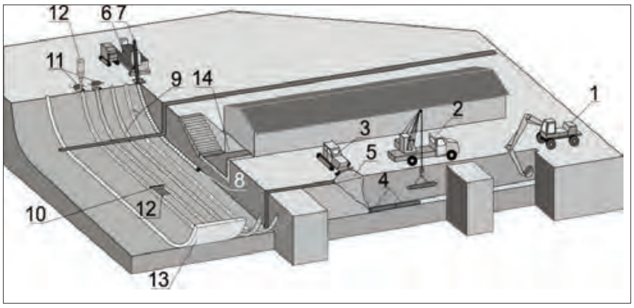

Рис. 1. Устройство противофильтрационного экрана под сооружением

1 – экскаватор, 2 – автокран, 3 – бульдозер, 4 – дренажная труба, 5 – щебень для дренажа, 6 – установка ГНБ, 7 – буровая штанга, 8 – буровая головка, 9 – горизонтальная скважина, 10 – рабочий орган, 11 – лебедка, 12 – ПФМ, 13 – ГПЭ, 14 – хранилище

Источник: разработка автора

пропорциональной квадрату скорости проникания тела в среду; F_2 – сила вязкости среды, возникающая за счет преодоления трения между частицами среды; F_3 – сила статического сопротивления, оказывающая существенное влияние и не зависящая от скорости движения тела

$$F = S\left(a_0 + \sum_{i=1}^{n} a_i V^i + \sum_{j=1}^{k} b_j \dot{V}^j\right), \qquad (2)$$

где S – площадь миделя, a_i, b_j – коэффициенты, характеризующие свойства среды и форму рабочего органа; V – скорость перемещения рабочего органа; $\dot{V}$ – ускорение рабочего органа.

Исследованию усилий, необходимых для проникновения твердого тела в грунт посвящены работы многих ученых, в том числе: Ветрова Ю.А., Горячкина В.П. и Зеленина А.Н. [4,5,6,7]. Как показывают результаты проведенных исследований для сыпучей среды, влияние вязкости является незначительным и составляющей F_2 при малых скоростях можно пренебречь.

С учетом того, что скорость перемещение рабочего органа в грунте при устройстве горизонтального экрана мала и не будет превышать 10-12 м/час, то при таких скоростях преобладают упругие деформации и для расчета необходимых усилий можно пользоваться упрощенной формулой, которая позволяет учитывать процессы, протекающие в системе «твердое тело – сыпучая среда»:

$$F = S \cdot \left(B \cdot \rho \cdot V^2 + P\right), \qquad (3)$$

где B – коэффициент, учитывающий свойства среды и форму рабочего органа, ρ – удельная плотность рабочего органа, P – вертикальное давление.

Если предположить, что свойства среды (песчаного грунта), можно характеризовать плотностью или степенью уплотнения (при прочих равных условиях), то коэффициент B может быть представлен в виде произведения:

$$B = C \cdot Id, \qquad (4)$$

где Id – степень уплотнения среды (песка), – некий коэффициент.

C, учитывая (3), рассчитывается по формуле:

$$C = \frac{N - P}{\rho \cdot Id \cdot V^2}, \qquad (5)$$

где $N = F/S$ – удельное сопротивление перемещению рабочего органа в песчаной среде.

Если параметры P, V, ρ, Id входящие в формулы (3) и (5), являются исходными при подготовке процесса образования полости в грунте, то коэффициент $B(C)$, учитывающий свойства среды и форму рабочего органа, а также удельное сопротивление перемещению рабочего органа N могут быть определены только экспериментальным путем.

Для изучения возможности образования горизонтального экрана в песчаном грунте в условиях воздействия вертикальной нагрузки, получения эмпирическим путем значений коэффициента B(C) и удельного сопротивления N для уточнения математической модели, описывающей процесс устройства ГПЭ, была проведена серия экспериментов [2; 8] на специальной приставке к серийному сдвиговому прибору ПСГ-2М (рис. 2, 3а)

Приставка представляет собой прямоугольный грузовой отсек длиной 340 мм, шириной 100 мм и высотой 110 мм. Грузовой отсек вертикальной съемной перегородкой, разделяется на две неравные части. В большую часть отсека длиной 270 мм укладывался песок, а в малую длиной 60 мм заливался глинистый раствор.

В песке большого отсека перемещался рабочий орган в виде ножей шириной 60 мм, толщиной 7 мм с различными углами заточки: 11°, 25° и радиальной формы. Рабочий орган перемещался тяговым устройством винтового типа, усилия в котором измерялись эталонным динамометром ДОРМ-3-0,5.

Вертикальное давление до 1 кг/см^2 на песок создавалось рычажной системой прибора ПСГ-2М, которое передавалось на подвижную крышку грузового отсека приставки.

При проведении исследований в грузовой отсек приставки загружался мелко- и среднезернистый песок, который характеризовался плотностью от 1,59 до 1,84 г/см^3, влажностью до 18%, углами естественного откоса в воздушно-сухом состоянии 33-34°, а в водонасыщенном – 30-31° и коэффициентом фильтрации при его максимальной плотности до 2,2 м/сутки.

При перемещении рабочего органа в горизонтальном направлении в песке создавалась полость, в которую непрерывно из малого отсека подавался противофильтрационный материал в виде глинистого нетвердеющего или твердеющего растворов, образуя горизонтальный экран (рис. 3б).

а) **б)**

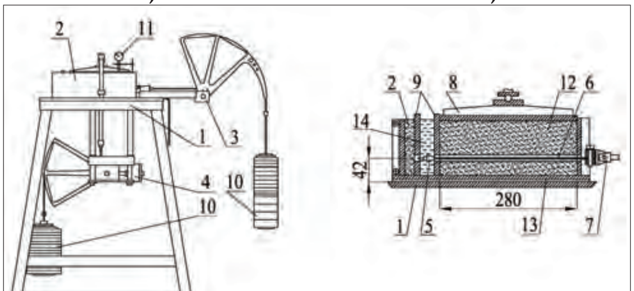

Рис. 2. Схема сдвигового прибора ПСГ-2М в комплекте с приставкой:

а) – общий вид; б) – приставка; 1 – прибор ПСГ-2М; 2 – приставка; 3 – рычажная система горизонтального перемещения ножа; 4 – рычажная система вертикальной нагрузки; 5 – рабочий орган (нож); 6 – тяговый трос; 7 – узел крепления троса; 8 – подвижная крышка лотка; 9 – съемная перегородка; 10 – противовес; 11 – индикатор часового типа; 12 – грунт; 13 – лоток; 14 – глинистый раствор

Источник: разработка автора

Для определения влияния формы рабочего органа (ножа) на процесс проникновения в сыпучую

среду рассматривалось два типа ножа: сферический (радиальная форма заточки) и клиновидный, при этом клиновидные ножи имели углы наклона (заточки) 11° и 25°.

а) б)

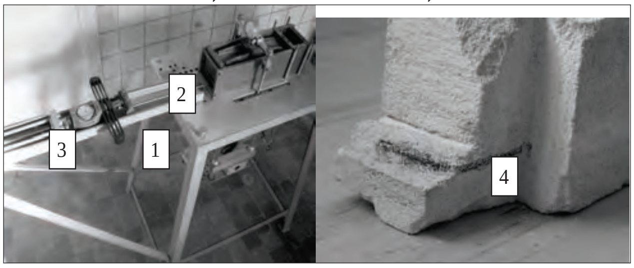

Рис. 3. Проведение испытаний в приставке к сдвиговому прибору ПСГ-2М

а) — общий вид прибора с приставкой; б) — образец с горизонтальным экраном: 1— сдвиговой прибор; 2 — приставка; 3 — динамометр ДОРМ-3-0,5; 4 — экран

Источник: разработка автора

Исследования проводились по методу планирования эксперимента. За основу построения плана был взят метод латинского квадрата, согласно которому были определены основные фиксированные факторы и составлена матрица изменения параметров. При фиксированных геометрических размерах и форме рабочего органа изменялся показатель степени уплотнения песка и внешнее вертикальное давление. В качестве функции отклика было принято удельное сопротивление грунта перемещению рабочего органа.

Исходя из условий проведения экспериментов, определены три уровня изменения фактора степени уплотнения (Id) и три уровня изменения фактора внешнего вертикального давления (P):

- слабо уплотненные пески Id=0,24;
- средне уплотненные пески Id=0,52;
- сильно уплотненные пески Id=0,8

- P_1=0,1 кг/см²;
- P_2=0,5 кг/см²;
- P_3=1 кг/см².

В качестве критерия определения оптимальных параметров принималось сочетание факторов, которое позволяет выполнить процесс при минимальных усилиях и прирост функции зависимости усилий от параметров модели также будет минимальный:

$$F(V,Id,P,b) \to min \text{ и } \Delta F(V,Id,P,b) \to min$$

т.е., при наращивании давления и плотности увеличение усилий должно быть наименьшим (*b* — параметр, учитывающий форму, геометрические и топологические характеристики ножа).

Перед обработкой результатов, полученных в ходе проведения экспериментов, были найдены их статистические характеристики и проверены на пригодность для получения и оценки зависимостей, для чего использовалась среда Mathcad 14.

Результаты экспериментов на приставке к сдвиговому прибору ПСГ-2М приведены в таблицах 1 и 2, где для каждого сочетания факторов степени уплотнения и вертикального давления приведены средние значения удельного сопротивления (математическое ожидание).

Проверка полученных результатов по критерию Фишера показала их равноточность, а по критерию Вилкоксона — их однородность, что позволяет их объединять в одну совокупность.

Обработка результатов, приведенных в таблице 1, позволила представить зависимость удельного сопротивления перемещению рабочего органа от вертикального давления для различных степеней уплотнения песка и углов заточки «ножа» в виде уравнений регрессии, приведенных в таблице 3.

Графики линейных и логарифмической зависимостей, экстраполированные до давления 2 кг/см² приведены на рис. 4.

Анализ графиков, приведенных на рис. 4 показывает, что для малых и средних плотностей предпочтительнее использование клиновидного ножа с углом заточки 25°, а для высокой плотности — нож с радиальной заточкой. Особенно это хорошо видно для больших значений давления.

Обработка результатов, приведенных в таблице 2, позволила получить уравнения регрессии удельного сопротивления перемещению рабочего органа от степени уплотнения песка для различных значений вертикального давления и углов заточки ножа в виде полиномов первой и второй

Таблица 1

Зависимость удельного сопротивления перемещению рабочего органа от вертикального давления

Вертикальное давлении P, кг/см²	Удельное сопротивление перемещению рабочего органа в песке N, кг/см² при степени уплотнения Id								
	0,24			0,52			0,8		
	Угол заточки ножа								
	110	250	Радиал	110	250	Радиал	110	250	Радиал
0,1	1.7	2.7	2.5	2.5	2.3	3.3	3.4	3.7	5.0
	2.3	2.8	2.2	2.2	2.7	2.8	3.0	2.3	4.5
	2.0	2.2	2.2	2.8	2.3	5.0	3.3	3.7	3.5
Ср. мат. ожид.	**2,0**	**2,6**	**2,3**	**2,5**	**2,5**	**3,7**	**3,2**	**3,3**	**4,3**
Ср. кв. откл.	**0,3**	**0,32**	**0,17**	**0,3**	**0,4**	**1,15**	**0,2**	**0,8**	**0,76**
0,5	13.3	17.3	16.0	28.3	13.7	34.2	32.2	26.2	49.2
	20.3	13.3	24.0	25.8	16.2	25.8	29.2	25.2	30.0
	19.2	10.0	19.5	24.2	25.3	24.2	30.5	25.8	30.3
Ср. мат. ожид.	**17,6**	**13,5**	**18,8**	**26,1**	**18,4**	**28,1**	**30,6**	**25,7**	**36,5**
Ср. кв. откл.	**3,8**	**3,7**	**4,01**	**2,1**	**6,1**	**5,37**	**1,5**	**0,5**	**11,0**
1,0	29.7	20.8	32.8	49.2	26.0	53.7	52.3	49	60.7
	36.7	28.3	40.3	52.0	33.7	54.2	51.7	50.8	52.5
	41.0	25.7	30.8	43.3	44.0	60.7	46.7	43.8	53.0
Ср. мат. ожид.	**35,8**	**25,0**	**34,6**	**48,2**	**33,0**	**56,2**	**50,2**	**47,9**	**55,4**
Ср. кв. откл.	**5,7**	**3,8**	**5,01**	**4,4**	**6,54**	**3,91**	**3,1**	**3,6**	**4,6**

Источник: разработка автора

Таблица 2

Зависимость удельного сопротивления перемещению рабочего органа от степени уплотнения песка

Степень уплотнения Id при вертикальном давлении, кг/см²	Удельное сопротивление перемещению рабочего органа в песке N, кг/см²								
	0,1			0,5			1,0		
	Угол заточки ножа								
	110	250	Радиал	110	250	Радиал	110	250	Радиал
0.24	1.7	2.7	2.5	13.3	17.3	16.0	29.7	20.8	32.8
	2.3	2.8	2.2	20.3	13.3	24.0	36.7	28.3	40.3
	2,0	2.2	2.2	19.2	10	19.5	41	25.7	30.8
Ср. мат. ожид.	**2,0**	**2,6**	**2,3**	**17,6**	**13,5**	**18,8**	**35,8**	**25,0**	**34,6**
Ср. кв. откл.	**0,3**	**0,32**	**0,17**	**3,8**	**3,7**	**4,01**	**5,7**	**3,8**	**5,01**
0.52	2.5	2.3	3.3	28.3	13.7	34.2	49.2	26	53.7
	2.2	2.7	2.8	25.8	16.2	25.8	52	33.7	54.2
	2.8	2.3	5.0	24.2	25.3	24.2	43.3	44	60.7
Ср. мат. ожид.	**2,5**	**2,5**	**3,7**	**26,1**	**18,4**	**28,1**	**48,2**	**33,0**	**56,2**
Ср. кв. откл.	**0,3**	**0,4**	**1,15**	**2,1**	**6,1**	**5,37**	**4,4**	**6,54**	**3,91**
0.8	3.4	3.7	5.0	32.2	26.2	49.2	52.3	49	60.7
	3	2.3	4.5	29.2	25.2	30.0	51.7	50.8	52.5
	3.3	3.7	3.5	30.5	25.8	30.3	46.7	43.8	53.0
Ср. мат. ожид.	**3,2**	**3,3**	**4,3**	**30,6**	**25,7**	**36,5**	**50,2**	**47,9**	**55,4**
Ср. кв. откл.	**0,2**	**0,8**	**0,76**	**1,5**	**0,5**	**11,0**	**3,1**	**3,6**	**4,6**

Источник: разработка автора

Таблица 3

Уравнения регрессии удельного сопротивления перемещению рабочего органа от вертикального давления

Степень уплотнения Id	Угол заточки ножа 11°	Угол заточки ножа 25°	Радиальная заточка ножа
0.24	$y=34.613x - 0.071$	$y=25.025x + 0.524$	$y=35,403x-0,236$
0.52	$y=49.408x + 0.275$	$y=33.897x + 0.548$	$y=57,129x-0,852$
0.8	$y=52.344x + 1.548$	$y=47.957x + 0.609$	$y=32,6 \ln(x+0,138)+51,17$

Источник: разработка автора

Таблица 4

Уравнения регрессии удельного сопротивления перемещению рабочего органа от степени уплотнения песка

P, кг/см²	Квадратичная зависимость	Ср. кв. ошибка	Логарифмическая зависимость	Ср. кв. ошибка
	Нож с углом заточки 11^0			
0,1	$y = 3,718x + 0,475$			
0,5			$y = 12.919\ln(x + 0.081) + 32,39$	
1,0			$y = 12.817 \cdot \ln(x + 0.015) + 54.133$	
	Нож с углом заточки 25^0			
0,1	$y = -6,605x^2 + 8.89x + 0,232$	$\varepsilon = 0,495$	$y = 0,5\ln(x + 0.002) + 3,183$	$\varepsilon = 0,255$
0,5	$y = -25,373x^2 + 50.71x + 0,764$	$\varepsilon = 1,631$	$y = 14,12\ln(x + 0.17) + 25,295$	$\varepsilon = 1,169$
1,0	$y = -41,76x^2 + 89.666x + 1,611$	$\varepsilon = 3,439$	$y = 27,41\ln(x + 0.19) + 46,28$	$\varepsilon = 2,730$
	Нож с радиальной заточкой			
0,1	$y = -6.783x^2 + 10.731x + 0.03$	$\varepsilon = 0,067$	$y = 2,13\ln(x + 0.12) + 4,54$	$\varepsilon = 0,081$
0,5	$y = -42,435x^2 + 78.03x + 0,69$	$\varepsilon = 1,471$	$y = 20,43\ln(x + 0.17) + 36,71$	$\varepsilon = 0,666$
1,0	$y = -132,53x^2 + 178.74x + 0,12$	$\varepsilon = 0,254$	$y = 20,04\ln(x + 0.05) + 62,1$	$\varepsilon = 3,969$

Источник: разработка автора

степени и логарифмической функции с использованием метода наименьших квадратов. Результаты аппроксимации с оценкой соответствующих среднеквадратических ошибок приведены в таблице 4.

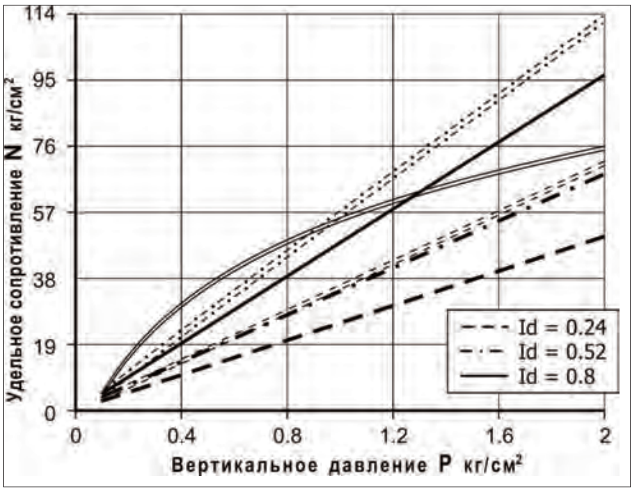

Рис. 4. Графики зависимости удельного сопротивления перемещению рабочего органа от вертикального давления при различной степени уплотнения песка для ножа с углом заточки 250 и для ножа с радиальной заточкой (двойная линия)

Источник: разработка автора

Из коэффициентов функций, приведенных в таблице 4 и их среднеквадратических погрешностей видно, что с увеличением давления увеличивается степень нелинейности зависимости между удельным сопротивлением и степенью уплотнения. Для давления P=1 кг/см² квадратичная зависимость на данном отрезке интерполяции является более точной, что объясняется сложными процессами. происходящими при взаимодействии твердого тела и грунта. а именно уменьшение сопротивления объясняется чередованием пластических и упругих деформаций и возникновением зоны разряжения в передней зоне деформации. Такой результат согласуется с экспериментами, проводимыми другими исследователями [6; 9; 10]. Однако, исходя из того, что экстраполяция функции зависимости удельного сопротивление от плотности среды показывает, что это функция в среднем возрастающая, для получения оценок предпочтительнее использовать логарифмическую зависимость.

Сравнение функций зависимости удельного сопротивления от плотности показывает, что графики для клиновидного ножа с углом заточки 25° и радиального имеют тенденцию сходиться. Этот факт подтверждается и значениями коэффициентов при логарифмической функции соответствующих зависимостей (рис. 5).

Анализ результатов исследований показывает, что удельные сопротивления перемещению рабочего органа клиновидной формы с увеличением плотности песка возрастают. Чем больше угол заточки, тем большее влияние на величину удельного сопротивления оказывает первоначальная плотность песка. При угле заточки больше 250, удельное сопротивление с повышением степени плотности песка от 0,24 до 0,6 возрастает интенсивно, а при большей плотности остается практически постоянной.

Стабилизация усилий на перемещение рабочего органа при повышении степени уплотнения песка выше 0,6 свидетельствует о том, что дальнейшее уплотнение песка в условиях проводимых экспериментов не является существенным фактором при определении усилий на перемещение рабочего органа.

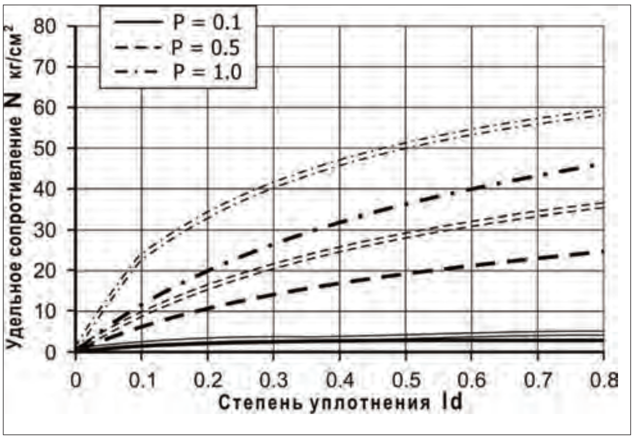

Рис. 5. Графики зависимости удельного сопротивления перемещению рабочего органа от степени уплотнения песка при различной величине вертикального давления для ножа с углом заточки 250 и для ножа с радиальной заточкой (двойная линия)

Источник: разработка автора

Для ножа с радиальной формой заточки при высокой плотности песка усилия возрастают незначительно. Также, с увеличением давления рост усилий незначительно возрастает. Характер зависимостей хорошо аппроксимируется логарифмической зависимостью.

Полученные данные, с учетом коэффициента вариации сопротивления перемещению рабочего органа, отвечают результатам, полученным для песчаных грунтов другими исследователями, изучавшими процессы резания грунтов пассивными режущими рабочими органами [11].

Следовательно, результаты определения удельных усилий перемещения рабочего органа (тяговых усилий) в приставке к сдвиговому прибору можно

Таблица 5

Значения коэффициента C

Вертикальное давлении P, кг/см²	Значение коэффициента C при степени уплотнения Id					
	0,24		0,52		0,8	
	Угол заточки ножа					
	250	Радиал	250	Радиал	250	Радиал
0,1	12263,3	10791,7	5433,6	94834,3	4709,1	164965,5
0,5	63769,4	8150,4	40525,4	62411,4	37084,1	124972,2
1,0	117727,4	6229.3	72447,6	52756,6	69017,7	80054,6

Источник: разработка автора

считать достоверными и на них можно ориентироваться при оценке эффективности технологии устройства горизонтального экрана при дальнейших исследованиях на крупномасштабном стенде.

Используя результаты экспериментов стало возможным определение численных значений коэффициента С (табл. 5) и построение графиков зависимости коэффициента В от степени уплотнения песка при различном вертикальном давлении для ножей разной формы заточки (рис. 6, 7).

Выводы и предложения:

1. Эксперименты, проведенные на приставке к сдвиговому прибору ПСГ-2М, показали принципиальную возможность образования горизонтальной полости в песчаной среде безотвальным способом при воздействии вертикального давления и образования в этой полости экрана.

2. Рабочий орган в виде ножа с радиальной заточкой легче стабилизируется и является оптимальным для образования полости, особенно при увеличении плотности песчаной среды.

3. В связи с тем, что образование горизонтальной полости рабочим органом происходит при малых скоростях, в песке преобладают упругие деформации, что позволяет в качестве математической модели, учитывающей процессы, протекающие в системе «твердое тело – сыпучая среда» использовать упрощенную формулу: $F = S \cdot (B \cdot \rho \cdot V^2 + P)$.

4. Эмпирическим путем для ножей разной формы получены зависимости удельного сопротивления перемещению рабочего органа и коэффициента, учитывающего свойства среды и форму рабочего органа, от степени уплотнения песка и вертикального давления.

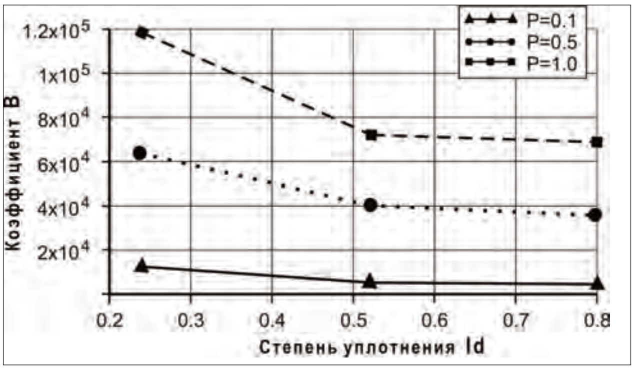

Рис. 6. График зависимости коэффициента В от степени уплотнения песка (Id) при различных значениях вертикального давления Р для клиновидного ножа с углом заточки 25˚

Источник: разработка автора

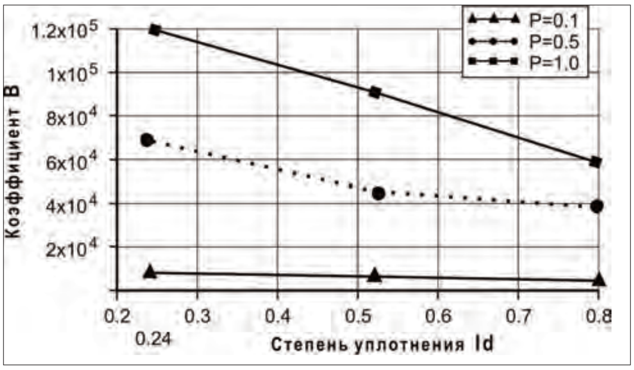

Рис. 7. График зависимости коэффициента В от степени уплотнения песка (Id) при различных значениях вертикального давления Р для ножа с радиальной формой заточки

Источник: разработка автора

Список литературы:

1. Спосіб улаштування екрану під споруду /Деклараційний патент на винахід № 35065 А від 15.03.2001, бюл. № 2 /
2. Чернухин А.М., Галинский А.М. Исследование процесса образования полости для устройства подземного экрана под сооружением. Будівельне виробництво. – Київ, 2000. – № 41. – С. 37-40.
3. Галінський О.М., Горда О.В. Основні аспекти теоретичних досліджень та моделювання процесу влаштування горизонтального екрану під спорудою. Науково-технічний журнал «Нові технології в будівництві». – Київ, НДІБВ. – 2014, № 27-28. – С. 3-9.
4. Ветров Ю. А. Сопротивление грунтов резанию. – Киев: Изд. Киевского университета, 1965 – 167 с.
5. Горячкин В. П. Собрание сочинений. – М.: Колос, 1965. – Т. 2. – 460 с.
6. Зеленин А.Н. Основы разрушения грунтов механическими способами. М.: Машиностроение, 1968.
7. Клейн Г.К. Строительная механика сыпучих тел. – М.: Стройиздат, 1977. – 256 с
8. Galinskiy, Research of technology of construction of horizontal impervious screen under the existing structures. Conference proceedings XV Danube – European Conference on Geotechnical Engineering (DECGE 2014) 9-11September 2014, Vienna, Austria, volume 2 Paper No.1213-1219
9. Баловнев В.И. Физическое моделирование резания грунтов. – М.: школа, 1969. – 159 с.
10. Филяков А.Б., Славин Б.М., Шабанов В.И., Халявкин А.А. Анализ сил сопротивления резанию уплотненного рядового насыпного груза плоским ножом // Вестник астраханского государственного технического университета Выпуск № 2 / 2008.
11. Айзеншток И. Д. К построению физической теории резания грунтов // Резание грунтов. – М. Изд-во АН СССР, 1951. – С. 76-103.

Галінський О.М.
Науково-дослідний інститут будівельного виробництва

ВИЗНАЧЕННЯ ЕМПІРИЧНИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ ДЛЯ УТОЧНЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ ПРОЦЕСУ ВЛАШТУВАННЯ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО ЕКРАНУ ПІД СПОРУДОЮ

Анотація
У Науково-дослідному інституті будівельного виробництва (Київ, Україна) ведуться дослідження технології улаштування горизонтальних протифільтраційних екранів (ГПЕ) під існуючими спорудами з використанням методу горизонтально-спрямованого буріння свердловин. Між двома паралельними горизонтальними свердловинами, спеціальним робочим органом влаштовується ГПЕ з протифільтраційного матеріалу (ПФМ), що твердіє. Для уточнення математичної моделі влаштування горизонтального екрану проведено комплекс експериментів на приставці до зсувного приладу. Дослідження проводилися з використанням методу планування експерименту. В результаті досліджень отримано емпіричні залежності питомого зусилля переміщення робочого органу в піску від вертикального тиску і ступеня ущільнення піску. Отримані чисельні значення коефіцієнта, що враховує властивості середовища і форму робочого органу.
Ключові слова: технологія, горизонтальний екран, планування експерименту, математична модель, питоме зусилля.

Galinskiy A. M.
Research Institute of Building Production

DETERMINATION OF THE EMPIRICAL RELATIONSHIPS TO REFINE THE MATHEMATICAL MODEL OF THE PROCESS OF HORIZONTAL SCREEN, UNDER CONSTRUCTION

Summary
At the research Institute of building production (Kiev, Ukraine) research technology devices horizontal impervious screens (HIS) under the existing buildings, using the method of horizontal directional directed wells' drilling. Between two parallel horizontal wells, a special working body is arranged HIS of hardened impervious material (IM). To refine the mathematical model of the horizontal screen conducted a set of experiments on the console to shift the device. The research was conducted using the method of experiment planning. The studies obtained empirical dependences of the specific efforts to move the working body in the sand of the vertical pressure and the degree of compaction of sand. The numerical values of the coefficient that takes into account the properties of the medium and the form of the working body.
Keywords: technology, horizontal screen, design of experiments, mathematical model, specific force.

УДК 514.18 + 727.6

КОМФОРТНЕ ЖИТЛО. КЛАСИФІКАЦІЯ ЖИТЛА В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ КОМФОРТНОСТІ. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ЕЛІТНОГО ЖИТЛА

Калашнікова В.В.
Національний авіаційний університет

Вивчено проблему забезпечення психологічного комфорту житла. Наведено класифікацію житла за рівнем комфорту. Охарактеризовано поняття «елітне житло». Досліджено основні вимоги до елітного житла у Європі, Росії, Україні. Визначено цільову аудиторію власників. Проаналізовано класифікації елітного житла.
Ключові слова: психологічний комфорт, елітне житло, вимоги, цільова аудиторія, класифікація, категорія.

Постановка проблеми. Головним завданням проектування сучасного житла є забезпечення комфорту. Сьогодні проблема забезпечення фізіологічного комфорту вирішена достатньо і всесторонньо. Сучасне житло має забезпечувати не лише фізіологічний комфорт, а й психологічний. Тобто, ще на стадії проектування житла, має бути передбачені всі умови та засоби, для досягнення комплексного комфорту, а також трансформації і розвитку відповідно до вікових та біоритмічних особливостей майбутнього власника. Існує класифікація житла в залежності від рівня комфортності. На ринку житлової нерухомості все частіше фігурує поняття «елітне житло», воно вважається найкомфортнішим. Немає єдиного офіційного тлумачення цього терміну на міжнародному рівні, а отже і вимоги до елітного житла суттєво різняться у багатьох країнах. Тому потрібно з'ясувати, що таке елітне житло для України і яке місце займає психологічний комфорт під час його проектування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У численних нормативних документах надано вичерпну інформацію щодо вимог, яким має відповідати житло [1]; праця Товбича В.В. [2] охоплює всі можливі рівні проектування житла; у книзі Нойферт П., Нефф Л. [3] проілюстровано численні варіанти архітектурно-планувальних рішень різних форм житла. Проте навіть, якщо збудувати житло відпо-

© Калашнікова В.В., 2015

відно до всіх норм та рекомендацій, зазначених у поданих вище джерелах, таке житло не буде абсолютно комфортним, так як головною ціллю проектування є фізіологічний комфорт.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема забезпечення психологічного комфорту у сучасному елітному житлі потребує глибокого дослідження та теоретичного обґрунтування, так як є новою і поверхнево розглядалася вузьким колом науковців.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення проблеми за забезпечення психологічного комфорту житла; наведення класифікації житла за рівнем комфорту; тлумачення поняття «елітне житло»; дослідження основних вимог до елітного житла у Європі, Росії, Україні; визначення цільової аудиторії власників; аналіз класифікації елітного житла.

Виклад основного матеріалу. Комфортне житло. Питання психологічного комфорту житла гостро постало у XXI ст., є дуже молодим і не має стійкого наукового підґрунтя та сучасних методик вирішення, але деякі відповіді на нього можна знайти у досвіді будівництва наших далеких предків. Звичайно поняття «психологічного комфорту житла» тоді не було, а його альтернативою виступало почуття внутрішньої гармонії із собою і природою у власному помешканні, а засоби його досягнення мали філософсько-ритуальний характер. Як не дивно, але ці доісторичні принципи будівництва і облаштування примітивних жител, отримали нове життя і набули широкої популярності у сучасному проектуванні, так як спрямованні на гармонію, досягнення якої уже у певній мірі психологічний комфорт.

За допомогою законів давнього китайського вчення фен-шуй можна перетворити власну оселю на храм удачі та благополуччя. Зокрема у книзі Лил Т. [4, с. 77-117] прописані рекомендації щодо придбання нового житла, детально пояснено на що потрібно звернути увагу при виборі району, місця, будинку, поверху, квартири. До того ж автор пропонує різноманітні рішення дизайну інтер'єру, прив'язуючись до знака китайського гороскопу та стихії власника. Тобто використовуючи принципи фен-шуй, можна не лише оновити ауру свого дому та змінити власну долю, а частково досягти психологічного комфорту в помешканні.

У східних слов'ян історично склалася власна стратегія, щодо гармонізації житлового простору. Саме її досліджує Байбурин А.К. [5]. У його праці детально проаналізовані будівельні обряди (обряди, які передували будівництву житла; ритуальні аспекти технології будівництва; обряди при переході у новий дім) та семіотичні аспекти внутрішнього простору східнослов'янських жител (структурно-типологічні аспекти внутрішнього простору (горизонтальний план); семіотика внутрішнього простору (горизонтальний план); вертикальна структура житла). Хоча східнослов'янська культура має власну унікальну ідеологію щодо забезпечення психологічного комфорту, і є більш властивою для нас, але вона на жаль не набула сучасної інтерпретації, поступається своєю популярністю фен-шуй і використовується дуже рідко.

Майже кожна цивілізація пропонує власну філософію будівництва і облаштування житла, ідеї якої наблизять людину до психологічного комфорту. Але використання лише цих давніх прийомів не може забезпечити людині повний психологічний комфорт, тому розглянемо, які варіанти його забезпечення пропонують науковці, опираючись на засади сучасного проектування житла.

Питанню створення житла присвячено чимало наукових праць, але всі вони націлені на забезпечення фізіологічного комфорту, проблеми психологічного комфорту вчені торкаються рідко. Яскравим прикладом є праця Леру Р. [6], в якій подано матеріал про всі варіанти забезпечення фізіологічного комфорту житла [7], а психологічному комфорту, навіть швидше дискомфорту виділено буквально сторінку, де наведено перелік досить суперечливих і примітивних факторів дискомфорту (неприємний зовнішній чи внутрішній вигляд будинку; неприємне або гучне сусідство; проживання на високому поверсі, яке породжує почуття ізоляції). Про ці ж фактори ще згадується у розділах, присвячених безпеці та екстер'єру, проте їх вплив на психологічний стан жителів так і не пояснено. Подібна ситуація спостерігається у книзі Крашенинникова А.В. [8, с. 63-88], де детально розписано специфіку проектування індивідуального житла, і лише у єдиному розділі «Затишок» розказано про особливості будинків для однієї людини, для двох, для сімей із дітьми, для великих сімей, що уособлює не лише фізіологічний, а й психологічний комфорт. Цей же вчений у ще одній своїй праці [9, с. 12,73] детально характеризує поняття «комфортності житлового середовища» та навіть пропонує формулу для його визначення, включаючи у деякій мірі психологічну складову. Боубекрі М. у своїй роботі [10] частково з'ясовує вплив природнього освітлення у будівлі на психологічну гармонію мешканців, цей матеріал подано дуже стисло і не достатньо обґрунтовано, до того ж він не систематизований, а розкиданий порційно по розділах.

Деякі дані про вплив окремих факторів на психологічний стан людини надають праці з кольорознавства, ергономіки, мистецтвознавства, акустики, медицини, дизайну інтер'єру. Проте використання цієї інформації на практиці потребує комплексного підходу і додаткового дослідження, так як, для прикладу, окреме застосування принципів кольорознавства не забезпечить ефект психологічного комфорту, а стихійне слідування всім рекомендація починаючи від акустичних закінчуючи ергономічними може дати дуже суперечливий і непередбачуваний результат. До того ж ці дані рідко спрямовані на унікальність кожної людини, тобто в основному розраховані на середньостатистичну людину, а психологічний комфорт потребує індивідуальності.

Серед вітчизняних науковців найглибше пронiклися проблемою забезпечення психологічного комфорту Мхитарян Н.М. та Ковальов Ю.М. У книзі Мхитаряна Н.М. [7] психологічному комфорту присвячено цілий розділ, де проаналізовано взаємодію людини з навколишнім середовищем, наведені тести та психологічні типи особистості, визначено умови комфорту для кожного психотипу, виходячи з умов комфорту визначено вимоги до оселі, встановлено їх зв'язок з архітектурними та дизайнерськими рішеннями, наведені приклади жител, найбільш підходящих для кожного з психотипів. У працях Ковальова Ю.М. [11] розроблено методологію проектування психологічно комфортного житла для різних психотипів. Проте, у більшості наукової літератури, яка стосується проектування житла, проблема забезпечення психологічного комфорту взагалі не порушується, що підтверджує гостроту потреби у дослідженні даного питання.

Класифікація житла в залежності від рівня комфортності . При проведенні дослідження взаємодії в системі людина-житло-середовище, необхідно вибрати конкретну групу житла, для забезпечення більш точного результату наукового пошуку.

Так як із позиції комплексного комфорту житло ще не класифікують, розглянемо приклад стандартної класифікації житла залежно від рівня фізіологічного комфорту, де виділяють три основні групи житла: соціальне, доступне, елітне; та детальну характеристику кожної, яку пропонує Українська Будівельна Асоціація [12].

Соціальне житло – це житло, при проектуванні якого приймаються мінімальні площі приміщень для забезпечення необхідних функціональних процесів. Прикладами можуть бути малосімейні будинки та житловий фонд «хрущовського» періоду будівництва. У соціальному житлі виділено ще дві категорії (Економ-клас, Стандарт-клас).

Доступне житло, коли в основу проектування приймаються площі приміщень, нормовані у ДБН (забудова мікрорайонів Києва – Позняки, Осокорки, Харківське шосе). Доступне житло отожньюють із житлом Бізнес-класу.

Елітне житло, коли немає обмежень стосовно площі приміщень та проектування ведеться виходячи з матеріальних можливостей замовника. Щоб довести, чому саме на прикладі елітного житла проводиться дане дослідження, більш детально розглянемо його особливості, і продемонструємо чому саме вибір цієї групи житла є найперспективнішою для наукових пошуків.

Вимоги до елітного житла. Поняття «елітне житло» має досить неоднозначне визначення на світовій арені. Немає єдиного офіційного тлумачення цього терміну на міжнародному рівні, а отже і вимоги до елітного житла суттєво різняться у багатьох країнах. Єдине, що залишається спільним для всіх вимог, це філософія житла, яка вказує на його статусність, відбірність, респектабельність, тобто елітарність. На сформованому західному ринку прийнята класифікація об'єктів нерухомості – за категоріями А, В, С [13, с. 34-36]. Окремо слід відзначити ринок елітного житла. За європейськими канонами елітним вважається будинок з прибудинковою територією, паркінгом та іншими додатковими нововведеннями.

Категорія А. Нерухомість, що використовується власниками, для ведення бізнесу, яка поділяється на наступні класи:

1) Спеціалізована нерухомість, пристосована для ведення певного бізнесу і зазвичай продається разом з бізнесом. Приклади: нафтоперегінні заводи, хімічні підприємства, цехи для розміщення машин і обладнання; будівлі, які через своє розміщення, розмір, конструкції ніколи не продаються чи не здаються в оренду третій стороні на ринку.

2) Неспеціалізована нерухомість – звичайні будівлі – магазини, офіси, фабрики, склади, які зазвичай продаються чи здаються в оренду.

Категорія В. Нерухомість для інвестицій. Даними видами нерухомої власності володіють з метою отримання доходу від оренди чи вилучення прибутку на вкладений капітал.

Категорія С. Надлишкова нерухомість – земля з будівлями чи вільні ділянки більше не потрібні для ведення бізнесу сьогодні чи в майбутньому і тому оголошуються надлишковою нерухомістю.

Елітна нерухомість. В Європі висунуто 12 загальноприйнятих вимог до елітної нерухомості:

1) «замкнута» територія, охорона доступу, система відеоспостереження за
територією;
2) автостоянка (два місця на кожну квартиру);
3) спортзал, бажано басейн;
4) просторі кімнати з високими стелями (близько 3 метрів);
5) високі вимоги до оформлення інтер'єру;
6) високошвидкісний інтернет, бажані Wi-Fi та супутникове телебачення;
7) дистанційне управління охоронною системою, системою опалення,
освітлення, водопостачання;
8) площа квартири – від 250-300 м2 і більше;
9) хороший стан прилеглої до будинку території (озеленення, тротуарна
плитка, дитячий майданчик);
10) престижне місце розташування;
11) оптимальне об'єктно-планувальне рішення;
12) розвинена інфраструктура і т.п.

Елітна нерухомість британської столиці – найдорожча у світі – один квадратний метр елітного житла тут коштує 33,8 тисяч євро (для порівняння, у Нью-Йорку – 23,5 тисяч). Та навіть англійська нерухомість екстра-класу об'єктивно далеко не вся правильно відноситься до своєї категорії – адже десятки нюансів грають найважливішу роль при виборі житла.

У Росії, наприклад, існують інші 10 вимог, яким має відповідати елітний будинок:

1) кількість квартир – щонайбільше 30;
2) розташування – в історичному центрі або в екологічно чистому районі неподалік центру;
3) високий ступінь безпеки мешканців;
4) автономне інженерне обладнання – власна пожежна служба, електростанція і водопостачання;
5) головним критерієм елітності, за твердженням російських будівельників, є суворий відбір мешканців із відповідним соціальним статусом. і т.п..

В Україні формування ринку елітного житла почалося лише у 2003-2004 рр.

З 2000 р. підчас будівельного буму почали використовувати поняття «елітне житло», яке ототожнювали із новобудовами у центрі міста. Але ці будинки відрізнялися від серійних дев'яти- та шістнадцятиповерхових будинків середини 90-х лише покращеним плануванням. До середини 2005-го р. забудовники оперували більш стандартизованими поняттями, як «житло класу люкс», «елітне житло», «житло підвищеної комфортності» та «житло масового сегмента». Дехто використовував класи («А», «В» і «С»), як основну характеристику житла, орієнтуючись на встановлену на Заході класифікацію та критерії, що визначають ступінь класності будинку. Сегмент елітної нерухомості в Україні знаходиться на стадії розвитку. Споживачам пропонують купити елітне житло, але окремі експерти упевнені, що такого в Україні майже не існує, а названі елітні комплекси належать до Бізнес-класу, відповідно до європейських і американських вимог. Інші стверджують, що закордонні вимоги не можуть бути орієнтиром для нашого елітного житла, а так як в Україні досі немає єдиних загальноприйнятих класифікації житлової нерухомості і вимог до неї, то термін «елітний будинок» – це штучне поняття, яке заважає українському споживачеві правильно орієнтуватися у пропозиції.

Розглянемо існуючі варіанти вітчизняних класифікацій житла, у яких виділено у підклас «елітне житло» та вимоги до нього.

Є.Є. Клюшниченко [14, с. 267] подає 4 категорії якості житла, а саме:

– житло, що відповідає стандарту(базовий рівень);
– житло, нижче стандарту;
– житло підвищеного комфорту;
– елітне житло.

При цьому подаються наступні фактори, що вливають на якість проживання:

1) конструктивні вирішення житлових будинків;
2) елементи інженерного опалення;
3) планувальні вирішення квартир;
4) функціональність позаквартирних приміщень;
5) санітарно-гігієнічні умови;
6) розташування квартир в багатоповерхових будинках;
7) характеристика прилеглої території.

Рада директорів Української будівельної асоціації [12] весною 2006 року

визначила класи житлової нерухомості, використовуючи більше 100 параметрів, які були поділені на 7 основних критеріїв:
1) місцерозташування;
2) будівельні і технічні характеристики будівлі і його конструктивних елементів;
3) облаштування будівлі і прибудинкової території;
4) соціальна інфраструктура будівлі;
5) матеріали і устаткування;
6) технічна інфраструктура;
7) організація управління і експлуатації.

Відповідно до даних критеріїв житло чітко поділяється на 5 класів:
1) соціальне; 2) економ; 3) бізнес; 4) преміум; 5) де люкс.

Фахівці УБА вважають , що тільки перші 2 класи відповідають поняттю «елітне житло», а обсяги ринку житла класів «Де люкс» і «Преміум» в Києві не перевищують 10-12%. Елітна нерухомість Києва нині розташовується в таких центральних районах, як Шевченківський – історичний центр української столиці і Печерський – Верхній Печерськ і Липки. Забудовниками елітного житла себе позиціонують: HCM Property Management, Т. М. М., Граніт, Позняківжитлобуд, Київміськбуд, Житло-Інвест.

Інститут розвитку міст [15] запропонував такі 16 вимог до елітного житла:
1. Окрема кімната (спальня) на кожного члена сім'ї (від 25 кв. м);
2. Санвузол для кожної спальні;
3. Стелі не нижче 2,90 м;
4. Наявність гардероба або великих підсобних кімнат;
5. Автоматичне регулювання температури (клімат-контроль);
6. Загальнобудинкова система кондиціонування й очищення повітря;
7. Супутникове ТБ й Інтернет у всіх приміщеннях;
8. Охорона оселі й території, відеоспостереження, охоронна система квартири;
9. Крита автостоянка, 2-3 місця на кожну квартиру;
10. Виділена (захищена) прибудинкова територія;
11. Автономна система водо- і теплопостачання;
12. Розташування в центральних районах міста (але не на магістралях);
13. Віддаленість від промзон і підприємств;
14. Відсутність висотних (високих) будинків на близькій відстані;
15. Наявність парку, великого скверу, зони відпочинку в межах 3 – 5 хвилин ходьби;
16. Власна служба обслуговування будівлі і території.

Умовно кажучи, можна сказати, що в Україні, елітними новобудовами позиціонує себе нерухомість 3-х видів:
1) клубні невеликі будинки;
2) житлові багатоквартирні;
3) комплекси і закриті мікрорайони.

Але вищезгадані класифікації житла і вимоги не є офіційними, адже не затверджені на законодавчому рівні. Основне нормативне визначення класифікації житла базується на положеннях державних будівельних норм ДБН В.2.2-15-2005 «Будинки і споруди. Житлові будинки. Основні положення» [16], які набрали чинності з 1 січня 2006 року і якими встановлені раціональні і економічні вимоги до архітектурно – планувального рішення та інженерного устаткування житлових будинків з врахуванням необхідних санітарно-гігієнічних вимог. Ці норми розділяють житло що проектується, по рівню комфорту і соціальної спрямованості на дві категорії: I категорії (комерційне), II категорії (соціальне) Також існує Єдиний класифікатор житлових будинків залежно від якості житла і наявного інженерного устаткування, затверджений наказом Держбуду України № 215 від 30 вересня 1998 року [16], (Додаток А). Цей класифікатор розділяє житлові будинки на 6 класів, в основу яких покладена капітальність основних конструкцій, терміни служби будинків і фактичний термін експлуатації, висота приміщень і ступінь забезпечення інженерним устаткуванням. Але дані нормативні документи не використовують поняття «елітне житло», лише враховуючи попередні неофіційні вимоги запропоновані Українською Будівельною Асоціацією, Інститутом розвитку міст можна присвоїти елітному житло 1 клас відповідно до Єдиного класифікатора житлових будинків та 1 категорію відповідно до ДБН В.2.2-15-2005 Очевидно, що недосконалість законодавчої бази України не сприяє розвитку будівництва нових елітних комплексів.

Цільова аудиторія власників елітного житла. Елітне житло орієнтоване на дуже багатих людей. Категорію «Де люкс» купують політики, бізнесмени, зірки естради, спортсмени; категорію «Преміум» – родові аристократи та забезпеченні митці. Попередні результати дослідження проведеного у [17], використовуючи маркетингові характеристики двох категорій елітного житла, які відображають найбільш явні потреби цільових груп покупців, свідчать, що серед покупців елітного житла переважають особистості, які відносяться до психотипу «егоїст»; помітними також є частки психотипів «винахідливий дослідник» і «борець.

Висновки і пропозиції. Поняття «елітне житло», його різновиди, вимоги є досить неоднозначними і суттєво відрізняються у Європі, Росії, Україні. Наша країна досі немає єдиних загальноприйнятих класифікації елітної нерухомості і вимог до неї. Усі вищезгадані вітчизняні класифікації житла і вимоги не є офіційними, адже не затверджені на законодавчому рівні. Недосконалість законодавчої бази України не сприяє розвитку будівництва нових елітних комплексів. Елітне житло орієнтоване на дуже багатих людей. Його купують політики, бізнесмени, зірки естради, спортсмени; родові аристократи та забезпеченні митці. Проведення наукового дослідження на прикладі елітного житла, є надзвичайно перспективним, тому саме цьому сегменту нерухомості експерти пророкують бурхливий розвиток у майбутньому, до того ж відсутність обмежень у капіталовкладенні під час проектування і будівництва елітного житла розкриває широкі можливості для наукових пошуків.

Список літератури:
1. ДБН В.2.2-15-2005 "Житлові будинки. Основні положення".
2. Товбич В.В. Архітектура: мистецтво та наука / В.В. Товбич, М.В. Сисойлов. – Дніпропетровськ: Свідлер, 2007. – Т. 1. – 1020 с.
3. Нойферт Д.П., Нефф Л.Л. Проектирование и строительство: иллюстрированный справочник для заказчика и проектировщика. – М., Архитектура-С, 2005. – 266 с.
4. Лил Т. Фэн-шуй и карма вашего дома. – СПб.: Вектор, 2006. – 125 с.
5. Байбурин А. К.Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – 2-е изд., испр. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 224 с.
6. Леру Р. Экология человека – наука о жилищном строительстве. – М.: Изд. литературы по строительству, 1970. – 264 с.
7. Мхитарян Н.М. Человек и жилище / Н.М. Мхитарян. – К.: Наукова думка, 2012. – 310 с.
8. Крашенинников А. В. Придумай свой дом. – М.: Высшая школа, 1993. – 158 с.
9. Крашенинников А. В.Жилые кварталы: Учеб. пособие для архит. и строит, спец. вузов / Под общ. ред. Н. Н. Миловидова, Б. Я. Орловского, А. Н. Белкина. – М.: Высшая школа. 1988.87 – с.: ил.
10. Boubekri Mohamed. Daylighting, architecture and health .Building design strategies. Architectural Press is an imprint of Elsevier Linacre House, Jordan Hill, Oxford OX2 8DP, UK 30 Corporate Drive, Suite 400, Burlington, MA 01803, USA First edition 2008. – 155 p.
11. Ковальов Ю.М. Забезпечення психологічного комфорту при проектуванні житла на основі теорії самоорганізації С-простору / Ю.М. Ковальов, Н.О. Гірник, В.В. Калашнікова // Праці Таврійського державного агротехнологічного ун-ту, 2010. – Вип. 4. Прикладна геометрія та інж. графіка. – Т. 46. – С. 58-67.
12. http://u-b-a.com.ua/ Українська Будівельна Асоціація
13. http://www.ndiasb.kiev.ua Державний науково-дослідний інститут автоматизованих систем в будівництві (НДІ-АСБ) Звіт про науково-дослідну роботу «Проведення аналізу та розроблення пропозицій щодо підвищення функціональних властивостей житла у частині доступності та екологічності» (заключний), 2011. – 324 с.
14. Клюшниченко Є.Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст / Українська академія архітектури; Державний науково-дослідний і проектний ін-т містобудування Держбуду України. – К. : НДПІ містобудування, 1999. – 348с. : іл.
15. http://www.mista.in.ua/Інститут розвитку міст.
16. Єдиний класифікатор житлових будинків залежно від якості житла та наявного інженерного обладнання, затверджений Наказом ДержбудуУкраїни від 30.09.1998 № 215 (Із змінами і доповненнями, внесеними згідно із законами України від 06.05.93 р. N 3187-XII, від 12.01.2006 р. N 3334-IV).
17. Ковальов Ю.М., Калашнікова В.В. Забезпечення психологічного комфорту житла різних категорій // Сучасні проблеми геометричного моделювання: Матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конфер.:– Мелітополь: ТДАТУ, 2013. – С. 80-84.

Калашникова В.В.
Национальный авиационный унверситет

КОМФОРТНОЕ ЖИЛЬЕ. КЛАССИФИКАЦИЯ ЖИЛЬЯ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ УРОВНЯ КОМФОРТНОСТИ. ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЭЛИТНОГО ЖИЛЬЯ

Аннотация
Изучена проблема обеспечение психологического комфорта жилья. Исследована классификацию жилья по уровню комфорта. Охарактеризовано понятие «элитное жилье». Исследованы основные требования к элитному жилью в Европе, России, Украине. Определено целевую аудиторию владельцев. Проанализированы классификации элитного жилья.
Ключевые слова: психологический комфорт, элитное жилье, требования, целевая аудитория, классификация, категория.

Kalashnikova V.V.
National Aviation University

COMFORTABLE DWELLING. THE CLASSIFICATION OF DWELLING DEPENDING ON THE LEVEL OF COMFORT. FEATURES OF THE DESIGN ELITE DWELLING

Summary
Studied the problem providing psychological comfort dwelling. Analyzed classification of dwelling the level of comfort. Characterized the concept of "elite dwelling". Studied the main requirements for elite dwelling in Europe, Russia, and Ukraine. Defined the target audience of owners. Analyzed the the classification of the elite dwelling.
Keywords: psychological comfort, elite dwelling, requirements, target audience, classification, category.

УДК 621.644.075(082)

НОВЫЕ ОБЛАСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ГОРИЗОНТАЛЬНО-НАПРАВЛЕННОГО БУРЕНИЯ

Менейлюк А.И., Петровский А.Ф., Борисов А.А.
Одесская государственная академия строительства и архитектуры

В работе представлен анализ новых областей применения горизонтально-направленного бурения (ГНБ) и результаты исследований авторов в этом направлении. Рассмотрен мировой опыт применения технологии ГНБ в различных отраслях. На основании анализа составлена блок-схема, которая разделена на две части. Первая часть включает в себя инновации, разработанные на Украине, в том числе с участием авторов. Вторая часть это мировой опыт применения ГНБ в различных отраслях. В первой части представлены различные способы защиты подземных частей зданий от подтопления грунтовыми водами, а также защиты подземного пространства от источников загрязнения с использованием оборудования для ГНБ. Во вторую часть входят технологии ГНБ, применяемые в таких направлениях как мелиорация, строительство дренажных систем, направляющая техника и другие.
Ключевые слова: горизонтально направленное бурение, противофильтрационный экран, разрыв пластов, дренаж, инъекция.

Постановка проблемы: Более десяти лет в Украине успешно применяют технологию ГНБ для прокладки инженерных коммуникаций закрытым способом. Однако существует много других инженерных задач, которые возможно решать, используя метод ГНБ, но этому вопросу, на наш взгляд уделяется не достаточно внимания. Присутствует большой мировой опыт применения технологии ГНБ в различных отраслях строительства и промышленности. Недостаточное освещение возможностей ГНБ в нашем государстве делает его использование не таким эффективным, как в остальном мире.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ работ мировых ученых занимающихся вопросами подземного строительства показал, что использование данной технологии возможно в различных направлениях. Причем области их применения очень широки, начиная от дегазации угольных пластов и укрепления оползневых склонов, заканчивая технологиями защиты подземного пространства от подтопления и загрязнения.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Актуальной является задача защиты подземного пространства от загрязнений и подземных частей зданий от подтопления. Однако, существует много объектов где водоупор залегает на большой глубине, а существующие технологии не позволяют сделать защитный экран там, где надо. Для решения этой проблемы необходима разработка инновационных технологий с принципиально новым подходом. Наиболее перспективным направлением исходя из исследований авторов, является разработка горизонтальных экранов закрытым способом на базе технологии ГНБ.

Цель статьи. Анализ новых областей применения технологии ГНБ на базе изучения мирового опыта, а также разработок украинских специалистов.

Изложение основного материала. Инновации, разработанные в Украине, представлены тремя технологиями создания противофильтрационного экрана (ПФЭ) в грунте. Они подразумевают бурение направляющих скважин криволинейной формы с помощью оборудования для ГНБ и последующее устройство экрана тремя способами.

Первый – это разрезка грунта между скважинами с одновременным заполнением полости противофильтрационным материалом (рис. 1). Для этого в НИИ строительного производства (г. Киев) под руководством Галинского А.А. разработано специальное оборудование [1].

На рисунке 1 представлена схема реализации такой технологии устройства ПФЭ. На некотором расстоянии от сооружения 1 заглубляют в грунт 2 ниже подошвы сооружения 3 отклоняющие устройства 4, после чего на дневной поверхности 5 с помощью буровой машины 6 под защитой проходческой жидкости 7 бурят насквозь аутентично плоскости подошвы сооружения две параллельные крайние направляющие скважины 8 (фиг. 1). К буру 9, который выходит на дневную поверхность 5, прикрепляют гибкие тяги 10 и заводят их в направляющие скважины по мере извлечения бура (фиг. 2). К свободным концам тяг прикрепляют грунторазрабатывающий элемент 11, а вместо бурового инструмента – натяжные устройства 12. После этого, подтягивают грунторазрабатывающий элемент с помощью натяжных устройств к забою в направлении, ограниченном отклоняющими устройствами, разрабатывают грунт, находящийся между направляющими скважинами, при этом образуют общую полость 13, в которую подают конструкционный материал 14, который выдавливает проходческую жидкость и создает экран.

Второй способ подразумевает использование струйной (Jet) технологии для образования полостей между направляющими скважинами и одновременное их заполнение противофильтрационным материалом (рисунки 2-5) [2].

Струйная технология подразумевает следующее. Под сооружением с дневной поверхности с помощью буровой установки под защитой проходческой жидкости бурят насквозь аутентично подошве сооружения, заглубленной в грунте, две или несколько пилотных направляющих скважин (рис. 2).

После завершения пилотного бурения выполняется расширение скважины (рис. 3). При этом вместо буровой головки к буровым штангам присоединяется расширитель обратного действия, который протягивается через скважину в направлении буровой установки, расширяя пилотную скважину. На противоположной от буровой установки стороне скважины располагается струйный монитор для последующего протягивания. К его переднему концу крепится оголовок с воспринимающим тяговое усилие шарниром (вертлюгом) и расширителем. Буровая установка затягивает в скважину струйный монитор по проектной траектории.

Разработку грунта между смежными скважинами осуществляют двумя двухкомпонентными струйными мониторами (рис. 3, 4). К ним по подводящим трубопроводам подают сжатый воздух

© Менейлюк А.И., Петровский А.Ф., Борисов А.А., 2015

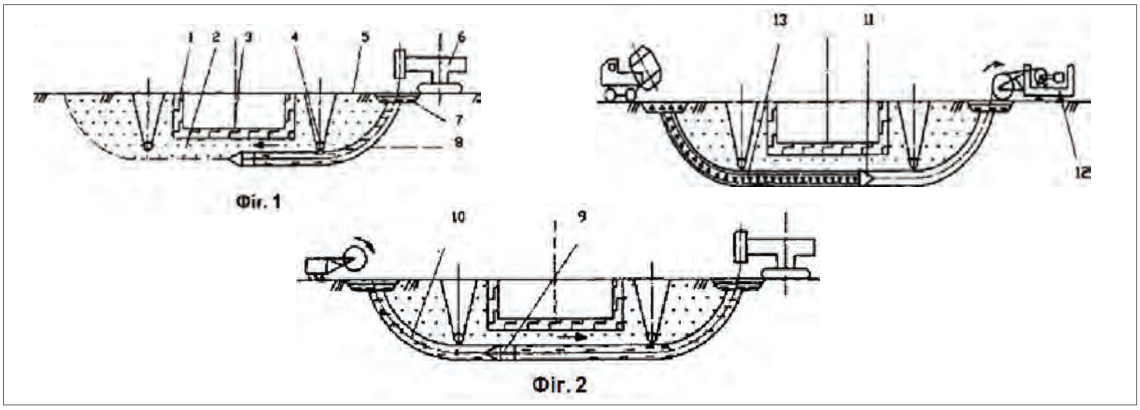

Рис. 1. Технология устройства противофильтрационного экрана

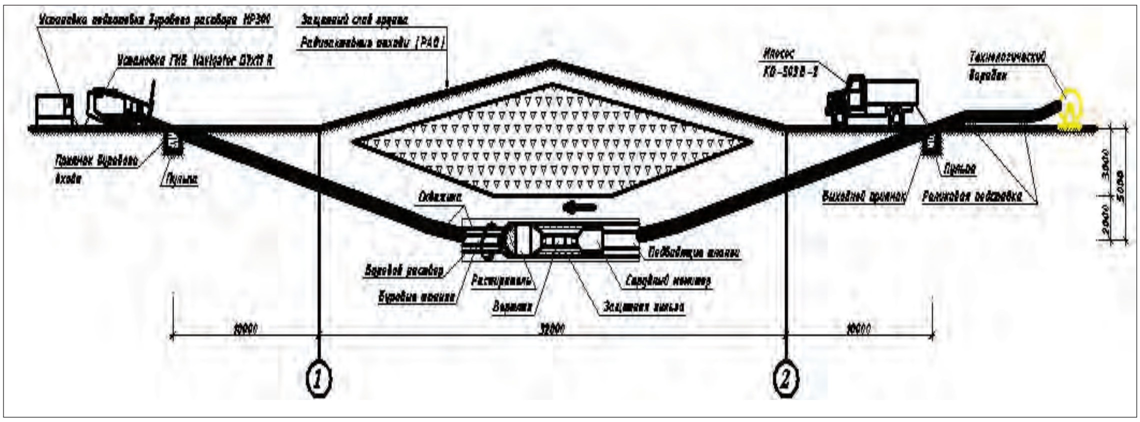

Рис. 2. Бурение пилотных направляющих скважин

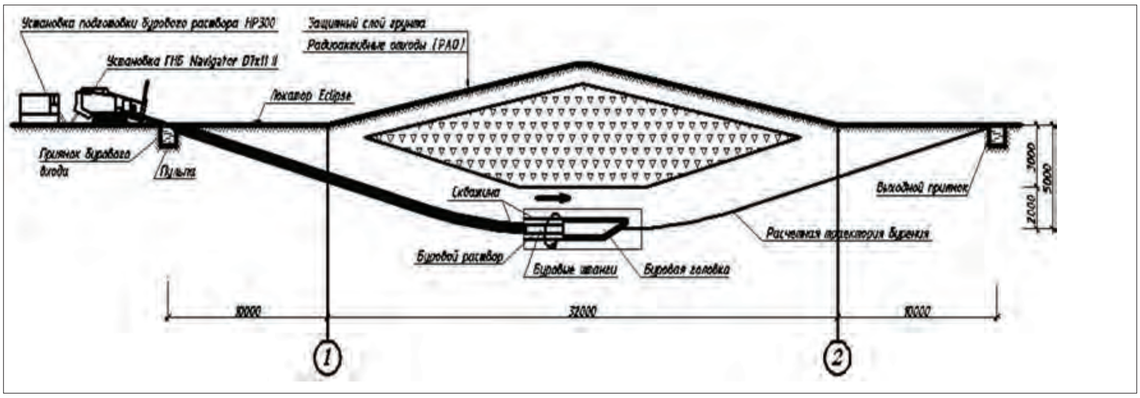

Рис. 3. Расширение скважины с одновременным затягиванием струйного монитора

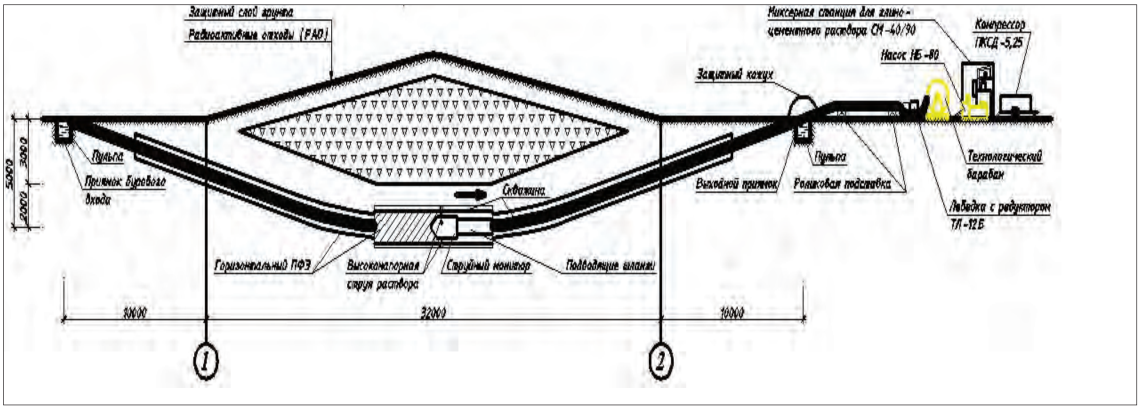

Рис. 4. Создание ПФЭ при помощи струйного монитора

4 – проходческая жидкость, 7 – крайняя направляющая скважина, 12 – струйный монитор, 15 – высоконапорные струи раствора, 16 – ПФЭ, 18 – средняя направляющая скважина

и раствор. Струйные мониторы протягивают в направляющих скважинах одновременно с помощью тягового устройства, при этом две высоконапорные струи раствора под защитой сжатого воздуха действуют на встречу друг другу, тем самым разрабатывая и одновременно перемешивая грунт с твердеющим раствором. После твердения раствора в грунте образуется противофильтрационный экран (рис. 5).

Третий способ устройства ПФЭ – это так называемый, инъекционный способ [3].

Инъекционная технология устройства ПФЭ заключается в следующем. Под сооружением с дневной поверхности с помощью буровой установки разбуривают ряд параллельно расположенных скважин аутентично подошвы сооружения (рис. 6). После этого нагнетают в них закрепляющие или противофильтрационные составы.

После завершения бурения скважины выполняется протягивание в нее инъектора с одновременным расширением (рис. 7).

Закрепляющий или противофильтрационный состав подается по подводящим трубопроводам к инъектору под давлением. Его протягивают в скважине с помощью тягового устройства (рис. 8).

Расстояние между скважинами назначается в зависимости от радиуса действия инъектора в закрепляемых грунтах. После твердения раствора в грунте образуется противофильтрационный экран из взаимно секущихся заинъекцированных

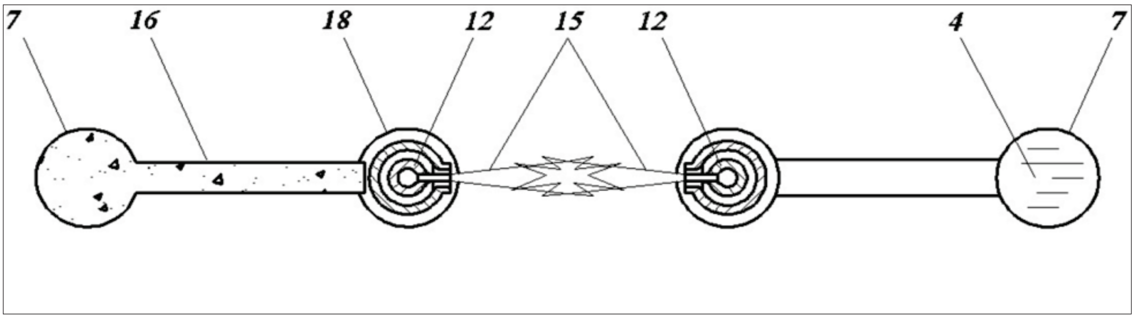

Рис. 5. Совместная работа двухкомпонентных струйных мониторов

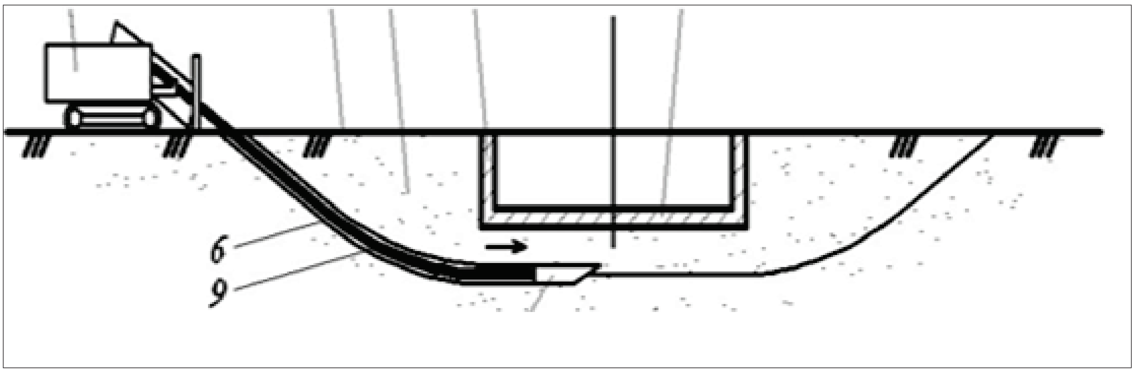

Рис. 6. Бурение направляющих скважин аутентично подошве сооружения

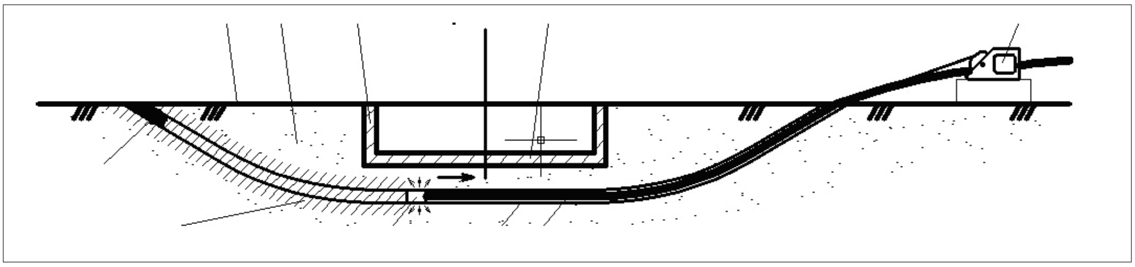

Рис. 7. Расширение скважины с протягивание инъектора

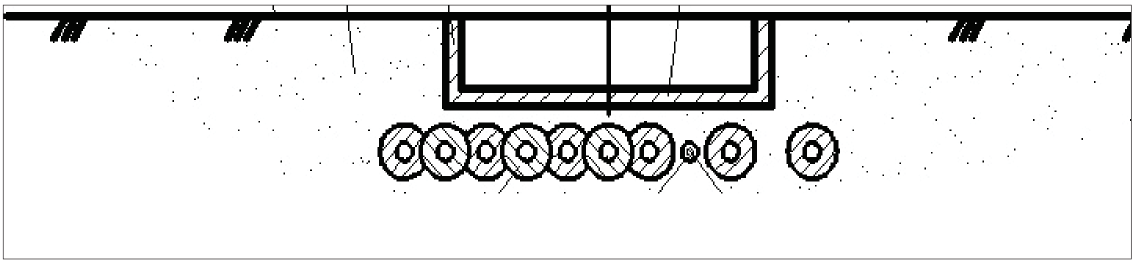

1 – обтюратор (пробка, заглушка скважины), 2 – инъекция в грунт
Рис. 8. Технология проведения инъецирования грунта

объемов грунта, огибающих подземную часть сооружения.

Далее в работе рассмотрен мировой опыт применения технологии ГНБ в различных отраслях [4,5]. Первая технология – это дегазация угольных пластов при помощи направленного бурения.

На рисунке 9 показана схема бурения, которую можно использовать с целью дегазации угля до начала горных работ. На схеме показано, что два предназначенных для отработки пласта сначала дегазируются путем пробуривания экспериментальной скважины, из которой затем пробуриваются две боковые скважины в каждый из пластов. После прокладки боковых скважин проводится бурение еще одной вертикальной скважины, пересекающей боковые скважины. Из вертикальной скважины отводится вода и газ, а экспериментальная скважина останавливается или оставляется. Это опыт, применяемый в США и Австралии.

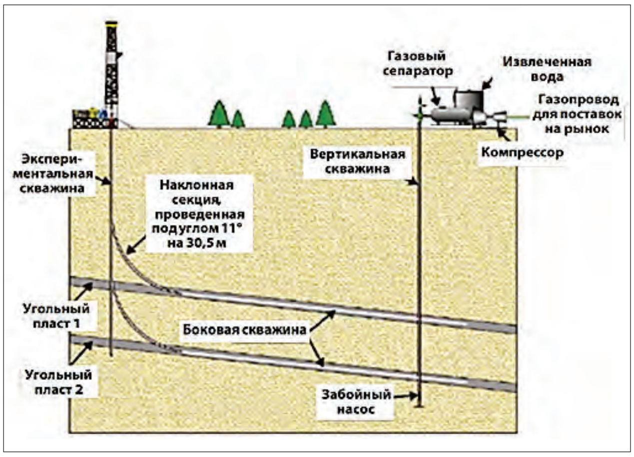

Рис. 9. Схема бурения для дегазации угля до начала горных работ

На рисунке 10 представлена схема проведения работ по дегазации угольных пластов длинной до 1800 метров и глубиной до 350 метров. Для проведения этих работ были разработаны две буровые установки типа PD-100/80 RPC 45 с макс. силой тяги и давления в 100 тонн. Ранее созданные вертикальные скважины должны быть соединены с горизонтальными. Опыт Австралии, где проводились данные работы, показал, что такое бурение пласта с поверхности земли, эффективнее бурения из подземных выработок.

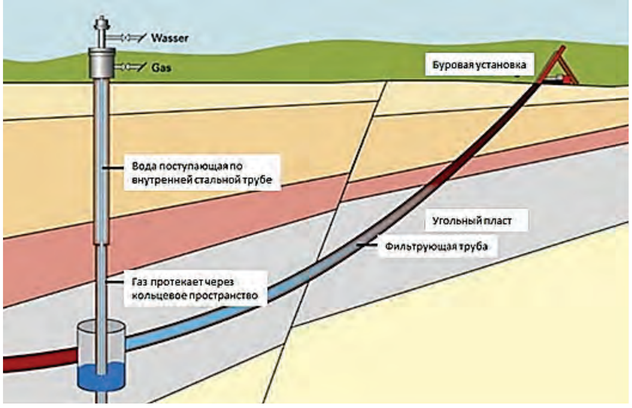

Рис. 10. Схема проведения работ по дегазации угольных пластов

Заслуживает внимания и такая область применения ГНБ как мелиоративные работы.

В некоторых странах с жарким климатом, чтобы избежать большого испарения (40-45%) оросительные трубопроводы прокладывают бестраншейным способом с использованием оборудования ГНБ.

В мире существует большое количество спортивных полей и площадок, где использование открытых установок для орошения невозможно. В таких случаях, целесообразно, применить специальные оросительные трубопроводы с капельными отверстиями и подводящие подземные трубопроводы к спринклерной системе. Такие трубопроводы прокладывают при помощи оборудования для ГНБ.

Следующей областью применения технологии ГНБ является защита от оползней и осушение оползней. Такая технология может быть с успехом использована в оползневой зоне, характерной для прибрежных районов г. Одессы и других аналогичных грунтовых условиях. Особенностью данного способа осушения оползней является то, что они могут осушаться при помощи скважин, пробуренных у подножия склона. Такой способ осушения оползней имеет следующие преимущества. Первое – оползневые массы не подвергаются вибрационной нагрузке, благодаря проколу, проведенному ниже тела оползня. Второе – дренажный трубопровод может быть проложен таким образом, что фильтрационный отрезок внедряется в оползневые массы, при этом основной ввод фильтра находится в зоне направляющей скольжения.

Следующая технология предполагает различные мероприятия, связанные с защитой от грунтовых вод, а так же со строительством дренажных систем.

Так, применяют горизонтальное дренажное бурение для понижения грунтовых вод в строительном котловане. Аналогичное бурение можно производить и под другими земляными сооружениями, например, такими как траншеи.

В практике эксплуатации дренажных систем часто встречается проблема засорения системы из за недостаточной промывки. В таком случае под ними или рядом с ними прокладываются новые дренажные системы.

Как показывает практика эксплуатации автобанов в Германии, надежность движения обеспечивают системы управления движением. В виду загруженности таких дорог и невозможности остановки движения на них возможно применение бестраншейной прокладки систем связи и сигнальных систем.

Следующим видом применения оборудования для ГНБ может быть прокладка сенсорных линий с различными датчиками (например, утечек). Устройство таких систем имеют большое значение на крупных промышленных предприятиях. Это могут быть предприятия химической, нефтеперерабатывающей или металлургической промышленности, т.е. те предприятия, где присутствует в случае аварии, большая угроза загрязнения окружающей среды.

Крупные магистральные трубопроводы все чаще требуют прокладки параллельного технологического кабеля для управления компрессорными станциями и станциями оповещения. При этом связь должна осуществляться через весь регион, страну. Наиболее успешно подобные задачи реализуются в Европе при помощи технологии ГНБ.

Выводы и предложения.

1. Оборудование ГНБ кроме прокладки коммуникаций может быть использовано для следующих видов работ: дегазация угольных пластов; мелиоративные работы; защита от оползней; строительство дренажных систем; направляющая техника.

2. Для защиты подземного пространства от источников загрязнения и подтопления можно использовать технологии, разработанные в Украине: инъекционную, струйную, а также технологию с использованием грунторазрабатывающего элемента в форме ножа.

Список литературы:

1. Пат. 35065 А Украина, МКИ6 E02D 29/00. Способ устройства экрана под сооружением / А.М. Чернухин, А.М. Галинский; заявл. 05.08.1999; опубл. 15.03.2001, Бюл. № 2.
2. Пат. 65550 А Україна, МПК (2011.01) Є020 29/00. Спосіб улаштування екрана під спорудою / О.М. Галінський, О.І. Менейлюк; заяв. 12.05.2011; публік. 12.12.2011, Бюл. № 23.
3. Пат. 91704 Україна, МПК (2014.01) Е 02В 3/00. Спосіб улаштування протифільтраційної завіси під спорудою. О.М. Галінський, О.І. Менейлюк; А.Ф. Петровський А.Ф.; заяв. 26.02.2014, опубл. 10.07.2014, Бюл. № 13.
4. Рыбаков А.П. Основы бестраншейных технологий (теория и практика): Технический учебник-справочник – М.: ПрессБюро № 1, 2005. – 304 с.
5. Сайт компании "Prime-drilling" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.prime-drilling.de/r_news2.html – Дата доступа : 18.05.2013.

Менейлюк О.І., Петровський А.Ф., Борисов О.О.
Одеська державна академія будівництва та архітектури

НОВІ ОБЛАСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ГОРИЗОНТАЛЬНО-НАПРАВЛЕНОГО БУРІННЯ

Анотація
У роботі представлений аналіз нових областей застосування горизонтально-направленого буріння (ГНБ) і результати досліджень авторів у цьому напрямку. Розглянуто світовий досвід застосування технології ГНБ в різних галузях. На підставі аналізу складено блок-схема, яка розділена на дві частини. Перша частина включає в себе інновації, розроблені на Україні, в тому числі за участю авторів. Друга частина це світовий досвід застосування ГНБ в різних галузях. У першій частині представлені різні способи захисту підземних частин будівель від підтоплення ґрунтовими водами, а також захисту підземного простору від джерел забруднення з використанням обладнання для ГНБ. У другу частину входять технології ГНБ, застосовувані в таких напрямках як меліорація, будівництво дренажних систем, напрямна техніка та інші.
Ключові слова: горизонтально направлене буріння, протифільтраційний екран, розрив пластів, дренаж, ін'єкція.

Meneylyuk A.I., Petrovsky A. F., Borisov A.A.
Odessa State Academy of Construction and Architecture

NEW APPLICATIONS OF HORIZONTAL DIRECTIONAL DRILLING

Summary
This paper presents an analysis of the new areas of application of horizontal directional drilling (HDD), and the results of studies of the authors moving in this direction. The world's experience of HDD technology in various industries will be reviewed. A flow chart, based on the analysis, was made, and divided into two parts. The first part includes innovations developed in Ukraine, including the participation of the authors. The second section describes world experience with the HDD in various industries. The first part represents different methods of protecting underground areas of buildings from flooding groundwater, as well as using the equipment for HDD in order to protect underground space from pollution. The second part consists of HDD technology, applied in areas such as melioration, the construction of drainage systems, and other rail equipment.
Keywords: horizontal directional drilling, impervious screen, fracturing, drainage, injection.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477.8)«1850»:284

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ ЧЕСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Войчун Ю.І.
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглядається проблема організації релігійного життя чеських поселенців на території Волині на першому етапі розселення. Визначається конфесійний склад чехів-колоністів та їх ставлення до релігії. Аналізуються фактори, що сприяли активізації релігійного життя волинських чехів. Вивчається досвід створення та діяльності, непідконтрольної Папі Римському, чесько-гутської церкви на Волині в 70-80- рр. XIX ст. Описуються основні напрямки формулювання основ нового віровчення. Виявлені причини невдачі «релігійного експерименту», показано його історичне значення.

Ключові слова: церква, чехи-колоністи, «релігійний експеримент», гуситство, «чеські брати», парафії.

Постановка проблеми. В середині XIX ст., як в чеських землях, так і в Російській імперії зростає інтерес до вивчення гуситського руху. Якщо чеські інтелектуали розглядали гуситство як прояв «чеського національного духу», то російські вчені – вважали його народним рухом за «повернення до православ'я», яке вважали «національною слов'янською релігією» [10, с. 146]. Саме теза про слов'янську релігію була підтримана політичною елітою Російської імперії, яка в 70-80-і рр. XIX ст. здійснювала масштабний «релігійний експеримент» по відтворенню гуситської церкви на базі чеської переселенської общини на Волині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в науковий обіг введено значну кількість архівних документів, краєзнавчих нарисів, монографій та статей, опрацювання яких дає можливість розкрити роль чеської общини в розвитку Волинської губернії.

На основі особистого вивчення та спостережень, опитувань населення було написано дослідження про чехів Волині дійсним радником Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора Є. Крижановським. Автор простежив історію чеського колонізаційного руху на Волині, акцентуючи увагу на релігійній проблемі переходу колоністів у православ'я, торкнувся питань господарювання, громадського управління, освіти волинських чехів. У праці звертають на себе увагу неупереджене ставлення до об'єкта вивчення, стверджувальний підхід до викладу фактичних даних, проте тут відсутні аналітичні матеріали, узагальнюючі висновки [5].

Суттєвий внесок в цю справу зробив Ї. Гофман, член Товариства чехів Волині, у нарисі «Чехи на Волині. Основні відомості». Автор подає короткий аналіз причин чеського переселення на територію Волинської губернії, розкриває економічне становище чехів, рівень освіти, питання віросповідання, культури, громадського життя [2].

Історію чеської еміграції на Волинь, її соціально-економічні, суспільно-політичні, культурно-освітні та релігійні аспекти, висвітлив історик з університету імені Т. Масарика у м. Брно, Я. Вацулик у своєму дослідженні «Історія волинських чехів» [13].

Окрім того, заслуговує на увагу дисертація кандидата історичних наук Ж. Ковби «Чеська еміграція на Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.», де ґрунтовно описано особливості життя чеських колоністів на українських землях. Окремо виділена проблема культурно-релігійного життя чеської громади [4].

Важливе місце в дослідженні національного складу Волині посідає праця М. Бармака «Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796-1914 рр.)», де окремим розділом висвітлено питання соціально-економічного, культурно-освітнього та релігійного життя чеської общини регіону [1].

Пожвавлення краєзнавчої роботи, обговорення її проблем на Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних конференціях засвідчило необхідність ґрунтовного дослідження проблеми нацменшин в Україні, зокрема і чеської.

Вагомий внесок в даному напрямку зроблено у 2003 р., коли у м. Дубно (Рівненська область) пройшла Міжнародна науково-теоретична конференція, присвячена 140-річчю переселення чехів на Волинь, за результатами якої видано збірник «Чехи і Дубенщина».

Проблемам розвитку чеської общини на території Волинської губернії присвячені публікації А. Птіцина, С. Умінського, В. Надольської, П. Рудецького, О. Шмида, П. Савчука.

Виклад основного матеріалу. Чеська община сформувалась в Російській імперії в результаті масової трудової міграції в 1860-1870-і рр. і складалася, в основному, із селян-колоністів. За даними Першого Всеросійського перепису населення 1897 р. на території імперії проживало 50,4 тисяч чехів, 89 % з яких у сільській місцевості. Більше половини чеських мігрантів оселилося на території Волинської губернії (27,7 тис.). Окрім Волині, чехи проживали також на території Петриківської губернії Царства Польського (15 тис.), в Київській губернії (3,3 тис.) і в причорноморських губерніях – Херсонській (1,4 тис.), Таврійській (2 тис.), Чорноморській (1,3 тис.); Кубанській області (,2 тис.) [8].

Новоприбулим колоністам російський уряд гарантував низку привілеїв і свобод – свободу віросповідання, звільнення від сплати податків і військової служби, терміном на 5 років.

Переважна більшість чеських переселенців були католиками, інші – протестантами (євангелістами, реформатами і баптистами). Незначну частину російських чехів становили члени релігійної общини «чеських (моравських) братів» або «гернгутерів» (поселення Гернгут в Саксонії було їх релігійним центром). «Чеські брати» і євангеліки вважали себе спадкоємцями гуситів [12, с. 99].

Перші чеські колоністи з'явились на території Волинської губернії в 1859 р. в селах Погорільці і Підгайці Дубенського повіту. Це були переселенці із Царства Польського, що належали до общини «чеських братів». Перші ж переселенці, власне з чеських земель, мігрували на Волинь у 1863 р. і заснували поселення Людгардівка в Дубенському повіті.

На перших порах питання гуситського віросповідання було підняте в середовищі чехів, що переселились на територію Російської імперії. Оскільки більшість чехів-колоністів були католиками, то

© Войчун Ю.І., 2015

стикнулися із забороною на купівлю нерухомості для осіб із католицьким віросповіданням (була введена після придушення польського повстання 1863 р. з ціллю підірвати польський вплив на території Волинської губернії). Щоб обійти заборону, чехи-колоністи почали заявляти місцевій адміністрації, що «всі чеські переселенці не католики, а гусити, якими вони були і на Батьківщині, але вимушені були приховувати свою віру перед австрійським урядом». Колоністи також стверджували, що їх «віра близька до православ'я і тут, на Волині, незабаром приведе всіх чехів в лоно православної церкви». І хоча із бесід з переселенцями можна було зробити висновок, що про гусизм вони мають незначне уявлення, російська влада, задовольнившись цими даними, дозволила купувати землі в регіоні усім чехам, незалежно від їх віросповідання [5, с. 9-10].

Релігійна байдужість значної частини переселенців стала фактором, що полегшив процес створення гуситської церкви. В перший період «релігійного експерименту» кількість прихожан нової церкви різко зростала (гуситами ставали як католики, так і реформати, євангеліки, баптисти). Однак, низка колоністів не пристали на пропозицію прийняти гусизм, а залишилися вірними своїй вірі [11, с. 191].

24.02.1863 р. київський генерал-губернатор О. Дондуков-Корсаков повідомив у міністерство внутрішніх справ, що «... поселенці влаштовують свою церкву на основах гуситської, а це призведе у Південно-Західному краї до розколу в римо-католицькому таборі і допоможе в боротьбі російських властей з католицизмом. Симпатії чехів до Росії і православної віри вказували на те, що незабаром вони зіллються з місцевим православним населенням, зміцнивши цим російські позиції в Південно-Західному краї» [9, с. 315]. Він пропонував заснувати в чеських поселеннях гуситські парафії, для цього запросити з Чехії священників, що поділяють гуситські ідеї і взяти їх на державне утримання.

Свідчення про «гусизм» волинських чехів, підштовхнули імперських чиновників до ідеї організації гуситської церкви на Волині. Це було зроблено з двох причин: по-перше, прагнення в будь-який спосіб послабити позиції католицької церкви, що розглядалась як «антиросійська сила», яка підтримує польський національний рух. В 1866 р. російський уряд розірвав конкордат з папським престолом і відкликав з Ватикану свого посла, оскільки папа Пій IX виступив на захист польських католиків (відносини з Ватиканом були відновлені в 1883 р.) [6, с. 125].

По-друге, низка представників правлячої еліти прагнула до зближення усіх слов'янських народів, в тому числі і чехів, із російським народом. Одним із засобів цього зближення була взаємодія в релігійній сфері (у 1874 р. в Празі було відкрито православний храм) [7, с. 206]. В даному контексті, гуситська церква розглядалась як, свого роду, «перехідна ланка» на шляху чехів до православ'я.

У 1870 р. чехи, що мешкали в Петербурзі, направили в газету «Голос» звернення про відречення від Риму: «... потому заявляем всем любезным друзьям и знакомым в нашем отечестве и между прочими братьями славянами, что мы, по полному нашему убеждению, отрекаемся от Рима, от его учения и его церкви, во главе которой стоит Бог, сделанный людьми... Итак, не желая быть членами римской церкви, приступаем к народной православной церкви» [3, с. 601-602].

Процес організації гуситської церкви на Волині було розпочато із створення при Міністерстві внутрішніх справ спеціальної комісії, до якої входили представники Міністерства, Святійшого Синоду і православного духовенства (представників чехів до розробки проекту не залучили). Таким чином, гуситська церква в Російській імперії була продуктом бюрократичної діяльності.

Новостворена церква отримала назву «чесько-гуситської». Одним з головних принципів її діяльності було невизнання влади Папи Римського, що означало розрив з католицизмом. Для священиків відмінявся також целібат, а мовою богослужіння стала чеська.

Особлива комісія при Міністерстві внутрішніх справ для розгляду питань поселення чехів у Південно-Західному краї, підсумувала, що створення гуситської церкви не суперечить законодавству імперії про віротерпимість. Контроль за облаштуванням парафій гуситів було покладено на Міністерство внутрішніх справ. Низка привілеїв, якими спочатку користувалися тільки чехи Волині, наприкінці 1871 р. була поширена на чехів Київської та Подільської губерній [4, с. 80].

У лютому 1871 р. на територію Волинської губернії, за запрошенням чеської громади краю, прибули два священики з Богемії – Ян Саска та Вацлав Грдлічка (попередньо їх кандидатури було узгоджено російською владою). Обидва священнослужителі належали до реформістського крила католицької церкви на чеських землях. Їх зустріч була організована у м. Дубно, центрі чеського життя на Волині, де вони склали присягу, яка носила символічний характер. Відречення від влади Папи Римського було закріплено одруженням В. Грдлічки. Таким чином гуситські священики на практиці відходили від католицького целібату і уподібнювались, по своєму відношенню до шлюбу, до православних священиків [11, с. 190].

Після запрошення священників, на території Волинської губернії було засновано дві парафії нової церкви: Дубенську (центр с. Підгайці) на чолі з В. Грдлічкою; Глинську (центр – с. Глинськ) на чолі з Я. Саскою. У 1875 р. до них додалася третя парафія – Острозька (центр – село Гульча (Гільча)) на чолі з Франтішеком Кашпаром, який прибув на Волинь в якості звичайного колоніста, а вже потім став священиком [12, с. 97].

Розвитку чесько-гуситської церкви заважала низка обставин. Чехи-колоністи проживали розрізнено, їх поселення були розкидані на значних територіях. Жителі колоній, що знаходились далеко від трьох парафій, продовжували залишатись вірними своїй вірі. Ще одним фактором, що заважав розвитку церкви, була конфесійна розрізненість волинських чехів (католикам і протестантам було важко дійти згоди з низки питань). Окрім того, гуситські парафії перебували під сильним контролем з боку світської адміністрації [12, с. 98].

Утворення чесько-гуситської церкви викликало серйозне занепокоєння з боку католицького духовенства. Зокрема, католицький архієпископ чеських земель Ф. Шенборн присвятив низку послань, спрямованих на засудження відступників, які переселились на Волинь [11, с. 191].

Проект окремої гуситської церкви зустрів опір і з боку волинського православного архієпископа Агафангела, який виступав проти запрошення священиків з Богемії. Направляючи своїх представників в чеські поселення, він повідомляв, що серед чехів немає гуситів, а є в своїй більшості католики. Однак протоієрей Житомирського собору знайшов серед чехів гуситів, проте вони не думали вільно про питання віри. Також він дійшов висновку, що

чехи – не вороги православ'я і російських громадян, бажають з ними спілкуватися, однак бояться цього бажання і не виражають його [13, с. 30].

Незважаючи на організацію церковних парафій, основи нового віровчення так і не були сформульовані. Передбачалось, що їх повинні поступово виробити чеські священики за допомогою православних богословів і за згодою влади. Однак, між самими священиками виникли протиріччя з даного питання. Всередині гуситської церкви, що формувалась, стали проявлятися різні течії.

Перший напрям представляв В. Грдлічка і його послідовники. Вони вважали, що в основу нового віровчення повинно бути покладено вчення «чеських братів», що дасть новій церкві опору на традицію. Даний проект підтримувала більшість чеської еліти на Волині, оскільки він найбільшою мірою відповідав завданням збереження чеської національної ідентичності [1, с. 78].

Другу течію очолював Я. Саска. Він висловлювався скептично відносно доктрини «чеських братів» і пропонував будувати гуситську церкву на основі вчення старокатоликів, яке виникло в 1870-х рр. в європейських країнах. Воно об'єднувало священників, які не визнали рішень Першого Ватиканського собору, перш за все догми про непогрішність Папи Римського. Я. Саска стверджував, що старокатолицизм близький за своєю суттю до православ'я, тому ті, хто прийняв його, зможуть в майбутньому легко перейти в православну віру. Старокатолицтво отримало підтримку, головним чином в Глинській парафії, де служив сам Я. Саска [5, с. 107].

Третій священик – Ф. Кашпар схилявся до реформістського протестантизму. В релігійній боротьбі він підтримував В. Грдлічку, хоч і діяв менш активно.

Для напрацювання основ нового віровчення в 1879 р. в Києві відбулась нарада чеських священиків і богословів. За підсумками засідання було прийнято рішення на користь старокатолицтва. Незгодні з цим рішенням В. Грдлічка і Ф. Кашпар провели в с. Квасилів Рівненського повіту Волинської губернії в 1880-1881 рр. два альтернативні зібрання чеського духовенства і мирян, які визнали найкращими для гуситської церкви вчення «чеських братів» у викладі В. Грдлічки.

Обрана на другому квасилівському зібранні комісія чеських священиків і мирян в 1883 р. підготувала проект «Устава чешско-братской церкви в Российской империи». Мета діяльності церкви була сформульована наступним чином: «силою народної ідеї об'єднати чехів під світлим скіпетром великого імператора з братським руським народом». В проекті також були наведені аргументи, що відрізняють гуситство від католицизму і православ'я.

В роки правління імператора Олександра III (1881-1894), російський уряд докорінно змінив свою політику стосовно чеських колоністів. «Гуситський проект» було визнано невдалим. Уряд взяв курс на навернення волинських чехів у православну віру та їх русифікацію. У квітні 1888 р. Олександр III на основі спільної доповіді міністра внутрішніх справ Д. Толстого і обер-прокурора Святійшого Синоду К. Побєдоносцева санкціонував ліквідацію чеських гуситських парафій на Волині і припинення діяльності гуситської церкви.

Дослідник чеської еміграції на територію Російської губернії Є. Крижановський зауважив, що в період 1872-1888 рр. колоністи не збудували жодного храму чи молитовного будинку [5, с. 83].

Поступово, під впливом ідейного та економічного тиску, внаслідок скасування в 1891 р. царського указу про чеські парафії та свободу віросповідання та під впливом русифікаторської політики, яку проводив обер-прокурор Святійшого Синоду К. Побєдоносцев, 75% чехів на Волині прийняли православну віру. Решта залишились католиками, реформованими євангелістами та баптистами.

Більшість волинських чехів, за винятком деяких реформованих євангеліків, на відміну від католиків-поляків та православних українців не дотримувались ревно релігійних обрядів. Їх релігійність мала стриманий, непоказний характер [2, с. 15-16].

Висновки. Таким чином, проект організації чесько-гуситської церкви на території Російської імперії зазнав невдачі в силу як об'єктивних так і суб'єктивних чинників. Але в подальшому досвід відродження гуситської церкви був використаний в незалежній Чехословаччині, де в 1920 р. католицькими священиками-реформаторами, при підтримці уряду, була організована самостійна Чехословацька гуситська церква, яка залишається найбільшою і в сучасній Чеській Республіці.

Список літератури:

1. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796-1914 рр.) / М. Бармак. – Тернопіль, 1999. – 208 с.
2. Гофман Ї. Чехи на Волині. Основні відомості / Ї. Гофман. – Прага, 1998. – 32 с.
3. Заявление Петербургских чехов против папской непогрешимости // Волынские епархиальные ведомости. – 1870. – № 1. – С. 600-602.
4. Ковба Ж. М. Чеська еміграція на Україні в другій половині XIX – на початку XX сторіччя: Дис. канд. іст. наук / 07.00.02 – всесвітня історія; Львівський держ. у-нт ім. І. Франка.– Львів, 1974.– 191 с.
5. Крыжановский Е. Чехи на Волыни / Е. Крыжановский. – СПб, 1887. – 160 с.
6. Лиценбергер О. Римо-католическая Церковь в России: история и правовое положение / О. Лиценбергер. – Саратов: Поволжская Академия госуд. службы, 2001. – 384 с.
7. Ненашева З. Русская православная церков в Праге / З. Ненашева // Средняя Европа: проблемы международных и межнациональных отношений. XII – XX вв. – 2009. – С. 176-206.
8. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. VIII. Волынская губернія. – СПб, 1904. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3374910
9. Поліщук Ю. Національні меншини Правобережної України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ю. Поліщук. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 432 с.
10. Славяноведение в дореволюционной России: Изучение южных и западных славян / Ответственные редакторы: академик Д. Ф. Марков, доктор исторических наук В. А. Дьяков. – М.: «Наука», 1988. – 400 с.
11. Doubek V. Čecká emigrace do Ruska v druhe polovině 19 stolrti. Dobové interpritace / V. Doubek// 150 let Slovanského sjezdu (1848). Historie a současnost. – Praha. – 2002. – S. 171-194.
12. NeČporová O. Proměny religiozity volyňských Čechů / O. Nečporová // Lidé města. – 2005. – Č. 3. – S. 93–115.
13. Vaculik J. Dejiny volyňských Čechů (1868-1914) / J. Vaculik. – Praha, 1997. – 104 s.

Войчун Ю.И.
Ровенский государственный гуманитарный университет

ОРГАНИЗАЦИЯ РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ ЧЕШСКИХ ПОСЕЛЕНЦЕВ НА ВОЛЫНИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКЕ

Аннотация
В статье рассматривается проблема организации религиозной жизни чешских поселенцев на территории Волыни на первом этапе расселения. Определяется конфессиональный состав чешских колонистов и их отношения к религии. Анализируются фактории, что способствовали активизации религиозной жизни волынских чехов. Изучается опыт создания и деятельности, неподконтрольной Папе Римскому, чешско-гуситской церкви на Волыни в 70-80-е гг. XIX в. Описываются основные направления в формулировании основ нового вероучения. Выявлены причины неудачи «религиозного эксперимента», показано его историческое значение.
Ключевые слова: церковь, чехи-колонисты, «религиозный эксперимент», гусизм, «чешские братья», приходы.

Voychun Y.I.
Rivne State University for the Humanities

ORGANIZATION OF RELIGIOUS LIFE CZECH SETTLERS IN VOLYN IN THE LATE 19TH CENTURY

Summary
The article deals with the problem of organization of religious life of Czech settlers on the territory of Volyn lands in the first stage of settlement. Determine the denominational structure of Czech colonists and their attitude to religion. Analyzes the factors that contributed to the revitalization of religious life of Volyn Czechs. Studied of the pilot project, an uncontrolled Pope, Czech-husite church in Volyn 70-80-ies. XIX century. Describes the main trends of formulation the bases of a new belief. The reasons for the failure of "religious experiment" shows its historical significance.
Keywords: church, Czech colonists,«religious experiment», husyzm, «Czech brothers», parishes.

УДК 655.15

ДРУКАРСЬКІ УСТАНОВИ В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Колесник О.В.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті досліджено розвиток друкарських установ у Херсонській губернії у другій половині XIX ст. Висвітлено умови які сприяли функціонуванню друкарських установ. визначено основні осередки локалізації друкарень, досліджено роль друкарських установ в поліграфічній промисловості, проаналізовано діяльність приватних друкарських установ Херсонської губернії в дореволюційний період, їхні видання, вивчені особливості функціонування друкарень в модерний період.
Ключові слова: друкарня, друкарська справа, друкарські установи, поліграфічна промисловість, поліграфія.

Постановка проблеми. Функціонування друкарських установ Херсонської губернії на сьогодні потребує осмислення з позицій розуміння їх як культурної цілісності. На фундаменті, закладеному у XIX ст., зростала своєрідна друкарська культура, еволюційний розвиток якої поступово вів до якісних змін, до появи нових цінностей. Саме друкарські установи як один з основних засобів комунікації стали фундаментом сучасної технологічно розвиненої та типологічно розгалуженої системи масової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії і краєзнавстві є спроби вивчення історії друкарських установ Херсонської губернії у XIX – на початку XX ст., зокрема друкарські установи стали об'єктом аналізу В. А. Чарнецького [1], Г. Д. Зленко [2], М. Р. Бельського [3], Н. Терентьєвої [4], О. Й. Губаря [5], та інших. Досліджувались різноманітні моменти становлення і розвитку друкарських установ, але не культурний.

Мета статті. Метою даної розвідки постає висвітлення одного із аспектів функціонування друкарських установ, а саме їхньої ролі в культурному житті Херсонської губернії у другій половині XIX ст.

Для досягнення поставленої мети важливо зупинитися на наступних моментах:

1) розкрити умови, які сприяли функціонуванню друкарських установ;

2) визначити внесок друкарських установ в культурне життя;

3) проаналізувати продукцію друкарень у Херсонській губернії у другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу. В Російській імперії кінця XVIII – початку XIX ст. друкарські установи концентрувались в столицях і небагатьох культурних і торгово-промислових центрах – Петербурзі, Москві, Києві, Харкові, Одесі, де книги друкувалися великими тиражами, завдяки чому були дешевше місцевих видань. Швидкий розвиток

© Колесник О.В., 2015

книгодрукування призвів до того, що в 1810 р. за обсягом друкованої продукції Росія посідала перше місце в світі, обійшовши Німеччину.

У першій половині XIX ст. починаються серйозні зміни у друкарській техніці. Першим значним нововведенням була літографія – камнедрукування. Винайдена у 1796 р. А. Зенефельдером, вона з початку XIX ст. стає одним із основних видів книжкової графіки. Принцип її ґрунтується на тому, що плити дрібнозернистого вапняка після нескладної обробки здатні відштовхувати жирну фарбу. Використавши це явище, А. Зенефельдер запропонував друк з плоскої (нерельєфної) форми, в якій нічого не треба ні виплавляти, ні вирізблювати. Літографія виявилась більш дешевим і простим способом ілюстраційного друку, ніж гравюра, давала можливість одержувати більше відбитків. До того ж мала кращі зображувальні можливості: літографський камінь передавав і рисунок спеціальним олівцем, який давав густий штрих, і тонкі світлотіньові відтінки, і рисунок літографською тушшю (пензлем, пером) і кольорові відтінки) [7].

В даний період друкарські установи в межах Російської імперії набували все більшого розвитку і стали сферою суспільної діяльності, яка з одного боку включала поліграфічні підприємства в яких виготовляли друковану продукцію різних видів, з другого – виступала матеріально-технічною складовою поліграфічної промисловості імперії. Під поліграфічною промисловістю розуміємо галузь промисловості, підприємства якої виготовляють різні види друкованої продукції – книги, журнали, газети, календарі, географічні карти, етикетки, бланки тощо [6].

З появою на початку XIX ст. «швидкодрукувальної» машини розширились можливості поліграфії. Старий друкарський верстат давав за день більше 1200 відбитків. Створення нового винаходу пов'язане з вимогами газетного виробництва, коли треба друкувати великі тиражі в короткий час. Принцип друкування в машині не змінювався, але з робітника зняті ряд функцій, що значно поліпшило процес друку. Наприклад, потреба посувати форму під прес (це робив тепер талер, рухаючись на рейках). Нова технічна база сприяла процесу спеціалізації поліграфічних підприємств. В залежності від виду друкованої продукції друкарські установи поділялися на книжкові, книжково-журнальні, газетно-журнальні та ін. Тематика видань визначала профіль установи – універсальна чи спеціалізована.

Реформи другої половини XIX ст. призвели до росту поліграфічного виробництва, з'явилися нові друкарські установи, швидко зросла кількість друкарень, із вдосконаленням їх поліграфічної бази, значно збільшилась кількість виданих книг. З кінця XIX ст. найрозвинутіші друкарні з успіхом виконували декілька різнорідних функцій, об'єднавши багатоетапний процес в єдину структуру. Друкарські установи нерідко являлись одночасно і поліграфічними підприємствами, і видавцями книг, газет і журналів, і продавцем книг, при чому не тільки своїх видань, але і агентом по розповсюдженню продукції інших видавництв.

До середини XIX ст. в Херсонській губернії функціонував ряд друкарських установ. Останні, зосереджувались у великих містах – Єлисаветграді, Миколаєві, Херсоні, Одесі. В даний період інтенсивно розвивається друкарська справа у дореволюційному Єлисаветграді. Приміром, у 1910 році у місті працювало 14 друкарень. Кращими вважалися типо-літографія М.А. Гольденберга, друкарні Д. М. Шполянського та повітового земства. Для порівняння – в Одесі під час першої російської революції було більше ніж 100 друкарень і літографій (до 1 січня 1903 року – 103) [22].

У Херсоні перша приватна друкарня Н.О. Ващенко відкрилась у 1856 р. її власником став М.К. Аспер, а після його смерті у 1888 р. – А.Н. Ходушин (керувала справами друкарні його дружина – О.Д. Ходушина).

Крім зазначених поліграфічних підприємств, починаючи з 80-х років XIX ст. і до 1919 р.в Херсоні працювали друкарні: Горбунова і Чулакова, «Русская» (пізніше – К.Д. Шрейбера), А.І. Заранкіна, М.І. Ковалева, «Юг» (В.І. Гошкевича), Б.А. Фукса, Ф.З. Епштейна, «Порядок» А.І. Спозіто, «Экономия» (Б. Фукса і Ф. Наровлянського), художньо-електрична друкарня С.В. Поряденко, І. Дорфмана, С. Блюмкіна і Р. Дорфмана та ін. Майже всі вони знаходились в центральній частині міста. Деякі друкарні за роки свого існування неодноразово змінювали адресу, власників, здавались в аренду.

Приватні друкарні частіше за все були і видавцями і книгопродавцями. Вони друкували за власний рахунок, виконували замовлення державних установ і приватних осіб. В друкарнях Херсону друкувались книги, газети, журнали, нотні видання, лістівки. Великі друкарні спеціалізувались на окремих видах друкованої продукції. Наприклад, в найбільшій друкарні Херсону О.Д. Ходушиної друкували книги, брошури. Іноді полвграфічні підприємсва до яких можна віднести друкарню газети «Юг» (В.І. Гошкевича), формувались під певний видавничий проект. Деякі друкарні не залишили помітного сліду в історії херсонського книговидання. Вони друкували різного роду бланки, афіші, конверти, візитні картки, зошити, рецепти та ін.

Активно розвивається друкарська справа в Одесі. Надзвичайно вагомий внесок для її розвитку зробили німці П.Ф. Францов, А. Шульце, Л. Нітче та інші. Наприкінці XIX ст. їхні друкарні продовжували залишатися найбільшими в місті. Наприклад, в друкарні П.Ф. Францова, яка знаходилась на Пушкінській, 20 і в якій працювало до 100 робітників, видавалися деякі газети, літературні твори, звіти, каталоги тощо [9]. Тут в словолитні виготовлялося 75-100 пудів шрифтів на рік тільки для власної друкарні [10]. На межі століть дім на вул. Пушкінській разом з друкарнею став власністю Товариства південноросійської друкарської справи, утвореного у 1894 р.

Широковідомою в краї була друкарня, заснована ще у 1849 р. саксонським підданим Л. Нітче. Тут видавали твори й брошури європейськими мовами. З урахуванням тогочасних європейських технічних досягнень у друкарській справі виконували замовлення на газети, прейскуранти, афіші, виготовляли літографії малюнків, портретів, нот, візитних карток, векселів, бланків, за допомогою олівця, пера, різця тощо. У друкарні видавалася наукова література історичного характеру (наприклад, «Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем» Симона Берштейна, «Исторический очерк Одессы. К столетию со дня завоевания»), ілюстровані путівники по Одесі В. Коханського та «Каталог систематического чтения» [11]. Наприкінці XIX ст. в друкарні працювало 30 робітників, які виробляли продукції на 26-30 тис. руб. на рік. [12, с. 23-90]. У 1914 р. друкарнею володіли брати Густав та Герман Нітче. Вартість продукції їхнього підприємства зросла в порівнянні з 1898 р. і досягла 45 тис. руб.

У 1869 р. прусські піддані А. Шульце та Г. Ульріх відкрили друкарню, літографію та словолитню.

Основним її замовником в перші роки діяльності став відкритий в 1865 р. Новоросійський університет. В наступні роки були надруковані 25 томів університетських «Записок...», 5 томів «Записок Общества естествоиспытателей», декілька випусків «Каталога библиотеки...» [13].

Фірма, якою співвласники керували спільно, проіснувала 10 років. Потім вона була розділена. А. Шульце залишив за собою словолитню, а Г. Ульріх – друкарню. По його смерті нащадки продали її П.О. Зеленому, редактору «Одесского вестника». Вона стала називатися «Экономическая типография». В подальшому А. Шульце придбав типографію та літографію, які об'єднав із своєю словолитнею. Нова фірма мала назву «Типолитография и словолитня А. Шульце». Тут друкувались різні каталоги, «Ведомости Одеського городского общественного управления» та брошури, книжки, в тому числі краєзнавчого характеру. Серед них – «Исторический очерк Одессы с 1794 по 1803 год» А. Орлова, «К истории заселения Хаджибея.» В. Яковлева. Саме в цій друкарні міське управління замовило видання ювілейної книги, присвяченої 100-річчю міста – «Одесса. 1794-1894 гг.» [14].

Книжкова продукція Одеси за поліграфічним оформленням не поступалась столичним виданням і була широковідома в Україні та за її межами. Розквіт друкарської справи тут був тісно пов'язаний з діяльністю професорів Рішельєвського ліцею (а пізніше – Новоросійського університету), особливо після 1837 р. коли згідно нового статуту ліцей прирівнювався до вищого учбового навчального закладу. В Одесі видано наукові праці професорів ліцею – Г.К. та Ф.К. Брунів, П.В. Беккера, К.П. Зеленецького, М.Н. Мурзакевича, В.Є. Левтеропуло, В.А. Линовського, Й.Г. Міхневича, В.В. Петровича та інші [15].

Одним з найвідоміших одеських друкарів другої половини XIX ст. був Є.І. Фесенко, який своєю старанною, кропіткою, якісною роботою прославився на всю Російську імперію. Досить слушно зауважила Г. Закіпна, що Є.І. Фесенко відкрив нову еру в українському книговидавництві Одеси [16]. Український козак із Чернігівщини, ще в 1883 р. заснував в місті друкарню й видав серед іншого ікони, лубкові картини в українському стилі, листівки з текстами народних пісень і нотами, ілюстровані митцем А. Ждахою, та книги етнографічно-побутового змісту («Весілля» М. Лисенка).

1885 р. друком вийшов у друкарні Є. І. Фесенка перший одеський український літературний альманах «Нива». Його замовило Українське літературне товариство накладом 2000 екземплярів. В подальшому у друкарні Є.І. Фесенка виходить друком ціла низка збірок українських пісень з нотами. У 1889 р. друкар видає поеми Т.Г. Шевченко «Княжна», «Москалева криниця», «Назар Стодоля». Також, Є.І. Фесенко видав науковий етнографічний та бібліографічний доробок свого друга, відомого діяча української культури, нотаріуса Одеси Михайла Федоровича Комарова: «Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок і замовлянь» (1890), «Тарас Шевченко в літературі і мистецтві» (1903), «Українська драматургія» (1906), і доповнення до цієї бібліографічної роботи – «До Української драматургії» (1912). 1907 р. Є.І. Фесенко видав наукову розвідку М. Ф. Комарова «Про запорізькі вольності», а 1910 р. – його переклад повісті Гоголя «Тарас Бульба» [17, с. 454-455].

Видання Є. І. Фесенка увійшли в українську скарбницю не лише своєю національною спрямованістю, їх відрізняла висока поліграфічна та художня якість. Для типолітографії Є. І. Фесенка працювали відомі українські художники В. Ковальов та А. Ждаха. До 1890 р. друкарська продукція хромолітографії Є.І. Фесенко, виконана на високому поліграфічному рівні і розходилась нерідко мільйонними тиражами по містам Російської імперії. Так було, наприклад, з випуском шкільних зошитів які протягом 30 років користувались попитом в церковно-парафіяльних школах і класичних гімназіях.

За високу якість роботи і художній рівень оформлення своїх видань Є.І. Фесенко отримав наступні нагороди: Бронзову медаль – Санкт – Петербург, 1903 р., Срібну медаль – Санкт – Петербург, 1906 р., Велику срібну медаль – Мілан, 1906 р., Велику золоту медаль – Одеса, 1910 р., Велику золоту медаль – Одеса, 1913 р. [18, с. 408].

Одеські друкарні різнилися між собою за випуском продукції. Одні друкували бланки для урядових закладів, інші – маленькі друкарські роботи, так звані акцидентні – візитки, оголошення, ярлики, грамоти, запрошення на свята і ювілеї, деякі друкарні обслуговували періодичну пресу, спеціалізуючись на друкуванні газет і журналів, і тільки частина друкарів маючи досконаліше устаткування, займалась клопіткою справою – випуском книг і брошур, до того ж дешевими і доступними виданнями.

Крім книг українською, російською мовами, в Одесі вийшли друком книги болгарською, грецькою, німецькою, французькою, італійською, польською, латинською, іспанською, англійською і давньоєврейською мовами. Загальна кількість цих іншомовних книг становила приблизно 25% всієї друкарської продукції.

Висновки і пропозиції. Отже, у другій половині XIX ст. В Херсонській губернії активно розвивається друкарська справа. Це проявилось у результатах роботи діючих тут друкарських установ, які мали свою специфіку, зумовлену особливостями економіки регіону, етнічним складом, традиціями та менталітетом його населення. Високий індекс освіченості, розвиток ринкової економіки потягнув за собою стрімке зростання кількості і розширення сфери діяльності друкарських установ. Велике значення друкарські установи мали в соціально-культурному розвитку суспільства. Дані установи друкували твори наукових товариств в яких гостро ставилося питання про розвиток освіти і науки. Крім того, друкарські установи видавали різноманітні типи видань, які задовольняли потреби різної за вподобаннями читацької аудиторії, зокрема: літературні, літературно-суспільні, суспільно-політичні, спеціальні наукові видання, спеціально-господарські видання, духовну літературу, довідкові видання.

Таким чином, продукція друкарських установ виступає своєрідним літописом культурного минулого Херсонської губернії. Без друкованого слова як основного інструменту суспільної комунікації, без відповідної системи книговидання, книгопоширення, інтелектуальний і культурний рівень народу неможливий.

Список літератури:

1. Чарнецкий В. А. Древних стен негласное звучанье. Сб. ст. / Сост. О. И. Губарь. – Одесса: Друк, 2001. – 162 с.
2. Зленко Г. Д. Патриарх одесских типографов // Вечерняя Одесса. – 1986. – № 190. – С. 4.
3. Бельский М. Р. Еврейские типографии старой Одессы. – Одесса: Студия «Негоциант», 2005. – 88 с.

4. Терентьєва Н. Культурно-освітня діяльність грецьких громад в Україні: грецькі друкарні в Одесі в XIX – на початку XX ст. – [Електронний ресурс] / Режим доступу:dspace.nbuv.gov.ua/.../14-Terentieva.pdf?...1
5. Губарь О. И. Сколько нужно типографий? // Вечерняя Одесса. – 1991. – № 159. – С. 4.
6. Губарь О. И. Сколько нужно типографий? / Вечерняя Одесса. – 1991. – № 159.
7. Бельский М. Р. Конец типографии / Знамя коммунизма. – 1998. –№ 197.
8. Зленко Г. Д. Загадка двух изданий / Вечерняя Одесса. – 1974. – № 226. – С. 3.
9. Державний архів Одеської області. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 4.
10. Плаксин С. Коммерческо-промышленная Одесса и ее представители в конце девятнадцатого столетия и история развития торговых фирм с приложением адресных сведений. – О.: Тип. Я. М. Сагала, 1901.– 310 с.
11. Державний архів Одеської області. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 3.
12. Плаксин С. Вказ. пр. – С. 23-90.
13. Самойлов Ф. О. Вказ. пр. – С. 251-263.
14. Зленко Г. Д. Странствующий типограф // Вечерняя Одесса. – 1991. –№ 255. – С. 3.
15. Боровой С. Я. Вказ. пр. – С. 157.
16. Закіпна Г. В. Друкар одеської просвіти / Славетний друкар Одеси: Каталог українських видань одеського видавця Є. І. Фесенко. – Одеса: КП «Одеська міська друкарня». – 2005. – 154 с.
17. Фесенко Е. И. / Сто великих одесситов. Очерки. Сост. А. Либин, Н. Маковец. – О., 2009. – С. 454-456.
18. Почетный гражданин Ефим Иванович Фесенко / Д. Балух. Одесса, которую мы забываем. – О., 2008. – С. 408-425.

Колесник О.В.
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ПЕЧАТНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ХЕРСОНСКОЙ ГУБЕРНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

Аннотация
В статье исследовано развитие печатных учреждений в Херсонской губернии во второй половине XIX в. Освещены условия которые содействовали функционированию печатных учреждений. определены основные центры локализации типографий, исследована роль печатных учреждений в полиграфической промышленности, проанализирована деятельность частных печатных учреждений Херсонской губернии в дореволюционный период, их издания, изучены особенности функционирования типографий в модерный период.
Ключевые слова: типография, печатное дело, печатные учреждения, полиграфическая промышленность, полиграфия.

Kolesnik O.V.
Odessa I.I. Mechnikov National University

PRINTING INSTITUTIONS IN THE CULTURAL LIFE OF THE KHERSON PROVINCE IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Summary
In the article it was investigated the development of printing institutions in Kherson province in the first half of the XIX century. Conditions that supported a functioning of printing institutions were highlighted. The main centers of printing houses localization, were defined. Was studied the role of printing institutions in printing industry, were analyzed the activities of the first printing institutions in the Kherson province in the pre-revolutionary period, their publishing, were studied features of functionality of printing houses in a modern period.
Keywords: printing house, printing business, printing institutions, printing industry, polygraphy.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 330.111.4

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ЗМІСТ РЕФОРМИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Александрова Г.М.
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Розглянуто необхідність проведення реформи житлово-комунального господарства в Україні. Визначено конкурентні ринкові механізми у сфері надання житлово-комунальних послуг. Запропоновано перелік основних джерел фінансування підприємств ЖКГ з метою забезпечення належного проведення реформ. Проведено аналіз динаміки фінансування ЖКГ та виділено ряд проблем, що стосуються фінансування житлово-комунального сектора України. Проаналізовано стан заборгованості населення за житлово-комунальні послуги, що загрожує погіршенням фінансового стану, а також зниженням показників результативності діяльності підприємств комунального господарства. Запропоновано шляхи оптимізації фінансування галузі з метою виведення підприємств ЖКГ з кризового стану.
Ключові слова: житлово-комунальне господарство (ЖКГ), реформи, джерела фінансування, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), динаміка фінансування підприємств ЖКГ, заборгованість за житлово-комунальні послуги, оптимізація фінансування галузі.

Постановка проблеми. Серед багатьох галузей невиробничої сфери України важливу роль відіграє житлово-комунальне господарство, що являє собою багатогалузеву технічно забезпечену галузь із розгалуженою структурою, яка містить комплекс послуг, спрямованих на задоволення першочергових життєвих потреб населення. Сучасний стан житлово-комунального господарства в Україні не задовольняє потребам населення, що отримує неякісні послуги та державу яка виплачує великі дотації. Зокрема, зношеність основних фондів галузі подекуди сягнула критичної межі, що загрожує техногенними катастрофами. Враховуючи це, одним із важливих та актуальних питань соціальної та економічної політики держави залишається реформа житлово-комунального господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гострота проблеми зумовила пильну увагу до неї вітчизняних та зарубіжних вчених. Вагомий внесок у розвиток проблематики реформування ЖКГ внесли Бражнікова Л., Абрамович И., Нєсторова Г., Пучко Н., Тарадайко Д., а також зарубіжні вчені Каменева Е., Плеханов А. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на важливість проведених досліджень, окремі аспекти зазначеної проблеми потребують ґрунтовних пропозиції щодо їх розв'язання. Недосконалість системи державного управління ЖКГ у регіонах країни, зволікання процесів реформування галузі призвели до спаду ефективності діяльності підприємств, до погіршення якості житлово-комунальних послуг.

Метою статті є аналіз стану житлово-комунального господарства України, розкриття основного змісту реформи ЖКГ, зазначення особливостей фінансування підприємств житлово-комунального сектору, виявлення проблем та розробка шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Забезпечуючи необхідні умови життєдіяльності населення і впливаючи на соціальну ситуацію в країні, житлово-комунальне господарство (ЖКГ) є одним із найбільших споживачів ресурсів. Житлово-комунальний комплекс характеризується єдністю галузевих підрозділів, а саме: теплопостачання, водопостачання, водовідведення, житлове господарство, зелене господарство, благоустрій, санітарне очищення міста, утилізація відходів.

Протягом останнього десятиліття під посиленою увагою знаходяться проблеми, пов'язані з функціонуванням житлово-комунального комплексу, однак серйозних позитивних зрушень у цій сфері не відбулося і до сьогодні.

Крім того, ситуація в житлово-комунальному господарстві продовжує погіршуватися, зокрема, відсутні позитивні зміни у становленні ринкових засад господарювання, розвитку конкуренції та залученні приватних інвестицій у підприємства галузі.

Неефективність реформування галузі призвела до критичного стану основних фондів підприємств житлово-комунального господарства. Зокрема, недосконалість тарифної політики зумовила хронічну і постійно зростаючу збитковість підприємств комунального господарства. В свою чергу, недосконалість системи управління житлом та підприємствами житлово-комунального господарства стала причиною того, що підприємства галузі стали неспроможними ефективно працювати в ринкових умовах і надавати споживачам послуги належної якості [3].

Враховуючи зазначене, можна сказати, що нагальною проблемою на сьогодні є забезпечення проведення ефективної та результативної реформи в галузі ЖКГ.

Основною метою реформи ЖКГ повинне бути забезпечення необхідних передумов для інтенсивного створення та функціонування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків на основі включення мешканців у систему управління власним житлом.

Для досягнення поставленої мети необхідно впровадити конкурентні ринкові механізми у сфері надання житлово-комунальних послуг з обслуговування житла, створити систему контролю за якістю і обсягом послуг, що надаються населенню, запровадити систему ефективного контролю за збором і витрачанням коштів, які сплачуються населенням як плата за послуги з обслуговування житлових будинків і прибудинкових територій [4].

Реформа ЖКГ повинна привести до:

- ліквідації існуючих ЖЕКів та КРЕПів, як застарілу форму управління житловим фондом, та структури з надлишковими непродуктивними витратами;
- створення централізованої загальноміської служби єдиного замовника для надання послуг з обслуговування комунального житлового фонду та прибудинкових територій, а також з організаційно-адміністративного обслуговування існуючих та новостворених ОСББ;

© Александрова Г.М., 2015

- запровадження режиму документального контролю за кількістю та якістю послуг по утриманню житлового фонду;
- створення при централізованій загальноміській службі єдиного замовника консультаційного центру, який надаватиме організаційно-правову допомогу при створенні ОСББ;
- запровадження конкурентних засад для відбору виконавців з надання окремих послуг, що входять до складу тарифу (прибирання, ремонт та утримання інженерних мереж, утримання ліфтів та ін.);
- запровадження єдиних стандартів, уніфікації і збалансування тарифів на обслуговування міського житлового фонду та прибудинкових територій, які передбачатимуть суттєве скорочення непродуктивних (адміністративних, інших операційних) витрат та збільшення за рахунок цього витрат на поточний ремонт та утримання житлового фонду;
- ліквідації витрачання бюджетних коштів, що направляються із міського бюджету на підтримку житлово-експлуатаційних підприємств, а також суттєвого зменшення фінансування міських аварійних служб, по роботах які фактично дублюють послуги підприємств по утриманню інженерних мереж, які сплачуються мешканцями у складі тарифу на утримання будинку [1].

Для забезпечення належного проведення реформи необхідне відповідне фінансування, яке буде здійснюватися у відповідності з особливостями галузі.

Джерела фінансування підприємств ЖКГ наведені на рис. 1 [2].

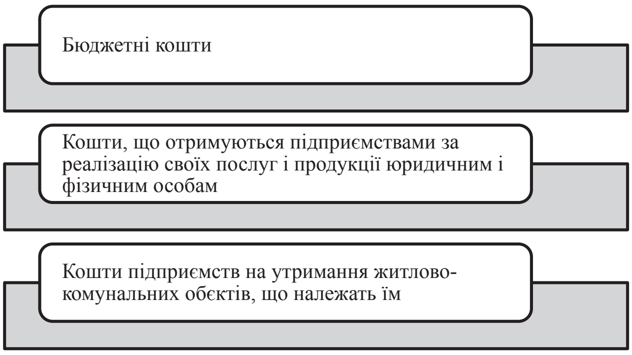

Рис. 1. Джерела фінансування підприємств ЖКГ

Варто зазначити, що роль бюджетних коштів у фінансуванні окремих підгалузей ЖКГ неоднакова. Повністю за рахунок бюджетних асигнувань фінансуються дорожнє господарство, озеленення, освітлення і прибирання територій населених місць. В свою чергу, водопровідно-каналізаційне господарство отримує лише кошти бюджету на капітальні вкладення. Міський пасажирський транспорт, житлове господарство і теплоенергетика для опалення житлових будинків вимагають виділення бюджетних дотацій.

За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується оновлення парку електротранспорту (тролейбусів, трамваїв) і виконується капітальний ремонт житлового фонду [3].

Під час будівництва житла на майданчиках, які освоюються заново, як правило, весь комплекс об'єктів комунального господарства – інженерних мереж та споруд, включається в кошторисну вартість і споруджується за рахунок забудовника, включаючи об'єкти благоустрою. В існуючих житлових районах благоустрій прилеглих територій здійснюється за рахунок коштів бюджету.

Проте, варто констатувати, що в країні існує низка проблем, що стосуються фінансування житлово-комунального сектора України.

В останній час спостерігається нестача власних і бюджетних фінансових ресурсів. Зокрема, їх неефективне розміщення, відсутність дієвого механізму залучення позабюджетних коштів не сприяють вирішенню завдань технічного переоснащення житлово-комунальних підприємств та розвитку комунальної інфраструктури. Вагомим чинником недостатнього фінансування підприємств галузі ЖКГ є відсутність співпраці з приватними інвесторами, міжнародними фінансовими установами та донорськими організаціями, оскільки не створений сприятливий інвестиційний клімат [6].

Динаміка фінансування підприємств ЖКГ за 2011-2013 рр. наведена у табл. 1.

Отже, на підставі даних табл. 1 можна сказати, що за період 2011-2013 рр. частка коштів, що спрямовуються на фінансування підприємств ЖКГ скоротилася приблизно у 3,5 рази. Зокрема, спостерігається скорочення видатків за всіма категоріями. Так, найбільшого скорочення зазнало комунальне господарство – сума коштів на його утримання зменшилась на 170,1 млн. грн. Загальна сума коштів, що спрямовуються на утримання підприємств комунального господарства скоротилась на 227,4 млн. грн.

Наведені данні, зокрема, свідчать, що на сьогодні розмір коштів, закладених у державному бюджеті на покриття заборгованості комунальним підприємствам за надання пільг та покриття різниці у тарифах, є недостатнім. Така ситуація сприяє зростанню у підприємств кредиторської заборгованості, обмежує їх можливості у фінансуванні таких необхідних заходів, як реконструкція, модернізація існуючих виробничих потужностей підприємств, придбання нового сучасного виробничого обладнання, що ще більше поглиблює технічні проблеми і негативно вливає на якість наданих послуг споживачам, і як результат погіршує фінансовий стан комунальних підприємств [5].

Таблиця 1

Динаміка фінансування підприємств ЖКГ за 2011-2013 рр.

Показник, млн. грн.	2011	2012	2013	Питома вага у 2011 р., %	Питома вага у 2012 р., %	Питома вага у 2013 р., %	Абсолютне відхилення за 2013/2011
Житлово-комунальне господарство	324,3	379,6	96,9	0,09	0,09	0,02	-227,4
Житлове господарство	16,2	2,9	13,5	0,004	0,00	0,00	-2,7
Комунальне господарство	252,9	376,7	82,8	0,08	0,09	0,02	-170,1
Інша діяльність у сфері житлово-комунального господарства	55, 0	-	0,5	0,02	-	0,00	-54,5
Всього	333459,5	395681,5	403456,1	0,194	0,18	0,04	69996,6

Саме тому в умовах сучасної економіки перед підприємствами ЖКГ постає завдання визначити найбільш прийнятні джерела фінансування та забезпечити їх ефективне використання.

Для вирішення проблеми фінансування підприємств ЖКГ перш за все необхідно забезпечити своєчасне надходження коштів за надані комунальні послуги. Адже зростання величини дебіторської заборгованості загрожує погіршенням фінансового стану, а також зниженням показників результативності діяльності підприємств комунального господарства.

За останній рік сплата за житлово-комунальні послуги не завжди відповідала обсягу нарахувань. Обсяг заборгованостей за комунальні послуги за підсумками 2014 року наведений на рис. 2 [7].

Рис. 2. Заборгованість населення за житлово-комунальні послуги за 2014 р.

За даними Держкомстату України заборгованість населення за житлово-комунальні послуги станом на кінець 2014 року становила 46,7 млрд. грн. Такий стан справ пов'язаний перш за все з умовами оплати за спожиті комунальні послуги, незадовільною платіжною дисципліною споживачів, зниженням рівня доходів населення, скрутним фінансовим становищем підприємств – споживачів комунальних послуг в умовах економічної кризи, незадоволення споживачів якістю наданих послуг, або їх обсягом, зависокі тарифи для малозабезпечених верств населення.

Висновки і пропозиції. Вирішення вище визначених проблем можливо здійснивши наступні заходи:

- організація спеціального підрозділу по роботі з дебіторами безпосередньо на підприємстві;
- аналіз дебіторської заборгованості відповідно строкам її виникнення;
- визначення рівня платоспроможності дебіторів, джерел фінансування їх діяльності для розробки у подальшому умов роботи з даними споживачами;
- виявлення та аналіз причин заборгованості споживачів та робота над усуненням недоліків;
- розробка реєстру боржників залежно від категорії споживачів, суми заборгованості, строків заборгованості.

Отже, можна зробити висновок, що для виведення підприємств ЖКГ з кризового стану необхідно забезпечити оптимальне фінансування галузі. Нестача коштів робить неможливим процес технічного переозброєння підприємств, негативно впливає на показники їх фінансової стійкості, платоспроможності, що робить галузь непривабливою для потенційних інвесторів. Джерелами фінансування діяльності житлово-комунального комплексу здебільшого повинні стати власні доходи підприємств та кошти інвесторів. Держава в свою чергу повинна створити сприятливе середовище для залучення інвестицій в розвиток галузі, а підприємства в свою чергу мають забезпечити оптимальне розподілення та раціональне використання фінансових ресурсів завдяки побудові ефективного фінансового менеджменту.

Список літератури:

1. Петрушевський Ю.Л. Потоки фінансових ресурсів у сфері житлово-комунального господарства / Економіка України. – 2010. – № 4(1). – С. 134-141.
2. Петрушевський Ю.Л. Законодавчі аспекти регулювання відносин у сфері житлово-комунального господарства України / Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 45-50.
3. Траченко Л.А. Поліпшення якості надання житлово-комунальних послуг в контексті реформування житлово-комунального сектора / Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2(49). – С. 198-205.
4. Несторенко Т.В. Теоретичні основи сталого розвитку житлово-комунального господарства / Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 1. – С. 182-187.
5. Лукашенко В.М. Основні шляхи реформування житлово-комунального господарства / Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Том 9. – С. 121-125.
6. Головченко Н.Ю. Мета та основні завдання реформування сфери обслуговування комунального житлового фонду та прибудинкових територій / Вісник НЛТУ. – 2012. – № 8. – С. 134-139.
7. Україна комунальна: головний експерт житлово-комунального господарства України [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/statistic/zaborgovanst-naselennja-za-zhitlovo-komunaln-poslugi-rezultati-2014-r/. – Назва з екрану.

Александрова А.Н.
Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского

НЕОБХОДИМОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация
Рассмотрена необходимость проведения реформы жилищно-коммунального хозяйства в Украине. Определены конкурентные рыночные механизмы в сфере предоставления жилищно-коммунальных услуг. Предложен перечень основных источников финансирования предприятий ЖКХ с целью обеспечения необходимого уровня проведения реформ. Проведен анализ динамики финансирования ЖКХ и выделен ряд проблем, которые касаются финансирования жилищно-коммунального сектора Украины. Проведен анализ состояния задолженности населения за жилищно-коммунальные услуги, что грозит ухудшением финансового состояния, а также понижением показателей результативности деятельности предприятий жилищно-коммунального хозяйства. Предложены пути оптимизации финансирования отрясли с целью выведения предприятий ЖКХ из кризисного состояния.
Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство (ЖКХ), реформы, источники финансирования, объединение совладельцев многоквартирного дома (ОСМД), динамика финансирования предприятий ЖКХ, задолженность за жилищно-коммунальные услуги, оптимизация финансирования отрасли.

Aleksandrova G.M.
Donetsk Mikhail Tugan-Baranovsky
National University of Economics and Trade

NECESSITY AND MAINTENANCE OF REFORM DWELLING-COMMUNAL ECONOMY IN UKRAINE

Summary
The necessity of leadthrough of reform of dwelling-communal economy (DCE) is considered for Ukraine. Certainly competition market mechanisms in the field of grant of dwelling-communal services. The list of basic sourcings enterprises of DCE is offered with the purpose of providing of the proper leadthrough of reforms. The analysis of dynamics of financing of DCE is conducted and the row of problems which touch financing of dwelling-communal sector of Ukraine is selected. The state of debt of population is analysed for dwelling-communal services, that threatens worsening of the financial state, and also decline of indexes of effectiveness of activity of enterprises of communal economy. The ways of optimization of financing of industry are offered with the purpose of leadingout of enterprises of DCE from the crisis state.
Keywords: dwelling-communal economy (DCE), reforms, sourcings, association of joint owners of apartment house (AJOAH), loud speaker of financing of enterprises of DCE, debt for dwelling-communal services, optimization of financing of industry.

УДК 65.012.23

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕІНЖИНІИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Олейникова О.О., Бевзенко К.С.
Одеський національний політехнічний університет

У статті розглянуто сучасну концепцію управління бізнес-процесами та її базові складові. Визначено переваги реінжинірингу бізнес-процесів (РБП), як найбільш радикального та інноваційного підходу до удосконалення та перебудови страхового бізнесу. Досліджено основні характеристики підходів до реалізації РБП страхової організації, сутністю якого є відмова від управління функціональними структурними підрозділами на користь управління саме процесами. Представлено принципово змінену організаційну модель страхової компанії з чіткими горизонтальними технологічними зв'язками за основними бізнес-процесами. Доведено необхідність створення в страхових компаніях автоматизованого, мультимедійного call-центру з використанням CRM-технологій. Запропоновано впровадження у діяльність вітчизняних страховиків системи електронного бізнесу у відповідності з наведеними етапами.
Ключові слова: процесний підхід, реінжиніринг, бізнес-процес, страхова компанія, організаційна структура, ефективність, електронний бізнес.

Постановка проблеми. Функціонування конкурентоспроможного страхового ринку в Україні потребує формування якісно нової філософії управління, спрямованої на забезпечення еквівалентності інтересів всіх суб'єктів страхового процесу. За умов посиленої конкуренції між страховиками гостро постає питання щодо необхідності удосконалення та перебудови бізнесу, тобто

© Олейникова О.О., Бевзенко К.С., 2015

розробки бізнес-процесів, які б забезпечували: довіру клієнтів до страхування; підвищення страхової культури серед учасників страхового процесу; інформаційну достовірність умов надання страхових послуг; належний рівень захисту майнових інтересів страхувальників; платоспроможність та ліквідність страховиків. Отже, для страхових менеджерів все більшої актуальності набувають питання, пов'язані з реалізацією реінжинірингу бізнес-процесів з метою підвищення якості надання страхових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом все більше уваги приділяється проблемам методологічного обґрунтування та практичного впровадження реінжинірингу бізнес-процесів, як найбільш передового методу підвищення ефективності системи менеджменту організації. Питання інноваційного управління бізнес-процесами широко висвітлюються у закордонній та вітчизняній економічній літературі. Основні напрямки досліджень у цій сфері є предметом обговорення на конференціях та семінарах різного рівня (міжнародного, національного, галузевого).

Теоретичними та прикладними дослідженнями реінжинірингу бізнес-процесів займаються такі відомими зарубіжні вчені, як: Ф. Гуляр, Т. Девенпорт, Д. Келлі, М. Робсон, Ф. Уллах, М. Хаммер, Ф. Хілл, Дж. Чампі та ін. Серед науковців, які займаються даною проблематикою на пострадянському просторі, необхідно виділити таких, як: С. Айвазян, Л. Бляхман, П. Забєлін, С. Козьменко, В. Мединський, М. Николенко, Є. Ойхман, В. Тарасов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно зазначити, що сучасні наукові розробки у сфері реінжинірингу в основному мають загальний характер і не систематизовані щодо їх використання у різних видах підприємницької діяльності. Тому постає об'єктивна необхідність у дослідженні можливостей ефективного застосування різних підходів та методів реалізації реінжинірингу бізнес-процесів в діяльності вітчизняних страхових компаній, які надають послуги, як з ризикового страхування, так і зі страхування життя.

Мета статті. Метою наукового дослідження є визначення нових методів підвищення якості надання страхових послуг на підставі процесного підходу до управління та реалізації реінжинірингу бізнес-процесів з використанням сучасних інформаційних технологій для забезпечення економічної безпеки та сталої динаміки розвитку компанії.

Виклад основного матеріалу. Серед найбільш передових методів формування системи ефективного менеджменту можна визначити перш за все процесний підхід до управління, який полягає у виділенні в межах організації цілої мережі бізнес-процесів та управлінні ними задля досягнення конкретної мети.

Концепція управління бізнес-процесами ґрунтується на чотирьох підходах:

1. Методика швидкого аналізу рішення (FAST).
2. Бенчмаркінг процесу.
3. Перепроектування процесу.
4. Реінжиніринг процесу.

Методика швидкого аналізу рішення ґрунтується на заходах чи консультаціях в ході яких визначаються причини існуючої проблеми та дії, які заважають ефективності того чи іншого бізнес-процесу. Типовими результатами при застосуванні FAST-підходу є зниження витрат, тривалості циклу виробництва та реалізації товарів і рівня помилок на 5-15% за тримісячний період [1].

Бенчмаркінг процесу – систематичний метод визначення, усвідомлення та творчого розвитку товарів, проектів, послуг, обладнання, процесів та процедур для покращення поточної діяльності організації через вивчення того, як різні організації виконують однакові чи схожі операції. Бенчмаркінг знижує витрати організації, тривалість циклу виробництва і реалізації та кількість помилок на 20-50%. При реалізації типового проекту бенчмаркінгу процесу розробка найбільш оптимального рішення відбувається у період від 4-х до 6-ти місяців.

Підхід до перепроектування процесу полягає у вдосконаленні існуючого процесу. Перепроектування як правило використовується для тих процесів, які досить успішні в даний момент. Такий підхід використовується в тому випадку, якщо покращення показників діяльності на 30-60% (саме до таких результатів призводить перепроектування) дозволить компанії отримати конкурентні переваги [8].

Реінжиніринг бізнес-процесів (РБП) – найбільш радикальний із всіх чотирьох підходів до удосконалення бізнес-процесів. Успіх РБП в основному ґрунтується на інноваціях та творчих здібностях команди менеджерів. Такий підхід забезпечує новий погляд на цілі процесу і повністю ігнорує вже існуючий процес та структуру організації. Проведення реінжинірингу бізнес-процесів дозволяє знизити витрати та тривалість циклу виробництва і реалізації на 60-90%, рівень помилок на 40-70%. Підхід використовує можливості, які надаються доступними інструментами процесу, включаючи інноваційні досягнення в сфері механізації, автоматизації та інформаційних технологій [5].

Отже, реінжиніринг це науково-практичний підхід до здійснення кардинальних змін бізнес-процесів компанії з метою значного підвищення рівня її конкурентоспроможності. Специфіка реінжинірингу полягає в тому, що існуюча вузька спеціалізація і обумовлена нею багаторазова передача відповідальності реінтегруються в наскрізні бізнес-процеси, відповідальність за які від початку і до кінця беруть на себе професіонали, здатні виконувати широкий спектр робіт [3].

Одне з ключових понять, яке покладене в основу реінжинірингу, це бізнес-процеси. М. Хаммер і Д. Чампі визначають бізнес-процес як «сукупність різних видів діяльності, в рамках якої «на вході» використовуються один або більше видів ресурсів, і в результаті цієї діяльності на «виході» створюється продукт, що представляє цінність для споживача» [7].

Досвід практичної діяльності свідчить, що найбільш ефективним і раціональним методом управління страховою організацією є реінжиніринг бізнес-процесів, тобто системне удосконалення бізнес-процесів страхової компанії задля суттєвого підвищення таких показників, як: доходи, рівень якості обслуговування клієнтів та оперативність.

Підходи, які використовують на практиці щодо побудови нової бізнес-моделі страхової компанії зводяться до трьох основних:

1. Розробка бізнес-моделі компанії «з чистого аркуша». По суті цей підхід є побудовою ідеального образу компанії на основі теоретичних і практичних уявлень і суб'єктивних очікувань осіб, які здійснюють проект реінжинірингу, а також керівництва страхової організації.

2. Побудова бізнес-моделі компанії на основі моделювання системи прийнятих управлінських рішень з подальшим її удосконаленням і побудовою

нових бізнес-процесів на основі оптимізованої системи прийняття рішень.

3. Детальне відображення існуючого стану і подальша побудова моделі бізнес-процесів. По суті цей підхід являє собою детальний опис і всебічний аналіз ключових аспектів діяльності страхової організації і побудову процесів на основі даних аналізу .

Основні характеристики підходів до реалізації РБП страхової компанії надані в таблиці 1.

Основною метою використання РБП у страхових організаціях є відмова від управління функціональними структурними підрозділами на користь управління бізнес-процесами за рахунок формування стійких горизонтальних зв'язків між підрозділами, впровадження сучасних інформаційних технологій, посилення ролі людського фактора і тим самим поліпшення якості страхового продукту.

До недавнього часу в більшості українських страхових компаній існувала лінійно-функціональна структура управління, яка не дозволяла гнучко, оперативно і повною мірою задовольняти запити і потреби як продавців, так і клієнтів, оскільки в такій системі функціонували переважно вертикальні зв'язки. Лінійно-функціональне управління стримувало розвиток економічного та інноваційного потенціалу страховика. На сучасному етапі вже поступово відбувається чіткий розподіл функцій усередині страхових організацій і утворюються відповідні спеціалізовані підрозділи: маркетингу, андерайтингу, врегулювання збитків, бек-офіс і т.д. На основі розподілу функцій можливо формування принципово нової організаційної структури компанії (рис. 1).

Реінжинірингова структура має наступні переваги перед традиційною:

1. Спеціалізація персоналу, більш високий рівень професіоналізму співробітників.

2. Використання співробітників відповідно до їх психологічних особливостей.

3. Звільнення продавців страхових продуктів від виконання невластивих їм функцій.

4. Встановлення міцних технологічних зв'язків між підрозділами, делегування повноважень. Головне завдання менеджера бізнес-процесу це координація діяльності окремих технологічних ланок і бізнес-процесу в цілому.

Рис. 1. Організаційна модель страхової компанії після реалізації РБП

Таблиця 1

Характеристики підходів до реалізації РБП страхової компанії

Підхід / Характеристика	«З чистого аркуша»	«На основі рішень»	«Детальний аналіз»
Характер моделі	Може бути побудована інноваційна модель організації із заданими характеристиками. Чинна модель роботи страхової компанії при побудові нової не використовується (оскільки вона так чи інакше може вплинути на результат).	Модель враховує особливості страхової компанії, в тому числі особливості діючих управлінських технологій, розглядаються різні аспекти діяльності. Бізнес-процеси співвідносяться з процесом прийняття рішень і впливу на нього.	В процесі здійснення проекту використовується діюча модель роботи компанії, критично оцінюються всі бізнес – процеси,вибираються проблемні, які в подальшому і будуть по-будовані заново.
Особливості вибору об'єкту	Основна робота проводиться з підсистемами страхової організації.	Основна робота ведеться з процесами прийняття рішень.	Робота ведеться з бізнес-процесами та їх зв'язками.
Строк здійснення	Використовується коли потрібно здійснити проект в найкоротші терміни, однак можлива низька якість його реалізації.	Проект здійснюється у короткі терміни. Якість проекту при цьому залишається на достатньо високому рівні.	Терміни розробки досить тривалі, однак, при цьому можливо досягнення високого рівня якості проекту.
Технології	Дозволяє максимально повно задіяти всі можливі інноваційні технології.	Дозволяє максимально вигідно використовувати всі доступні управлінські технології у сфері страхового бізнесу.	Проект спрямований на усунення вузьких місць вже існуючої технології здійснення процесів.
Методи при побудові нової моделі	Процесний підхід, метод загального управління якістю послуг (використовується при розробці стійкої організаційної структури), реінжиніринг.	Системний підхід, процесний підхід , метод загального управління якістю послуг, організаційний підхід, економічний аналіз, реінжиніринг.	Фінансовий аналіз, економічний аналіз, процесний підхід, метод загального управління якістю, організаційний підхід, реінжиніринг.

5. Новітні інформаційні технології дозволяють швидко і якісно обслуговувати велику кількість клієнтів.

Таким чином, в результаті реінжинірингу бізнес-процесів утворюється принципово нова структура страхової компанії, з чіткими горизонтальними технологічними зв'язками за основними бізнес-процесами, які очолюють процесні менеджери. Генеральний менеджер (Президент компанії) координує роботу всіх бізнес-процесних менеджерів.

Оскільки в центрі моделі знаходиться процес продажу страхових послуг, безпосередньо пов'язаний зі страхувальником (споживачем), всі бізнес-процеси зорієнтовані на задоволення потреб страхового ринку.

Необхідно мати на увазі, що процес РБП страхових компаній перш за все передбачає необхідність посилення комунікаційних та інформаційних зв'язків між суб'єктами страхування. З цією метою доцільним вважається створення в страхових компаніях автоматизованого, мультимедійного call-центру з використанням CRM-технологій (Customer Relationship Management) [4]. Основними завданнями діяльності call-центру є:

– надання детальної інформації про наявні страхові продукти, умови страхування, цінову політику страховика щодо окремих страхових послуг;

– проведення маркетингових досліджень, спрямованих на аналіз страхового ринку, вивчення попиту страхувальників на страхові продукти і програми страхування з метою розширення клієнтської бази страхувальників;

– формування та поглиблення інформаційних потоків серед потенційних клієнтів, орієнтованих на активізацію процесу аквізиції;

– підвищення страхової культури серед учасників страхового процесу.

З метою забезпечення сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності, багатьом вітчизняним страховим компаніям у рамках реалізації реінжинірингу бізнес-процесів доцільно впровадити у свою діяльність програму ведення бізнесу в електронному вигляді. Створення системи електронного бізнесу передбачає наступні заходи:

1. Розробка стратегічного рішення щодо виходу компанії на рівень ведення електронного бізнесу.

При переході страхової компанії на електронну форму ведення бізнесу необхідна постановка конкретних цілей, що узгоджуються зі стратегічними цілями компанії. В процесі стратегічного аналізу компанії визначаються основні напрямки і характер діяльності; стратегічні цілі, та їх взаємозв'язок, ключові показники ефективності.

Після постановки мети визначається модель електронного бізнесу. Для визначення оптимальної моделі інтеграції технологій електронного бізнесу в діяльність страхової компанії рекомендується скористатися методикою Рублевської Ю.В. і Попової Є.В., в якій ключовим елементом є позиціонування вибраної моделі в матриці ймовірності успішної реалізації. Оцінка успішності базується на проведених дослідженнях Інтернет-середовища та середовища підприємства [6].

2. Ідентифікація бізнес-процесів.

На стадії ідентифікації бізнес-процесів виконуються наступні роботи: виявлення і дослідження існуючих бізнес-процесів (за допомогою зворотного реінжинірингу, бенчмаркінгу); оцінка бізнес-процесів за ступенем реалізації ключових показників ефективності; ранжування бізнес-процесів із зазначенням пріоритетів реінжинірингу.

3. Побудова нових бізнес-процесів (прямий реінжиніринг).

Розробка моделей нових бізнес-процесів може здійснюватися у двох варіантах:

– ідеальна модель, яка може бути досягнута в перспективі і до якої слід прагнути;

– реальна модель, яка може бути досягнута з урахуванням наявних ресурсів.

4. Визначення підсистем, що забезпечують функціонування нової системи організації бізнесу. На цьому етапі формулюються вимоги до розробки нової системи підтримки бізнес-процесів (сайту, або окремого модулю); до підготовки робочої документації; навчання персоналу.

5. Оцінка ефективності переходу на електронну форму ведення бізнесу.

Оцінку ефективності бізнесу в середовищі Інтернет можна проводити за наступним показниками:

– економічними, які включають оцінку економічної ефективності обраного варіанту інтеграції компанії у мережу Інтернет;

– організаційними, які визначають ступінь інтеграції нової інформаційної системи з існуючою системою і господарською діяльністю підприємства в ці-лому;

– маркетинговими, які відображають ефективність проведення заходів щодо реалізації та просуванню web-сервера [9].

6. Оцінка організаційної готовності компанії до реінжинірингу бізнес-процесів.

Оцінка організаційної готовності компанії до реінжинірингу бізнес-процесів здійснюється згідно з методикою Астаніна Д.Ю., основними критеріями якої є: кількісна оцінка рівня забезпечення організації РБП; рівня організації та управління РБП; рівня результативності РБП; і, в цілому, інтегрального рівня організації РБП [2].

Реалізація переходу на електронну форму ведення бізнесу страхової компанії здійснюється поетапно, відповідно з пріоритетами, встановленими на етапі ідентифікації бізнес-процесів: спочатку відбувається реінжиніринг однієї сфери діяльності, або одного найбільш пріоритетного бізнес-процесу, потім іншого, і так далі по мірі необхідності. Після впровадження спроектованих бізнес-процесів у практичну діяльність компанії необхідно проаналізувати показники ефективності їх функціонування, що дозволить приймати своєчасні рішення про необхідність адаптації бізнес-процесів до мінливого зовнішнього середовища.

Перехід на електронну форму ведення страхового бізнесу забезпечує значне підвищення оперативності і якості обслуговування клієнтів за допомогою більш ефективного використання інформаційних технологій; стійку взаємодію всіх підрозділів компанії, досягнення нових конкурентних переваг.

У процесі планування та реалізації проекту реінжинірингу бізнес-процесів страхової організації вважається доцільним використання сучасних стандартів в галузі управління проектами, найбільш відомими з яких є: PRINCE2 (Великобританія), PMBOK (США), V-Modell (Німеччина), P2M (Японія), Hermes (Швейцарія), та інших, що дозволить підвищити ефективність та якість виконання робіт, значно скоротити витрати, оптимізувати всі можливі ризики діяльності.

Висновки і пропозиції. Економічна нестабільність, посилення конкурентної боротьби та необхідність формування стійкого попиту на страхові послуги, зумовлюють потребу у використанні сучасних методів і технологій менеджменту в діяльності страхових організацій. Впровадження реінжинірингу бізнес-процесів із застосуванням сучасних інформаційних технологій дозволить сформувати ефективну

організаційну модель компанії, яка забезпечить оптимальну взаємодію між фінансово – економічними, організаційно – технічними та інтелектуальними ресурсами, що в свою чергу створить умови виходу страховика на новий клієнтоорієнтований рівень діяльності. Таким чином, реінжиніринг, як дієвий інструмент управління, гарантує перехід страхової організації від одного стану до іншого, виникнення у неї нових властивостей, функцій, відносин. Отже реалізацію реінжинірингу доцільно розглядати як безперервний процес змін з метою виведення організації на новий, якісно вищий рівень, підвищення ефективності її діяльності та затвердження конкурентних позицій на ринку.

Список літератури:

1. Абдикеев Н.М., Данько Т.П., Ильдеменов С.В., Киселев А.Д. Реинжиниринг бизнес-процессов. Полный курс MBA. Учебник – 2-е изд., испр. – М. : Эксмо, 2007. – 592 с.
2. Астанін Д.Ю. Методика оцінки рівня організації реінжинірингу бізнес-процесів (РБП) на підприємствах. «Маркетинг в Росії і за кордоном », 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mevriz.ru/articles/2009/2/4993.html.
3. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: монографія / О.В. Виноградова. – Донецьк, 2005. – 195 с.
4. Йолкіна-Старк Л.С. Сучасні інформаційні технології у страховому бізнесі / Л.С. Йолкіна-Старк // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua
5. Ойхман Е.Г., Попов Э.М. Реинжиниринг бизнеса: реинжиниринг организаций и информационные технологии. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 333 с.
6. Рублевская Ю.В. Моделирование бизнеса в интернет-среде. «Мар-кетинг в России и за рубежом», 2013. – № 2.
7. Хаммер М. Реижиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе: пер. с англ. / М. Хамер, Дж. Чампи. – СПб: Изд-во С. – Петербургского ун-та, 1997. – 228 с.
8. Харрингтон Д. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, ана-лиз, управление, оптимизация. – СПб. : АЗБУКА БМикро. – 2002. – 314 с.
9. Цуканова О. А., Варзунов А.В. Сетевая економика: навч. посібн. – СПб.: СПб ГУІТМО, 2012. – 64 с.

Олейникова Е.А., Бевзенко К.С.
Одесский национальный политехнический университет

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ РЕИНЖИНИРИНГА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ В СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация
В статье рассмотрена современная концепция управления бизнес-процессами и ее базовые составляющие. Определены преимущества реинжиниринга бизнес-процессов (РБП), как наиболее радикального и инновационного подхода к усовершенствованию и перестройке страхового бизнеса. Исследованы основные характеристики подходов к осуществлению РБП страховой организации, сущностью которого является отказ от управления функциональными структурными подразделениями в пользу управления именно процессами. Представлена принципиально изменённая организационная модель страховой компании с четкими горизонтальными технологическими связями по основным бизнес-процессам. Обоснована необходимость создания в страховых компаниях автоматизированного, мультимедийного call-центра с использо-ванием CRM-технологий. Предложено внедрение в деятельность отечественных страховщиков системы электронного бизнеса в соответствии с приведенными этапами.
Ключевые слова: процессный подход, реинжиниринг, бизнес-процесс, страховая компания, организационная структура, эффективность, электронный бизнес.

Oleinikova E.A., Bevzenko K.S.
Odessa National Polytechnic University

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF BUSINESS PROCESS REENGINEERING IN INSURANCE COMPANIES

Summary
In the article the modern concept of managing business processes and its basic components. The benefits of reengineering of business processes (BPO), as the most radical and innovative approach to the improvement and restructuring of the insurance business. The main characteristics of the approaches to the implementation of deferrals insurance company, the essence of which is the abandonment of the management of the functional structural units in favor of management's processes. Presents a fundamentally altered the organizational model of the insurance company with a clear horizontal technological linkages on key business processes. The necessity of creation in insurance companies-automated multimedia call center the use of the SRM technology. Proposed implementation in domestic activities-governmental insurers of electronic business in accordance with the diverse stages.
Keywords: process approach, re-engineering, business process, insurance company, organizational structure, effectiveness, e-business.

УДК 332.122:330.3

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РИЗИКІВ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЖИТТЯ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ

Бойченко Е.Б.
Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України

У статті доведено, що існування політичного ризику обумовлено змінами політичної обстановки, що впливає на форми життєдіяльності регіонального соціуму. Під економічним ризиком розуміється ймовірність виникнення негативних тенденцій та процесів, що обумовлені несприятливими змінами в економіці регіону, наслідками яких є погіршення якості, рівня та умов життя регіонального соціуму. Проявом соціального ризику є ймовірність настання випадкових, незалежних від індивіда подій, що порушують його умови життєдіяльності. Функціонування техногенної системи призводить до виникнення техногенних ризиків, існування яких підтверджує наявність причинно-наслідкового зв'язку між техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище та відтворенням соціального життя регіонального соціуму.
Ключові слова: ризик, регіональний соціум, сила дії та напрям впливу ризику, політичний, економічний, соціальний та техногенний ризики.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, яке характеризується високим ступенем невизначеності та виникненням різноманітних ризикованих ситуацій, знання про ризики, силу та напрям їх дії, можливі наслідки у відтворенні соціального життя регіонального соціуму дозволяють виявити чинники небезпеки його розвитку. Наслідками дії ризиків є поява або посилення негативних тенденцій у відтворенні регіонального соціуму. Отже, розробка механізму нейтралізації та попередження дії ризиків, побудованого на засаді науково-методичних засад оцінки ризиків та їх наслідків, дозволяє виявити найбільш впливові проблемні ситуації, які можуть виникнути у відтворенні соціального життя регіонального соціуму. Таким чином, виникає необхідність здійснення якісного та кількісного аналізу ризиків та отримання відповідної оцінки його дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку науково-методичних засад теорії та практики визначення ризиків зробили вітчизняні вчені-економісти таки як В. Вітлінський [1], Е. Лібанова [2], Т. Бачкаї, Д. Мессіна [3], А. Старостіна [4], К. Тарасова [5], Шегда [6] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, у яких розглянуті різні аспекти проблематики ризику, слід зазначити відсутність досліджень, що стосуються комплексного аналізу ризику відтворення регіонального соціуму, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є теоретичне обґрунтування ризиків відтворення соціального життя регіонального соціуму.

Виклад основного матеріалу. До основних складових, що впливають на виникнення ситуації невизначеності у відтворенні соціального життя регіонального соціуму можна віднести наступні: політичну, економічну, соціальну та техногенну. Очевидним є наявність причинно-наслідкового зв'язку між існуванням та взаємодією цих ризиків, оскільки кожен із наведених ризиків тісно пов'язаний з явищами та процесами, що відбуваються у життєдіяльності регіонального соціуму.

Існування політичного ризику обумовлено змінами політичної обстановки, що впливає на територіальну, економічну, соціальну, культурну та інформаційну форми життєдіяльності регіонального соціуму. Усунути або повністю контролювати політичний ризик не можливо, отже, врахування його дії на прогнозування основних параметрів життя регіонального соціуму є обов'язковим завданням.

Одними із основних джерел політичного ризику є нестабільність у сучасному суспільстві. До загальних причин політичної нестабільності, які впливають на відтворення основних складових соціального життя регіонального соціуму, можна віднести наступні явища: недосконалість існуючої нормативно-правової бази; випадкові події (наприклад, військові дії та цивільні заворушення на території країни); корупційний характер відносин, у тому числі в економічній та соціальній сферах; недієздатність судової системи; несприятлива зміна податкового законодавства; введення ембарго через невиконання урядом прийнятих зобов'язань; трансформація форм і відносин власності; страйки; відчуження майна і грошових коштів з політичних мотивів; існування або виникнення конфліктів на території регіону тощо.

Оцінка ризиків полягає у встановленні ймовірності настання несприятливих явищ та процесів, а також визначення розміру можливих витрат або зміни стану об'єкту дослідження у разі їх виникнення, при відтворенні соціального життя регіонального соціуму. Встановлено, що оцінка ризику є багатовимірною величиною, що характеризує можливі відхилення від цілей, бажаного (очікуваного) результату, можливу невдачу (збитки) з урахуванням впливу контрольованих (керованих) і неконтрольованих (некерованих) чинників, прямих і зворотних зв'язків [1, с. 38]. Слід зазначити, що при встановлені величини втрат заподіяних політичним ризиком виникають значні труднощі, що обумовлено складністю та суб'єктивністю оцінки політичного ризику.

Важливим, з точки зору отримання адекватної кількісної оцінки політичного ризику є те, що при існуванні безлічі методів, не має можливості отримати чисельне його значення з високим ступенем достовірності. Кількісна оцінка ризику є багатовимірною величиною (вектором, тобто напрямом впливу), компоненти якої відбивають різні грані ризику й формуються залежно від мети дослідження, взятої системи гіпотез, суб'єктивного чинника, який характеризує ставлення суб'єкта ризику (управлінської команди) до невизначеності та ризику, тощо [1, с. 39].

Доведено, що наслідками політичного ризику може бути порушення системи суспільних відносин, що матеріалізуються в різного роду інститутах, принципах, правилах і забезпечують цілісність тієї чи іншої соцієтальної системи [7]. Наслідки впливу політичного ризику виявляються у негативних змінах, які відбуваються:

© Бойченко Е.Б., 2015

- у економічному житті регіонального соціуму – в умовах здійснення господарської діяльності, що створює несприятливе підприємницьке середовище, яке впливає на можливості та кінцеві результати діяльності суб'єктів ринкових відносин та сприяє погіршенню інвестиційного клімату у регіонах, змінах у системі оподаткування та розміру мита, забороні руху капіталу тощо;

- у соціальному житті регіонального соціуму – розшарування соціуму, яке є результатом зменшення рівня доходів населення та зростання бідності у разі настання економічної кризи, що виникла з політичних мотивів. Існуюча політика розподілу доходів регіонального соціуму, яка є ключовим чинником визначення рівня його життя, сприяє поглибленню ступеню економічної нерівності, що призводить до загострення економічних та соціальних протиріч;

- у політичному житті регіонального соціуму – у виникненні загальнодержавних або регіональних конфліктів, до яких слід віднести страйки, національні, міжетнічні та мовні конфлікти; територіальні конфлікти, які виявляються у посиленні соціальної напруженості у соціумі; та виникненні протиріч між різними політичними силами та партіями тощо;

- у культурному житті регіонального соціуму – відбуваються зміни економічної свідомості у поведінці індивіда, трансформація існуючої системи цінностей, стилю ведення бізнесу, корпоративної культури, трансформація сфери дозвілля та інше. Негативний вплив на відтворення регіонального соціуму цих явищ можна охарактеризувати рядом наступних подій, таких як криміналізація соціуму, погіршення стану суспільного здоров'я за рахунок поширення так званих «соціальних хвороб» або «хвороб поведінки», особливо це стосується молоді, руйнування суспільних цінностей тощо. Зміна життєвих орієнтирів, які виникають в умовах кризисних ситуацій у суспільстві, змінює спосіб життєдіяльності індивіда,

- у інформаційному житті регіонального соціуму вплив виявляється у формуванні відповідної суспільної думки у залежності від пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики діючої влади; у маніпуляціях світогляду соціуму, історичними фактами, ментальності соціуму; пропаганді, що спрямована на підтримку дій органів влади, громадської позиції, для формування громадської думки та впливу на неї тощо.

Нейтралізація політичного ризику полягає у розробці та прийнятті обґрунтованого, ефективного рішення щодо його запобігання та зменшення негативного впливу на відтворення регіонального соціуму.

Під економічним ризиком відтворення соціального життя регіонального соціуму слід розуміти ймовірність виникнення негативних тенденцій та процесів (імовірність реалізації ризику), які обумовлені несприятливими змінами в економіці регіону, наслідками яких є погіршення якості, рівня та умов життя регіонального соціуму. Важливо зазначити, що якість життя регіонального соціуму визначається як ступінь задоволеності матеріальних, культурних і духовних потреб індивіда. Рівень життя населення (добробуту), у сучасній науці визначається як обсяг споживання благ і послуг, сукупність умов і показників, які характеризують ступінь задоволення основних потреб, необхідних для відтворення регіонального соціуму.

Якщо нагадати, що економічна форма життєдіяльності регіонального соціуму виконує функцію базису, тобто матеріального фундаменту розвитку регіону, то стає зрозумілим, що саме вона створює матеріальні умови існування соціуму. Таким чином, виникнення, наявність та посилення впливу економічного ризику, перш за все, спрямовано на порушення цього «фундаменту». Наслідки економічного ризику виявляються не тільки у вигляді грошових збитків (прямий вплив), а також у збитках, які не мають грошового виразу, але збиток від яких може бути оцінений в грошовій формі (непрямий вплив).

До основних причин невизначеності, яку доцільно розглядати як джерело виникнення економічного ризику можна віднести наступні процеси: зміни у нормативно-правових актах, що регулюють фінансово-господарську діяльність; зміни умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності; зміни у функціонуванні політичної системи; зміни в умовах конкуренції; обмеженість, недостатність різних видів ресурсів; неповна, недостатня інформація, яка необхідна для прийняття управлінського рішення; непередбачувані дії органів державного управління та місцевого самоврядування; порушення договірних зобов'язань суб'єктами господарювання; науково-технічний прогрес; злочинність у фінансово-господарської діяльності (корупція, тіньова економіка, контрабанда тощо); військові дії; стихійні лиха та інше.

Дію та напрям впливу економічного ризику у відтворенні соціального життя регіонального соціуму можливо прослідити у змінах, які відбуваються у життєдіяльності регіонального соціуму. Ступінь задоволення різноманітних потреб регіонального соціуму відображає така соціально-економічна категорія як «рівень життя». Науковцями обґрунтовано, що життєвий рівень регіонального соціуму залежить, по-перше, від способу виробництва, відносин власності, продуктивності праці, розвитку матеріально-технічної бази суспільства, сфери послуг тощо. Та по-друге, від способу життєдіяльності людини, її потреб у матеріальних та соціальних благах, можливості їх задоволення, що забезпечують всебічний розвиток регіонального соціуму.

У сучасній науці існує значна кількість методів оцінки економічних ризиків. Так оцінку ризику можна здійснити на засаді абсолютних величин, якщо збитки піддаються такому виміру (методи дисперсії, середньоквадратичного відхилення), відносних величин (ймовірність виникнення збитків, коефіцієнт варіації, коефіцієнт ризику) та інтервальних величин (розмах варіації, гранична похибка, граничні інтервали ефективності) тощо.

Наслідки впливу економічних ризиків на відтворення регіонального соціуму виявляються у наступному:

- у економічному житті регіонального соціуму – падіння ВВП, що призводить до скорочення державних витрат на освіту, охорону здоров'я та культуру; поглиблення інфляційних процесів, що впливає на підвищення рівня цін на товари та послуги, знецінення грошових накопичень населення, зниження його купівельної спроможності та соціального розшарування суспільства; погіршення підприємницького клімату, тобто умов для ведення бізнесу, що призводить до росту безробіття, скорочення зайнятих економічною діяльністю, погіршення умов праці, банкрутства та ліквідації підприємств тощо;

- у соціальному житті – це, перш за все, скорочення витрат на соціальне забезпечення регіонального соціуму. А саме, зменшення обсягів матеріального забезпечення по інвалідності, старості, за вагітністю і пологами, у разі втрати годувальника, тимчасової непрацездатності, необхідності догляду

за малолітньою дитиною, або дитиною-інвалідом, або за інвалідом, престарілим членом сім'ї, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання, смерті та інше. Неможливість фінансування соціальних послуг у повному обсязі призводить до збільшення соціальної нерівності та збідненню соціально незахищених верств регіонального соціуму;

- у політичному житті регіонального соціуму – порушується стійкий стан регіонального соціуму, що дозволяє ефективно функціонувати та розвиватися в умовах зовнішніх і внутрішніх впливів; порушується здатність політичної системи контролювати процес суспільних змін; виникає розбалансованість між політичними цілями розвитку та соціально-економічним потенціалом території тощо;

- у культурному житті регіонального соціуму – скорочення обсягів фінансування призводить до порушення функціонування установ цієї сфери. Перш за все, це виявляється у скороченні обсягів комплектування бібліотечних фондів, придбання обладнання та інвентарю для цих закладів, проведення ремонтно-будівельних робіт, безкоштовних послуг населенню тощо. В інших випадках, це призводить до закриття цих установ, а саме, бібліотек, спортивних секцій, шкіл та гуртків творчості та мистецтва та інших закладів культури. У свою чергу, це проявляється у обмеженні значних верст населення у духовному розвитку, особливо це стосується молоді та її обмежень в послугах безкоштовної позашкільної освіти;

- у інформаційному житті регіонального соціуму – скорочення обсягів фінансування, які засновані органами державної влади, та видання яких здійснюється за рахунок державного (місцевого) бюджету, призводить до скорочення цих установ або до їх роздержавлення.

Під соціальним ризиком відтворення соціального життя регіонального соціуму слід розуміти ймовірність настання випадкових, незалежних від індивіда подій, що порушують його умови життєдіяльності. Існування соціальних ризиків у соціумі обумовлено ймовірностями виникнення загроз порушення звичайних умов життєдіяльності регіонального соціуму, тобто відхилення від «соціальної норми» будь-якого параметру або параметрів, що характеризують ці умови. Природа соціального ризику полягає у порушенні матеріального забезпечення, а саме, неможливість отримання середньомісячного сукупного доходу на рівні прожиткового мінімуму. Отже, все різноманіття соціальних ризиків сконцентровано у домінуючому ризику, який полягає у втраті трудового доходу та невідповідності рівня життя соціальним стандартам.

Таким чином, сутність соціального ризику виявляється через загрозу, яка виникає і проявляє себе у змінах, що відбуваються у складових соціального життя регіонального соціуму та має негативні соціальні наслідки, які впливають на умови життєдіяльності та процеси, які знаходять своє відображення у тенденціях розвитку регіонального соціуму у майбутньому.

Чинниками виникнення соціального ризику можуть бути: по-перше, втрата доходу індивідуумом, що відбувається у разі безробіття, повна або часткова втрата працездатності індивідом, втрата годувальника. По-друге, невідповідність отриманих доходів соціальним стандартам, яка виникає у разі отримання доходу нижче прожиткового мінімуму, зменшенням доходу у зв'язку з народженням дитини, отриманням інвалідності членом домогосподарства тощо. Виникнення соціальних ризиків у життєдіяльності регіонального соціуму є підставою для набуття індивідом права на соціальне забезпечення.

Одним із способів оцінки сили дії та напряму впливу соціального ризику є встановлення його числового значення на засаді статистичної інформації та тієї, яка отримана за результатами спостережень соціальних процесів та явищ. Доцільним, у даному дослідженні, є використання інтегральною оцінки соціальних ризиків у регіонах запропонованої Л. Шамілевої. Методика розрахунку соціального ризику базується на засаді використання середньої арифметичної, яка складається із нормованих відповідних показників соціального ризику [8].

Наслідками впливу соціальних ризиків на відтворення регіонального соціуму є наступні події:

- у економічному житті регіонального соціуму цей вплив виявляється у порушенні структури зайнятості населення, наслідками якої є втрата робочого місця, неповна та неефективна зайнятість, погіршення умов праці, заборгованості з виплати заробітної плати, низький рівень продуктивності праці тощо, що призводить до здешевлення робочої сили, і як наслідок зменшення рівня доходу, який іноді не досягає прожиткового мінімуму, та матеріального забезпечення індивіда;

- у соціальному житті наслідки ризику виявляються у соціальній диференціації, дезінтеграції та розшаруванні соціуму, у збільшенні питомої ваги частки найбідніших домогосподарств, а також у збільшенні різниці між доходами найбідніших та найбагатших домогосподарств, зменшенні рівня та погіршенні якості життя соціуму, заборгованості з соціальних виплат, поширенні таких явищ як бідність, проблеми які постають перед значними верствами населення: злочинність, корупція, безпритульність, низький рівень медичного обслуговування та обмеження доступу до нього, що впливає на стан суспільного здоров'я соціуму, збільшення обсягів неконтрольованої міграції тощо;

- у політичному житті регіонального соціуму наявність соціальних ризиків є підставою для набуття індивідом права на соціальний захист, який є складовою державної соціальної політики. Головна мета цієї політики виявляється у створенні системи практичних заходів, виробленні та реалізації рішень, спрямованих, перш за все, на подолання соціальних ризиків та забезпечення соціальної справедливості.

Функціонування техногенної системи, основу якої складає сукупність взаємопов'язаних техніко-технологічних та соціальних об'єктів, створених людиною в циклі виробничо-господарської діяльності, під впливом науково-технічного прогресу, забезпечує зростання темпів інтенсифікації виробничо-господарської діяльності та соціальних змін у суспільстві. Розвиток техногенної системи відповідної території суперечливий за своєю суттю. З одного боку, важливими умовами розвитку території є НТП, у результаті якого виникли нові форми і методи організації виробництва, упроваджено принципово нову техніку у процес виробництва, автоматизовано виробництво, з'явилися нові будівельні матеріали тощо. Позитивна дія цього розвитку проявляється у створенні сприятливих умов для забезпечення різноманітних потреб регіонального соціуму, що стрімко збільшуються. Задоволення їх спонукає виробника створювати нові робочі місця, товари та послуги, які забезпечують стабільне зростання заробітної плати працівників, більш комфортні умови існування і, як результат, покращення якості життя населення.

З іншого боку, антиподом цього розвитку є такі техніко-технологічні особливості виробництва, які супроводжуються глобальним забрудненням навко-

Таблиця 1

Матриця відповідності ступеню впливу ризику до значимості їх наслідків

Ризик	Сила дії та напрям впливу ризику			
	Слабкий	Помірний	Великий	Максимальний
Політичний	↑	↑↑	↑↑↑	↑↑↑↑
Економічний	↑	↑↑	↑↑↑	↑↑↑↑
Соціальний	↑	↑↑	↑↑↑	↑↑↑↑
Техногенний	↑	↑↑	↑↑↑	↑↑↑↑
Значимість наслідків	Незначні	Допустимі	Значні	Екстремальні

↑ – зростання тренду

Таблиця 2

Матриця ризик – аналізу сили дії та напряму впливу ризиків на основні складові відтворення соціального життя регіонального соціуму

Показник	Сила дії та напрям впливу політичного ризику			
	Максимальна	Велика	Помірна	Слабка
Демографічні:				
Чисельність населення, загальна: У тому числі за віком:	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
молодшим за працездатний	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
працездатним	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
старшим за працездатний	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Чисельність сільського населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Чисельність міського населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Чисельність народжених	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Смертність загальна, немовлят та дітей до 5 років	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Міграційні втрати населення	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Середня очікувана тривалість життя при народженні	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Суспільне здоров'я соціуму:				
Загальне, професійні захворюваності	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Виробничий травматизм	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Інвалідність	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Ринку праці:				
Чисельність економічно активного населення у віці 15-70 років	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Чисельність економічно неактивного населення у віці 15-70 років	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Чисельність зайнятих	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Чисельність безробітних	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Чисельність найманих працівників	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Неповна та тіньова зайнятість	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Попит на робочу силу	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Пропозиція робочої сили	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Освітнього рівня:				
Охоплення населення освітою	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Якість освіти	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Підвищення кваліфікації	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Матеріального забезпечення:				
Якість та рівень життя населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
ВРП на душу населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Частка витрат бюджету на розвиток соціальної сфери	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Доходи населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Витрати населення	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Витрати індивіда на підтримання здоров'я, освіту, відпочинок	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Споживання населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Заощадження населення	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Реальна заробітна плата	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Сума заборгованості з виплати заробітної плати	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Частка середньомісячної заробітної плати у прожитковому мінімумі	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Реальні соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Рівень бідності	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Умови життєдіяльності:				
Відповідність стану житлових умов до діючих санітарних норм	↓↓↓↓	↓↓↓	↓↓	↓
Рівень злочинності	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Рівень самогубств	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑
Соціальне розшарування населення	↑↑↑↑	↑↑↑	↑↑	↑

↑ – зростання тренду
↓ – спадання тренду

лишнього природного середовища відходами технологічних процесів; накопиченням значної кількості комунальних та побутових відходів; викидами в атмосферу вихлопних газів від двигунів внутрішнього згоряння автомобільного транспорту; надмірним застосуванням мінеральних добрив і засобів захисту рослин у сільському господарстві та ін. Отже, внаслідок життєдіяльності соціуму настає така зміна якості навколишнього природного середовища, яка веде до підриву природних умов існування людини. Наслідками цих змін у майбутньому може бути руйнування здатності біосфери до відтворення свого нормального стану. Отже, функціонування техногенної системи призводить до виникнення техногенних ризиків, існування яких підтверджує наявність причинно-наслідкового зв'язку між техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище та відтворенням соціального життя регіонального соціуму.

У сучасній науці сформувалися наступні методи оцінки техногенних ризиків. По-перше, це визначення економічних збитків, які виявляються втратою матеріальних цінностей, по-друге, це екологічні збитки, які є негативними наслідками впливу на навколишнє середовище та, по-третє, це соціальні збитки, які визначаються людськими збитками, а саме, це втрати, які спричиненні аваріями, що призвели до втрати тимчасової працездатності, отримання інвалідності, смертельними випадками, професійними захворюваннями тощо.

Наслідками впливу техногенних ризиків на відтворення регіонального соціуму є наступні події:

- у економічному житті регіонального соціуму цей вплив може виявлятися у порушенні матеріального становища індивіда; руйнуванні інфраструктури регіону; у матеріальних збитках у разі втрати працездатності через отримання виробничих травм, професійних захворювань, які викликані шкідливими умовами праці, інвалідністю та смертельними випадками, які пов'язані з виробництвом тощо;

- у соціальному житті регіонального соціуму вплив ризику полягає у перевищенні граничнодопустимої концентрації шкідливих речовин, наслідками яких є зростання захворюваності, смертності, у тому числі немовлят та дітей до 1 року; зниження очікуваної тривалості життя при народженні тощо.

З метою визначення наслідків ризику доцільно використовувати наведену шкалу інтегральної оцінки впливу ризику, яка представлена наступною градацією: незначні, допустимі, значні та екстремальні наслідки. Матриця відповідності сили дії та напряму впливу ризиків до значимості їх наслідків на відтворення соціального життя регіонального соціуму представлена у таблиці 1.

Визначення впливу ризиків на основні показники соціального життя регіонального соціуму представлено у таблиці 2.

Висновки і пропозиції. За результатами дослідження можна стверджувати, що головною метою визначення ризику є обґрунтування можливих його видів, які здійснюють негативний вплив на відтворення соціального життя регіонального соціуму, виділення чинників, які впливають на силу дії та напрям ризику.

Доведено, що на відтворення соціального життя регіонального соціуму впливають наступні види ризиків, до яких віднесені політичний, економічний, соціальний та техногенний. Виникнення цих ризиків обумовлено змінами, що відбуваються у суспільстві. Обґрунтування наслідків дії цих ризиків для кожної складової соціального життя регіонального соціуму дозволяє визначити можливі шляхи їх нейтралізації.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичного інструментарію оцінки ризиків, який дозволяє враховувати існування різноманітних комбінацій ризиків, а також можливе виникнення синергетичного ефекту на засаді їх взаємодії, що обумовлює виникнення безліч ризик-ситуацій.

Список літератури:

1. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: [навч. посібник] / В. В. Вітлінський. – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
2. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: колективна науково-аналітична монографія / [за ред. Е. М. Лібанової]. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
3. Бачкаи Т. Хозяйственный риск и методы его измерения / [Т. Бачкаи, Д. Месена и др.]. – М. : Экономика, 1979. – 184 с.
4. Старостіна А. О. Управління ризиками в економіці: сучасний стан та інтегральний підхід / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко // Проблеми системного підходу в економіці [Електронне наукове фахове видання]. – 2009. – № 2. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : http://nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_2/Kravchenko_209.htm.
5. Тарасова К. І. Методологічні засади кількісної оцінки ризиків / К. І. Тарасова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Економіка». – 2013. – Випуск 23. – С. 367-372. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/73.pdf
6. Шегда А. В. Ризики в підприємництві: оцінювання та управління : [навчальний посібник] / А. В. Шегда, М. В. Голованенко. – К. : Знання, 2008. – 271 с.
7. Кіндратець О. Ризики українського суспільства / О. Кіндратець // Віче № 17. – 2009. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : http://www.viche.info/journal/1623/
8. Шамілева Л. Л. Інтегральна оцінка соціальних ризиків у регіонах України / Л. Л. Шамілева // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 166-176.

Бойченко Э.Б.
Институт экономико-правовых исследований Национальной академии наук Украины

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РИСКОВ ВОСПРОИЗВОДСТВА СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИУМА

Аннотация
В статье доказано, что существование политического риска обусловлено изменениями политической обстановки, влияющей на формы жизнедеятельности регионального социума. Под экономическим риском понимается вероятность возникновения негативных тенденций и процессов, которые обусловлены неблагоприятными изменениями в экономике региона, последствиями которых является ухудшение качества, уровня и условий жизни регионального социума. Проявлением социального риска является вероятность наступления случайных, независимых от индивида событий, нарушающих его условия жизнедеятельности. Функционирование техногенной системы приводит к возникновению техногенных рисков, существование которых подтверждает наличие причинно-следственной связи между техногенной нагрузкой на окружающую среду и воспроизведением социальной жизни регионального социума.
Ключевые слова: риск, региональный социум, сила и направление воздействия риска, политический, экономический, социальный и техногенный риски.

Boychenko E.B.
Institute for Economic and Legal Research of National Academy of Sciences of Ukraine

THEORETICAL SUBSTANTIATION RISKS PLAYING SOCIAL LIFE OF REGIONAL SOCIETY

Summary
We prove the existence of political risk due to changes in the political situation that affects the life forms of regional society. Under the economic risk refers to the probability of negative tendencies and processes that take due to adverse changes in the economy region, result in the deterioration of the quality, level and conditions of regional society. A manifestation of social risk is the probability of random, independent of individual events that violate its conditions of life. The functioning of technological systems leads to man-made risks, which confirms the existence of a causal link between the human impacts on the environment and reproduction of social life regional society.
Keywords: risk, regional society, strength and direction of impact risk, political, economic, social and man-made risks.

УДК 658:005.332.4

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇХ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ

Добрянська М.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті запропонований адаптивний метод експоненціального згладжування, який дозволяє оцінювати зміну впливу фактору часу на динаміку показників, за якими визначається інвестиційна оптимальність технологічного оновлення, як умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств Західного регіону, із урахуванням можливостей їх євроінтеграції. На основі емпіричних даних аргументовано, що метод експоненціального згладжування забезпечує точніше прогнозування показників конкурентоспроможності підприємств Західного регіону в умовах застосування квадратичного рівняння у порівнянні із лінійним. Доведено, що використання лінійного рівняння супроводжується зменшенням точності прогнозу в міру збільшення горизонту прогнозування. У результаті проведеного дослідження здійснено аргументацію, що для забезпечення точності прогнозу параметри рівняння повинні коригуватись з врахуванням сучасних умов конкурентного середовища, що складаються на світовому ринку. Застосування запропонованого методу дає можливість керівникам підприємств приймати аргументовані управлінські рішення, забезпечуючи можливість вітчизняних підприємств Західного регіону вийти на новий рівень розвитку.
Ключові слова: конкурентоспроможність, прогнозування, технологічне оновлення, підприємство, експоненціальне згладжування, часовий тренд, інвестиційне забезпечення.

Постановка проблеми. Вітчизняні підприємства Західного регіону мають достатньо низькі показники конкурентоспроможності, що ставить під загрозу процес євроінтеграції. Конкурентоспроможність є основою складовою розвитку економіки і відправним пунктом створення стратегій та планів економічного розвитку [4, с. 19]. Тому, підприємствам необхідно постійно здійснювати пошук нових форм і методів здійснення конкурентної боротьби, реалізація яких не можлива без проведення технологічного оновлення. Технологічне оновлення підприємства є технічно складним завданням,

© Добрянська М.В., 2015

яке вимагає ретельної методичної підготовки. Технологічне оновлення підприємства Західного регіону зазвичай супроводжується зупинкою технологічних процесів, збоєм ритмічності виробництва, виникненням загроз зриву виконання контрактів з бізнес-партнерами. Складність технологічного оновлення виробництва посилюється також тим, що встановлення нових агрегатів, вузлів, технологічних ліній тощо, вимагає інтелектуальноміссткого інженерного і технологічного супроводу. Його забезпечення може супроводжуватись промисловим шпіонажем, витоком технологічної інформації, що може поставити під загрозу конкурентоспроможність підприємств Західного регіону з точки зору євроінтеграції. На фоні цих обставин важливим є сформувати такі методичні умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств на засадах оптимізації їх технологічного оновлення, які б характеризувались безпечністю та інвестиційною оптимальністю [3, с. 45]. Очевидно, для вирішення складних проблеми конкурентного середовища комплексно необхідним є стратегічне планування, із прогнозуванням показників конкурентоспроможності підприємств Західного регіону.

Таким чином, існує необхідність вдосконалення методів прогнозування ефективності вкладення коштів у технологічне оновлення підприємств Західного регіону, які ґрунтуються на застосуванні тільки одного часового ряду. Враховуючи зазначене, пропонуємо адаптивні методи прогнозування конкурентоспроможності. Їх сутність полягає в тому, що при побудові рівняння відбувається постійна адаптація прогнозних значень досліджуваного показника до нової інформації, що у свою чергу, робить прогноз більш чутливими до нових даних і, тим самим, отримані результати прогнозу є більш точними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у сфері конкурентоспроможності підприємств зробили такі науковці як Л. Азарова, О. Білорус, П. Бідюк Р. Вернон, Б. Губський, О. Драган, Ч. Джонсон, С. Ємельянов, Д. Лук'яненко, О. Михайлов, Б. Олін, М. Портер, А. Селезньов. Питанням економічних проблем технологічного оновлення підприємств займались такі вчені як О. Амоша, М. Віленський, Р. Колєгаєв, Л. Нейкова, П. Орлов, Г. Панков, С. Селіванов та ін. У своїх працях перша група авторів досліджує сучасні форми конкуренції, причини та умови виникнення конкурентних переваг, а також методи її прогнозування, друга ж група авторів аналізує технологічне оновлення, яке пов'язане лише з інженерними роботами. Проте, комплексно питанням забезпечення конкурентоспроможності підприємств Західного регіону на засадах оптимізації їх технологічного оновлення вчені не досліджували. Тому, дане дослідження є актуальним.

Мета статті. Обґрунтувати вибір методу прогнозування показників конкурентоспроможності підприємств Західного регіону, а саме методу експоненціального згладжування і часового тренду.

Виклад основного матеріалу. Промислове підприємство Західного регіону, яке потребує технологічного оновлення, з одного боку, є інвестором, проте, з іншого боку, виступає в ролі реципієнта. З огляду на це, вибір методу ідентифікування інвестиційної оптимальності технологічного оновлення підприємства, як умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств Західного регіону є важливою передумовою прийняття економічно обґрунтованих інвестиційних рішень. В даному випадку одним із завдань, яке необхідно під час підготовки підприємства до реалізації проекту вкладення коштів у технологічне оновлення є ідентифікування критеріїв інвестиційної оптимальності. Ознайомлення із матеріалами машинобудівних підприємств Західного регіону, які мають досвід у реалізації таких проектів дозволяє стверджувати, що найбільш часто використовуваною інформацією для прийняття рішень щодо критеріїв інвестиційної оптимальності, як умови забезпечення конкурентоспроможності є ретроспективна інформація, яка отримується із джерел внутрішнього середовища підприємства, а також оперативні дані зовнішнього середовища, які характеризують рівень ефективності здійснення інвестицій конкурентами у технологічне оновлення виробництва. Ретроспективна інформація, яка скоригована на поточні дані є сукупністю вихідних відомостей для обґрунтування критеріїв інвестиційної оптимальності і прогнозування ефективності вкладення коштів у технологічне оновлення як умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств Західного регіону. Проблема полягає у тому, що загальноприйнятого, науково-обґрунтованого методу виконання цих завдань немає. В кожному окремому випадку вибір методів відбувається досить суб'єктивно виходячи із досвіду фінансових аналітиків, їх бачень, переконань, рівня професійної підготовки. Виконані дослідження показали, що розв'язати проблему можна на основі застосування екстраполяції динамічних рядів і часового тренда. Методи, засновані на екстраполяції динамічних рядів і використанні рівняння часового тренда, ґрунтуються на припущенні про те, що в прогнозованому періоді буде зберігатись тенденція, що мала місце в ретроспективі. Вказані методи є простими у застосуванні. Якщо б середні значення коефіцієнта росту і параметри рівняння тренду залишалися сталими протягом певного досліджуваного часового періоду, то вказані методи прогнозування були б бездоганними. Проте, як показують дослідження пов'язані із прогнозуванням динаміки показників конкурентоспроможності у перспективі, на значення параметрів рівняння істотно впливає кількість часових періодів «передісторії» (ретроспективи). Хоча динаміка показників конкурентоспроможності може характеризуватися більш-менш стабільною тенденцією росту або падіння, все ж можливі ситуації, коли мають місце стрибкоподібні зміни, що суттєво впливає на значення параметрів, обчислених для різних часових періодів, а отже, і на результати прогнозу. Також відзначимо, що при прогнозуванні шляхом використання рівняння тренда, всі рівні часового ряду однаково позначаються як на параметрах рівняння, так і на результатах прогнозу.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що адаптивні методи прогнозування ефективності вкладення коштів у технологічне оновлення, як умови забезпеченості конкурентоспроможності підприємств Західного регіону, по різному враховують рівні динамічного ряду, що і є основою для здійснення прогнозування з їх використанням [3; 5].

Вплив рівнів ряду визначається мірою їх віддалення від кінця. Чим рівень більший тим менший вплив він чинить. Так, прогнозні значення досліджуваних показників в основному залежать від тих рівнів ряду, які знаходяться найближче до початку перспективного періоду, тобто, є найбільш пізніми і віддаленими у часі.

Метод експоненціального згладжування є одним із методів адаптивного прогнозування. Цей метод заснований на тому, що кожен елемент або рівень часового ряду згладжується з використанням зва-

женої плинної середньої, причому її вага зменшується із віддаленням від кінця ряду [1, с. 302]. Рекурентна формула[1] для розрахунку експоненціальної середньої була запропонована Р. Брауном. Вона має такий вигляд:

$$E_t^{[N]}(Z) = \omega E_t^{[N-1]}(Z) + (1-\omega) E_{t-1}^{[N]}(Z), \quad (1) \ [2]$$

де ω – параметр згладжування $(0 < \omega < 1)$;

$E_t^N(Z)$ – експоненціальна середня N-го порядку в точці t.

У процесі підготовки інформаційної бази щодо встановлення критеріїв оптимальності вкладення коштів у технологічне оновлення, як умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств Західного регіону, формула Р. Брауна уможливлює ідентифікувати таке середнє значення динамічного ряду показників економічної ефективності, яке «згладжене», скореговане на фактор часу, що є важливим для урахування зміни вартості грошей у часі.

Враховуючи рекурентну формулу Р. Брауна (1) можна отримати формули експоненціальних середніх для всіх показників динамічного ряду, починаючи з другого елемента ряду ретроспективи. Вони матимуть такий вигляд:

$$\left.\begin{aligned} &E_t^{[1]}(Z) = \omega Z_t + (1-\omega) E_{t-1}^{[1]}(Z), \\ &E_t^{[2]}(Z) = \omega E_t^{[1]}(Z) + (1-\omega) E_{t-1}^{[2]}(Z), \\ &\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \\ &E_t^{[N]}(Z) = \omega E_t^{[N-1]}(Z) + (1-\omega) E_{t-1}^{[N]}(Z), \\ &(t = 2 \div N). \end{aligned}\right\} \quad (2)$$

Однією із проблем, пов'язаних із застосуванням методу експоненціального згладжування є встановлення оптимального значення параметра згладжування. Точного способу для встановлення оптимального значення параметра згладжування (ω) на даний момент не існує. Р.Г. Браун, пропонує обчислювати ω так:

$$\omega = \frac{2}{n+1}, \quad (3)$$

де n – число рівнів, що входять в інтервал прогнозування.

Так, для побудови прогнозу на п'ять років У більшості випадках дане число округлюється до 0,35.

Розглянемо метод експоненціального згладжування у прогнозуванні ефективності вкладення коштів у технологічне оновлення, як показника конкурентноспроможності ВАТ «Металіст» (табл. 1).

Таблиця 1

Продуктивність праці, т/ос.

t	Обсяг виробництва на особу, т.	t	Обсяг виробництва на особу, т.	t	Обсяг виробництва на особу, т.
1	1968,49	7	2691,05	13	4282,7
2	1967,58	8	2965,68	14	4571,4
3	2038,37	9	3090,15	15	4887,5
4	2080	10	3434,2	16	5214,2
5	2263,8	11	3657,45		
6	2431,64	12	3942,4		

Перед здійсненням методу експоненціального згладжування необхідно визначити, яким рівнянням (в даному випадку, лінійним чи квадратичним) краще описується динаміка досліджуваного показника. Оскільки використовуватиметься метод «прогноз екс-пост», всі розрахунки будуть здійснюватись на основі даних за 11 років (t=1чn); прогноз, у свою чергу, на основі даних t=12чn (j=11; f=n−f=16−11=5) [1, с. 321]. У табл. 2 наведено характеристики і параметри лінійного і квадратичного рівнянь.

Таблиця 2

Параметри і статистичні характеристики рівнянь

Параметри і статистичні характеристики	Рівняння	
	$Z = b_0 + b_1 t$	$Z = b_0 + b_1 t + b_2 t^2$
1. Параметри рівняння		
1.1. b_0	1526,297	1904,695
1.2. b_1	178,7748	4,129643
1.3. b_2		14,55376
2. Характеристики рівнянь		
2.1. Коефіцієнт кореляції (кореляційне співвідношення)	0,944483	0,993
2.2. Середня помилка апроксимації, т.	4,85136	1,531039
2.3. Середнє абсолютне відхилення, т.	116,567	39,77497
2.4. Середнє відносне відхилення, %	4,85136	1,531039
2.5. Середнє квадратичне відхилення між фактичними і розрахунковими даними:		
а) абсолютне, т.	137,0643	47,59486
б) відносне, %	6,022395	1,848836

Параметри і статистичні характеристики рівнянь, отриманих шляхом використання методу найменших квадратів. Як бачимо, з вищенаведеної таблиці квадратичне рівняння краще описує досліджуваний часовий ряд.

При здійсненні практичних розрахунків необхідно використовувати квадратичне рівняння. Проте для наочності та аналізу всі розрахунки будуть здійснені для обох рівнянь.

Враховуючи те, що прогноз формується на п'five років, то значення параметра згладжування становитимете 0,35 [2, с. 45].

Розраховані значення параметрів $\hat{b}_0$ та $\hat{b}_1$ наведено в табл.3, а результати розрахунків на основі застосування методу експоненціального згладжування для лінійного рівняння у в табл. 4, 5, 6.

Послідовність здійснення всіх розрахунків для квадратичного рівняння, особливо при обчисленні початкових умов, експоненціальних середніх та значень параметрів $\hat{b}_0$, $\hat{b}_1$, $\hat{b}_2$ залишається таке саме як і для лінійного рівняння.

Послідовне вирівнювання даних ретроспективи динамічного ряду для лінійного рівняння на основі застосування методу експоненціального згладжування наведено у табл. 3.

Як бачимо з табл. 3, шляхом отримання окремих значень оцінок коефіцієнтів для кожного часового періоду спостереження за даним показником, вдалося отримати згладжувальні значення залежної змінної.

Таким чином, даний метод дає можливість оцінити зміну впливу фактора часу на динаміку досліджуваного показника, що у свою чергу, може суттєво покращити точність прогнозу. Для наочного представлення результатів прогнозування динаміки досліджуваного показника наведемо дані по прогнозних, за методом експоненціального згла-

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Рекурентна формула – це спосіб обчислень, при якому аналітик отримує сукупність чисел, кожен член якої залежить від попередніх членів. Прикладами рекурентних формул є визначення числа Фібоначчі, обчислення факторіала натурального числа, розподілу Стюдента тощо.

Таблиця 3

Послідовне вирівнювання даних «передісторії» динамічного ряду за методом експоненціального згладжування на основі лінійного рівняння

t^-	Експоненціальні середні, т.		Оцінка коефіцієнтів		Фактичні значення показника Z_t	Згладжувані значення показника $\hat{Z}_t$	Відхилення $Z_t - \hat{Z}_t$ (гр. 6 – гр. 7)
	$E_t^{[1]}(Z)$	$E_t^{[2]}(Z)$	$\hat{b}_0$	$\hat{b}_1$			
1	1194,287	862,277	1526,297	178,775	1968,490	-	-
2	1464,940	1073,209	1856,670	210,932	1967,580	1705	263
3	1665,640	1210,315	2120,966	245,175	2038,370	2068	-29
4	1810,666	1369,679	2251,654	237,455	2080,000	2366	-286
5	1969,263	1524,024	2414,502	239,744	2263,800	2489	-225
6	2131,095	1679,858	2582,332	242,974	2431,640	2654	-223
7	2327,079	1837,791	2816,368	263,463	2691,050	2825	-134
8	2550,589	2009,042	3092,137	291,603	2965,680	3080	-114
9	2739,436	2198,583	3280,288	291,228	3090,150	3384	-294
10	2982,603	2387,882	3577,325	320,235	3434,200	3572	-137
11	3218,800	2596,034	3841,565	335,335	3657,450	3898	-240

Таблиця 4

Прогноз зміни продуктивності праці, як показника конкурентоспроможності підприємств Західного регіону*

Періоди	Прогноз, т.	Інтервал довіри, т.		Помилка прогнозу, т.
		Верхній	Нижній	
1	4176,900	4538,119	3815,681	361,219
2	4512,235	4887,276	4137,195	375,040
3	4847,570	5238,226	4456,915	390,655
4	5182,906	5590,735	4775,076	407,829
5	5518,241	5944,596	5091,886	426,355

* Обчислено за допомогою методу експоненціального згладжування

Таблиця 5

Порівняння фактичних даних з прогнозними значеннями

Періоди	Фактичні значення, т. Z_t	Прогнозні значення, т. $\hat{Z}'_{t+f}$	Відхилення	
			Абсолютні (гр.2 – гр. 3), т.	Відносні (гр.4/гр. 2)*100, %
1	3942,400	4176,900	-234,500	-5,948
2	4282,700	4512,235	-229,535	-5,360
3	4571,400	4847,570	-276,170	-6,041
4	4887,500	5182,906	-295,406	-6,044
5	5214,200	5518,241	-304,041	-5,831
Середнє значення			-267,930	-5,845

Таблиця 6

Послідовність вирівнювання даних ретроспективи динамічного ряду за методом експоненціального згладжування на основі рівняння тренду

t	Експоненціальні середні, т.			Оцінки коефіцієнтів			Фактичні значення показника Z_t	Згладжувані значення показника $\hat{Z}_t$	Відхилення $Z_t - \hat{Z}_t$ (гр. 8 – гр.9)
	$E_t^{[1]}(Z)$	$E_t^{[2]}(Z)$	$E_t^{[3]}(Z)$	$\hat{b}_0$	$\hat{b}_1$	$\hat{b}_2$			
1	1960,736	2066,972	2223,404	1904,695	4,130	14,554	1968,490	-	-
2	1963,131	2030,628	2155,932	1953,443	34,291	16,761	1967,580	1916,102	51,478
3	1989,465	2016,221	2107,033	2026,766	63,863	18,573	2038,370	1996,114	42,256
4	2021,152	2017,947	2075,853	2085,469	76,398	17,719	2080,000	2099,915	-19,915
5	2106,079	2048,793	2066,382	2238,240	122,335	21,709	2263,800	2170,726	93,074
6	2220,025	2108,724	2081,202	2415,105	162,300	24,291	2431,640	2371,430	60,210
7	2384,884	2205,380	2124,664	2663,176	217,364	28,643	2691,050	2589,550	101,500
8	2588,163	2339,354	2199,806	2946,231	267,478	31,679	2965,680	2894,861	70,819
9	2763,858	2487,930	2300,649	3128,432	256,893	25,702	3090,150	3229,549	-139,399
10	2998,478	2666,622	2428,740	3424,307	293,517	27,247	3434,200	3398,177	36,023
11	3229,118	2863,496	2580,904	3677,772	298,329	24,074	3657,450	3731,448	-73,998

джування, значеннях досліджуваного показника. У табл. 4 наведено прогноз зміни продуктивності праці, як показника конкурентоспроможності підприємств Західного регіону який побудований за допомогою запропонованого методу.

Як бачимо, помилка прогнозу зростає із збільшенням горизонту прогнозу, що закономірно, оскільки зі збільшенням кількості часових періодів для яких будується прогноз, його точність зменшується. У табл.5 наведено абсолютне і відносне відхилення фактичних значень від прогнозних.

Як бачимо з табл. 5, середнє значення абсолютних відхилень складає -267,93, що відповідає величині у -5,845%. Це, у свою чергу, свідчить про достатньо високу точність результатів, отриманих після використання методу експоненціального згладжування, що дає можливість використовувати її на практиці.

У табл.6,7,8 наведено результати розрахунків для квадратичного рівняння на основі використання методу експоненціального згладжування.

У табл.10 відображено порівняльну оцінку всіх можливих варіантів прогнозу на основі розрахунку відносного відхилення між фактичними і прогнозними значеннями. Дані, необхідні для здійснення такої оцінки наведені у табл. 5, 8, 9.

У результаті проведеної порівняльної оцінки прогнозу отриманого на основі застосування методу експоненціального згладжування для лінійного і квадратичного рівняння було підтверджено припущення про те, що квадратичне рівняння краще ніж лінійне підходить для побудови прогнозу.

Проте не слід вважати, що метод експоненціального згладжування у всіх випадках буде мати переваги над трендом. Відображені у табл. 6 результати розрахунків для квадратичногорівняння підтверджують те, що з допомогою методу експоненціального згладжування можна суттєво покращити точність прогнозу. Слід також відзначити, що у даному випадку, за допомогою квадратичного рівняння отримано більш точні результати.

Як бачимо з табл. 7, помилка прогнозу не перевищує значення 132,185 т. Помилка прогнозу із збільшенням значення горизонту прогнозу зростає. Це зумовлено тим, що із збільшенням періоду для якого будується прогноз, його точність зменшується. Порівняння фактичних даних з прогнозованими відхиленнями наведено у табл. 8.

Наведені у табл. 8 дані підтверджують те, що квадратичне рівняння, у даному випадку, з більшою точністю відображає тенденцію зміни досліджуваного показника. Так, середнє арифметичне абсолютного відхилення складає -125,526, а відносного -2,602, що значно менше аналогічних показників для лінійного рівняння.

Таблиця 7

Прогноз зміни продуктивності праці, як показника конкурентоспроможності підприємства Західного регіону*

Періоди	Прогноз, т.	Інтервал довіри, т.		Помилка прогнозу, т.
		Верхній	Нижній	
1	3988,137	4128,528	3847,747	140,390
2	4322,577	4466,384	4178,770	143,807
3	4681,091	4828,236	4533,947	147,144
4	5063,680	5214,087	4913,272	150,407
5	5470,342	5623,943	5316,741	153,601

* Обчислено за допомогою методу експоненціального згладжування

Таблиця 8

Порівняння фактичних даних з прогнозними значеннями

Періоди	Фактичні значення, т. Z_t	Прогнозні значення, т. $\hat{Z}'_{t+f}$	Відхилення	
			Абсолютні (гр.2 – гр. 3), т.	Відносні (гр.4/гр. 2)*100, %
1	3942,400	3988,137	-45,737	-1,160
2	4282,700	4322,577	-39,877	-0,931
3	4571,400	4681,091	-109,691	-2,400
4	4887,500	5063,680	-176,180	-3,605
5	5214,200	5470,342	-256,142	-4,912
Середнє значення			-125,526	-2,602

Таблиця 9

Порівняння фактичних і прогнозних значень розрахованих на основі часового тренда

t	Фактичні значення показника Z_t	$Z = b_0 + b_1 t$			$Z = b_0 + b_1 t + b_2 t^2$		
		Прогноз, т. $\hat{Z}_t$	Відхилення		Прогноз, т. $\hat{Z}_t$	Відхилення	
			Абсолютні (гр.2 – гр. 3), т.	Відносні (гр.4/гр. 2)*100, %		Абсолютні (гр.2 – гр. 6), т.	Відносні (гр.7/гр. 2)*100, %
1	3942,400	3671,595	270,805	6,869	4049,993	-107,593	-2,729
2	4282,700	3850,370	432,330	10,095	4417,967	-135,267	-3,158
3	4571,400	4029,145	542,255	11,862	4815,048	-243,648	-5,330
4	4887,500	4207,920	679,580	13,904	5241,237	-353,737	-7,238
5	5214,200	4386,695	827,505	15,870	5696,533	-482,333	-9,250
Середнє значення			550,495	11,720	-	-264,516	-5,541

Наявність отриманих методом найменших квадратів параметрів лінійного і квадратичного рівнянь, що обчислюються для встановлення початкових умов (див. табл.2), дає можливість використати їх при побудові прогнозу, шляхом застосування часового тренда. Оцінки результатів прогнозу наведено у табл. 9.

Як бачимо з табл. 9, отримані значення похибок при використанні часового тренду за обома рівняннями (лінійним і квадратичним) суттєво перевищують значення похибок, які були отримані при застосуванні методу експоненціального згладжування. Так, у табл. 10 наведено значення відносних відхилень за рівнями часового тренду і за методом експоненціального згладжування.

Таблиця 10

Порівняльна оцінка варіантів прогнозу на підставі відносних відхилень між фактичними і прогнозованими значеннями досліджуваного показника, %

t	Експоненціальне згладжування		Часовий тренд	
	$Z = b_0 + b_1 t$	$Z = b_0 + b_1 t + b_2 t^2$	$Z = b_0 + b_1 t$	$Z = b_0 + b_1 t + b_2 t^2$
1	-5,948	-1,160	6,869	-2,729
2	-5,360	-0,931	10,095	-3,158
3	-6,041	-2,400	11,862	-5,330
4	-6,044	-3,605	13,904	-7,238
5	-5,831	-4,912	15,870	-9,250
Середнє значення	-5,845	-2,602	11,720	-5,541

У результаті аналізу даних, що наведені у табл. 10 встановлено, що застосування методу експоненціального згладжування гарантує набагато вищу (у два рази) точність прогнозу, в порівнянні із прогнозом, отриманим на основі часового тренду.

Існуючі методи отримання прогнозованої інформації здебільшого базуються на застосуванні одного часового ряду. Такий підхід забезпечує підприємства Західного регіону лише приблизною інформацією про характер розвитку майбутніх подій. За результатами проведених досліджень доведено, що для забезпечення точності прогнозу параметри рівняння повинні коригуватись на зміну умов, що складаються у внутрішньому і зовнішньому середовищах підприємства.

Висновок. З позиції забезпечення коректності прогнозування показників конкурентоспроможності підприємств Західного регіону із урахуванням можливостей їх євроінтеграції доходимо висновку, що метод експоненціального згладжування суттєво покращує точність прогнозу реалізації проектів інвестиційного забезпечення технологічного оновлення підприємств, оскільки відносні значення похибок при застосуванні експоненціального згладжування набувають значень, які вдвічі менші ніж за умови його не застосування.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження особливостей застосування інших адаптивних методів щодо прогнозування показників конкурентоспроможності підприємств із урахуванням поточних змін, що виникають в умовах ринкової економіки.

Список літератури:

1. Бідюк П.І. Методи прогнозування. Том 1 і 2 / П.І. Бідюк, О.С. Меняйленко, О.В. Половцев. – Луганськ : Альма Матер, 2008. – 725 с.
2. Азарова Л.М. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства / Л.М. Азарова, О.В. Рузакова. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 172 с.
3. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти. Монографія. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 160 с.
4. Портер М. Конкуренция. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.

Добрянская М.В.
Национальний университет «Львовская политехника»

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЗАПАДНОГО РЕГИОНА НА ОСНОВЕ ОПТИМИЗАЦИИ ИХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБНОВЛЕНИЯ

Аннотация
В статье предложен адаптивный метод экспоненциального сглаживания, который позволяет оценивать изменение влияния фактора времени на динамику показателей, по которым определяется инвестиционная оптимальность технологического обновления, как условия обеспечения конкурентоспособности предприятий Западного региона с учетом возможностей их евроинтеграции. На основе эмпирических данных аргументировано, что метод экспоненциального сглаживания обеспечивает более точное прогнозирование показателей конкурентоспособности предприятий Западного региона в условиях применения квадратичного уравнения по сравнению с линейным. Доказано, что использование линейного уравнения сопровождается уменьшением точности прогноза по мере увеличения горизонта прогнозирования. В результате проведенного исследования осуществлен аргументацию, что для обеспечения точности прогноза параметры уравнения должны корректироваться с учетом современных условий конкурентной среды, состоящие на мировом рынке. Применение предложенного метода дает возможность руководителям предприятий принимать аргументированные управленческие решения, обеспечивая возможность отечественных предприятий Западного региона выйти на новый уровень развития.
Ключевые слова: конкурентоспособность, прогнозирование, технологическое обновление, предприятие, экспоненциальное сглаживание, временной тренд, инвестиционное обеспечение.

Dobrjanska M.V.
National Universiti «Lviv Polytechnic»

METHODOLOGICAL IMPLEMENTATION OF COMPETITIVENESS OFENTERPRISES IN THE WESTERN REGION ON THE BASIS OF OPTIMIZING THEIR TECHNOLOGICAL INNOVATION

Summary
The authors propose an adaptive exponential smoothing method which allows to estimate the changing influence of time factor on the dynamics of indicators for which investment is determined the optimal technological updates as conditions of providing of competitiveness of enterprises of the Western region taking into account the possibilities of European integration. On the basis of empirical data it is argued that exponential smoothing method provides a more accurate forecasting of indicators of competitiveness of enterprises of the Western region in terms of quadratic equations over linear. It is proved that the linear equation is accompanied by a decrease of the prediction accuracy increases with the forecasting horizon. In the result of the study made the argument that in order to ensure the accuracy of the forecast parameters of the equation must be adjusted to meet modern competitive environment prevailing in the global market. Application of the proposed method enables business leaders to make informed management decisions, enabling domestic enterprises of the Western region to reach a new level of development.
Keywords: competitiveness, forecasting, technological renewal, enterprise, exponential smoothing, time trend, investment support.

УДК 339.923

ІНСТИТУЦІЙНА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

Заяць О.І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано чинники, що сприяють розвитку і диверсифікації зовнішньоторговельних зв’язків України. Розглядається участь України у різноманітних міжнародних інституціях (організаціях, об’єднаннях, асоціаціях) діяльність, яких прямо чи опосередковано пов’язана з торговельно-економічними відносинами. Проведено аналіз членства України в СОТ. Досліджено здійснення зовнішньоторговельних операцій України. Розкриваються базові інструменти реалізації інтеграційних відносин Україна-ОЧЕС на шляху комплексного удосконалення торговельно-економічного співробітництва. Обґрунтовано, що співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню нашої держави до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та добробуту населення.
Ключові слова: диверсифікація, міжнародні інституції, зовнішньоторговельні зв’язки, світова організація торгівлі, європейський союз.

Постановка проблеми. Характерною особливістю світогосподарського розвитку останніх десятиліть є те, що абсолютна більшість країн, що розвиваються, а також країн з перехідною економікою об’єктивно втягуються в могутні процеси інтеграції та глобалізації, а жорсткі умови сучасної міжнародної конкурентної боротьби потребують вироблення відповідної політики – ефективної і безпечної. Неспроможність тої чи іншої держави створити та підтримувати активно діючу економіку і увійти в глобальний бізнес означає, що вона залишиться економічно слабкою, не матиме можливості динамічно розвиватися, конкурувати на міжнародних ринках і не зможе забезпечити економічне зростання і відповідний добробут свого населення. Міжнародна регіональна інтеграція у період геоекономічного визначення України в сучасній світогосподарській системі – одна з основних проблем її національного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у розробку теорій міжнародної інтеграції зробили такі зарубіжні вчені як Б. Балласа, В. Вольський, К. Дойч, В. Кудрова, А. Гранберг, Т. Фаіст, Л. Божко, Р. Капелюшников, Р. Далімов та інші. Серед вітчизняних вчених дослідників інтеграційної проблематики слід зазначити таких як О. Білорус, В. Будкін, В. Гейць, А. Кредісов, М. Долішній, І. Пузанов, Ю. Козак, Д. Лук’яненко, В. Новицький, О. Рогач, С. Соколенко, А. Філіпенко, В. Чужиков, О. Шнирков та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Тривала внутрішня ринкова неспроможність України при порівняно слабких міжнародних позиціях її економіки спонукає активно шукати нестандартні шляхи подальшого розвитку, засоби формування по-справжньому ефективної інтеграційної політики. Постала нагальна необхідність у нових підходах щодо оцінки умов, виявлення особливостей та обґрунтування мети інтеграційної політики, напрямів і етапів реалізації.

Мета статті. Визначити та обґрунтувати напрями інституційної диверсифікації зовнішньоторговельних зв’язків України.

Виклад основного матеріалу. Одним із чинників, що сприяють розвитку і диверсифікації зовнішньоторговельних зв’язків України є її участь у різноманітних міжнародних інституціях (організаціях, об’єднаннях, асоціаціях), яких прямо чи опосередковано пов’язана з

© Заяць О.І., 2015

торговельно-економічними відносинами. Із 77 міжнародних організацій, членом яких є Україна, 15 інституцій безпосередньо опікуються питаннями зовнішньоекономічної (торговельної, инвестиційної) діяльності [1].

Перш за все, це стосується інституцій групи Світового Банку (БАГІ, МАР, МВФ, МБРР, МФК), а також таких як СОТ, Всесвітня митна організація, ОЧЕС, ГУАМ, Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю.

Крім того, Україна є членом Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) та у Конференції ООН з промислового розвитку (ЮНИДО); вступ України до СОТ дозволив підписати у 2010 р. Угоду про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн), яка набрала чинності з 2012 р., Україна є також потенційним кандидатом у Організацію Північноатлантичного союзу (НАТО), ОЕСР і ЕС.

Важливим для України є членство України у СОТ, на яку припадає понад 95 % світової торгівлі, що надає змогу Україні лібералізувати доступу українських товарів на світові ринки за рахунок зменшення тарифних і нетарифних обмежень, захисту інтересів українських виробників згідно з процедурою розгляду торговельних спорів, скасування квот на експорт української продукції металургії до ЄС; доступу до дешевших комплектуючих, устаткування і сировини, забезпечення недискримінаційного транзиту товарів та послуг. Частка промислової продукції України, що експортується, коливається на рівні 50% від загального обсягу промислового виробництва. Понад третину вартості загального експорту припадає на продукцію металургійної галузі, а частка в експорті продукції хімічної та нафтохімічної промисловості дорівнює 20%, машинобудівної – 17% [1].

Проведений аналіз підсумків членства України в СОТ підтвердив важливість цього інституту інтеграції української економіки у світові торговельно-економічні відносини. Загальний аналіз експортних операцій з товарами після приєднання України до СОТ свідчить про позитивний вплив на просування української продукції на зовнішні ринки. Так, припинення квотування української металопродукції загалом (металургійна галузь виграла чи не найбільше серед інших секторів української промисловості від вступу до СОТ) дозволило суттєво збільшити її експорт до окремих країн ЄС, зокрема до Болгарії – у понад три рази, Румунії – у 1,7 рази тощо. Враховуючи, що у загальному експорті частка даної продукції складає близько 40%, такі заходи були потужним стимулятором до нарощування постачань на зовнішні ринки [2].

Згідно з тарифними зобов'язаннями України, які є невід'ємною частиною Протоколу про вступ України до СОТ, зміна ставок ввізного мита відбулася як на продовольчі, так і промислові групи товарів. Попередня діюча середньозважена тарифна ставка по всій номенклатурі становить 7,02% (сільське господарство – 18,19% та промисловість – 6,11%). Після вступу до СОТ відповідно до зв'язаних рівнів по всій номенклатурі вона дорівнює 5,09% (сільське господарство – 10,0%, промисловість – 4,77%). Середньоарифметична діюча тарифна ставка по всій номенклатурі становить 6,51% (сільське господарство – 13,84%, промисловість – 4,40%). Після вступу до СОТ відповідно до зв'язаних рівнів по всій номенклатурі ці показники дорівнюватимуть 6,28% (сільське господарство – 11,16%, промисловість – 4,85%) [3].

Про результати зовнішньоекономічних операцій із країнами-сусідами України протягом перехідного періоду 2008-2013 рр. свідчать дані сальдо торговельного балансу, представлені у таблиці 1.

Беручи до уваги отримані результати, можна конкретизувати наступну інформацію: вступ України до СОТ мав негативний вплив на експортно-імпортні операції із Білорусією, так як Україна знизила ставки митних тарифів імпорт білоруських товарів значно почав перевищувати експорт до Білорусії; основна проблема у цьому випадку полягає в тому, що Білорусія не є членом СОТ і високі ставки митних тарифів не дозволяють Україні збільшити обсяг експортних операцій із цією країною. Відкриття Україною своїх ринків негативно позначилося на зовнішньоекономічній діяльності із такими країнами як Молдова та Словаччина, із зниженням митних ставок товари цих країни стали більш конкурентоспроможними на українському ринку і відповідно почав збільшуватися попит на них, що призвело до збільшення обсягу імпортних операцій.

Позитивна тенденція при здійсненні ЗЕД після вступу України до СОТ прослідковується з такими країнами як Польща, Румунія та Угорщина, так як продукція українських товаровиробників на ринках цих країн стала більш конкурентоспроможною, про що свідчить збільшення обсягу експортних операцій та, як наслідок, сальдо торговельного балансу. Крім того позитивним для України став вступ Російської Федерації до СОТ, за відсутності зовнішніх політично-економічних впливових чинників, що є дієвим проявом опосередкованого впливу на структуру здійснення експортно-імпортних торговельних операцій. В наслідок таких технічно-операційних процедур на ринку відбувся процес зниження митних ставок, що дозволило українським товарам стати більш конкурентоспроможними на російському ринку та збільшити обсяг операцій з експорту із цією країною.

Щодо ЄС, то після приєднання до СОТ більше ефективних українських компаній отримали можливість стати експортерами та розширити виробництво, витісняючи менш продуктивних конкурентів, в тому числі також і з внутрішнього ринку. Скасування Україною вивізних (експортних) мит було однією з ключових вимог ЄС в рамках

Таблиця 1

Сальдо торговельного балансу України із країнами-сусідами за період 2008-2013 рр. (млн. дол. США)

Країни	2008		2009	2010	2011	2012	2013
Білорусія	−704,1	−433,9	−668,4	−2289,4	−2817,4	1621,6	
Польща	−1942,1	−957,2	−1001,6	−389,3	−990,9	−1520,9	
Росія	−3678,6	−4740,7	−8766,1	−9312,6	−9786,5	−8169,1	
Румунія	−500,3	−168,7	23,7	−175,1	−378,2	−338,8	
Словаччина	167,7	127,7		125,7	239,1	84,9	89,2
Угорщина	84,4	51,9	−354,5	14,1	350,7	156,4	

Джерело: [4]

переговорів щодо створення ЗВТ, а відповідно до положень угоди сторони не встановлюють жодного мита або інших заходів, що мають еквівалентну дію, у зв'язку із здійсненням експорту з України до ЄС та навпаки.

Зменшення тарифів при здійсненні експортної діяльності призводить до зростання продуктивності праці та загалом ефективності функціонування підприємств галузі за рахунок окремих елементів технології торгівлі, а саме адекватної цінової політики на готову продукцію. Підраховано, що зменшення тарифних обмежень практично на всіх найважливіших товарних ринках розвинутих країн світу збільшить надходження від експорту продукції до бюджету України майже на 200 млн. дол. США на рік [5].

Аналіз зовнішньоекономічних відносин України свідчить, що вступ держави до СОТ сприяв адаптації торговельного законодавства України з договірно-правовою системою СОТ та спонукав до інтенсифікації торговельних відносин з країнами-членами, надав вітчизняним виробникам нові можливості, які необхідно використовувати у своїй діяльності. Хоча й виникають певні складнощі та порушення, але Україні необхідно адаптуватися до нових умов та використовувати усі захисні інструменти митного регулювання ЗЕД, які надає СОТ.

Сьогодні розвиток зовнішньої торгівлі України характеризується цілою низкою проблем, пов'язаних у першу чергу з нераціональною структурою вітчизняного експорту, у якому домінують сировина та продукція з низьким рівнем переробки, низьким рівнем диверсифікації її геополітичних та регіональних пріоритетів та оптимізації структури експорту та імпорту. Хоча аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі України свідчить, що вона носить відносно стабільний характер, однак модель міжнародної спеціалізації є неефективною (напрклад, домінуючу роль продовжують відігравати Російська Федерація (53% українського імпорту), Німеччина, Польща, Італія й Угорщина). Аналіз товарної структури експортно-імпортних зв'язків свідчить, що український експорт у регіон ЄС складається у значній мірі із мінеральних продуктів, недорогоцінних металів та виробів з них, продукції агропромислового комплексу, текстилю та текстильних виробів. Порівняння товарної структури зовнішньої торгівлі України і країн ЄС вказує на вузькість асортименту, який відображає структуру обміну ЄС з країнами, що розвиваються. Це свідчить про нездатність держави подолати структурні диспропорції економіки, сформованої в рамках колишнього СРСР. Аналіз співвідношення між експортом та імпортом продукції показує, що майже по всіх товарних позиціях переважає імпорт товарів, який у кінцевому результаті негативно впливає на макроекономічні показники в цілому [6].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і, особоливо, створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС (як стратегічна мета двостороннього торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС на середньострокову перспективу) хоча і регулюватиме значну частину економічних стандартів, встановлюючи механізм доступу до ринку, відповідні принципи, правила та процедури (перш за все, усунення бар'єрів у торгівлі і попередження їх виникнення у контексті гармонізації законодавства), не призведе до «надто швидкого» залучення України до європейського об'єднання. Дійсно, ЗВТ передбачає додаткове розширення торговельних преференцій: скасування митних тарифів, лібералізацію сфери послуг, вільний рух факторів виробництва, послаблення нетарифних бар'єрів, участь на ринках державних закупівель, активізацію товарних потоків між Україною та країнами ЄС. Однак, Україна поки що не готова до відкриття свого внутрішнього ринку товарів і послуг для компаній країн ЄС негайно після підписання відповідної угоди (прикладом може бути вступ України до СОТ, який радикально не вплинув на покращення динаміки і структури зовнішньої торгівлі). Так, у межах ЗВТ між Україною та ЄС лібералізації підлягатиме 95% загального обсягу торгівлі товарами і лише 5% становитимуть винятки [7].

Важливою позитивною рисою угоди про ЗВТ з ЄС є те, що Україна отримає технічну та фінансову допомогу для реалізації реформ, скорочуючи пов'язані з цим витрати національного бюджету за умов зменшення ризиків, неефективного використання наданих коштів і поліпшення якості механізмів державного управління наданими коштами. За деякими розрахунками, усунення тарифних бар'єрів у ЗВТ призведе до збільшення українського ВВП приблизно на 0,3%, при цьому в десятирічній перспективі зростання може скласти близько 0,5% [8].

Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню нашої держави до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та добробуту населення.Європейська інтеграція для України є шляхом покращення та модернізації економіки, Це сприятиме зростанню іноземних інвестицій і залученню новітніх технологій, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вільному руху у середині інтеграційного об'єднання кваліфікованої робочої сили, товарів, послуг, а також виходу на єдиний спільний ринок.

У межах Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) співробітництво з іншими країнами здійснюється на двох рівнях: перший передбачає укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю (угоди з Болгарією, Чилі, Хорватією, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Македонією, Мексикою, Марокко, Палестинською Автономією, Румунією, Сінгапуром, Тунісом, Туреччиною та Південною Кореєю); другий – спільні декларації про співробітництво (наразі ЄАВТ уклала спільні декларації про співробітництво з 7 країнами та регіональними організаціями, зокрема, Україною, Албанією, Алжиром, Єгиптом, Сербією та Чорногорією, Торговельно-економічним союзом країн Латинської Америки (МЕРКОСУР) та Організацією співробітництва країн Перської затоки). У найближчій перспективі ЄАВТ планує укласти угоди про вільну торгівлю з Канадою та Таїландом, країнами Середземномор'я (у межах Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі, яка об'єднує ринки 40 країн, населення яких становить близько 800 млн споживачів), а також продовжити співпрацю з Україною та іншими країнами щодо створення умов, необхідних для укладення угод про вільну торгівлю.

Необхідність своєчасно реагувати на глобальні виклики і адекватно відповідати на організаційно-економічні трансформації розвитку регіональної економічної інтеграції у межах ЄС та проросійських економічних міждержавних об'єднань (Співдружність Незалежних Держав, Митний союз, Євразійський Єдиний Економічний Простір) обумовлює пошук Україною альтернативних оптимальних напрямів торговельно-економічного співробітництва.

Найбільш вдалим в цьому контексті є чорноморський напрям, що реалізується між країнами у межах Організаці чорноморського

економічного співробітництва (ОЧЕС), торговельно-економічні пріоритети співробітництва України у межах якого є: а) збільшення обсягів експорту та вихід на нові ринки збуту товарів і послуг, географічна диверсифікації імпорту енергоносіїв, підвищення транзитності держав; б) забезпечення відцентрованого стратегічного орієнтування регіональної торговельно-економічної співпраці між двома інтеграційними «центрами тяжіння» – ЄС і Росією; в) використання світового досвіду дотримання проектно-галузевої моделі економічного співробітництва країн, що формує адекватні умови ефективного секторального розвитку національних економік у сферах товарної торгівлі, надання транспортних і туристичних послуг тощо [9, с. 22]. Інструменти реалізації інтеграційних відносин Україна-ОЧЕС на шляху комплексного удосконалення торговельно-економічного співробітництва охоплюють наступні сфери: макроекономічну, фінансово-економічну, науково-технологічну, інституційну, політико-правову, інфраструктурну, соціокультурну, які функціонують на основі ринкових умов і координації регулятивних дій у контексті максимального використання усіх видів ресурсів субрегіональної економічної діяльності членів ОЧЕС.

Після двох років «паузи» у відносинах з Україною у квітні 2014 р. Рада директорів МВФ затвердила нову спільну програму «стенд-бай» на наступні 2 роки у сумі 17,1 млрд. дол. США, з яких у 2014 р. отримано два транші – у розмірі 3,2 млрд. дол. США та 1,4 млрд. дол. США. Програма розроблена з метою забезпечення підтримки плану економічних реформ, сприянню відновлення макроекономічної та фінансової стабільності, здійсненню структурної модернізації національної економіки.

Сьогодні серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Світовий банк є другим, після МВФ, кредитором України, портфель проектів якого спрямовано на фінансування інвестиційних проектів у електроенергетиці, житловому та комунальному господарстві, соціальному секторі, а з 2014 р. у сфері розвитку транспортної та муніципальної інфраструктури, підтримки загального фонду державного бюджету і системних позик підтримки стратегічних реформ Уряду (угоди на загальну суму понад 3 млрд. дол. США.

Щодо Європейського банку реконструкції та розвитку, то наразі портфель його проектів складається з 15 інвестиційних та 2 системних проектів на загальну суму близько 3,3 млрд. дол. США, з яких 12 інвестиційних проектів на суму 1,72 млрд. дол. США перебувають на стадії реалізації, а 3 інвестиційні проекти на суму 0,76 млрд. дол. США та 2 системні проекти на суму 0,85 млрд. дол. США перебувають на стадії підготовки. Ці проекти реалізуються переважно у сферах модернізації енергетичного сектору, транспортної та міської інфраструктури, а також пов'язані із фінансування Програми модернізації заходів безпеки на українських АЕС (на початку 2015 р. Банк оголосив про збільшення обсягів фінансування приватного сектора). Станом на кінець 2014 р. завершено реалізацію сімох спільних з ЄБРР проектів у державному секторі економіки України, сума позик ЄБРР у яких складає 121,88 млн. дол. США та 400,75 млн. євро. На стадії реалізації знаходяться п'ять проектів ЄБРР у державному секторі економіки Україні на загальну суму 2070 млн. євро, з них сума позики ЄБРР складає 1905 млн. євро, на стадії підготовки та ініціювання знаходяться ще 6 проектів, опрацьовується 7 нових проектів.

Заслуговує на увагу перспектива входження України до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що об'єднує нині 29 найрозвинутіших держав світу, частка яких становить 2/3 світового виробництва товарів та послуг. На сьогодні Україна тісно співпрацює з ОЕСР в статусі асоційованого члена в рамках Комітету зі сталі, Глобального форуму ОЕСР з прозорості та обміну інформацією для податкових цілей; в статусі учасника (спостерігача) в рамках Комітету з конкуренції, Комітету з питань державного управління, Робочої групи з питань розвитку малого і середнього бізнесу та підприємництва, бере участь у заходах Міжнародного транспортного форуму (МТФ), Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), приєдналася до Насіннєвих схем ОЕСР по сортовій сертифікації насіння зернових, кукурудзи та сорго, у 2013 р. Україна набула членства у Глобальному форумі з транспарентності та обміну інформацією для податкових цілей в рамках ОЕСР. У 2014 р. Рада ОЕСР прийняла рішення щодо поглиблення співпраці з Україною шляхом надання досвіду Організації для вирішення існуючих питань у сфері державного управління нашої держави та проведення необхідних реформ, а також щодо призупинення процесу приєднання РФ до Організації. У цьому ж році було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та ОЕСР щодо поглиблення співробітництва, що визначає пріоритетні сфери та форми співробітництва з ОЕСР на дворічний термін, зокрема: розвиток малих та середніх підприємств; боротьба з корупцією; державне управління; розвиток секторної конкурентоспроможності, в тому числі в галузях сільського господарства і зеленої економіки; управління державними підприємствами; удосконалення системи податкового адміністрування.

Навіть отримання Україною статусу спостерігача в ОЕСР матиме для неї значний резонанс, оскільки з'являться умови для розширення сфери двостороннього співробітництва України та країн–членів ОЕСР, отримання міжнародної допомоги в рамках програм співпраці цієї міжнародної організації з державами перехідної економіки, а також одержання концесійних кредитів на пільгових умовах (2-3% річних).

Висновки і пропозиції. Дослідження здійснення зовнішньоторговельних операцій свідчить, що відкриття Україною свого ринку призвело лише до зниження сальдо торговельного балансу – відбулося різке зростання операцій з імпорту. Тобто, в Україні не відчувається вплив всіх тих позитивних наслідків, які передбачалися і тому державі потрібно здійснювати ефективні реформи, які змогли б підвищити рівень національної економіки завдяки використанню всіх переваг, які надаються членам СОТ. Дослідження впливу членства України в СОТ на галузі економіки України на основі моделей загальної рівноваги є неможливими, оскільки практично весь період, який минув з моменту вступу, економіка України спочатку перебувала під впливом світової фінансово-економічної кризи та гостро відчувала її негативні наслідки, а зараз перебуває під впливом внутрішньої кризи та воєнно-політичного конфлікту з Росією.

Список літератури:
1. Участь України у міжнародних організаціях / Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfa.gov.ua/ua/aboutukraine/internationalorganizations
2. Офіційний сайт Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
4. Офіційний сайт Світової Організації Торгівлі – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/
5. Офіційний сайт Світової Організації Торгівлі в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org.in.ua/
6. Мисик Г. І. Проблеми ефективної зовнішньоекономічної діяльності України / Г. І. Мисик, Л. М. Римарева. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Economics/2_83625.doc.htm
7. Михайлишин Л. І. Вектори інтеграції України в ЄС чи СНД / Л. І. Михайлишин // Науково-інформаційний вісник: Економіка, 2013. – № 3. – С. 172-181. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/
8. Підчоса О. В. Аналіз ефектів від вступу України до зони вільної торгівлі з ЄС та до Митного Союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном / О. В. Підчоса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2013_114_01.pdf#page=149
9. Гончарук А. І., Троян І. А. Торговельно-економічні пріоритети України в ОЧЕС // А. І. Гончарук, І. А. Троян / Київ. – 2013. – 187 с.

Заяц Е.И.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ВНЕШНЕТОРГОВЫХ СВЯЗЕЙ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье проанализировано факторы, способствующие развитию диверсификации внешнеторговых связей Украины. Рассматривается участие Украины в разнообразных международных институциях (организациях, союзах, асоциациях) деятельность, которых прямо или косвенно связана с торгово-экономическими отношениями. Проведен анализ членства Украины в ВТО. Исследовано осуществление внешнеторговых связей Украины. Раскрываются базовые инструменты реализации интеграционных отношений Украина-ОЧЭС на пути комплексного совершенствования торгово-экономического сотрудничества. Обосновано, что сотрудничество Украины с ЭС поспособствуэт приближению нашего государства к высоким эвропейским стандартам, повышению уровня жизни и благосостояния населения.
Ключевые слова: диверсификация, международные институции, внешнеторговые связи, всемирная торговая организация, европейский союз.

Zayats O.I.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INSTITUTIONAL DIVERSIFICATION OF EXTERNAL TRADE RELATIONS OF UKRAINE

Summary
The article analyzes the factors which support the development and diversification of external trade relations of Ukraine. Participation of Ukraine in different international institutions (organizations, unions, associations) is considered, the activities of which are directly or indirectly related to trade and economic relations. Membership of Ukraine in the WTO is analyzed. External trade transactions of Ukraine are studied. Basic instruments for realization of Ukraine-BSEC integration relations on the way of complex improvement of trade and economic cooperation are covered. It is grounded that cooperation between Ukraine and EU will contribute forthcoming of our state to high European standards, improvement of people's life quality and welfare.
Keywords: diversification, international institutions, external trade relations, World Trade Organization, European Union.

УДК 338.436:336.77.067(477)

LENDING OF AIC: ALTERNATIVE FORMS

Lebid V.S., Prutska E.O.
Vinnytsia National Agrarian University

The fundamental nature of organizational and economic mechanism is determined. A system of credit relations is highlighted as a key component of organizational and economic mechanism of agricultural production. Great attention is paid to classification loans to enterprises of agri-business, it's classified crediting by deadline extension, methods, types, object and cover funds. Alternative forms of agribusiness enterprises loans, such as overdrafts, leasing and factoring are highlighted. It is determined their preferences for agricultural enterprises in Ukraine.
Keywords: Organizational and economic mechanism, financial support, loans, line of credit, overdraft, factoring, leasing.

Formulation of the problem. Operation and development of agriculture as a strategic sector of the national economy of Ukraine, largely depends on the organization of credit relations in this area. The process of financing and crediting of agriculture express credit relations, which is one of the most important elements of organizational and economic mechanism of agricultural production. Long Putin's aggression led to capital outflows in all sectors of economy of Ukraine, including the Agrarian Sector. Therefore the structure of financial and credit support of agribusiness requires full use of instruments of banking credit supply.

Analysis of recent research and publications. Financial and credit aspects of agricultural businesses are constantly in the field of modern scientists, economists, namely Nemkovych A.B., Isaian A.M., Pokotylo O.V., Hutz O.E. and others. In 2004 the National Science Center «Institute of Agrarian Economy» published collective work «Problems of financial support for small and medium enterprises in rural areas», edited by M.Ya. Dem'yanenko, in which financing of small and medium enterprises in rural and theoretical bases of its further development are analyzed.

Unsolved aspects of the problem. There is a number of unresolved issues of adaptation to specific credit facility conditions for the functioning of agricultural enterprises, taking into account the challenges and demands of today. It's not to end studied the feasibility of such forms of credit AIC enterprises such as leasing, factoring, etc.

Formulation of objectives of Article. The aim of the research is to consider the current trends of financial security of Agriculture, identify the main forms of lending farms and determine benefits non traditional forms of collateral, such are factoring and leasing for businesses agricultural sector in Ukraine.

Research results. Organizational and economic mechanism of management is seen as the way the social production and is crucial in improving the efficiency of enterprises and the economy as a whole. Organizational and economic mechanism of agricultural production should cover all range of industrial relations, their specific manifestations of the interaction of the productive forces and production relations. The study found that among the most important components of organizational and economic mechanism is a system of credit relations, which is crucial for agricultural production. One of its most important elements is the credit relations, expressing the financing and lending to agriculture [7].

Credit relations in the sector of agribusiness are related to the use of loans as a means to supplement their financial resources and implementation of credit payments. They describe a new level of economic development, when the credit and credit operation, which allows to determine in advance the volume of production and sales conditions in certain markets (the number of products, their quality and timing of deliveries), precede production process [2, p. 17-20].

The current depressed situation in eastern Ukraine has caused rupture of interregional relations, capital outflows, negatively influenced on the key macroeconomic indicators and has made appropriate changes to the structure of the financial and credit support any and all industries. To date, the vast majority of agricultural enterprises are affected from chronic underfunding, down-turn of direct budget support on the background of constant shortage of own financial resources.

In this situation it is necessary to make full use of bank credit instruments support and its increase, and the development and implementation of sophisticated organizational and economic mechanism of lending in agriculture, which is a system of organizational, economic, legal, administrative and regulatory actions, methods and processes that shape and influence the effectiveness of credit relations. Organizational-economic mechanism of lending in market conditions must take into account both the interests of agricultural enterprises and the interests of the bank. Features of agro-industry affected the diversity of conditions and bank lending farms (Figure 1).

Loans, provided by banks, are divided by the terms of use on short, medium and long term. Agricultural enterprises mainly take short-term loans. For example, according to the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, at the end of June 2015 1443 agricultural enterprises were involved loans totaling 7.6 billion UAH: more than 5.4 billion USD – the short, 1.2 billion – medium and 1 0 million – long-term loans [6].

Pledge as a form of collateral means that in the event of default by the borrower obligations, the lender has the right to dispose of the mortgaged property. To the traditional types of collateral such as movable and immovable property, it's adds more specific types – cattle, future crops, property rights. It should be noted that currently banks focuses on using future crops as collateral. This is primarily associated with lack of movable or immovable property, which would be consistent with the conditions of banking institution. The most popular technique is the mortgage, but because of the depreciation of tangible and long term of use, banks refuse to take them in pledge [4, p. 263].

The procedure for granting loans is varies, it takes for farms from two weeks to two months. Loans are:

a) single credit;

b) under open credit lines;

c) guarantee credit (with a predetermined date provided, on request, with fees for commitment).

© Lebid V.S., Prutska E.O., 2015

Credit line — a banks' consent to provide credit during the period specified in the contract by parts within predetermined limits.

During the term of the credit line the company can at any time get a loan without extra negotiations with the bank. The credit line opens normally on a one year, but it can also open on a shorter period. Credit in the form of a credit line is open on a some time by certain tranches (partial) within credit limit without additional special negotiations.

The most commonly it's used a credit line, on which the company chooses their own schedule of obtaining and repayment of the loan within the specified limit, depending on the current demand for credit. The advantage of a credit line over a conventional loan is in a flexible system for opening of a loan and its repayment, which can reduce the total cost of credit [7].

Another form of a loan for companies of agri-industrial business is overdraft — short-term loan that is provided to cover a temporary shortage of working capital in the client, by payment from its current account over the actual balance within banks' limit. Overdraft is provided under a contract concluded between the customer and the bank for up to 12 months. Credit in the form of overdraft allows the company to have a guarantee of timely and prompt payments to suppliers; reduce the time, spent on paperwork, when issuing credit, because the client actually executes only payment order and the bank pays it by overdraft automatically.

Today for Ukrainian agricultural enterprises, that dynamic develop and where financial support is necessary, it is best to turn to a tool such as factoring. The main advantage of factoring is that the company does not bust the money circulation and all risks of receivables borne by the bank. Factoring can prevent such risks as lack of working capital, operating, and some other foreign currency risks.

The only problem is that in Ukraine today factoring is virtually undeveloped — factoring services provide only 10-12 Ukrainian banks [3].

One of the real and new forms of lending while appealing for agriculture is leasing. Leasing is considered as a transfer of property for temporary use in terms of repayment, urgency, serviceability and is found the loan in fixed assets. Credit in the form of machinery and equipment as opposed to cash loan reduces the risk of default funds, because the lessor retained ownership of the transferred property [5].

Leasing is a progressive method logistics of production in agriculture. The main purpose of the supply of agricultural machinery on financial leasing is in improving the technical equipment of agriculture, modernization of technology, increase productivity. With leasing tenant decides both the acquisition and financing of equipment. In leasing transactions arising specific settlement and credit relations, because it requires a relationship of sale and rent. Underlying them is a credit operation that provides financial service to tenant.

The main advantage of leasing scheme before the credit is saving time and forces to perform actions related to the servicing and maintenance of personal property, maintenance of bank credit and insurance.

The introduction of leasing and creation leasing companies in our country promote that the level of technical equipment of agricultural products dropped to a critical point, the rate of deterioration of agricultural machinery significantly higher rate of renewal, and this, of course, led to a decrease in productivity and reduction in agricultural production [5].

There are other non-traditional forms of financing agricultural enterprises, such as forwards, futures and options. With these tools the farmer has the opportunity today to agree on the price at which yield will sell through four or six months. That farmer receives advance minimum selling price of his crop. He no longer need to worry about possible fluctuations in prices. He knows at what price he will sell yield, and can accordingly plan their activities.

In terms of significant destruction of industrial potential, agriculture is strengthened, we believe its market share will increase in 2015 and trends in bank lending dynamics of agricultural enterprises have to increase. We believe further stabilization of the financial situation and the development of farm infrastructure will require from bank infrastructure to increase lending, that would be interested as mutually banking institutions and economic entities, but the requirements of banks for borrowers become more principled and terms of loans will be increased, including interest on the loan. In our view, agricultural enterprises have great potential in the issue of attracting bank resources, as have the advantages of the borrower. Agriculture has the ability to quickly adapt to market disruptions and as the main means of production in agriculture is land, then this production requires a stable seasonal credits and has a persistent back guarantee credit.

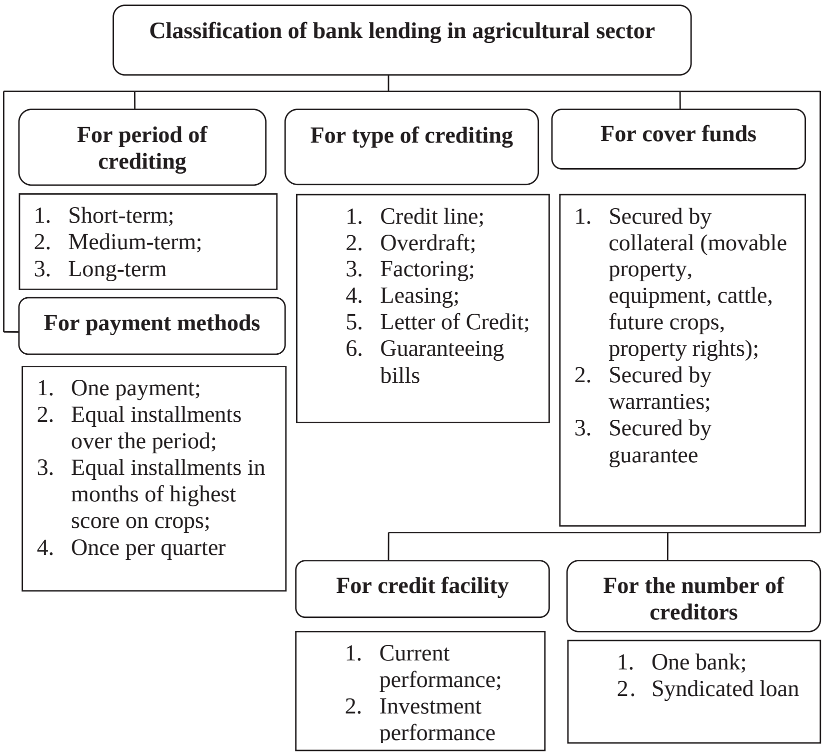

Fig. 1. Classification of bank loans to enterprises of agriculture

Source: developed by the author

Conclusion. As a result of a comprehensive study of organizational and economic mechanism of financial and credit support of agriculture should be emphasized that this mechanism is a coherent system of interrelated elements, which provides flow of credit entities at market conditions, taking into account the objective characteristics of the industry.

Organizational-economic mechanism of crediting of agricultural enterprises needs improvement with implementing the following steps: appropriate justification of volume of bank loans; Business Planning of productive and financial performance; compliance with deadlines repayment of loans; achieving parity prices of products of agriculture and industry by introducing appropriate mechanisms which in "automatic" mode could support equivalent exchange between sectors; introduction of the credit mechanisms, in which agricultural commodity producer could attract sufficient loans for their business.

Active use of non-traditional forms of credit, including leasing, will promote the structural transformation of the agricultural sector, recovery of assets, industrialization, production, development of small and medium-sized businesses, as well as increased output of agricultural machinery, establishment of the foundations of public policy to support domestic producers.

References:

1. Гудзь О.Є. Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань / О.Є. Гудзь // Вісник Харк. Нац. Техн. Ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 126. – Харків: ХНТУСГ, 2012р. – 325 с.
2. Гудзь О.Є. Сучасні тенденції та особливості фінансово-кредитного забезпечення в агропромисловому комплексі / О.Є. Гудзь// Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі / За ред М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 240 с.
3. Денисюк Л. І. Нетрадиційні форми кредитування сільськогосподарських підприємств / Л.І. Денисюк// Облік і фінанси АПК: міжнародний науково-виробничий журнал. – Київ : Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, 2008р. – № 4. – С. 46-50/
4. Ісаян А.М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК / А.М. Ісаян // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики . – 2013. – Вип. 1. – С. 260-268.
5. Лизинг или кредит: что выгоднее для компании? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prostobiz.ua/finansy/lizing/stati/ lizing ili_kredit_chto_vygodnee_dlya_kompanii.
6. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/node/17529
7. Покотило О.В. Організаційно-економічний механізм кредитування сільськогосподарських підприємств/ О.В. Покотило// Збірник наукових праць ВНАУ: Серія економічні науки. – 2011р. – Випуск 2 (53, том 2). – С. 75-80.
8. Фурдас Б.В. Підприємництво в аграрній сфері в умовах трансформації економіки України: Автореф. дис. канд. екон. наук: спец-сть 08.01.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004.

Лебідь В.С., Прутська О.О.
Вінницький національний аграрний університет

КРЕДИТУВАННЯ АПК: НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ

Анотація
Визначено сутність організаційно-економічного механізму господарювання. Виділено систему кредитних відносин як провідну складову організаційно-економічного механізму агропромислового виробництва. Класифіковано кредитування підприємствам АПК за строком надання, методами, видами, об'єктом кредитування, за забезпеченням. Виділено нетрадиційні форми надання кредитів підприємствам АПК, такі як овердрафт, лізинг та факторинг. Визначені їхні переваги для підприємств АПК в Україні.
Ключові слова: організаційно-економічний механізм, фінансове забезпечення, кредитування, кредитна лінія, овердрафт, факторинг, лізинг.

Лебедь В.С., Прутская Е.А.
Винницкий национальный аграрный университет

КРЕДИТОВАНИЕ АПК: НЕТРАДИЦИОННЫЕ ФОРМЫ

Аннотация
Определена сущность организационно-экономического механизма хозяйствования. Выделено систему кредитных отношений как ведущую составляющую организационно-экономического механизма агропромышленного производства. Классифицированы кредитования предприятиям АПК по сроку предоставления, методами, видами, объектом кредитования, за обеспечением. Выделено нетрадиционные формы предоставления кредитов предприятиям АПК, такие как овердрафт, лизинг и факторинг. Определены их преимущества для предприятий АПК в Украине.
Ключевые слова: организационно-экономический механизм, финансовое обеспечение, кредитование, кредитная линия, овердрафт, факторинг, лизинг.

УДК 330.341.1:338.432

ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕРЕДОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ

Макарчук О.Г.
Національний університет біоресурсів та природокористування України

Досліджено стратегічні технології управління підприємством. Оцінено переваги їх застосування для ефективного ведення бізнесу та пошуку комплексних рішень задач, які стоять перед менеджментом. Визначено, що саме від вибору моделі залежатимуть отримані результати діяльності підприємства.
Ключові слова: передові технології управління, ефективність, модель, бізнес, діяльність.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності функціонування сільськогосподарських підприємств, пов'язаних з високими темпами зміни зовнішнього середовища, все більше необхідно забезпечувати відповідність внутрішнього потенціалу суб'єктів господарської діяльності потребам ринку. Такі тенденції є передумовами до переходу на нові методи діяльності сільськогосподарських підприємств. Це в свою чергу вимагає і застосування сучасних способів оцінки їх ефективності діяльності.

Існують різні методи досягнення цілей стратегії підприємства. При цьому розробка та впровадження стратегії на короткострокову або довгострокову перспективу особливо необхідна. Стратегія інтегрує безліч конкурентоспроможних дій та підходів до бізнесу, від яких залежить успішність діяльності підприємства.

Методи стратегічного аналізу необхідні для розширення меж передбачення, посилення довгострокових позицій і тим самим створення можливості своєчасної реакції у відповідь організації на ті зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі: на ринках товарів і технологій, в науково-технічній, економічній, соціальній, а також політичної сферах. Опинившись без стратегічного управління в умовах ринкової економіки, організація передрікає себе лише на короткострокову діяльність, причому рішення приймаються в деякому хаосі або занадто пізно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти застосування сучасних методів стратегічного управління та ефективності діяльності підприємств знайшли своє відображення у численних працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Ансоффа Р., Аверчева І., Коельо Т., Ліссітси А., Минцберга Г., Мескона М., Нивена П.Р., Нортона Д.П., Савчука В., Савицької Г., Стрикленда А.Дж., Томпсона А. Фаррела М. та інших науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах господарювання зростає значення застосування управлінських методів та моделей. Сучасні підходи до управління діяльності сільськогосподарських підприємств дають можливість виявити тенденції розвитку, дослідити чинники зміни результатів діяльності, обґрунтувати перспективні плани та управлінські рішення, здійснити контроль за їх виконанням, виявити резерви підвищення ефективності виробництва, оцінити результати діяльності підприємства, визначити довгострокову стратегію розвитку. Це в свою чергу спонукає науковців до вдосконалення існуючих систем управління підприємством, створення нових можливостей розвитку та вдосконалення своєї діяльності.

Мета статті. Розглянути сучасні методи управління підприємством, виявити їх основні переваги у застосуванні. Оцінити можливість їх практичного застосування з метою підвищення ефективності бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасне управління бізнесом передбачає пошук комплексних рішень всіх задач, які стоять перед менеджментом. У свою чергу ці рішення знаходяться в області інтегрованих систем управління ефективністю бізнесу. Саме в даних системах можна отримати інформацію і про рентабельність бізнесу, і про ступінь задоволення клієнтів.

На сьогодні менеджерів організацій вже не влаштовує просте впровадження системи бюджетування чи електронного документообігу. Їх цікавлять, передусім, такі управлінські технології як: «точно в строк» (англ. LT); «шість сигм»; «теорія обмежень»; процесно-орієнтоване управління затратами (англ. ABC/ABM); тотальне управління якістю (англ.TQM); збалансовані системи показників (англ. BSC); бенчмаркінг (англ. Benchmarking); 5S; Кайзен та інші.

Перелічені концепції управління вимагають контролю визначених показників, причому таких, яких навіть немає в класичному бухгалтерському обліку. Тому виникає необхідність при розробці процедур управлінського обліку, регламентів підготовки тих чи інших документів, робочих планів рахунків для ERP-програм, кодифікаторів затрат і інше, враховувати показники, параметри, індикатори, на основі яких побудовані дані технології [1].

Не дивлячись на те, що практично всі ці технології не є стандартами управління у точному значенні слова «стандарт», тобто не є деякими сталими інструкціями вищестоящих регулюючих органів, проте виконання їх може суттєво підвищити ефективність бізнесу.

Розглянемо деякі з перелічених технологій управління.

Управлінська технологія «*точно в строк*» дозволяє оптимізувати логістику бізнесу, його ланцюжок поставок. Вона пов'язана з переходом від поточного виробництва за партіями до масового виробництва з неперервним ритмом, із залученням робочих до тотального контролю якості.

Основні положення технології «точно в строк»:
- будь-які залишки матеріально-виробничих запасів – погане явище, оскільки вони практично неефективні, вимагають додаткових затрат на їх складування і зберігання;
- поломка і простої виробничого обладнання повинні зводитись до мінімуму;
- виробництво повинно бути зупинено при виявлені браку чи відсутності комплектуючих.

Впроваджуючи дану технологію, необхідно передбачити можливість зриву поставок з вини постачальників, можливість поломки обладнання та інше. Для цього у виробничий процес включаються:

© Макарчук О.Г., 2015

запобіжна підтримка машин і обладнання; взаємозаміна працівників; вимоги до постачальників щодо гарантійних поставок, вимоги бездефектних поставок і складання; використання простих і зрозумілих облікових систем.

Використання даної технології вимагає контролю залишків на кожному етапі виробництва, запобігання зривів виробництва через відмову устаткування, зупинки всього виробничого процесу, якщо відбувся збій на якійсь ділянці.

«*Шість сигм*» – це технологія управління, яка стала однією із філософій тотального управління якістю, заснованій на постановці агресивних короткострокових цілей (зниження браку і ступеня незадоволення клієнтів) в боротьбі за довгострокові цілі організації (загальне підвищення всього бізнесу).

Компанії, які впроваджують технологію «шість сигм», орієнтуються, в першу чергу, на вимір показників ступеня задоволення клієнтів, на неперервне покращення якості роботи на всіх рівнях.

Ця філософія стала розвитком концепції «нульових дефектів». При цьому важливим для цієї технології є число дефектів на одиницю (англ. DPU), рівне відношенню числу дефектів, виявлених на певній конкретній ділянці до числа одиниць продукції, яка пройшла через цю ділянку. Даний показник дозволяє встановлювати досяжні короткострокові і довгострокові цілі якості як для кінцевої продукції, так і управлінських бізнес-процесів, вимірювати ступінь успіху в їх досягненні як конкретних спеціалістів, так і компанії в цілому.

Однією із проблем сучасних підприємств є нерівномірність загрузки ресурсів. Одні ресурси виявляються перевантажені, що обмежують виробничі можливості інших ресурсів. І навпаки, інші ресурси виявляються недозавантаженими та стають джерелом лишніх затрат чи упущеної вигоди.

Суть впровадження «*теорії обмежень*» полягає в пошуку і ліквідації «вузьких місць» та забезпеченні оптимального завантаження виробничих потужностей. Звичайно, для цього потрібно визначити показники та їхні цільові значення, які сприятимуть контролювати даний процес.

Наявність точної і релевантної інформації про вартість важливо для будь-якої організації, яка збирається підтримувати чи покращувати свою конкурентоздатність. На протязі багатьох років організації функціонували, вважаючи, що інформація про вартість їхньої продукції фактично відображає затрати на виробництво продукції і послуг, хоча насправді це невірно. Узагальнені системи обліку затрат насправді вводили тих, хто приймає рішення в оману, приводячи до прийняття рішень, які не відповідають потребам і цілям організації.

Процесно-орієнтоване управління затратами (англ. Activity-based costing (ABC)) є цінною концепцією, яку можна застосувати для коректування недоліків надмірно узагальнених систем обліку затрат із минулого.

Процесно-орієнтоване управління затратами – концепція калькуляції собівартості, яка базується на тому, що для постачання організацією продукції і послуг, їй потрібно виконати деякі операції, які в свою чергу пов'язані з необхідністю здійснення організацією затрат. В системі ABC всі затрати, які не можна віднести прямо на продукцію чи послугу, відстежуються за видами діяльності, які викликають необхідність в цій затраті. Накопичена вартість кожного виду діяльності потім відслідковується на інших операціях, видах продукції чи послуг.

Систему *ABC* можна використовувати для вимірювання, оскільки вона забезпечує міжфункціональне, інтегроване представлення фірми і її бізнес-процесів.

Головна відмінність між традиційним методом обліку затрат і *ABC* полягає в тому, що традиційний метод обліку затрат розподіляє затрати на продукцію на основі атрибутів одиниць продукції (кількість людино-годин, витрачених на виготовлення одиниці продукції, закупівельна вартість перепроданих товарів або потрачених днів). Таким чином, розподіл напряму залежить від об'єму виробленої продукції, вартості проданих товарів чи днів, витрачених на обслуговування замовника. Системи *ABC* фокусуються на діяльності, необхідної для виробництва продукції чи надання послуг.

Систему *ABC* можна розглядати з двох точок зору: призначення витрат і представлення процесів. Класифікація системи за призначенням витрат дозволяє отримувати інформацію про ресурси, діяльність та об'єктах затрат. Розглядаючи дану систему з точки зору призначення витрат, це дає оперативну (часто нефінансову) інформацію про ці види діяльності. Обидві точки зору представлені на рис. 1. Представлення *ABC* з точки зору призначення витрат показано у вертикальній частині рисунку, а представлення з точки зору процесів – в горизонтальній частині [1].

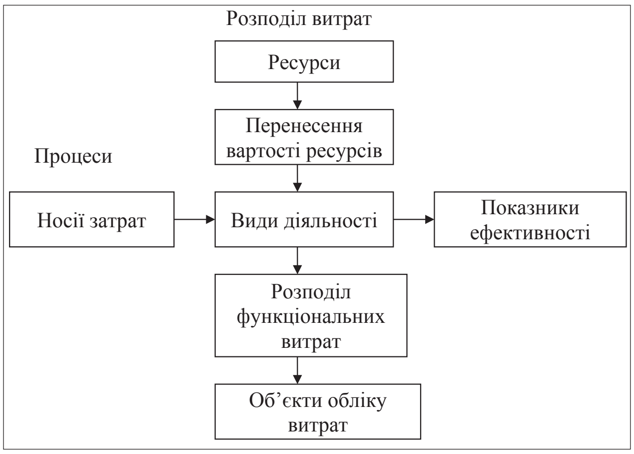

Рис. 1. Структура системи ABC

При застосування даної системи, виникає питання, який саме підхід варто застосувати з точки зору призначення витрат.

Після відповіді на дане питання, проект ABC можна продовжувати далі.

Боротьба за досягнення еталонних показників разом з пошуком, впровадженням і вдосконаленням кращих методик привело менеджерів до усвідомлення важливості перебудови бізнес-процесів, *загального управління якістю* (англ. Total Quality Management (TQM)). Загальне управління якістю – це постійне вдосконалення бізнес-процесів, 100 відсоткова якість виконання кожного завдання, втягнення в боротьбу за якість працівників всіх рівнів і підрозділів, колективна організація праці, прагнення до еталонних показників, відповідність очікуванням клієнта [5].

Зазвичай програми загального управління якістю спрямовані на підвищення якості товарів і обслуговування, однак вони необхідні і в інших сферах діяльності: в підборі кадрів, виписці рахунків, НІОКР, інжинірингу, бухгалтерському обліку і звітності, інформаційних системах, на які споживач не впливає напряму, вимагаючи підвищення якості. Впровадження кращих методик і програм неперервного вдосконалення впливає на всю

корпоративну культуру і кожний аспект діяльності організації [5].

Загальними принципами програм загального управління якістю та постійного вдосконалення є:

- прибічність менеджерів вищого рівня ідеям корпоративної культури, яка називається загальним управлінням якістю, неперервне вдосконалення чи боротьба за якість;
- впровадження та роз'яснення програм *TQM* за допомогою формулювання місії та корпоративних лозунгів;
- покращення взаємовідносин із споживачем: вивчення та задоволення потреб клієнтів;
- покращення взаємовідносин із постачальниками: тісне та конструктивне співробітництво з постачальниками для забезпечення безперебійного постачання ресурсів, необхідних для повного задоволення кінцевих споживачів продукції;
- впровадження передового досвіду: пошук та використання прогресивних методик конкурентів;
- навчання: поширення принципів *TQM*, навичок роботи в команді та вирішення проблем;
- відкрита організація: мінімальний штат працівників, розширення повноважень робочих команд, відкриття горизонтальних взаємозв'язків, відмова від традиційної ієрархічної структури;
- розширення повноважень працівників: посилення ролі працівника в розробці та плануванні, надання більшої свободи для прийняття рішень;
- система нульового браку: виявлення недолівків на місці їх виникнення замість системи контролю і усунення недоліків;
- гнучке виробництво (тільки в компаніях-виробниках): поставки точно в строк, гнучке автоматизоване виробництво, типове проектування, статистичне управління технологічними процесами та інше;
- вдосконалення технологічних процесів: зменшення відходів та скорочення часу виробничих циклів за допомогою аналізу процесів, які виконують суміжні підрозділи;
- вимірювання: орієнтація на досягнення цілі та наполегливий пошук даних при постійному проведенні оцінки показників роботи, частіше з використанням статистичних методів.

Ефективне застосування методик загального управління якістю і неперервного вдосконалення – цінний актив в портфелі ресурсів компанії. Він слугує джерелом конкурентно значимих можливостей і конкурентної переваги. Програми підвищення якості і неперервного вдосконалення, як і створювані на протязі тривалого часу організаційні можливості, відносяться до категорії ресурсів компанії, які не піддаються копіюванню конкурентами.

Однією з умов досягнення високого рівня ефективності бізнесу є збалансованість управління, зосередження уваги одночасно на різних напрямах діяльності. На практиці досить часто надмірна увага фокусується на монетарних (грошових) показниках. При цьому немонегарні показники у системі управління використовуються обмежено і відходять на другий план.

Система збалансованих показників (англ. Balanced Scorecard (BSC)) є одним із інструментів конкретизації, представленні і реалізації стратегії. Дана концепція сприяє підвищенню ймовірності реалізації наміченої стратегії і адекватної оцінки потенціалу вартості підприємства [3]. У загальному вигляді схему системи управління можна описати таким чином. Найвищий рівень належить ідеології управління, тобто як компанія бачить свої стратегічні цілі та способи їх досягнення. Наступним рівнем є стратегічне управління, якому підпорядкований рівень тактичного управління (організаційний дизайн, управління ресурсами). Останній рівень особливо важливий, оскільки в ньому відбуваються бізнес-процеси організації – це управління операціями (IT-підтримка, люди).

Отже, система збалансованих показників – це методика управління, що перетворює бачення в інструмент визначення стратегічних цілей, ефективного інформування підлеглих щодо стратегічних цілей та контролю ефективності досягнення стратегічних цілей [2; 4].

Вибір технології управління підприємством є важливим завданням менеджерів різних рівнів організації для досягнення намічених цілей. В умовах зростання невизначеності і ризику діяльності, зростання конкуренції, від вибору моделі залежатимуть отримані результати.

Висновки і пропозиції. Сучасні технології управління вчасно надають чіткі вказівки і рекомендації щодо вибору показників, які потрібно контролювати. Ця інформація враховується при формуванні як управлінських звітів, так і строків їх підготовки. Зібрана інформація повинна допомогти компанії покращити якість управління бізнесом та досягти стратегічних успіхів.

На сьогодні широко застосовуваною технологією управління у вирішенні проблем, плануванні, постановці цілей, вдосконалення процесів, інноваційній діяльності, реінжинірингу та інше є бенчмаркінг. В умовах конкурентного середовища дана технологія є однією із головних інструментів, яка дає можливість не лише сформувати, але й реалізувати стратегію підприємства.

Список літератури:

1. Аверчев И. В. Управленческий учет и отчетность. Постановка и внедрение / И. В. Аверчев. – Москва : Вершина, 2007. – 512 с.
2. Головко Т. В., Сагова С. В. Стратегічний аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / За ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Кужельного. – К.: КНЕУ, 2002. – 198 с.
3. Нивен П. Р. Сбалансированная система показателей для государственных и неприбыльных организаций / П. Р. Нивен; [пер. с англ.]; под ред. О.Б. Максимовой. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2005. – 336 с.
4. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі: Навчальний посібник. Видання 2-ге, доповнене. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 272 с.
5. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа, 12-е издание: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 928 с.

Макарчук О.Г.
Национальный университет биоресурсов и природопользования

ВНЕДРЕНИЕ ПЕРЕДОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ УПРАВЛЕНИЯ КАК ЗАЛОГ ЭФФЕКТИВНОГО ВЕДЕНИЯ БИЗНЕССА

Аннотация
Исследованы стратегические технологии управления предприятием. Оценено преимущества их применения для эффективного ведения бизнеса и поиска комплексных решений задач, которые стоят перед менеджментом. Определено, что именно от выбора модели зависят полученные результаты деятельности предприятия.
Ключевые слова: передовые технологии управления, эффективность, модель, бизнес, деятельность.

Makarchuk O.G.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

INTRODUCE ADVANCED TECHNOLOGY MANAGEMENT AS THE KEY TO EFFECTIVE BUSINESS ACTIVITY

Summary
In the article studied strategic technology management. There are evaluated advantages of their use for effective business and finding integrated solutions of problems facing management. Determined, that results of the company will depend on the choice of model.
Keywords: advanced technologies of management, efficiency, model, business, activity.

УДК 005.53:504

АНАЛІЗ СЕРЕДОВИЩА ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ РІШЕНЬ ПІДПРИЄМСТВАМИ ДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА РОЗРОБЛЕННЯ КАР'ЄРІВ

Марченко К.С.
Житомирський державний технологічний університет

У статті обґрунтовано необхідність врахування впливу середовища на прийняття рішень на етапі його формування. Проведено аналіз середовища формування господарських рішень підприємствами добувної промисловості та розроблення кар’єрів Житомирської області. Визначено основні проблеми та перспективи господарювання підприємств добувної промисловості та розроблення кар'єрів в контексті виявлених ризиків соціально-економічного розвитку регіону.
Ключові слова: аналіз, рішення, господарське рішення, середовище, зовнішнє середовище, формування господарського рішення

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Постановка проблеми. Сучасне господарське рішення приймається в умовах дефіциту енергетичних та інших сировинних ресурсів, політичного та економічного впливу, постійно зростаючого рівня технологій, комп’ютеризації і інформатизації бізнесу й виробництва, зростання соціального навантаження на бізнес, зростаючого негативного впливу на довкілля.

Сучасні реалії господарювання диктують для підприємств ряд умов та обмежень. Розуміння того, що ефективність господарської діяльності підприємств значною мірою визначається інструментами, що використовуються для підготовки і реалізації рішень, їх сутністю, характером, особливостями об'єкта управління й умовами функціонування останнього, дозволяє стверджувати й про необхідність достеменного аналізу середовища формування господарських рішень підприємствами. Відповідно, прийняті, з урахуванням результатів проведеного аналізу, рішення дозволять забезпечити високу результативність, через розуміння й врахування ключових тенденцій розвитку та перспектив конкретної галузі в регіоні чи крані в цілому. Тобто визначення особливостей господарювання в регіоні, ситуації у виробничому комплексі, реальному секторі економіки та природокористуванні має стати вагомим аргументом при прийнятті рішень на етапі його розробки та вибору альтернатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань щодо середовища формування господарських рішень та факторів впливу на їх прийняття займалися такі вітчизняні та закордонні вчені як: Л.І. Донець, О.С. Дуброва, І.С. Іванова, С.М. Клименко, Н.С. Приймак, Н.В. Чорноморченко, А.А. Теребух, Ю.Н. Тронін, В.М. Ейтінгона, М.А. Кравець, Н.М. Панкратова, С.А. Жданов, Ю.Н. Лапигін та ін. Однак варто зазначити, що досить мало уваги приділялося практичним аспектам проведення аналізу середовища формування рішень (як управлінських, так і господарських) й визначенню оптимальних напрямів такого аналізу.

Мета статті. Основною метою статті є проведення аналізу середовища формування господарських рішень підприємствами добувної промисловості та розроблення кар’єрів Житомирської області.

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо проводити аналіз середовища формування господарських рішень (на прикладі підприємств добувної

© Марченко К.С., 2015

промисловості та розроблення кар'єрів Житомирщини) за наступними блоками: виробничий комплекс; реальний сектор економіки; природне середовище області та рівень його охорони.

Розглядаючи особливості розвитку виробничого комплексу області в контексті перспективи формування ефективного господарського рішення, відмітимо наступне. У 2014 році індекс промислової продукції порівняно з 2012 роком становив 107%, у тому числі у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – 120,9%, у переробній промисловості – 101,5%, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 98,1% [1; 4], що є значно нижчим ніж за попередні роки. Така тенденція зумовлена спадом економіки по країні в цілому.

Вартий уваги той факт, що у 2014 році за темпами зростання промислового виробництва Житомирська область займає друге місце у загальнодержавному рейтингу (індекс виробництва промислової продукції по Україні у 2014 році склав 89,3%, що на 7,2 менше ніж у 2012 році) [1].

Цього ж року до промислових підприємств, які формують основне коло, входять 517 великих, середніх та вагомих за обсягами малих підприємств, з них 396 представників переробній промисловості та 48 – добувної промисловості та розроблення кар'єрів [1; 4; 5].

У добувній промисловості і розробленні кар'єрів у 2014 році порівняно з 2012 роком з основних видів продукції зріс випуск граніту необробленого або начорно обробленого (більше ніж утричі), гранул, щебню (каменю дробленого), крихти та порошку, що вказує на зростання обсягів господарювання (на 5,47%), мінералів інших (на 0,43%).

Серед інших перспективних видів діяльності регіону має місце наступна ситуація. За той же період підприємствами харчової галузі було випущено продукції майже на 30% більше ніж у 2012 році.

Ситуація, що склалась в текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів характеризується негативною тенденцією, де обсяги продукції у 2014 році не досягли рівня 2012 року на 13,5%, що зумовлено скороченням виробництва шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів та обсягів у текстильному виробництві, й виробництві одягу.

Обсяги виготовлення виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності обсяги продукції відносно 2012 року зменшилися на 16,7%. Це зумовлено скороченням обсягів обробленої деревини та виготовленні виробів із деревини та корка (на 33%).

У виробництві хімічних речовин і хімічної продукції обсяги перевищили рівень 2013 року на 13,7%.

Знизились обсяги виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (майже на 10% при порівнянні з 2012 роком), машинобудування (на 12%) тощо.

Крім того, у зв'язку зі складною політичною ситуацією окремі підприємства галузі втратили ринки збуту у Російській Федерації, зокрема акціонерні товариства «Прогрес», «Хіммаш», «Електровимірювач» та ряд підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів [1; 4; 5].

За 2014 рік у порівнянні з 2012 роком обсяг реалізованої промислової продукції в області зріс на 31,2% і склав 21078,9 млн.грн. аналізуючи особливості реалізації промислової продукції за видами діяльності у 2012-2014 роках, зазначимо наступне. Тенденція до зростання обсягів реалізації за звітний період притаманна: добувній промисловості і розробленню кар'єрів (на 47% при порівнянні з 2012 роком); виробництв харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (на 48,7%); текстильному виробництву, виробництву одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (на 50% при порівнянні з 2012 роком); виробництву основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (на 38,3%); виробництву ґумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (на 31,25%); металургійному виробництву, виробництву готових металевих виробів (на 33,7%); виробництву меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування (на 31,7%); постачанню електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (майже на 20%). Така ситуація вказує на перспективи ведення бізнесу майже за усіма видами діяльності в регіоні. При цьому при прийнятті господарських рішень варто звертати увагу на конкурентів, постачальників та насиченість відповідного ринку товаром-аналогом [1; 4; 5].

Визначаючи особливості забезпечення реального сектору економіки, варто окреслити наступне. За даними Департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації [1] у 2014 році в економіку Житомирщини іноземними інвесторами вкладено більше 12 млн. дол. США прямих інвестицій (на країни ЄС припадає 69%, на інші країни світу – 31%). Проведене дослідження показало, що інвестиції надходили з 53 країн світу, серед них: Кіпр, Нідерланди, Швейцарія, Російська Федерація, Італія, Польща та Віргінські острови, на які припадало 85,5% загального обсягу прямих іноземних інвестицій.

Зазначимо, що у 2014 році інвестиційно привабливими були підприємства з виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, постачання електроенергії, газу, пари такондиційованого повітря підприємства добувної промисловості і розроблення кар'єрів, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність.

Важливим є той факт, що упродовж останніх років продовжувалась робота щодо пошуку нових і розвитку існуючих міжрегіональних зв'язків, а також активне просування вітчизняної продукції на закордонні ринки, нарощуючи обсяги зовнішньоторговельних операцій. Обсяг експорту товарів за звітних період становив 599,4 млн. дол. США, імпорту – 255 млн. дол. США. При цьому порівняно з 2012 роком обсяг експорту зріс на 8%, імпорту – зменшився на 28,1%. Зовнішньоторговельні операції підприємства Житомирщини здійснювались з партнерами зі 103 країн світу [1; 4; 5].

У товарній структурі експорту лідерами є деревина і вироби з неї (18,4%), мінеральні продукти (17,5%), продукти рослинного походження (14,3%).

У структурі імпорту левова частка (15,2%) припадала на полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них, на машини, обладнання та механізми (14,6%), на текстильні матеріали та текстильні вироби (14%).

Задля належного забезпечення необхідними ресурсами поточних виробничих потреб підприємство використовує різні джерела. В даному контексті нас цікавлять зовнішні джерела, а саме залучення різнострокових банківських кредитів, лізинг, емітування боргових зобов'язань. Банківська система Житомирської області представлена 16 філіями та більш ніж 336 відділеннями, серед них філії АТ Ощадний банк, ЖОД Райффайзен Банк Аваль, Житомирське РУ ПриватБанк, філія АТ Укрексімбанк та філія Промінвестбанк та інші. Банки – юридичні особи на території області – відсутні.

Тож за результатами 2014 року банківська система області отримала позитивний фінансовий результат у сумі 38,9 млн. грн., що на 9,7% менше ніж у 2013 році та значно краще ніж у 2012 році, де більше частина банківських установ, що діяли в області були збитковими [1; 4; 5].

З початку 2014 року кредитно – інвестиційний портфель банківських установ області зріс на 558 млн. грн. – до 4 338,4 млн. грн. Збільшення залишків відбулося за рахунок курсової переоцінки кредитів наданих в іноземній валюті, залишки зросли на742 млн. грн. – до 2156 млн. грн., в національній валюті залишки зменшилися на 184 млн. грн. – до 2182 млн. грн. [1; 4].

Протягом 2014 року банківськими установами області надано кредитів на суму 3,8 млрд. грн., що на 23% менше відповідного періоду 2012 року. Суб'єкти господарювання отримали 3 млрд. грн., що на 24,4% менше, ніж у 2012 році [1; 4; 5].

Невтішним є той факт, що у 2014 році у Переліку діючих в Україні лізингових компаній, де можна отримати у лізинг обладнання чи устаткування жодне підприємство області не зазначене.

В сучасних умовах господарювання великий вплив на формування господарських рішень має природне середовище та мотивація до його охорони, оскільки саме наявність природних ресурсів на території є головною умовою розміщення продуктивних сил у будь-якому регіоні. Відповідно, їх структура та розміри запасів прямо впливають на економічний потенціал регіону.

Багатий сировинний потенціал області дає можливість говорити про добувну промисловість, як про перспективну і таку, що відіграє значну роль як у промисловості, так і в економіці Житомирського регіону в цілому.

За статистичними даними в 2013 році підприємствами, організаціями, установами області за забруднення навколишнього природного середовища до природоохоронних фондів всіх рівнів сплачено 11964,9 тис. грн. (з них: екологічний податок – 9388,7 тис. грн.; збір за забруднення – 77,9 тис. грн; інші надходження до фондів – 2498,3 тис. грн), що майже у 4 рази більше ніж у 2012 році [3].

Нова філософія ведення бізнесу передбачає використання дієвих економічних важелів у процесі управління діяльністю підприємств, що базуються на збалансуванні економіко-екологічних та соціальних інтересів, оскільки погіршення стану довкілля, насамперед, відбувається через надмірний антропогенний вплив господарської діяльності, спрямований на прискорення темпів та збільшення обсягів використання природних ресурсів з метою задоволення постійно зростаючих потреб суспільства.

Розглянемо докладніше екосередовище формування рішень суб'єктами господарювання Житомирщини та підприємствами добувної промисловості та розроблення кар'єрів зокрема у розрізі аналізу стану водних та земельних ресурсів, атмосферного повітря та поводження з відходами.

Загальна площа земель водного фонду Житомирської області становить 129,5 тис. га, або 4,3% всієї території. Це, насамперед, природні водотоки (7,3 тис. га), штучні водотоки (20,1 тис. га), озера й замкнуті водойми (0,7 тис. га), ставки (16 тис. га) та штучні водосховища (4 тис. га). Досить великі площі знаходяться під болотами та заболоченими землями (62,8 % земель водного фонду), що переважають на півночі області [3].

У 2013 році загальне використання води становить 158,1 млн. м^3, що на 7,8 млн. м^3 менше, ніж у 2011 році. На потреби виробництв використано майже 50 млн. м^3 води, що, за рахунок спаду виробництва серед промислових підприємств, на 9,9% менше за 2011 рік. На господарсько-питні потреби використано 25,54 млн. м^3 води, що лише на 5,3% менше за 2011 рік [2; 3].

Серед основних екологічних проблем використання водних ресурсів області було визначено забруднення поверхневих вод скидами стічних вод господарюючих систем і комунально-побутовими стічними водами. Варто зазначити, що в поверхневі водойми області відводиться майже 160 млн. м^3 зворотних вод, серед них 4 млн. м^3 – забруднені. Причиною такого забруднення лишаються несанкціоновані скиди неочищених та недостатньо очищених комунально-побутових і промислових стічних вод. Зауважимо, що на даний час в області експлуатується 133 комплекси очисних споруд, потужністю, яка неспроможна повністю очистити забруднені зворотні відходи, через фізичну спрацьованість технологічного обладнання та трубопроводів.

Житомирська область багата на земельні та лісові ресурси, що слугувало причиною визначення її аграрно-сировинної спеціалізації. Земельний фонд Житомирщини становить 2982,7 тис. га, в складі якого 1511 тис. га земель сільськогосподарського призначення, 1122,7 тис. га лісів і лісовкритих земель, 260,2 тис. га інших земель та земель, що заходяться в природному стані (болота, озера, ріки тощо) та 88,8 тис. га забудованих земель [2].

Земельні ресурси області внаслідок антропогенного впливу та впливу сил природи піддаються ерозії, підкисленню, забрудненню, підтопленню, що порушує процес стабілізації екологічної ситуації того чи іншого регіону.

Аналізуючи стан забруднення земельних ресурсів Житомирщини, варто звернути увагу на основного їх забруднювача радіоактивні речовини, які потрапили під час аварії на ЧАЕС та неутилізовані хімічні засоби захисту рослин. В області нараховується 1417,7 тис. га земель, які забруднені радіонуклідами (майже 48% від загальної території області або ж 145 населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення). Основними забруднювачами є Cs^{137} та Sr^{90} [3].

В Житомирській області нараховується 9,6 тис. га порушених земель, 3,3 тис га – відпрацьованих та лише 0,009 тис га – рекультивованих. Серед земель сільськогосподарського призначення майже 40 тис. га потребують консервації через деградацію та малопродуктивність. Вище зазначене дозволяє зробити висновок про те, що сучасний стан використання земельних ресурсів Житомирщини не відповідає вимогам раціонального природокористування.

До основних джерел забруднення атмосфери в результаті забезпечення життєдіяльності і ведення господарської діяльності людини області належать теплове та енергетичне устаткування, промислові підприємства, сільське господарство та всі види транспорту.

Упродовж 2011–2013 рр. у цілому по регіону, що досліджується, спостерігалася тенденція щодо збільшення викидів шкідливих речовин в атмосферу як стаціонарними, так і пересувними джерелами забруднення. Так, зокрема, у 2013 р. порівняно із 2011 збільшилось викидів майже на 2%, що у звітному році склало 88,45 тис. т. Головною причиною такої тенденції стало зростання забруднення атмосферного повітря пересувними джерелами, що зумовлене, на сам перед, збільшенням кількості автотранспортних засобів, а також експлуатацією парку зношених автомобілів та автобусів, низькою

якістю паливно-мастильних матеріалів й відсутністю контролю за цим з боку відповідних органів влади [2; 3].

Основними забруднювачами атмосферного повітря області є підприємства міст Бердичева, Новоград-Волинського, Житомира, Малина, Коростеня, Овруцького та Попільнянського районів. В інших районах області ситуація є більш стабільною – спостерігається тенденція до зниження рівня викидів.

Незважаючи на існуючі фінансово-економічні складнощі, підприємства області продовжують впроваджувати повітряноохоронні заходи.

Розвиток суспільства і зростання споживання всіх видів ресурсів загострює проблему поводження з відходами та ставить її до ряду найгостріших проблем сучасності. За статистичними даними [2; 3] станом на 01.01.2014 р. в області було утворено 673,252 тис. т. відходів I-IV класів небезпеки, що на 17,6% більше ніж у 2012 році, з них майже 90% – це відходи IV класу небезпеки, а саме: відходи виробництва продуктів харчових і напоїв, відходи видобування корисних копалин, відходи виробництва продукції лісового господарства та лісозаготівлі, відходи виробництва продукції сільського господарства й мисливства тощо.

Що стосується токсичних промислових відходів, то має місце наступна ситуація. Через відсутність в області полігонів по їх захороненню, такі відходи складуються на спеціально обладнаних майданчиках підприємств. Станом на 2013 рік на них накопичено 7,1 млн т. відходів (I-IV класу небезпеки), з яких 53,3 тис. т відноситься до I-III класу небезпеки. Актуальною для області є проблема знешкодження токсичних відходів – непридатних до застосування хімічних засобів захисту рослин. На сьогодні в області налічується більше 420 т непридатних або заборонених до використання пестицидів, які зберігаються у 161 складському приміщенні (122 з яких знаходиться у незадовільному стані) [1; 2].

Серйозною проблемою в питаннях поводження з відходами є приведення в безпечний екологічний стан міських звалищ побутових відходів. Об'єкти розміщення твердих побутових відходів в переважній більшості експлуатується з порушенням екологічних та санітарних вимог: не дотримуються технологічні вимоги складування відходів, відсутні спостережні свердловини за змінами у стані підземних вод, не дотримані розміри санітарно-захисних зон. Як наслідок 130 вони спричиняють інтенсивне забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод та атмосферного повітря. Не можна оминути і проблеми щодо утилізації відходів гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей промисловості регіону [1; 2; 3].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило нам виявити наступні ризики соціально-економічного розвитку регіону: воєнно-політична ситуація в державі; нестабільність валютного курсу й висока вартість кредитного ресурсу; висока відсоткова ставка за кредитами, що породжує пасивне кредитування; нестабільність й суперечливість законодавчої бази, що регулює інвестування капіталу; недосконалість законодавчої бази, нормативних актів України відповідно до норм ЄС; недостатня підтримка та стимулювання пріоритетних сфер економіки, інвестиційних проектів за рахунок коштів держави; відсутність спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях області, постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС; переважання в структурі експорту сировинних товарів, що мають незначну частку доданої вартості; низька конкурентоспроможність окремих видів експортної продукції виробничо – технічного призначення та товарів широкого вжитку; здорожчання імпортної сировини; висока енерго- та матеріаломісткість виготовленої продукції; зростання обсягів утворення та накопичення побутових і промислових відходів; забруднення поверхневих вод області скидами неочищених та недостатньо очищених стічних вод тощо [1; 3; 4; 5].

Основними проблеми розвитку підприємств добувної промисловості та розроблення кар'єрів Житомирщини можна вважати високу вартість енергетичних ресурсів, зростання вартості транспортних витрат, втрату ринків збуту серед закордонних споживачів, високий рівень зношеності виробничих фондів. У зв'язку з цим, на нашу думку, саме визначення, шляхом аналізу середовища, сили впливу окремих факторів й їх врахування дозволить прийняти якісне та вчасне господарське рішення, яке своєю ефективністю стане запорукою успішної господарської діяльності підприємства, що вирішить всі окреслені проблеми й передбачить виникнення нових.

Список літератури:

1. Аналітична інформація про економічний і соціальний розвиток Житомирської області за 2014 рік / За ред. В.М. Градівського. – Ж.: Департамент економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва облдержадміністрації, 2015. – 131 с.
2. Довкілля Житомирщини: статистичний збірник /За ред. Г.А. Пашинської. – Ж.: Головне управління статистики у Житомирській області, 2014. – 253 с.
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2013 році [Електронний ресурс]. – Джерело доступу: http://www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi/regionalni/1124-rehionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyshcha-u-2013-rotsi
4. Статистична інформація Головного управління статистики у Житомирській області [Електронний ресурс]. – Джерело доступу:http://www.zt.ukrstat.gov.ua/
5. Статистичний щорічник Житомирської області за 2013 рік За ред. Г.А. Пашинської. – Ж.: Головне управління статистики у Житомирській області, 2014. – 455 с.

Марченко Е.С.
Житомирский государственный технологический университет

АНАЛИЗ СРЕДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ РЕШЕНИЙ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ДОБЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И РАЗРАБОТКИ КАРЬЕРОВ

Аннотация
В статье обоснована необходимость учета влияния среды на принятие решений на этапе его формирования. Проведен анализ среды формирования хозяйственных решений предприятиями добывающей промышленности и разработки карьеров Житомирской области. Определены основные проблемы и перспективы хозяйствования предприятий добывающей промышленности и разработки карьеров в контексте выявленных рисков социально-экономического развития региона.
Ключевые слова: анализ, решение, хозяйственное решение, среда, внешняя среда, формирование хозяйственного решения.

Marchenko K.S.
Zhytomyr State Technological University

ENVIRONMENT ANALYSIS OF ECONOMIC SOLUTIONS FORMATION AT MINING AND QUARRY EXTRACTION ENTERPRISES

Summary
The article shows the necessity to consider the environmental impact on decision-making at the stage of its formation. The author made the environment analysis of economic solutions formation in extractive industry and quarries extraction in the Zhytomyr region. The article determines the main problems and prospects of extractive industry and quarries extraction development by way of risks identification in socio-economic development of the region.
Keywords: analysis, solution, business solution, environment, external environment, economic solutions formation.

УДК 339.138

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АВІАБУДУВАННЯ

Навроцька Т.А.
Національний транспортний університет

Особливе значення для підвищення рівня функціонального забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств авіабудування набувають функції ціле покладання та планування інноваційної діяльності. Процес розробки інноваційно-інвестиційного проекту необхідно для здійснення багатоцільового проектування для комплексного та взаємопов'язаного вирішення завдань створення як самої інновації, так і матеріально-технічних засобів, технологій і інших складових, що мають забезпечувати впровадження інновацій та дозволяють уникати додаткових витрат на їх розробку і виробництво, а також дасть можливість зменшити існуючі ризики від реалізації інновацій як в середині самого підприємства так і за його межами на ринку.
Ключові слова: інновації, інноваційно-інвестиційний проект, інноваційна діяльність, управління ,підприємства, авіабудування.

Постановка проблеми. Сутність цієї функції управління полягає в забезпеченні обов'язкового виконання запланованих завдань з метою втілення затвердженої стратегії розвитку компанії. Для цього необхідно з'ясувати кількість та структуру можливих та необхідних ресурсів, виконавців, розподілити функції між виконавцями, скоординувати роботу кожного із них в часі, налагодити кооперацію учасників та систему їх мотивації, забезпечити контроль та обмін інформацією між ними таке інше. Визначення перспективних завдань здійснюється шляхом дотримання відповідності організаційної структури компанії вимогам виконавців, характером взаємозв'язків між окремими елементами цієї структури, розробкою відповідних регламентів і процесів функціонування цієї структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики управління підприємствами машинобудування дістали достатньо великої уваги в наукових працях вітчизняних та закордонних вчених, багато із них присвячені дослідженням в сфері проблем управління інноваційною діяльностю. Серед інших слід відзначити праці Балабанової Л.В., [1]. Панов А.І., [2]. Парсяк В.Н., [3]. Петерс Т.Дж. [4] та багатьох інших.

Мета статті. Розробка організаційно-економічного механізму функціонального забезпечення системи управління інноваційною діяльністю підприємств авіабудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження стану функціонального забезпечення управління інноваційною діяльністю на підприєм-

© Навроцька Т.А., 2015

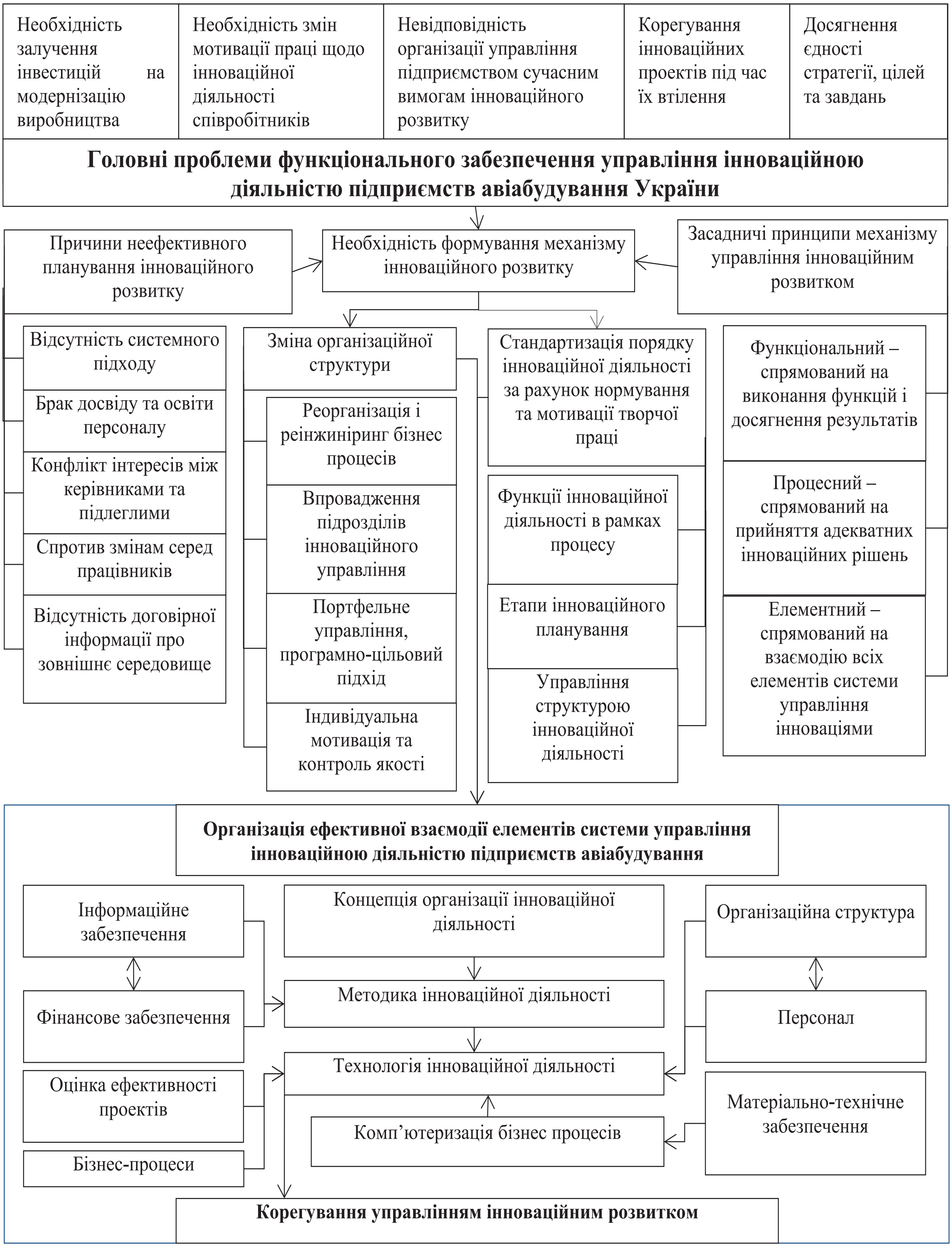

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм функціонального забезпечення системи управління інноваційною діяльністю підприємств авіабудування

Джерело: розробка автора

ствах авіабудування дало можливість стверджувати про відсутність на підприємствах відповідної системи підготовки, планування, організації, мотивації та контролю інноваційних процесів. У відсутності цих функцій на рівні підприємств ми наочно бачимо одну із головних причин недостатнього рівня обґрунтування інноваційно-інвестиційних проектів, їх економічної недоцільності (рис. 1).

Це доводить на необхідність формування адекватного організаційно-економічного механізму інноваційного планування діяльності підприємств авіабудування, як вкрай важливої функції управління. На користь цього свідчать наступні результати нашого дослідження:

– великі та середні підприємства авіабудування, що входять до складу запропонованого нами холдингу «Антонов» створені ще за радянських часів і потребують значних капіталовкладень та інвестицій на переозброєння і модернізацію виробництва;

– інноваційні проекти і програми, що розроблялися за останні декілька років на рівні галузі і підприємств авіабудування України носили лише формальний характер та не мали відповідного рівня наукового та фінансово-інвестиційного обґрунтування. У більшості підприємств і на тепер повністю відсутня мотивація в кінцевому виконанні проектів, так як результатом праці більшості співробітників виступає лише інвестиційний план розвитку підприємства, розробка якого тільки і фінансується;

– відсутність та невідповідність існуючих планово-економічних підрозділів в структурі управління підприємствами, які не відповідають сучасним вимогам та не мають хоча б деякого усвідомлення про важливість та необхідність інноваційних змін в розвитку та управлінні підприємствами;

– співробітники переважної більшості підприємств авіабудування абсолютно незацікавлені в реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та не мають відповідного прагнення до реалізації висунутих цілей та завдань внаслідок недолугої структури управління підприємствами та відсутності мотивації праці;

– концентрація зусиль всіх підприємств авіабудування України в сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, їх структурних підрозділів, службовців і робітників надасть можливість досягти єдності в стратегії та тактиці інноваційної діяльності та їх існування в майбутні періоди часу.

Разом з тим, багато вітчизняних підприємств вже мають достатньо сумний досвід інноваційно-інвестиційного планування, який полягав в більшості випадків у помилкових фінансових рішеннях їх керівництва. Впровадження організаційно-економічного механізму функціонального забезпечення системи управління інноваційною діяльністю підприємств забезпечить своєчасне та цілком адекватне реагування підприємств на непередбачувані виклики зовнішнього середовища в умовах турбулентної економі України (табл. 1).

Доведено, що найбільшої ефективності інноваційна діяльність досягає за умов комплексного та системного підходу до організації та планування всіх елементів підсистеми функціонального забезпечення управлінням інноваційною діяльністю підприємства. Головною проблемою створення організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємств виступає розробка методичних основ формування подібного механізму, реалізація яких надасть можливість впровадити на кожному із зацікавлених підприємств обґрунтованих практичних рекомендацій, регламентів, методичних матеріалів, планово-економічних форм, принципів та методів інноваційної діяльності. Тобто, можливість побудови організаційно-економічного механізму функціонального забезпечення інноваційної діяльності створить відповідні умови до: визначення сутності організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємств; встановлення переліку принципів його розвитку; формалізації цілей та завдань інноваційної діяльності; розробки процедурних питань з організації порядку висування нових ідей та впровадження нововведень; визначення ефективності інновацій з точки зору їх впливу на зростання прибутку та вартості підприємств в цілому.

Проте, з урахуванням тих обставин, що до сьогодні серед науковців не існує одностайної думки щодо сутності організаційно-економічного механізму функціонального забезпечення системи управління інноваційною діяльністю підприємств, має певний сенс самостійно визначити його сутність, як сукупність процесів і дій, методів та заходів, що

Таблиця 1

Основні причини невдалих рішень в процесі інноваційно-інвестиційного планування на підприємствах авіабудування.

Причини недоліків у плануванні інноваційної діяльності	Зовнішні наслідки та прояви	Шляхи вирішення проблеми
Відсутність системного підходу до інноваційного планування	Планування має випадковий, спорадичний, неефективний характер, позитивні результати відсутні, розчарування від нововведень	Чітке виконання методичних рекомендацій, посилення контролю, заохочення та мотивація персоналу до висування нових ідей
Конфлікт пріоритетів між потребами оперативного управління і стратегічними цілями інноваційного планування	Відволікання виділених ресурсів та персоналу на поточну діяльність, порушення термінів планування	Розподіл оперативних та інноваційних планових функцій між конкретними підрозділами (та керівництвом)
Відсутність досвіду та навичок в інноваційно-інвестиційному плануванні	Суттєві помилки та прорахунки в проекті, невірна оцінка ситуації, порушення у виконанні проекту	Підвищення кваліфікації персоналу, залучення професійних наукових консультантів
Супротив змінам, недооцінка та ігнорування ролі інноваційного планування в системі управління підприємством	Саботаж до будь-яких нововведень	Кардинальна зміна структури управління підприємством, образу мислення, залучення до процесу інноваційної діяльності кожного
Відсутність відповідності між автоматизацією розрахунків у проекті та аналітичною роботою, недооцінка факторів впливу зовнішнього середовища	Невідповідність між розрахунковими та фактичними даними, відсутність формалізованої і достовірної інформації, брак інформації та звітних даних	Корегування методики розрахунків, автоматизація розрахунків плану маркетингу, аналіз репрезентативності даних, контроль та прогнозування змін в зовнішньому середовищі

спрямовані на організацію та планування інноваційної діяльності підприємств з метою отримання технологічної квазіренти у вигляді додаткового надприбутку та зростання вартості підприємства і його соціально-економічної ефективності. До того ж планування інноваційної діяльності на підприємствах в межах наведеного нами механізму виступає, по-перше, в якості виду діяльності зі стратегічного управління, що полягає у визначенні стратегічних цілей та методів інвестицій в наукову діяльність, по-друге, це процес, завдяки якому здійснюються певні планові процедури та, по-третє, це галузь наукових і практичних знань, що використовують специфічні методи та інструменти планування.

Зміст запропонованого організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю може бути охарактеризованим і за такими ознаками:

- функціональна – механізм як сукупність видів діяльності, які спрямовані на досягнення попередньо визначених результатів в галузі інноваційної діяльності;
- процедурна – механізм з точки зору виконання практичних дій із визначення та розв'язання проблем, процес обґрунтування інноваційних рішень;
- елементна – механізм як діяльність, яка пов'язує функції окремих структурних елементів в системі управління задіяних в інноваційному процесі.

Цілком зрозуміло, що таке достатньо умовне розподілення дозволяє нам, в першому випадку, розглядати види та зміст управлінської діяльності з точки зору визначення механізму ціле покладання та засобів досягнення цих цілей. В другому випадку, здійснивши аналіз стадій та етапів управління інноваційною діяльністю, реалізувати практичні заходи щодо створення і технологічного використання механізму інноваційного управління підприємством. В третьому випадку, наголос переноситься на дослідження інформаційної системи, кадрового складу, стилю керівництва, технологічного озброєння системи управління, з метою визначення впливу і значення кожного із елементів системи управління, як внутрішньої та цілісної структури.

З позиції стратегічного управління, частиною якого виступає і планування інноваційної діяльності, доцільно вважати за можливе і необхідне суттєво змінити як сам склад, так і види управлінської діяльності на підприємствах авіабудування, їх внутрішню організаційну побудову з метою досягнення відповідних економічних результатів, а в нашому випадку – налагодження ефективного планування та реалізації інноваційно-інвестиційних проектів для досягнення конкретних конкурентних переваг. В зв'язку з цим виглядає цілком можливим стверджувати, що для реалізації організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємства будуть змушені розробляти різноманітні сценарії реакцій на зовнішні впливи, які б відповідали за якістю та складністю рівню турбулентних змін, що відбуваються на промисловому авіаційному ринку України. Виклики, які зумовлені сучасною економічною та військово-політичною кризою однозначно поставили вітчизняні підприємства авіабудування перед нагальною необхідністю радикальних змін в структурах управління з метою забезпечення відповідного рівня прогнозування, планування, організації, мотивації та контролю інноваційної діяльності цих підприємств.

Висновки і пропозиції. Формування організаційно-економічного механізму функціонального забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств повинно відіграти вирішальну роль у пошуках потенційних можливостей та залучення додаткових інвестицій в розвиток українського авіабудування. Кваліфікована підготовка майбутніх інноваційних проектів, ретельна оцінка ефективності нововведень, професійний підхід до планування і впровадження інноваційних проектів значно збільшить інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств авіабудування та забезпечить їх стійкий розвиток в майбутньому.

Список літератури:

1. Балабанова Л. В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспромож-ністю підприємств : навч. посіб. / Л. В. Балабанова, В. В. Холод. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 448 с.
2. Панов А. И. Стратегический менеджмент / А. И. Панов. – М.: Юнити, 2002. – 240 с.
3. Парсяк В. Н. Маркетинг: від теорії до практики. – К.: 2007. – 256 с.
4. Петерс Т. Дж. В поисках конкурентного преимущества / Т. Дж. Петерс. – М.: Юнвест, 2004. – 456 с.

Навроцкая Т.А.
Национальный транспортный университет

ИССЛЕДОВАНИЕ СОСТОЯНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ АВИАСТРОЕНИЯ

Аннотация
Особое значение для повышения уровня функционального обеспечения управления инновационной деятельностью предприятий авиастроения приобретают функции целепологаемого планирования инновационной деятельности. Процесс разработки инновационно-инвестиционного проекта необходимо для осуществления многоцелевого проектирования для комплексного и взаимосвязанного решения задач создания как самой инновации, так и материально-технических средств, технологий и других составляющих, которые должны обеспечивать внедрение инноваций и позволяют избегать дополнительных затрат на их разработку и производство, а также даст возможность уменьшить существующие риски от реализации инноваций как внутри самого предприятия, так и за его пределами на рынке.

Ключевые слова: инновации, инновационно-инвестиционный проект, инновационная деятельность, управление, предприятия, авиастроение.

Navrotska T.A.
National Transport University

RESEARCH OF FUNCTIONAL SOFTWARE INNOVATION MANAGEMENT IN ENTERPRISES AIRCRAFT

Summary
Special significance to improve functional innovation management software companies acquire aircraft features all-laying and planning innovation. The process of developing innovative investment projects necessary for the design of multi-complex and interconnected to meet the challenges of creating both the innovation and logistical tools, technologies, and other components that should ensure innovation and allow to avoid additional costs for their development and production, and would also reduce existing risks of implementing innovations both within the enterprise and outside the market.
Keywords: innovation, innovation and investment projects, innovation, management, business, aviation.

УДК 336.201

ВПЛИВ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Стеблюк Н.Ф., Філін А.О.
Дніпродзержинський державний технічний університет

У статті розглянуто особливості формування рівня податкового навантаження на діяльність підприємств. Досліджено поняття податкового навантаження та стан системи оподаткування в Україні. Проаналізованодинаміку податкового навантаження в Україні і запропоновано рекомендації щодо скорочення податкового навантаження.
Ключові слова: податкове навантаження, податковий тягар, податкова система, рівень податкового навантаження, податкова політика держави.

Постановка проблеми. Сьогодні українські підприємства вимушені функціонувати в складних умовах швидких змін, непередбачуваності, відсутності чітких орієнтирів розвитку. В такій ситуації стійкість підприємств до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників навколишнього середовища стає одним з визначальних факторів їх економічного розвитку і стабільності. Одним з найбільш впливових зовнішніх чинників, що впливає на діяльність підприємств є рівень податкового навантаження.

Питання визначення рівня податкового навантаження на підприємства є дуже складним для кожної держави. З одного боку оподаткування підприємств є інструментом регулювання економіки, податки є тим джерелом надходження коштів до державного бюджету, без якого неможливо уявити життя процвітаючої і економічно розвиненої країни. З іншого боку, надмірне податкове навантаження є негативним фактором податкової політики держави, що заважає нормально функціонувати підприємствам, стримує їх ділову активність і призводить до збитковості або тінізації діяльності.

Тому визначення оптимального рівня податкового навантаження є досить складною проблемою, яка лише загострюється в сьогоднішніх умовах нестабільної зовнішньої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень та публікацій з даної проблематики вказує на те, що теоретичними основами податкового навантаження займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Проблеми податкового навантаження досліджували такі зарубіжні вчені, як К. Брауер, Е. Селігмен, М. Вейденбаум, А. Лаффер, Г. Мендоза, Дж. Мірліз, З. Сташ, Г. Стейн, А. Уолтерс, Д. Фуллертон, Дж. Хау, Р. Холл.

У вітчизняній науці питання податкового навантаження висвітлені у працях В. Андрущенка, В. Вишневського, Т. Єфименко, І. Луніної, В. Мельника, А. Соколовської, В. Федосова, А. Шаблистої, С. Барулін, О. Врублевська, І. Майбуров, М. Романовський та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Науковці у своїх працях звертаються більш до теоретичних та організаційних аспектів оподаткування, значно менше приділяється увага впливу рівня податкового навантаження на підприємницьку активність підприємств.

Постановка завдання. Дослідження взаємозв'язку між рівнем оподаткування і діловою активністю підприємства.

Виклад основного матеріалу. Регулювання та оптимізація податкового навантаження є актуальним питанням для економіки України на сучасному етапі розвитку, адже показник податкового навантаження є основним критерієм ефективності системи оподаткування країни. Надмірне податкове навантаження поряд із загальною економічною кризою сприятиме зростанню тінізації економіки, відтоку національних капіталів за кордон, зниженню ділової активності суб'єктів господарювання. За недостатнього рівня податкового навантаження державний бюджет недоотримає кошти, а тому уряд держави не зможе ефективно та в повному обсязі виконувати свої функції [1].

В економічній літературі підходи до визначення поняття «податкове навантаження» різняться за суттю. В одних виданнях увага акцентується на його кількісній характеристиці, в інших – дають його якісну характеристику, розкриваючи його сутність [2]. Досить часто дане поняття ототожнюється з терміном «податковий тягар».

В таблиці 1, яка складена на основі аналізу думок та визначень, що знайшли відображення в публікаціях ряду авторів, наведено підходи до визначення поняття «податкове навантаження» і «податковий тягар».

© Стеблюк Н.Ф., Філін А.О., 2015

Слід зазначити, що податкове навантаження пов'язують з ефектом від впливу податків на економіку країни загалом, або на фінансовий стан підприємства зокрема. Деякі науковці [6]враховують не лише вплив податків на економіку та на окремих платників, а й взаємозв'язок рівня податків з економічними обмеженнями для платників (підприємств), що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання. На думку Чеботарьової Д.С., економічний зміст податкового навантаження можна було б визначити як частку підприємницького доходу, яка вилучається державою у суб'єкта підприємництва через систему податків та зборів до бюджетів різного рівня, або, іншими словами, ступінь впливу системи оподаткування на результати діяльності суб'єктів господарювання [7].

Отже, аналіз розглядуваних дефініцій податкового навантаження свідчить, що нині немає загальноприйнятого і погодженого визначення. Однак, таке різноманіття трактувань дозволяє узагальнити, що податкове навантаження на підприємства – це показник, який характеризує зв'язок між фінансовими станом підприємства та економічним розвитком країни, що спричинений розмірами та кількістю податкових платежів, тобто, на яку суму коштів підприємство втрачає можливості для розвитку своєї діяльності (втрачені можливості на придбання нового обладнання, нових технологій через сплату податкових платежів), на таку ж суму перед собою відкриває нові можливості економіка країни (нові соціальні програми, підвищення рівня життя). При цьому слід пам'ятати, що рівень податкового навантаження повинен бути збалансованими, тобто враховувати інтереси, як підприємства, так і економіки країни. Проаналізувавши дані соціально – економічного навантаження на підприємства України, слід визнати, що останнім часом спостерігається

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття "податкове навантаження (тягар)"

№	Автор	Визначення
1.	Ю.М. Кушнірчук [3]	*Податкове навантаження* є важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто фактично є показником ефективності бюджетно-податкової політики.
2.	М.А. Новіков [4]	*Податкове навантаження* – це міра впливу податкових платежів на фінансовий стан підприємства.
3.	Фінансово-кредитний економічний словник	*Податкове навантаження* як економічна категорія являє собою узагальнену характеристику податкової системи країни, вказуючи на вплив податків на окремого платника або народне господарство в цілому, а також на кількісну оцінку такого впливу.
5.	Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, О.Б. Стародубцева [5]	*Податковий тягар* – 1) міра, ступінь, рівень економічних обмежень, створюваних відрахуванням коштів на сплату податків, відволіканням їх від інших можливих напрямів використання; 2) У широкому розумінні слова – тягар, який накладається будь-яким платежем.
6.	А.М. Соколовська, І.А. Майбуров [6]	*Податкове навантаження* (тягар) – це ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання.
7.	Оксфордський тлумачний словник	*Податкове навантаження* – це сума податків, сплачених фізичною особою або організацією. Підкреслюється те, що податкове навантаження внаслідок можливості перекладання податків може не збігатися з номінальною сумою сплачених податків.
8.	Фінансовий словник	*Податкове навантаження* –це питома вага усіх податкових платежів за певний час (фінансовий рік) у величині валового доходу платника податків.

Джерело [1]

Таблиця 2

Динаміка податкового навантаження в Україні у 2007-2014 роках [8]

Показники	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
ВВП(в фактичних цінах, млн. грн)	720731	948056	913342	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728
Темпи росту (зменшення) ВВП, у % до минулого року	-	131,5	96,3	118,5	121,6	107,0	103,3	107,7
Податкові надходження до зведеного бюджету України, млн. грн	161264	227165	208073	234448	334692	274700	262800	280200
Страхові внески, млн.грн	73266	99911	97559	119343	150214	157980	166863	165923
Податкове навантаження, %	32,5	34,5	33,5	32,7	36,8	30,7	29,5	28,5
Темпи росту (зменшення) податкового навантаження у % до минулого року	-	106,2	97,1	97,6	112,5	83,4	96,1	96,6

Таблиця 3

Характеристика методів розрахунку визначення рівня податкового навантаження

№	Джерело	Формула	Умовні позначення	Коментар
1	Балашова О.В. [9]	ПН = (ПП / СК – ПК) х 100%	ПП – нараховані податкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди (без урахування податку на доходи); СК – сума коштів, отриманих підприємством за звітний період; ПК – позикові кошти у звітному періоді	Методика дозволяє визначати податкове навантаження в тому числі і у зв'язку з фінансовими зобов'язаннями підприємства, що робить її зручною для фінансового аналізу, дає можливість оцінити яким чином величина позикових коштів впливає на об'єм податкового навантаження
2	Гавриленко Н.В. [10]	ПН = ПП + СП + НП	ПП – податкові платежі, сплачені підприємством; СП – сплачені платежі в поза бюджетні фонди; НП – нестача по платежах	Податкове навантаження відображає просту суму податкових зобов'язань суб'єкта господарської діяльності і не враховують реальної ваги податкового навантаження
3	Орлова В.М. [11]	ПН = (Σ (ПП + СП) / Σ ДК) х 100%	Σ (ПП + СП) – сума нарахованих податкових платежів і платежів у позабюджетні фонди; Σ ДК – сума джерел коштів для сплати податків	Методика дозволяє визначити частку податків у прибутку підприємства. В суму податкових платежів включаються всі податки, що сплачують підприємства, з урахуванням податку на доходи фізичних осіб.
4	Островенко Т.К. [12]	ПН = (ЗП / В + ПД) х 100%	ЗП – загальна сума всіх сплачених податків; В –прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг); ПД – позареалізаційні доходи	Такий розрахунок не дозволяє визначити вплив змін структури податків на показник ПН, оскільки розрахунок за цією методикою характеризує тільки податкову частку виробленої продукції (робіт або послуг) і не дає реальної картини
5	Соколовська А.М. [13]	ПН = А + (ОП + ЄСП) + ПДВ + П	А – сума амортизації; ОП – оплата праці; ЄСП – єдинийсоціальнийподаток; ПДВ – податок на доданувартість;	Методика дозволяє визначати ПН як функцію виробництва, що змінюється залежно від коливань витрат на матеріальні ресурси, оплату праці або амортизацію
6	Романовський М.В., Врублевська О.В. [14]	ПН= (В -Ср –Пф)/(В – Ср) х100%	В –прибуток від реалізації; Ср – витрати на виробництво реалізованої продукції без урахування податків; Пф – фактичний прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства,окрім податків, що сплачуються за його рахунок	Методика недооцінює вплив не прямих податків (ПДВ, податку із продажів, акцизів і митних платежів) і пропонує як базу для розрахунку ПН показник чистого прибутку, що на практиці явно буде призводити до необґрунтовано завищеного значення дано ївеличини
7	Кушнірчук Ю.М. [3]	ПН = П / Дпс ПН = П + В – Тпс ПН = П / ВВП	ПН – податкове навантаження; П – податкові надходження; Дпс – сукупні доходи приватного сектору; В – видатки; Тпс – трансфертами з бюджету на утримання приватного сектору економіки; ВВП – валовий внутрішній продукт	Методика враховує лише приватний сектор економіки
8	Державна податкова служба України [20]	Кпн= ПнП/ВДЧ100	Кпн – коефіцієнт податкового навантаження; ПнП – податок на прибуток підприємства; ВД – валовий дохід	Методика враховує лише податок на прибуток підприємства і не дозволяє оцінити податкове навантаження платника, що використовує спеціальний податковий режим

Розроблено авторами за даними [8]

зменшення податкового навантаження, різкий спад відбувся після 2011 року (з 36,8% у 2011 до 28,5% у 2014 році) (табл. 2).

Аналіз літературних джерел свідчить, що рівень податкового навантаження в країні обумовлює рівень підприємницької активності і ступінь рентабельності діяльності.

Фахівцями Центру міжнародних і порівняльних досліджень граничний рівень податкового навантаження оцінюється в 40%. Вважається, що перевищення цього показника може привести до зниження інвестиційної активності у виробничій сфері [8].

Варто відзначити, що існують різні підходи до визначення рівня податкового навантаження на підприємства. Але, в Україні, на сьогодні, загальноприйнятої методики визначення рівня податкового навантаження підприємств не розроблено. Існуючі в практиці методики визначення рівня податкового навантаження наведено в таблиці 3.

Аналіз даних методів засвічує, що як правило, розрахунок цього показника проводиться шляхом віднесення суми всіх нарахованих податків і податкових платежів до певного економічного показника і не дають можливості об'єктивно оцінити податкове навантаження на підприємства. Необхідно зазначити, що обмеження цих методів для оцінки податкового навантаження пов'язані з тим, що Україна належить до країн, у яких високий відсоток прибутку підприємств залишається в тіні, рівень тінізації національної економіки за розрахунками міжнародних експертів, становить близько 50%, показник чистого прибутку не завжди є об'єктивним, тому ці методики розрахунку податкового навантаження не дають достовірних результатів [15].

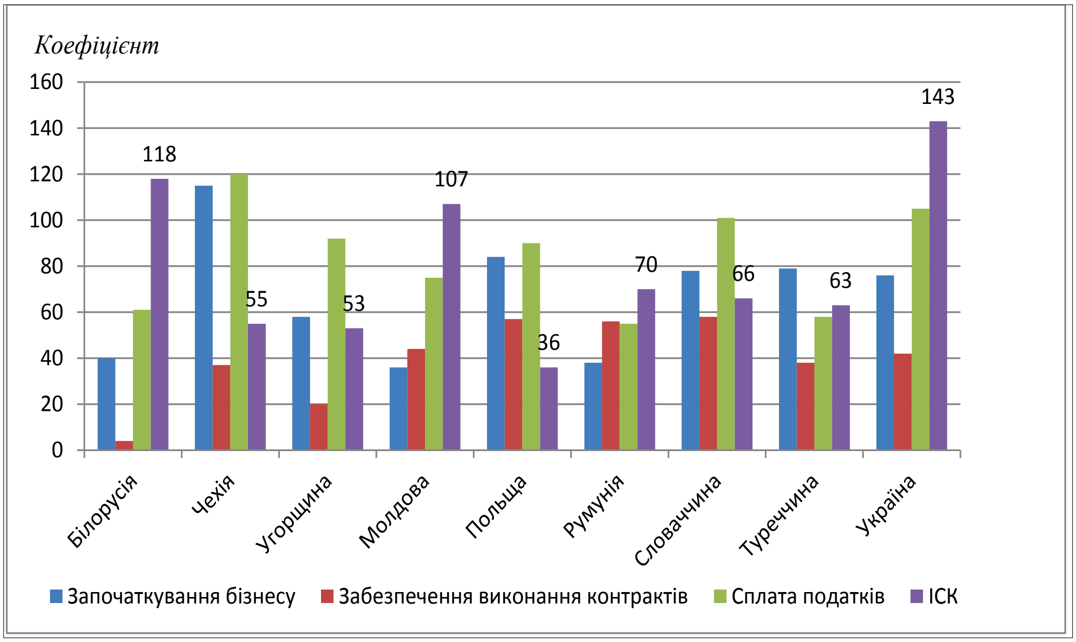

Рис. 1. Рейтинг показників легкості ведення бізнесу (вимірюється у коефіцієнтах, чим вищий стовпчик, тим гірший показник)

Джерело: [17]

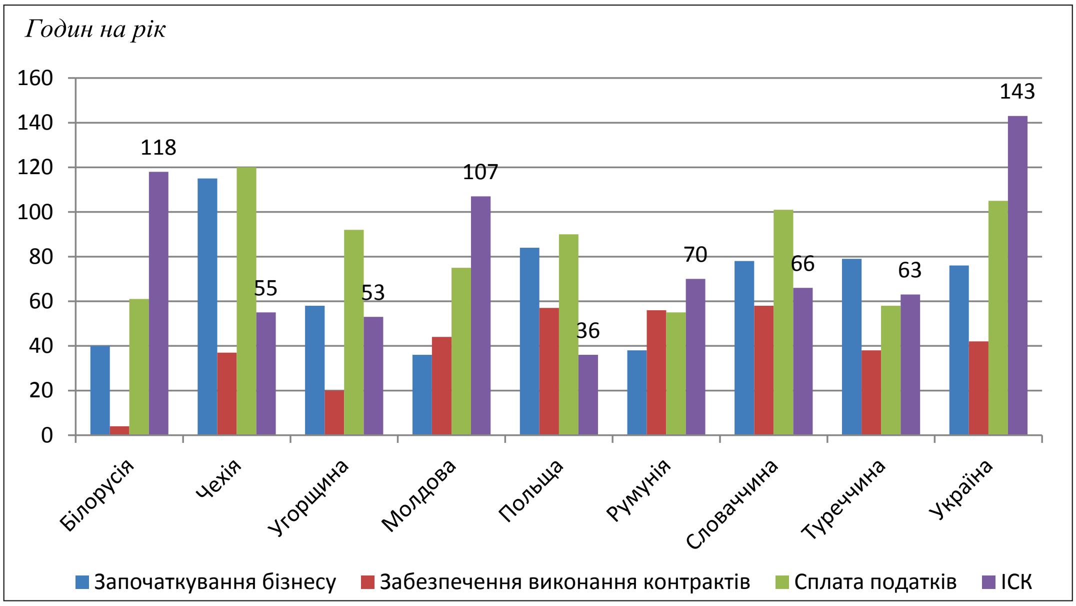

Рис. 2. Витрати часу на адміністрування податків, годин на рік

Джерело: [17]

У порівнянні з розвиненими країнами світу, рівень податкового навантаження українських підприємств не є достатньо високим. У країнах Євросоюзу він складає в середньому близько 41% ВВП, хоча і розподіляється вкрай нерівномірно: на шведських платників податків велике податкове навантаження – 51,2% ВВП, а найнижче податковий тиск в Литві (28,7%), Латвії (29, 1%) та Словаччині (30,6%).У США та Японії рівень податкової навантаження становить приблизно 30% ВВП [8].

Проте дослідження Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації, викладені в доповіді "Ведення бізнесу-2015" вказують на недостатність використання державою податкових стимулів для розвитку підприємницької діяльності.

У доповіді зазначається, що Україна за умовами ведення бізнесу в рейтингу 189 країн світу піднялась 16 позицій протягом 2014-2015років. В 2014 році Україна займала 112 місце, а в 2015 році вже 96місце. А за рейтингом оподаткування Україна піднялась на 49 позицій із 157 місця в 2014 році до 108 року в 2015 році [16].

На рис. 1порівнюються деякі показники рейтингу легкості ведення бізнесу DoingBusiness та Індекс сприйняття корупції (ІСК) в Україні та сусідніх країнах. Бачимо, що за такими показниками як «започаткування бізнесу», «забезпечення виконання контрактів» та «сплата податків» Україна співставна з країнами Східної Європи та Туреччиною [17].

У Звіті Світового банку щодо рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2015 приділяється увага такому недоліку української податкової системи, як витрати часу на адміністрування податкових платежів (рис. 2).

Порівняно з нашими сусідами: Україна посідає друге місце за витратами часу на адміністрування податкових платежів – 350 годин на рік (припускаючи восьмигодинний робочий день, це два місяці повної зайнятості).

В таблиці 4 відображено ще один аспект податкового адміністрування, мабуть найбільш неприємний для бізнесу – податкові перевірки.

З червня 2014 року Державна фіскальна служба публікує дані про кількість податкових перевірок та донараховані суми податкових платежів. Аналізуючи дані таблиці, необхідно пам'ятати, що для малих підприємств (із річним доходом не більше 20 мільйонів гривень) діє мораторій на проведення податкових перевірок.

Останні дані про розподіл підприємств за розмірами доступні за 2013 рік. На той час річний дохід менший за 20 млн. грн. (тоді 2 млн. євро) мали близько 5% підприємств. Припускаючи, що розподіл підприємств за розміром є досить сталим, наприкінці 2014 року налічувалось близько 30 тис. «не малих» підприємств, на яких можна було проводити податкові перевірки. Відповідно, в середньому кожне з таких підприємств може очікувати проведення такої перевірки принаймні раз на рік. Донараховані за результатами перевірок суми податків також доволі значні.

Податкові платежі мають безпосередній об'єктивний вплив на рівень прибутковості підприємств. Оскільки підприємство прагне збільшити свій чистий прибуток, то керівник намагається послабити дію податків, змінюючи, якщо це можливо, відповідним чином діяльність підприємства. Це і визначає вплив податків на результат економічної діяльності підприємства. Якщо сума податків перевищує деякий допустимий рівень, який залежить від економічної ефективності підприємства, форми власності і податкових ставок, то настає зупинка розвитку [18].

Виділяють такі основні фінансово-економічні показники, які найбільшою мірою відчувають вплив податкової системи:

- прибуток, який безпосередньо змінюється під впливом податків;
- вартість основних засобів, які, з одного боку, оподатковуються у процесі їх придбання, а з іншого – податковий тягар впливає на можливості їх відтворення;
- власний капітал, який формується за рахунок прибутку підприємства й акціонерного капіталу [18].

Дані види капіталу безпосередньо стосуються оподаткування. Фінансові інвестиції взаємозалежні з формуванням основних фондів, сама інвестиційна діяльність, як правило, здійснюється за рахунок прибутку, відповідно, цей показник прямопов'язаний із розмірами податку [18].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Останнім часом в Україні значну увагу приділяють завданням реформування податкової системи.

В останніх числах грудня 2014 року Верховна Рада України прийняла пакет законів про податкову реформу в Україні. Кардинальні зміни в оподаткуванні юридичних осіб покликані спростити і здешевити систему адміністрування податків. З цією метою з 2015 року в Україні зменшується кількість податків: з 22 до 9. Деякі податки не скасовано повністю, а лише трансформовані за принципом «два в одному» [19].

У свою чергу, з вищенаведеного аналізу можна запропонувати такі напрямки скорочення податкового навантаження і покращення податкової системи в Україні:

- забезпечення державою прозорих та зрозумілих правил оподаткування;

Таблиця 4

Податкові перевірки на підприємствах України 2014-2015 року

	2014	2015
Кількість перевірок, результати яких узгоджено	33 613 (приблизно 2,8 тис. на міс.)	3947 (приблизно 2 тис. на міс.)
Планових	5104 (15%)	582 (15%)
Позапланових	28509 (85%)	3365(85%)
Донараховані податкові зобов'язання, мільярдів грн.	7,96	0,93
За результатами планових перевірок	3,52 (44%) (приблизно UAH 690 тисяч за одну перевірку)	0,33(35%) (приблизно UAH 563 тисяч за одну перевірку
За результатами позапланових перевірок	4,44 (56%) (приблизно UAH 189 тисяч за одну перевірку)	0,6 (56%) (приблизно UAH 187 тисяч за одну перевірку)

Джерело: [17]

- створення ефективного податкового законодавства;
- створення простого механізму сплати податків;
- зниження загального рівня оподаткування підприємств;
- скорочення часу на адміністрування податкових платежів
- створення сприятливих умов для інвестиційних процесів на підприємствах.

Податкове навантаження має бути оптимальним, яке б давало можливість не лише розвивати економічні процеси в економіці, але й давати можливість вкладати вивільнені кошти у розширення виробництва та стимулювання інвестиційних процесів в Україні.

Список літератури:

1. Джуринська О. С. Податкове навантаження: сутність та напрями зміщення [Електронний ресурс] / Олена Сергіївна Джуринська // Матер. конф. «Науковий простір Європи». – Польща : Вид-во Освіта і наука ТОВ, 2014. –Режим доступу:http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Economics/3_166406.doc.htm
2. Бурлакова І. М. Особливості податкового навантаження на підприємства [Електронний ресурс]/ І. М. Бурлакова, В. В. Вакарчук // Матер. Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф. – Суми: СумДУ, 2014. – Т. 2. – С. 22-23. – Режим доступу:http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36863/1/Burlakova2.pdf
3. Кушнірчук Ю. М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного убезпечення держави / Ю. М. Кушнірчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 161.
4. Новіков М. А. Порівняльний аналіз методик визначення податкового навантаження та шляхи їх удосконалення / М. А. Новіков // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 2. – С. 284.
5. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современныйэкономическийсловарь. – 2-е изд., исправ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
6. Майбуров И. А. Теориеналогообложения: продвинутый курс: учеб. для магистрантов / И. А. Майбуров, А. М. Соколовская. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – С. 334. – (Серия «Magister»).
7. Чеботарьова Д. С. Оцінка податкового навантаження та його вплив на господарську діяльність підприємства [Електронний ресурс] / Д. С. Чеботарьова, О. М. Кушніренко // Матер. конф.»Формування ефективної моделі розвитку підприємств». – Житомир: ЖДТУ, 2013. – Режим доступу: http://eztuir.ztu.edu.ua/6887/1/323.pdf
8. Баранова В. Г. Вплив податкового навантаження на розвиток підприємництва / В.Г . Баранова, О. Е. Дубовик // [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf
9. Балашова О. В. Податковий механізм управління підприємством / О. В. Балашова // Економіка : проблеми теорії і практики. – 2003. – № 5. – С. 918-925.
10. Гавриленко Н. В. Вплив податкового навантаження підприємницької сфери на національну економіку / Н. В. Гавриленко // Науковий вісник. – 2007. – № 3(40). – С. 12-17.
11. Орлова В. М. Современные методики расчетаналоговойнагрузки на предприятия / В. М. Орлова // Налоги. – 2007. – № 31. – С. 23-28.
12. Островенко Т. К. Налоговаянагрузка на предприятие: обобщающие и частныепоказателисистемы / Т. К. Островенко // Аудиторскиеведомости. – 2003. – № 5. – С. 10-14.
13. Соколовська А. М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. М. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4-13.
14. Романовский М. В Налоги и налогообложение: учебник / под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – СПб.: Питер, 2007. – 345 с.
15. Тищенко О. М. Визначення податкового навантаження на підприємства коксохімічної промисловості / О. М. Тищенко, А. О. Єніна-Березовська // [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2011_1/37.pdf
16. Офіційний сайт проекту «Ведення бізнесу 2015» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine
17. Чи стане система оподаткування конкурентною перевагою України? [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://corruptua.org/2015/04/chi-stane-sistema-opodatkuvannya-konkurentnoyu-perevagoyu-ukrayini/
18. Саєнко О. Р. Вплив податків на фінансові результати діяльності машинобудівних підприємств (на прикладі запорізького регіону) / О. Р. Саєнко // Актуальні проблеми економіки : Науковий екон. журнал. – 03/2012. – № 3. – С. 203-207.
19. Налоговая реформа – 2015: обзоросновныхизменений // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/23079-nalogovaja_reforma__2015_obzor_osnovnyh_izmenenij
20. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку складання плану-графіка перевірок суб'єктів господарювання та взаємодії між структурними підрозділами при їх проведенні [Електронний ресурс]: Наказ ДПС України від 11.10.2005 № 441 / Державна податкова служба України. – Режим доступу: http://dtkt.com.ua/show/2cid02448.html

Стеблюк Н.Ф., Филин А.А.
Днепродзержинский государственный технический университет

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация
В статье рассмотрены особенности формирования уровня налоговой нагрузки на деятельность предприятий. Исследовано понятие налоговой нагрузки и состояние системы налогообложения в Украине. Проанализирована динамика налоговой нагрузки в Украине и предложены рекомендации по сокращению налоговой нагрузки.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, налоговое бремя, налоговая система, уровень налоговой нагрузки, налоговая политика государства.

Steblyuk N.F., Filin A.A.
Dneprodzerzhinsk State Technical University

THE IMPACT OF THE TAX BURDEN ON ENTERPRISES

Summary
In the article features of formation of the tax burden on enterprises. The concept of the tax burden and state tax system in Ukraine. The dynamics of the tax burden in Ukraine. The effect of the tax burden on enterprises, formed recommendation to reduce the tax burden.
Keywords: tax burden, tax burden, tax system, tax burden, tax policy.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 128

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ЛЮДСЬКОГО ЕМБРІОНА В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМИ АБОРТУ

Арцишевський Р.А., Баглик А.І.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено антропологічний статус людського ембріона. Бо сьогодні це є одним з найактуальніших питань біоетики. Адже питання про особистість людини є ключовою науковою проблемою в дискусії про аборти.
Ключові слова: біоетика, ембріон, зачаття, аборт, людське життя.

Постановка проблеми. Проблеми людини і людського буття майже завжди були в центрі уваги філософів усіх часів. Але особливої актуальності вони набули в наш час, коли більшість дослідників визнає ці проблеми найбільш важливими в галузі сучасної науки і філософії.

Досягнення в галузі людинознавства і активна розробка філософсько-антропологічної тематики призвели до виникнення низки комплексних досліджень людини, зокрема таких, як віталогія (вчення про індивідуальне життя людини), танатологія (вчення про смерть), біоетика, сексологія та інших. Разом з тим були актуалізовані нові проблеми, яким раніше не приділялася належна увага в галузі філософії. До цих проблем відноситься і проблема народження людини. У зв'язку з цим виникають нові світоглядно-етичні проблеми, однією з головних серед яких і надзвичайно актуальною у наш час є проблема аборту, або штучного переривання вагітності.

Результати наукових робіт такого роду становлять значну цінність для суспільства, оскільки під їх впливом формується ставлення до життя, усвідомлюється цінність життя. Це і є однією з головних причин зростання актуальності даної проблеми і звернення до неї представників різних галузей знань і наук, у тому числі й філософії. Саме цим і обумовлений вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існуючі дослідження проблеми можливості переривання розвитку людини в пренатальний період зосереджені головним чином на висвітленні її негативних наслідків. Тому необхідно зупинитися на розкритті багатоаспектності проблеми аборту, та з'ясування антропологічного статусу людського ембріона, розгляд якого і є головною метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Антропологічний статус людського ембріона на сьогодні є одним з найактуальніших питань біоетики. В інтерпретації ембріогенезу людини з'являються все нові критерії (аргументи) людськості. Питання про особистість людини є ключовою науковою проблемою в дискусії про аборти. Головна відмінність між людиною та іншими живими істотами власне зводиться до того, що людина є особовим буттям, тобто буттям, якому притаманні такі фундаментальні риси як свідомість, раціональність, воля, здатність до трансценденції (як приклад можемо подати здатність виходити поза межі іманентних процесів задля пошуку істини, відстоювання істини, спілкування з іншими і здатність зайняти позицію стосовно теорій, рішень і вчинків навіть своїх власних), а також переживати емоційні стани і мати інтереси [6, с. 183].

З якого моменту людський ембріон стає людиною? Що відчуває та переживає немовля до того, як народиться? Коли власне починається життя?

Ці запитання цікавлять не лише батьків. Відповіді шукають різні науковці, а також філософи, теологи. З'являється все більше і більше інформації про перші моменти життя малюків, їх розвиток у материнській утробі.

Сучасні наукові факти і дослідження підтверджують точку зору Василя Великого (IV ст. н. е.) про те, що людське життя починається не з моменту народження, а з моменту зачаття. Так, французький генетик, професор Же-ром Лежен зазначає, що життя починається в момент, коли вся необхідна і достатня інформація поєднана, щоб визначити новий організм. Таким чином, життя починається саме в той момент, коли вся інформація, яку несе сперматозоїд, з'єднується з інформацією яйцеклітини, як тільки сперматозоїд проникає всередину, новий організм починає своє існування. Так, професор Х. Г'ордон зазначає, що людське життя починається в момент зачаття; професор В. Боуз моментом початку життя також визначає зачаття; так само професор Гарвардського університету М. Метью-Рот зауважує, що людське життя починається з моменту зачаття [3, с. 38].

У 1981 році в доповіді на 97-му Конгресі США було зазначено, що лікарі, біологи та інші вчені згодні, що зачаття означає початок життя людини – істоти, яка і є представником людського роду. Визнаний науковець Ж. Лежен говорив: «Якщо людина не починає своє існування в момент зачаття, то людина ніколи не виникає, іншими словами, звідки може прийти нова інформація? Дитина з пробірки – приклад цього факту для тих, хто сумнівається» [3, с. 45].

Отже, наголосимо, що більшість учених дотримується позиції, згідно з якою життя людини починається з запліднення яйцеклітини.

Звертаючись до питання онтологічного статусу ненародженої дитини, варто розглянути дані з галузі ембріології, яка займається вивченням розвитку дитини в лоні матері, оскільки кожна людина, як і будь-який живий організм, має свій характеристичний фенотип (тобто набір зовнішніх і внутрішніх ознак і властивостей), який відрізняє його від інших йому подібних організмів. Відмінності обумовлені унікальністю будь-якого індивідуального генотипу – всього набору генів даного організму. За теорією ймовірності, двох генетично однакових організмів бути не може. Кількість і послідовність генів в кожній хромосомі не можуть повторитися, їх число мінливе, розташування завжди будуть вище того числа організмів, які з'являться на земній кулі протягом багатьох і багатьох сотень мільйонів років.

Відомості з ембріології дозволяють створити чітке уявлення про початок людського життя. Однак, як зазначає доктор теології А.Дж. Католо відповідь на питання чи людський ембріон є особою, знаходиться поза компетенцією біологічних наук. Єдиною відповіддю біолога може бути твердження, що «ембріон вже від моменту зачаття становить індивідуальне людське життя, яке розвивається» [8, с. 59].

© Арцишевський Р.А., Баглик А.І., 2015

Багато сучасних біоетиків розвивають дескриптивні критерії буття людини, згідно з якими залежно від фактичної наявності або відсутності актів свідомості, автономії, відповідальності за своє минуле та майбутнє, людей викреслюють зі спільноти осіб. А з цього випливає факт позбавлення їх права на життя. Керуючись саме подібними критеріями Г.Т. Енгельгардт, П. Зінгер, З. Шаварскі та інші виключають з родини осіб не лише людських істот у пренатальному періоді, а й новонароджених, дітей і дорослих з різними хворобами та патологічними станами.

Помилка цих учених полягає у тому, що вони визнають або заперечують статус буття людини на підставі певних ознак, ігноруючи те, що акти живих та свідомих істот не творять їхньої натури, а тільки виражають її. У ембріона як людини, так і тварин не спостерігається ознак свідомості. Однак це не означає, що йдеться про аналогічні форми буття. Різняться вони своєю натурою, і тому разом з актуалізацією людської сутності ембріона людини спостерігаються акти мислення та пізнання. Судження, що малюки – це »потенційні» особи, є хибним. Як стверджує Р. Шпеманн: «Немає потенційних осіб. Особи мають здібності, потенціали. «Щось» не стає «кимось». Особа ані не з'являється пізніше, ані не відходить раніше, ніж помирає людина. Особу можна розпізнати, оскільки вона постає у спільноті людей, що одночасно є спільнотою передавання життя. Щодо людини в пренатальному періоді слід зазначити, що всі люди є особами [8, с. 98].

Людина – найнеповторніше, що може бути у світі, це цілий космос, унікальне поєднання краси, гармонії, індивідуальності, яке постійно прагне до розвитку й самовдосконалення. Людство підкорило собі космічні простори та морські глибини, досягло високого рівня в науково – дослідницькій діяльності, об'єднало у світову спільноту різні нації й народи, але так і не змогло визначитись щодо найголовнішої проблеми: знищення собі подібних. Такий вислів може здатися шокуючим, але кожного дня внаслідок збройних конфліктів гинуть люди, про що нас повідомляють засоби масової інформації. Та існує інший вид смерті (не пов'язаний ні з війнами, ні з хворобами, а ні з нещасними випадками) – аборт і саме про його жертв нам мало що говорять.

Спокон століть штучне переривання вагітності було поза законом. Усі релігійні конфесії забороняли віруючим брати участь у цій процедурі. У XX столітті легалізували аборти і як альтернативу створили контрацептиви і стало актуальним планування сім'ї. Поява в другій половині XX століття, регуляції народжуваності, зміна культурних традицій країн світу загострило питання моральної оцінки процедури штучного припинення вагітності.

Е. Сгречч та В. Тамбоне у своїй праці «Біоетика» вважають, що трагічну тему штучного аборту можна розглядати з різних точок зору. До цієї теми можна підійти в історичному плані, з позицій соціології, з точки зору права цивільного чи кримінального, богословсько-моральної та канонічної позиції. Є також культурний аспект, бо поза сумнівом, що допущення або легалізація аборту вважається в деяких культурах або субкультурах вибором цивілізованого рівня життя, у той час як для інших, навпаки, це є одним з найбільш тривожних ознак культури смерті [7, с. 53].

Аборт належить до найстаріших проблем медичної етики, і навіть філософії, юриспруденції і теології. Клятва Гіппократа забороняє лікарям переривати вагітність. У той самий час Аристотель вважав аборт допустимим. У позиції Аристотеля привертають увагу два моменти: необхідність абортів обгрунтовується в нього демографічними цілями (регулюванням народжуваності); він вважав аборт дозволеним, поки в зародка не сформувалися «чутливість» і «рухова активність» [1, с. 624].

Остаточне усвідомлення цінності ембріона пов'язане з виникненням християнства. Вже в епоху раннього християнства аборт ототожнюється з убивством людини. Причина, по якій більшість християнських богословів відкидають аборт, викладена Філіпом Хьюсом в книзі: «Християнська етика в світському суспільстві». Він зауважує, що «у всій Біблії немає припущення, що аборт може бути правом вибору вагітних жінок; більш того, поняття аборту настільки чужде біблійній перспективі, що воно навіть не згадується». Хьюс повідомляє про страхітливі зростанні числа абортів у всьому світі, а також про легалізацію і схвалення такої практики урядами багатьох країн [5, с. 143]. Більшість християн відкидають аборт як засіб контролю над народжуваністю. Писання пояснює, що ще ненародженій дитині, навіть на ранніх стадіях ембріонального розвитку, властиві відмінні людські характеристики, такі як почуття болю, на що вказують ультразвукові дослідження. Етична і моральна сторона цієї процедури знову і знову піднімається жінками, що витерпіли психологічну та душевну травму через постійно переслідування спогадів з пережитого. Святе Письмо стверджує, що Бог розглядає зародок в утробі матері як творіння рук Своїх і часто наділяє його духовними благословеннями перш, ніж він або вона приходить у світ. Таким чином, Бог активно і творчо залучений до розвитку людського життя. Він особисто піклується про дитину в момент її зачаття, Його турбота про утробний плід перетворюється в план для життя цієї дитини. Саме з цієї причини Бог розглядає аборт як вбивство людини [2, с. 904].

У суперечці про аборти, головне питання – це життя. Справа навіть не в тому, як визначити, що таке життя і коли вона починається, – життя є життя і до нього не можна підходити легковажно. Суспільство, на їх думку, повинно почитати життя, як народженої так і ненародженої людини, як святиню.

Навколо такої складної і делікатної теми в біоетичній літературі склалися дві протилежні точки зору. Аборт – це суто особиста, інтимна проблема, яка нікого, крім самої жінки, не стосується, в яку ніхто не повинен втручатися.

Сучасне виправдання штучного переривання вагітності базується на «трьох китах»: 1) відсутності в законодавстві чітких критеріїв для визначення юридичного статусу плоду; 2) праві жінки самовільно розпоряджатись власним тілом, а як наслідок, і дитиною яка виношується. Тобто це – просто одна з медичних операцій, і як у випадку кожної хірургічної операції всі проблеми вирішуються лікарем і пацієнтом. Якщо коротко висловити цю точку зору, можна сказати так: «Аборт – це медична проблема»; 3) попереджені кримінальних абортів. Недостатня кількість дитячих будинків, притулків, соціальне сирітство, неспроможність гідно забезпечувати дітей – аргументи другого плану, які лише відволікають від суті і мають зовсім інші корені та інші способи вирішення [8, с. 96].

Також не слід забувати що аборт ображає моральне почуття, тому тут існує моральна, етична проблема, і притому – найскладніша. Адже перш, ніж прийти до лікаря, жінка вирішує моральну проблему: життя або смерть майбутньої людини, та й після того, як вона звертається до лікаря, етичний

сенс проблеми не тільки не зникає, але ще більше ускладнюється: у неї втягується третя людина – лікар , і якщо він робить свою справу, то стає співучасником вбивства [4, с. 113].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що більшість біологів та соціологів дотримується позиції, згідно з якою життя людини починається із запліднення яйцеклітини. Наукові дослідження про біологічну сутність людського ембріона доводять, що з моменту зачаття, тобто злиття жіночої і чоловічої статевих клітин з'являється людський ембріон, що має в наявності всі характеристики людського індивідуума. І у зворотньому сенсі: штучний аборт є злочином проти людського життя або, краще сказати, проти особистості. Це вбивство має місце навіть і тоді, коли суб'єктивно і психологічно воно не відчувається таким або ж закон не визнає такої його оцінки.

З етичної точки зору можна деякою мірою відійти від попередніх філософських дискусій: досить встановити, що запліднена яйцеклітина має дійсний зв'язок з особистістю, яка розвивається, і має призначення стати нею, і тому необхідно виключити будь-яку можливість її знищення або ушкодження її цілісності. Окрім того, сумління зобов'язує нас утримуватися від усякої дії, спрямованої на видалення плоду, так само як, скажімо, кожна людина повинна утримуватися від стрілянини у лісі з рушниці, якщо не впевнена у тому, що попаде у птаха чи дикого звіра, а не в людину. Перед обличчям морального закону , який прямо забороняє вбивство невинної людської істоти, не існує ніяких привілей і ніяких виключень ні для кого.

Список літератури:

1. Аристотель. Политика. Соч. Т. 4. – М., 1984. – С. 624.
2. Библия с комментариями. Полноценная жизнь. // 2 изд., «LifePublishersInternational», USA.: 2004, – С. 2090.
3. Булгакова А.И. Жером Лежен: благая весть о жизни / А.И.Булгакова, Н.С. Грозная // Синдром Дауна XXI век. – 2009. – № 2. – С. 64.
4. Коновалова, Л.В. Прикладна етика : за матеріалами західної літератури / Л.В. Коновалова. РАН; Ін-т філософії. – М. : 1998. – С. 216.
5. Пирс Бартон Этика служителя / Пирс Бартон // Лайф Паблишерс Интер-нейшнл. Минск: «Белпринт». : 2000. – С. 296.
6. Психоанализ и проблема статуса эмбриона // Материалы XI Международных образовательных чтений (Направление VI: «Христианство и наука». Секция: Православие и медицина). / Чиндин И.В. – М., 2004. – С. 188-193.
7. Сгречча Э. Биоэтика. Учебник / Э. Сгречча, В. Тамбоне / Пер. с итал., М.: ББИ св. Апостола Андрея, 2002. – С. 413.
8. Таран Н.А. Аборт як соціальна проблема/ Н.А. Таран // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 1 – С. 105.

Арцишевский Р.А., Баглык А.И.
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ СТАТУС ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ЭМБРИОНА В АСПЕКТЕ ПРОБЛЕМЫ АБОРТА

Аннотация
В статье исследован антропологический статус человеческого эмбриона. Потому что сегодня это является одним из самых актуальных вопросов биоэтики. Ведь вопрос о личности человека является ключевой научной проблемой в дискуссии об абортах.
Ключевые слова: биоэтика, эмбрион, зачатие, аборт, человеческая жизнь

Artsishevsky R.A., Bahlyk A.I.
Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE ANTHROPOLOGICAL STATUS OF THE HUMAN EMBRYO IN THE ASPECT OF THE PROBLEM OF ABORTION

Summary
The article investigates the anthropological status of the human embryo. Because today it is one of the most pressing issues of bioethics. After all, the question about a person's personality is a key scientific issue in the debate about abortion.
Keywords: bioethics, embryo, conception, abortion, human life.

УДК 111.1:140.8

«ПЕРЕХОД ОТ ОДНОГО ГЛУБОЧАЙШЕГО К ДРУГОМУ – ДВЕРЬ КО ВСЕМУ ЧУДЕСНОМУ», ИЛИ НЕСКОЛЬКО СЛОВ ОБ ИСТОЧНИКЕ ТРАНСФОРМАЦИЙ ВСЕЛЕННОЙ В КОНТЕКСТЕ ДАОССКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ТРАДИЦИИ

Данилова Т.В.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Одной из характерных черт даосской философии является осознание текучести и изменчивости, которые внутренне присущи природе. Все природные изменения китайцы считали динамическим чередованием двух противоположностей, например, Инь и Ян, единичного и множественного и, таким образом, пришли к выводу, что любая пара противоположностей представляет собой динамическое единство. Представление о единстве и взаимосвязи противоположностей стало основой даосской философии. Данная статья фокусируется на анализе источника трансформаций Вселенной в контексте даосской философской традиции.

Ключевые слова: даосизм, трансформация, дао, инь, ян, единичное, множественное.

Введение. Поскольку современная жизнь становится все напряженнее и сложнее, что в значительной степени связано с возникновением кризисных ситуаций на индивидуальном, локальном и глобальном уровнях, человек ищет выход, который вернет его к гармоничному, уравновешенному и счастливому существованию. Древняя формула «Ex Oriente lux» сегодня наполняется новым смыслом, поэтому совсем не случайно духовное наследие Востока вновь привлекает внимание и вызывает живой интерес. Даосизм как целостная мировоззренческая система, которая включает в себя три относительно автономных, но существенно влияющих друг на друга уровня – религиозную доктрину, философский дискурс, психотехники – становится все более популярным среди представителей западной культурной традиции.

Даосизм является, наверное, единственной религиозно-философской системой, которая вдохновляет своих адептов на счастливую, долгую, здоровую жизнь именно в этом, а не в потустороннем мире, поскольку для даосов жизнь выступает высшей ценностью. По мнению некоторых исследователей [7; 8], в истории Китая именно даосизм способствовал развитию науки и медицины. Многие травы, минералы были обнаружены и исследованы в процессе поиска средств продления жизни или достижения бессмертия. На Тайване говорят: «Конфуцианство – это продуктовый супермаркет, буддизм – это универсальный магазин, а даосизм – это аптека». Формами даосской практики телесного и духовного оздоровления, универсального развития человека является тайцзицюань (стиль, вобравший в себя и неоконфуцианское мировоззрение), синьицюань, цигун, внутренняя алхимия, медитативные и дыхательные практики, которыми стремится овладеть все больше число людей.

Анализ исследований и публикаций. Проблема определения сущности даосизма давно интересует исследователей. Понятие «даосизм» часто применяют для обозначения как философских произведений Лао-цзы, Чжуан-цзы, Ле-цзы, Гэ Хуна, так и многочисленных религиозных, медитативных, шаманских, алхимических, лечебных практик, гадания. Иногда даосизм считают философским направлением, позднее переродившимся в религию, в других случаях под даосизмом понимают национальную религию Китая. По мнению известного исследователя даосизма Е. Торчинова [2], эти противоречия заложены в самом объекте исследования, поскольку парадигмой всего сущего для даосского учения является хунь дунь (хаос), что влияет на всю систему мировоззрения даосов. Подобные системы значительно хуже поддаются логическому анализу (иногда и вовсе не поддаются), чем привычные для восприятия европейцев дискурсы, поскольку логика, заложенная в них, является парадоксальной, противоречащей законам формальной логики. В последнее время благодаря существенному вкладу, сделанному такими учеными как Л. Вигер, Э. Грэм, Н. Жирардо, А. Зайдель, А. Масперо, И. Робине, А. Уейл, Дж. Нидем, Н. Сивин, К. Скиппер, М. Стрикмен, Ю. Щуцкий, В.П. Васильев, А. Кобзев, В. Малявин, Е. Торчинов, Чжан Чжун Юань, Фу Цзиньцзя, Сюй Дишан Жун Чжаоцзи, Вэнь Идо, Чэнь Гофу, Ван Мин, Сюн Децзи и др., ситуация изменилась к лучшему. Но, несмотря на солидные научные издания, даосизм все еще остается «темным» для понимания в силу его многочисленных интерпретаций. Это противоречит самой идее его полулегендарного основателя Лао-цзы, который настаивал на полной ясности и прозрачности учения. Возможно, одной из причин является специфический способ передачи мысли, поскольку почти все даосские учителя предпочитали использовать притчи и аллегории. По иронии судьбы философия, не допускающая ни внутреннего противоречия, ни неточности понимания, оказалась скрытой под мистической оболочкой.

Цель. Данная статья фокусируется на анализе источника трансформаций Вселенной в контексте даосской философской традиции.

Теоретический базис и результаты. Существуют две точки зрения относительно создания мира: создание из ничего (creatio ex nihilo) и создание процессуальное, в контексте (creatio in situ). В первом случае создателем выступает внешняя сила, которая не требует для своего существования ничего, а творит мир только по собственной воле. Иудео-христианская традиция называет эту силу Богом, который устанавливает определенный порядок вещей в мире. Подобное понимание мира постулирует «цель для достижения» – рай, Небесный Отец, Бог.

В отличие от сторонников концепции креационизма, китайские философы воспринимают космос как процесс creatio in situ: не одна вещь появляется за другой в определенной последовательности, а одна вещь трансформируется в другую. Китайский Космос – это живой организм, который интегрирован в динамическую целостность, а базовым принципом существования и развития мира являются вечные изменения. Безграничное, необъятное, лишенное формы Дао рождает мириады вещей, процессов, явлений, которые проходят весь жизненный цикл, а затем возвращаются к своему первоисточнику, чтобы дать жизнь другим вещам, процессам, явлениям.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

© Данилова Т.В., 2015

Даосская картина мира не сфокусирована на человеке. В ее основе – единый неделимый пульсирующий Космос и все его проявления. Платоновского противопоставления мира идей и мира чувственных вещей просто не существует. Мир является не творением потустороннего Бога, а процессом развертывания из себя самого, из собственного потенциального существования, поскольку для китайской культуры неприемлема идея трансцендентных богов или единого Бога-творца. Космос и есть единственный Бог. Даосский мир не рассечен надвое на вечный дух и временно существующую материю. «Мир китайской культуры – мир сугубо имманентный, вмешательство трансценденции в его существование исключается из-за отсутствия самой трансценденции. Итак, натурализм, витализм и холизм. Единый и целостный космос, пронизанный потоками жизненной силы, космос, все элементы которого находятся во взаимосвязи и гармоническом единстве, одновременно постоянно трансформируясь и изменяясь в своей изначальной энергийной пластичности» [2, с. 30].

В основе даосской картины мира не материя и не сознание, а жизненная энергия, которая называется Ци (Ки, Чи). Ци – это жизненная сила, придающая дыхание всем формам Вселенной; вибрационная компонента существующего; непрерывный жизненный поток на молекулярном, атомном и субатомном уровнях. Все существующее в мире – это Ци и ее состояния. Ци является динамической силой: это не субстанция западноевропейской философии Нового времени, а грандиозная витальная сила, пронизывающая весь Космос, собственно, она и есть Космосом. Все существует благодаря ее преобразованиям. Онтология даосизма – это онтология процессов, а не вещей, поскольку каждая вещь и является процессом. Таким образом, между материей и духом не существует непреодолимой границы, они являются разными модусами единой Ци.

Даосизм, как и любое философское мировоззрение, представляет собой своеобразный способ восприятия и понимания мира, в котором высшей и предельной реальностью выступает Дао. Дао является центральным понятием в разных направлениях даосизма. Сам термин переводится как «путь», «дорога», «средство», «способ», «идея», «следствием», «идти с», «вести за собой», «течь». Для даосских философов Дао – не название вещей, а определение естественного порядка существования. Это абсолютное начало и абсолютная ценность, которая проявляется в сущем и одновременно является сущим. Дао невыразимо: «Дао, которое может быть выражено словами, не есть постоянное Дао. Имя, которое может быть названо, не есть постоянное имя. Безымянное есть начало неба и земли, обладающее именем – мать всех вещей. Поэтому тот, кто свободен от страстей, видит чудесную тайну [дао], а кто имеет страсти, видит только его в конечной форме. Безымянное и обладающее именем одного и того же происхождения, но с разными названиями. Вместе они называются глубочайшими. Переход от одного глубочайшего к другому – дверь ко всему чудесному» [1, гл. 1].

Для даосского мировоззрения Дао выступает универсальным методом, высшей нормой как всего Космоса, так и человеческого общества. Дао можно условно рассматривать как Вселенную в потоке становления либо как некую сущность или модель природы, придающую миру равновесие и упорядоченность. Дао – это то, что порождает «десять тысяч вещей».

Для китайской философии космос является процессом постоянной трансформации: не одна вещь возникает за другой в четкой последовательности, а одна вещь трансформируется в другую. Как же существует эта множественность, если конкретные единичные вещи исчезают, уходят в небытие? Мир для китайцев – это пазл, состоящий из множества частей – вещей, явлений, процессов, которые связаны между собой, но эту связь невозможно понять благодаря простому анализу «множественности». В китайской философии существует принцип генерации смысла путем сопоставления двух антитетических терминов, проявляющийся, например, в сопоставлении и выведении одного из другого терминов Инь и Ян.

Мир возникает в результате взаимодействия единичного и множественного, что объясняет, как У-цзи порождает Тай-цзи, а Тай-цзи дает жизнь мириадам вещей. Космос для китайской мысли – это единый организм, интегрированный в динамическую целостность, в которой человек связан с миром, влияет на него и испытывает обратное влияние. Китайские мыслители, как правило, не создавали единой истинной модели мироздания, а действовали в открытом пространстве, воспринимали мир в многогранной перспективе и пытались раскрыть динамику понятий Дао, У-цзи, Тай-цзи, Ци для того, чтобы понять, как же происходят трансформации.

Самый ранний из известных в истории китайских философских текстов «И-цзин» («Канон перемен») [4] провозглашает, что именно изменения (и) выступают универсальным путем существования Вселенной. Вещи и явления возникают и трансформируются благодаря двум базовым принципам. Первый принцип заключается в том, что единичное превращается во множественное, а второй предусматривает, что мир и человек являются создателями этих изменений. Это объясняет, как одно множественное создает другое, которое реализует себя в пространственно-временном Космосе. Множественное не уничтожается с изменением места и времени, Космос создает себя сам: в нем все сосуществует и все взаимосвязано.

Единичное переходит во множественное, сохраняя при этом свою идентичность. В китайской философии такая непрерывность единичного и множественного проявляется через Единство, что называется Дао или У (Пустота). Поскольку единичное, порождающее множественное, невозможно определить, оно описывается как лишенное формы. Например, Чжуан-цзы [3, гл. 23] утверждал, что все происходит из Пустоты, Безграничного, которое невозможно описать, – это лишенная формы неопределенность, которая эволюционирует, чтобы стать бытием.

Согласно тексту И-цзин, взаимодействие Инь и Ян, движение восьми триграмм и шестидесяти четырех гексаграмм воспроизводит все жизненные циклы. Такие космологические взгляды сильно повлияли на представления китайцев об историческом процессе, согласно которому история циклична, каждый цикл переживает свое зарождение, развитие, а затем и упадок. Как семя порождает дерево, украшенное цветами и плодами, так Небо и Земля порождают человека. Единичное и множественное всегда существуют неразрывно. Они переходят друг в друга, а мир предстает как процесс. Космос спонтанно возникает из хаоса и исчезает в этом самом хаосе. Единичное и множественное связаны в своей творческой активности. «Превращения невидимого [Дао] бесконечны. [Дао] – глубочайшие ворота рождения. Глубокие ворота рождения – корень неба и земли. [Оно] суще-

ствует [вечно] подобно нескончаемой нити, и его действие неисчерпаемо» [1, гл. 6].

Дао содержит в себе противоположные тенденции, такие как развитие и упадок, жесткость и мягкость, воинственность и миролюбие. Мир возникает в борьбе противоположных начал, а в результате достигается гармония. Как единая Ци конденсируется и разжижается, так определенность и неопределенность создают гармонию. Небытие (неопределенность) всегда становится определенностью. Очень трудно постичь неопределенность Неба и Земли, значительно легче осознать определенные формы. Неопределенность и определенность – это две тенденции, которые заставляют вещи изменяться, это одна и та же Ци. Единое целое проявляется двояко. Движение Ци от единичного к множественному и от множественного к единичному происходит в каждый момент времени. Мир возникает и исчезает одновременно. Множественные вещи меняются, превращаются в единичное, имеющее массу потенциальных возможностей, из которых актуализируется только одна. Множественное и единичное – это лишь различные модусы восприятия мира.

Китайские философы описывали мир как взаимодействие комплементарных сил. «Превращение в противоположное есть действие дао, слабость есть свойство дао. В мире все вещи рождаются в бытии, а бытие рождается в небытии» [1, гл. 40]. Все в мире возвращается к первоначальному состоянию и Дао творит благодаря вечному возвращению к истокам. Оно создает тенденцию к движению, а Инь и Ян – проявления этого движения. Совместное творчество двух противоположных начал – это путь изменений, то есть постоянное творение мира и поток жизненных процессов.

Выводы. Одной из характерных черт китайской философии является осознание текучести и изменчивости, которые внутренне присущи природе. Все природные изменения китайцы считали динамическим чередованием двух противоположностей, например, Инь и Ян, единичного и множественного и, таким образом, пришли к выводу, что любая пара противоположностей представляет собой динамическое единство. Представление о единстве и взаимосвязи противоположностей стало основой даосской философии. Китайские мыслители понимали существование как непрерывный процесс, имеющий источником движения комплементарные силы. Этот процесс можно описать циклически: расцвет и упадок, конденсация и разрежение, жизнь и смерть. Все существующее – это континуум, в котором каждый аспект находится в процессе трансформации, определяется его собственным импульсом и условиями [6]. Источником изменений является не внешняя сила, а проявление внутренне присущей всей Вселенной тенденции к трансформации. Естественность и спонтанность – это принцип действия Дао. «Это» одновременно является «то». «То» одновременно является «это». ... Те обстоятельства, что «это» и «то» перестают быть противоположными, является основным содержанием Дао. Эти обстоятельства служат центром круговорота вечных перемен » [5, p. 112].

Список литературы:

1. Лао-цзы. Дао Дэ Цзин / Лао-цзы. – пер. с древнекит. Ян Хин-шуна // Древнекитайская философия. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972 / [Online], available at: http://lib.ru/POECHIN/lao1.txt (Accessed 03 July 2015)
2. Торчинов, Е.А. Даосизм. Опыт историко-религиоведческого описания / Е.А. Торчинов. – СПб.: Андреев и сыновья, 1993. – 310 с.
3. Чжуан-цзы. Ле-цзы. (Серия «Философское наследие». Т. 123) / Пер. В. Малявина. – М.: Мысль, 1995. – 440 с.
4. Щуцкий, Ю.К. Китайская классическая «Книга перемен»: 2-е изд. / Ю.К. Щуцкий. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1997. – 606 с.
5. Fung Yu-lan. A Short History of Chinese Philosophy / Yu-lan Fung. – N.Y.: The Free Press, 1958. – 376 p.
6. Hall, D.L. Thinking Through Confucius / D.L. Hall., R.T. Ames. – Albany: State University of New York Press, 1987. – 238 p.
7. Li You-Sheng. A New Interpretation of Chinese Taoist Philosophy / You- Sheng Li. – Ontario, Canada, 2005 – 351 p.
8. Needham, J. Science and Civilization in China / J. Needham. – Volume 3: Mathematics and the Sciences of the Heavens and the Earth. – Cambridge University Press, 1959. – 883 p.

Данилова Т.В.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

«ПЕРЕХІД ВІД ОДНОГО НАЙГЛИБШОГО ДО ІНШОГО – ДВЕРІ ДО ВСЬОГО ЧУДЕСНОГО», АБО ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО ДЖЕРЕЛО ТРАНСФОРМАЦІЙ ВСЕСВІТУ В КОНТЕКСТІ ДАОСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Анотація
Однією з характерних рис даоської філософії є усвідомлення плинності та мінливості, які внутрішньо притаманні природі. Всі природні зміни китайці вважали динамічним чергуванням двох протилежностей, наприклад, Інь і Ян, одиничного і множинного і, таким чином, дійшли висновку, що будь-яка пара протилежностей являє собою динамічну єдність. Ідея про єдність і взаємозв'язок протилежностей стала основою даоської філософії. Дана стаття фокусується на аналізі джерела трансформацій Всесвіту в контексті даоської філософської традиції.
Ключові слова: даосизм, трансформація, Дао, інь, ян, одиничне, множинне

Danylova T.V.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

"BOTH MAY BE CALLED PROFUNDITIES; AND THE DEPTH OF PROFUNDITY IS THE GATE OF EVERY MYSTERY": A FEW WORDS ON A SOURCE OF TRANSFORMATION OF THE UNIVERSE THROUGH THE LENS OF TAOIST PHILOSOPHICAL TRADITION

Summary
One of the main features of Taoist philosophy is the awareness of fluidity and variability that are inherent in nature. Ancient Chinese believed that all changes in nature are the dynamic alternation of opposites, such as Yin and Yang, one and many, life and death. Thus, they came to the conclusion that any pair of opposites was a dynamic unity. The idea of the unity and deep interrelation of opposites became the background of Taoist philosophy. This article attempts to analyze the source of transformation of the universe in the context of Taoist philosophical tradition.
Keywords: Taoism, transformation, Tao, yin, yang, one, many

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 346.12:001.8

ФОРМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА: СТАН НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

Коляда Т.А.
Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті охарактеризовані форми державно-приватного партнерства. З'ясовано стан наукової дискусії про доцільність урізноманітнення їх переліку. Сформульовано пропозиції щодо перспектив розширення існуючого «каталогу» форм державно-приватного партнерства.
Ключові слова: державно-приватне партнерство, форми державно-приватного партнерства, концесія, лізинг, оренда

Постановка проблеми. В провідних країнах світу упродовж останнього часу сформовано апробований механізм реалізації державно-приватного партнерства як важливого чинника налагодження взаємодії між органами публічної влади та бізнесом при вирішенні особливо соціально значущих проблем. Аксіоматично, що ефективність державно-приватного партнерства безпосереднім чином залежить від доктринального осмислення і легітимізації форм конструктивної взаємодії державного та приватного секторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти державно-приватного партнерства досліджували Бутник О.О., Васильєва О.І, Висоцька Г.В., Данилишин Б.М., Дезілець Б., Колесніченко В.Ф., Маслюківська О., Медведева О.А., Момот Т.В., Мушинська Н.Ю., Остапенко В.М., Прасол В.М., Сухонос М.К., Федотова Ю.В., Черевиков Є.Л., Шевченко Е.Ю., Шевчук Ю., Уайт Е. та ін. Водночас ознайомлення з їх науковим доробком свідчить про відсутність комплексних досліджень, присвячених проблемі форм державно-приватного партнерства.

Мета статті. Метою статті є характеристика законодавчо визначених форм державно-приватного партнерства, з'ясування стану наукової дискусії про доцільність розширення їх переліку та формулювання пропозицій щодо перспектив створення науково обґрунтованого „каталогу" форм державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковому середовищі сформувалися практика одночасного оперування спорідненими термінами «публічно-приватне партнерство» та «державно-приватне партнерство». Під публічно-приватним партнерством зазвичай розуміють юридично обов'язковий для сторін контракт між приватним суб'єктом і органом державної влади (органом місцевого самоврядування), за яким приватний партнер зобов'язується надавати публічні послуги, інвестувати власні ресурси, а також взяти на себе частину відповідальності за певні ризики надання таких послуг (примітно, що оплата приватному партнеру здійснюється тільки в обмін на фактично надані послуги [1, с. 6]). В.Ф. Колесніченко та В.М. Остапенко зазначають, що публічно-приватне партнерство є системою відносин між публічним і приватним секторами, реалізація яких об'єднує ресурси обох партнерів з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань) між ними, для взаємовигідної співпраці на строковій договірній основі з метою реалізації суспільно значущих проектів, досягнення соціального та економічного ефекту [2]. Апологети категорії «публічно-приватне партнерство» Черевиков Є.Л. [4], Колесніченко В.Ф. та Остапенко В.М. [2], Уайт Е., Дезілец Б., Маслюківська О., Шевчук Ю. [1] наголошують на доцільності узагальненого розгляду зазначених відносин, оскільки слово „публічний" охоплює державний та комунальний (муніципальний) компоненти конструктивної взаємодії з приватним партнером. Крім того, варто ураховувати, що публічним партнером можуть виступати потужні громадські організації або благодійні фонди. Як наслідок, ємне поняття „публічно-приватне партнерство" є більш прийнятним для концептуалізації проблеми.

Натомість законодавча закріпленість поняття „державно-приватне партнерство" об'єктивно зумовлює пріоритетність його використання у дослідженнях, присвячених правовому регулювання взаємодії органів публічної адміністрації та окремих інституцій публічного права з приватним сектором. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» державно-приватне партнерство розглядається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законодавством України [5]. У зазначеному контексті заслуговує на увагу рефлексія Б.М. Данилишина щодо доцільності тлумачення державно-приватного партнерства як взаємовигідної співпраці на довго-строковій основі з метою створення (відновлення) нових та/або модернізації (реконструкції) діючих об'єктів, що потребують залучення інвестицій, та користуванні (експлуатації) такими об'єктами [2]. Фахівці наголошують, що державно-приватне партнерство є рівноправним і взаємовигідним співробітництвом між державою, територіальними громадами та приватними інвесторами у контексті реалізації проектів, спрямованих на вирішення важливих соціально-економічних проблем. Залучення приватного партнера-інвестора має забезпечити ефективніше використання фінансового ресурсу при реалізації проекту та підвищення дохідності об'єктів у ході їх подальшої експлуатації. Механізм державно-приватного партнерства формує підґрунтя для спільної відповідальності держави, громади і бізнесу за розвиток секторів, що мають пріоритетне значення для регіональної економіки. Зокрема, йдеться про реалізацію інфраструктурних проектів, а саме: дорожньо-транспортної інфраструктури, водопостачання, водовідведення, утилізація сміття, житлового будівництва тощо.

Закон України «Про державно-приватне партнерство» визначає, що проекти державно-приватного партнерства повинні відповідати таким основним критеріям: забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера; наявність довготривалого характеру (від 5 до

© Коляда Т.А., 2015

50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про державно-приватне партнерство» до переліку легітимних форм здійснення державно-приватного партнерства віднесено концесію, договір про спільну діяльність, інші договори. Варто зазначити, що цей перелік не є вичерпним, оскільки законодавець обмежився виокремленням основних форм. Аналіз практики державно-приватного партнерства свідчить, що найбільш розповсюдженими формами партнерства є концесія, лізинг та оренда.

Концесійна діяльність в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів. Зокрема, Законом України «Про концесії» від 16 липня 1999 року визначено поняття та правові засади регулювання відносин концесії державного та комунального майна, а також умови і порядок її здійснення з метою підвищення ефективності використання майна та забезпечення потреб громадян. Натомість Законом України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» від 14 грудня 1999 року визначено особливості будівництва та експлуатації автомобільних доріг загального користування на умовах концесії. Законом України «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності» від 21 жовтня 2010 року визначено особливості передачі в оренду чи концесію вищеназваних об'єктів.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про концесії» концесією визнано надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та або управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та або управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [6].

Концесії поєднують елементи таких типів контрактів, як лізингові угоди та контракти на управління. Концесіонер приймає на себе більшу частину ринкових та операційних ризиків. Відповідно до концесійної угоди, приватний партнер (концесіонер) має право використовувати об'єкт для надання послуг безпосередньо споживачам і отримує прибуток залежно від якості та кількості наданих послуг. Також, ця особа відповідає за утримання об'єкта в належному стані та, у разі необхідності, здійснює його оновлення. Функція фінансування також належить концесіонеру.

На відміну від традиційних контрактів концесійні угоди є довготерміновими. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про концесії» встановлено строк дії концесійного договору, який має бути не менше 10 років та не більше 50 років. Натомість ст. 17 Закону України «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності» встановлює граничні межі від 3 до 50 років.

Лізингова діяльність регулюється Законом України «Про фінансовий лізинг» від 16 грудня 1997 року. Згідно зі ст. 1 цього закону визначено, що за договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [7]. Предметом лізингу може бути неспоживча річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

Орендні відносини регулюються законами України «Про оренду державного та комунального майна», «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення що перебувають у комунальній власності», «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності». Орендою є засноване на договорі строкове платне користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» визначено перелік об'єктів, що можуть надаватись в оренду. На нашу думку, наочним прикладом орендних відносин як форми державно-приватного партнерства є оренда цілісного майнового комплексу «Міжнародний аеропорт «Харків» строком на 49 років [9].

Дослідники проблем державно-приватного партнерства констатують, що при виборі моделі державно-приватного партнерства вітчизняним законодавець не було повною мірою враховано відповідний позитивний зарубіжний досвід. Як наслідок, державно-приватне партнерство визначено лише у формі договору. Натомість воно не сприймається у широкому сенсі як комплексний фінансово-правовий механізм, що допускає використання широкого спектру фінансових інструментів та організаційно-правових інститутів [10].

Необхідність активнішої консолідації зусиль державного та приватного секторів для реалізації масштабних проектів у різних галузях народногосподарського комплексу зумовлює пошук нових форм державно-приватного партнерства. В означеному контексті заслуговує на увагу думка Ю.В. Федотової щодо визначення кластерів як нової форми державно-приватного партнерства. Кластер є перспективним засобом взаємодії влади, бізнесових структур та представників науки і освіти. Ця форма передбачає можливість співпраці місцевих/регіональних органів влади з учасниками кластера, а також безпосередньо з підприємством, що виконуватиме функції ядра кластерної структури. Зазначимо, що станом на теперішній час в Україні лише розпочинається імплементація відповідного європейського стандарту та формування необхідних організаційно-правових засад здійснення цього співробітництва [11].

На нашу думку, перелік закріплених законом форм державно-приватного партнерства можна доповнити контрактами на обслуговування (аутсорсинг) – угоди між публічним та приватним партнером на виконання конкретних, як правило, сервісних робіт. Так, на умовах аутсорсингу державні або комунальні підприємства можуть замовляти приватному партнеру розробку веб-сайтів та управління ними, послуги з прибирання чи охорони об'єктів тощо. Як правило, короткотермінові контракти розраховані на 2-3 роки. За цих умов. приватний партнер спроможний надавати якісні послуги при незначних інвестиціях на розвиток бізнесу.

Ще однією перспективною формою можна вважати контракти на управління цілісним майном підприємства, що передбачають покладання на приватну фірму відповідальності за управління державними (комунальними) об'єктами, їх експлуатацію та обслуговування. Саме у цьому контексті сформульована пропозиція щодо доцільності передачі окремих регіональних митниць під управління зарубіжних операторів, які мають бездоганну репутацію та відповідний досвід.

Існує нагальна потреба у системному опрацюванні питання щодо включення до форм державно-приватного партнерства угод про розподіл продукції, спеціальних економічних зон, інвестиційних фондів (у тому числі венчурних фондів), а також державно-приватних підприємств. Зауважимо, що в Україні саме державно-приватні підприємства фактично є найпоширенішою формою державно-приватного партнерства. Участь приватного сектора в капіталі державного підприємства зумовлює акціонування (корпоратизацію), створення спільних підприємств, підписання договорів про спільну діяльність [14].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні створено нормативно-правову базу, що регулює здійснення державно-приватного партнерства як важливого чинника реалізації масштабних соціально значущих проектів в різних галузях народногосподарського комплексу. Використання позитивного потенціалу державно-приватного партнерства суттєво ускладнюється невиправдним звуженням переліку форм партнерства. Тому назріла нагальна потреба новелізації законодавства шляхом легітимізації нових форм державно-приватного партнерства з урахуванням чинних європейських правових і управлінських стандартів. Перспектива вирішення цієї проблеми полягає у закріпленні таких форм державно-приватного партнерства як кластери, контракти на обслуговування (аутсорсинг), контракти на управління цілісним майном підприємства, угоди про розподіл продукції, спеціальні економічні зони, інвестиційні фонди (у тому числі венчурні фонди), а також державно-приватні підприємства.

Список літератури:

1. Уайт Е., Дезілец Б., Маслюківська О., Шевчук Ю. Посібник з публічно-приватних партнерств . – Агенство США з міжнародного розвитку (USAID) [Електронний ресурс] . – Ре-жим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/575/PPP _Guidelines_ukr_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Колесніченко В. Ф. Сутність концептуальних основ публічно-приватного партнерства / В. Ф. Колесніченко, В. М. Остапенко // Экономика : проблемы теории и практики. – 2010. – Вип. 264. – Т. ІІ. – С. 371–382.
3. Данилишин Б. М. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні Закону України «Про за-гальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» // Департамент інве-стиційної та інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article/system
4. Черевиков Є. Л. Передумови розвитку публічно-приватного партнерства у сфері житлово-комунального господарства України / Є. Л. Черевиков // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 1. – С. 99-110. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econprog_2010_1_9.pdf.
5. Про державно-приватне партнерство: закон України від 1 червня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2404-17
6. Про концесії: закон України від 16 липня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997-14
7. Про фінансовий лізинг: закон України від 16.12.1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80
8. Про оренду державного та комунального майна : закон України від 10.04.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2269-12
9. В аэропорту Харькова открыли новую взлетно-посадочную полосу// Корреспондент.net от 29 ноября 2011 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://korrespondent.net/business/companies/1288655-v-aeroportu-harkova-otkryli-novuyu-vzletno-posadochnuyu-polosu
10. Дослідження чинного законодавства та розроблення спеціальної навчальної програми для посадових осіб органів місцевого самоврядування з питань впровадження державно-приватного партнерства у комунальному господарстві: звіт про НДР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo /texnichneregulyuvannya/naukovo-tehnichnyy-rozvytok/Zvitu%202011%20rik/11.pdf
11. Федотова Ю.В. Форми реалізації проектів державно-приватного партнерства та перспективи їх застосування в житлово-комунальному господарстві України // Проблеми та перспек-тиви розвитку державно-приватного партнерства у галузі житлово-комунального господарства: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Харків, 1-28 лютого 2015 р. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – С. 94-96.
12. Про угоди про розподіл продукції: закон України від 14.09.1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1039-14
13. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : закон України від 13.10.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2673-12
14. Бутник О. О. Аналіз розвитку державно-приватного партнерства в Україні// Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=709

Коляда Т.А.
Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

ФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА: СОСТОЯНИЕ НАУЧНОЙ ДИССКУСИИ

Аннотация
В статье характеризуются формы государственно-частного партнерства. Проанализировано состояние научной дисскусии о целесообразности разнообразия их перечня. Сфомулированы предложения о перспективах расширения существующего «каталога» форм государственно-частного партнерства.
Ключевые слова: государственно-частное партнерство, формы государственно-частного партнерства, концессия, лизинг, оренда.

Koliada T.A.
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

THE FORMS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: THE STATE OF THE SCIENTIFIC DEBATE

Summary
This article describes forms of public- private partnership. The state of scientific discussion about the listof diverse formsof public- private partnershipis settled. The suggestions for future expansion of the existing «directory» forms of public-private partnerships are made.
Keywords: public-private partnership, forms of public-private partnership, conces-sion, lease, rent.

УДК 347.122

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ НЕПОІМЕНОВАНИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Мельниченко Р.С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено теоретичні та практичні проблеми застосування судами непоіменованих способів захисту цивільних прав та інтересів. Проаналізовано наявні в науці та правозастосовчій практиці позиції щодо можливості застосування судами способів захисту, не передбачених в ст. 16 ЦК України. Значна увага приділяється аналізу непоіменованих способів захисту, передбачених спеціальними нормами цивільного законодфавства. Окремо виділені проблеми застосування способів захисту, не передбачених законом чи договором, наголошується на неоднозначності судової практики з даного питання. Пропонуються шляхи вирішення наявних проблем шляхом внесення змін в ст. 16 ЦК України.
Ключові слова: захист цивільних прав та інтересів судом, непоіменовані способи захисту, судова практика, вдосконалення цивільного законодавства, Верховний Суд України.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 55 Конституції України «права і свободи людини і громадянина захищаються судом», а ч. 2 ст. 124 Конституції передбачає, що «юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі». Більш того, ст.13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка є невід'ємною частиною національного законодавства, встановлює правило, за яким кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Водночас, національне законодавство (зокрема, ст. 16 ЦК) обмежує способи захисту, які можуть бути застосовані судом, переліком способів в пунктах 1-10 зазначеної частини статті, а також іншими способами, встановленими в договорі або законі. З огляду на це, постає питання відповідності ст. 16 ЦК в її чинній редакції положенням Конституції та Конвенції, і найголовніше – правам та інтересам учасників цивільних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут захисту цивільних прав в цілому та окремі його аспекти досліджували відомі вчені: М. М. Агарков, С. С. Алексеев, Л. М. Баранова, В. І. Борисова, А. С. Довгерт,І. В. Жилінкова, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. А. Підопригора, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук, В. П. Федоренко, Є. О. Харитонов, Я. М. Шевченко та інші дослідники, однак питанню застосування інших, ніж зазначені в ст. 16 ЦК, способів захисту, традиційно приділялась недостатня увага. Більш конкретно на цьому питанні зупинялись лише деякі науковці, зокрема, І. В. Венедиктова, М. І. Тарнавська та А. Г. Ярема, проте їхні дослідження потребують подальшої розробки та вдосконалення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз законодавства та судової практики в сфері застосування непоіменованих способів захисту, виділення наявних проблем та надання пропозицій можливих

© Мельниченко Р.С., 2015

шляхів їх вирішення як в рамках чинного законодавства, так і шляхом внесення до нього змін.

Виклад основного матеріалу. Пунктом 12 ч. 2 ст. 16 ЦК України встановлено, що суд може захистити цивільне право іншим способом, що встановлений договором або законом [3]. Ці «інші» способи, тобто такі, що не передбачені в ст. 16 ЦК, в науці інколи називають непоіменованими – за аналогією з непоіменованими договорами.

Перелік способів захисту цивільних прав та інтересів судом наведено також в ст. 20 Господарського кодексу України [4]. Однак варто зазначити, що Господарський Кодекс обмежує перелік непоіменованих способів захисту лише нормами закону, не дозволяючи визначати їх в договорі, що є, на наш погляд, необґрунтованим обмеженням прав суб'єктів господарювання.

Якщо звертатись до кодексів, які регулюють відносини, що є суміжними з цивільними, то в них коло можливих способів захисту також обмежується, зокрема, в Земельному кодексі – тими, які встановлені законом (ст. 152 ЗК) [5], а в Сімейному – законом або договором (ст. 18 СК) [6].

Зокрема, непоіменовані способи захисту можуть бути передбачені статтями ЦК, які регулюють окремі види договорів. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦК у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням права переважної купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця [3]. Рішенням суду може бути скасовано державну реєстрацію суб'єкта господарювання у разі здійснення ним діяльності, що суперечить закону чи установчим документам, припинити його підприємницьку діяльність (статті 51, 247 ГК України) [4].

Розповсюдженою є також практика пред'явлення позовів про спонукання до укладення договору, наприклад, договорів про надання житлово-комунальних послуг. Дійсно, у відповідності до ст. 20 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», споживач зобов'язаний укласти договір на надання житлово-комунальних послуг, підготовлений виконавцем на основі типового договору. Разом з тим, механізм примусового виконання такого обов'язку відсутній [9].

Окрім того, для захисту договірних інтересів осіб досить часто подається позов про визнання правочину дійсним на підставі ч. 2 ст. 218 ЦК України. Положення вказаної норми визначають, що якщо правочин, для якого законом встановлена його недійсність у разі недодержання письмової форми, укладений усно і одна із сторін вчинила дію, а друга сторона підтвердила її вчинення, зокрема шляхом прийняття виконання, такий правочин у разі спору може бути визнаний судом дійсним. При цьому суд може визнати правочин дійсним, якщо: а) відповідно до ч. 2 ст. 219 ЦК України правочин відповідав справжній волі особи, яка його вчинила, а нотаріальному посвідченню правочину перешкоджала обставина, яка не залежала від волі особи, або б) відповідно до ч. 2 ст. 220 ЦК України сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається. На вимогу заінтересованої особи у разі вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (неповнолітнього, особи, цивільна дієздатність якої обмежена, особи, над якою встановлено опіку та піклування, недієздатною особою), який не був схвалений її законним представником, але був вчинений на користь зазначених осіб, суд може визнати такий правочин дійсним (ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 223, ч. 2 ст. 224, ч. 2 ст. 226 ЦК України) [10].

З цього приводу В.О. Кучером зазначається, що стаття 16 ЦК України в її чинній редакції не може в повній мірі забезпечити відновлення порушених прав сторонам нікчемного правочину. Враховуючи, що у визначених законом випадках допускається можливість визнання нікчемних правочинів дійсними, він пропонує доповнити названу статтю положенням про те, що одним із способів захисту цивільних прав та інтересів може бути визнання нікчемного правочину дійсним [12, с. 128]. В цілому варто погодитись з зазначеною позицією, проте одночасно слід зауважити, що запропонований варіант вирішення даної проблеми є недосконалим, адже внесення до закріпленого ч.2 ст. 16 ЦК переліку всіх потенційно можливих способів захисту невиправдано розширить її обсяг. Більш того, в такому випадку зазначена стаття буде потребувати постійного внесення нових змін з розвитком правовідносин і появою нових варіантів захисту прав. Тому, на наш погляд, зміни до ст. 16 ЦК мають стосуватись перш за все розширення можливості застосування саме непоіменованих способів захисту шляхом внесення відповідних змін до п. 12 ч. 2 даної статті, про що буде зазначено пізніше.

Необхідність саме таких змін додатково обґрунтовується ще й тим, що на практиці позивачі при формулюванні позовних вимог часто виходять за межі наведених в законодавстві переліків, використовуючи (чи намагаючись використати) способи, які узагалі не передбачені ні договором, ні законом. Як зазначає М.І. Тарнавська, щодо можливості використання таких способів захисту, як серед науковців, так і серед практиків, існує дві точки зору. За першою з них використання непередбачених законом способів захисту допустиме, за іншою – ні [13, с. 200].

За влучним висловом А. Г. Яреми, «цілком очевидна ненормальність такої ситуації, коли особа має те чи інше право, коли вона може звернутись до суду з вимогою про захист цього права у разі його порушення, але суд не може задовольнити позов, оскільки спосіб захисту права, про який просить позивач, не передбачений законом чи договором» [14, с. 198].

На обґрунтування даної позиції варто зазначити, що відповідно до положень Конституції про захист усіх прав судом суд захищає будь-яке право, котре потребує захисту. А тому законодавче обмеження можливості захисту права судом шляхом обмеження матеріально-правових способів захисту прав суперечить статтям 55, 124 Конституції. Тому, у судовій практиці є неподинокі випадки, коли суд захищав порушене право способом, не передбаченим ст. 16 ЦК.

Так, у справах по спорах, що виникають з договорів підряду, де предметом позову висуваються вимоги про зобов'язання відповідача (замовника) підписати акт здачі-приймання виконаних робіт та довідку про вартість виконаних робіт, суд зобов'язував відповідача підписати відповідний акт. Втім, в інших справах, у задоволенні таких позовів суд відмовляв з посиланням на те, що обраний позивачем спосіб захисту права не передбачений ЦК України. Виходячи з норм Конституції та ст. 13 Конвенції, така відмова не може вважатись законною, але тим не менш судова практика продовжує залишатись неоднорідною. Існують і інші подібні справи: про визнання договору продовженим, про

зобов'язання відповідача підписати акт встановлення меж, передання майна та ін. [9].

Також слід зазначити, що в ч. 3 ст. 16 ЦК наведено перелік підстав для відмови суду у захисті порушеного права чи інтересу. Зокрема, підставою для відмови суду у захисті порушеного права чи інтересу слугують: порушення прав інших осіб, заподіяння шкоди довкіллю або культурній спадщині при здійсненні особою своїх цивільних прав (ч. 2 ст. 13 ЦК); вчинення дій особою з наміром завдати шкоди іншій особі та зловживання правом в інших формах (шикана) (ч. 3 ст. 13 ЦК); недотримання особою моральних засад суспільства (ч. 4 ст. 13 ЦК); використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, недобросовісної конкуренції (ч. 5 ст. 13 ЦК). Незважаючи на невичерп-ність даного переліку підстав для відмови в наданні права на судовий захист, на нашу думку, дані положення теж певною мірою підтверджують позицію, згідно якої суд не має права відмовляти в захисті з підстав того, що обраний спосіб не зазначений в ст. 16. ЦК.

Проте найбільш вагомим аргументом на користь позиції, за якою переліки способів захисту права та інтересу не можуть бути законодавчо обмежені, є стаття 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка закріплює право людини на ефективний судовий захист [2], а також практика Європейського суду з прав людини. Наприклад, у справі «Peck v. The United Kingdom» [15] Європейський суд з прав людини зазначив, що за наявності органів, які могли розглянути скаргу заявника, але не мали повноваження призначити належне відшкодування цій особі, має місце порушення права на ефективний засіб юридичного захисту [11, с. 286].

Однак, наразі на рівні правових позицій Верховного суду України, на жаль, немає чіткої визначеності щодо можливості застосування непередбачених законом чи договором способів захисту цивільних прав чи інтересів.

Так, у справі № 6-32цс13 позивачі – судді одного з районних судів м. Чернігова звернулись з позовом про здійснення перерахунку оплати за комунальні послуги. У першій інстанції позов був задоволений, однак суди апеляційної та касаційної інстанції відмовили в задоволенні позову, оскільки ст. 16 ЦК України не передбачено такого способу захисту як зобов'язання відповідача здійснити перерахунок оплати за надані послуги з електро-, тепло-, водопостачання та утримання будинків і споруд та прибудинкової території. Верховний суд України, скасовуючи рішення апеляційної та касаційної інстанцій, зазначив, зокрема, що «обраний позивачами спосіб захисту своїх прав, а саме їх права на 50-відсоткову знижку плати за займане ними та членами їх сімей житло та комунальні послуги, не суперечить положенням ст. 16 ЦК України. ... Оскільки положення Конституції України та Конвенції мають вищу юридичну силу (ст. 8, 9 Конституції України), а обмеження матеріального права суперечать цим положенням, порушення цивільного права чи цивільного інтересу підлягають судовому захисту і у спосіб, не передбачений законом, зокрема, ст. 16 ЦК України, але який є ефективним засобом захисту, тобто таким, що відповідає змісту порушеного права, характеру його пору-шення та наслідкам, спричиненим цим порушенням. Неправильне тлумачення касаційним судом ст. 16 ЦК України суперечить зазначеним положенням і призвело до неправомірної відмови позивачам у реалізації їхнього права на судовий захист» [16].

Водночас, у справі 6-110цс12 Верховний суд України скасував судове рішення суду касаційної інстанції та направив справу на новий розгляд, «оскільки суд обрав спосіб захисту, не передбачений ст. 16 ЦК України» (зобов'язання укласти договір) [17].

Окрім того, на сьогодні у судовій практиці почастішали випадки пред'явлення позовів у цивільному судочинстві із вимогою про визнання договору неукладеним. Проте, на жаль, цей спосіб захисту багатьма суддями українських судів не сприймається, що, на нашу думку, є неправильним.

Однією із причин такої тенденції практики є, на наш погляд, сумнівна позиція, вироблена вищими судовими інстанціями. Так, в п. 2.6 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29 травня 2013 р. № 11 [8] зазначається, що «позовна вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає передбаченим законом способам захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, і тому в задоволенні відповідної вимоги має бути відмовлено...». Аналогічні роз'яснення містяться і в п. 8 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 р. № 9 [7].

З цього приводу варто зауважити, що в багатьох випадках визнання правочину неукладеним є єдино можливим способом захисту цивільних прав та інтересів особи. Можливим варіантом подолання даної прогалини в праві було б внесення до переліку в ст. 16 ЦК такого способу захисту, як «визнання правочину неукладеним» – проте, як зазначалось вище, зміни до ст. 16 ЦК потребують більш глобального і виваженого підходу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, наразі як в теорії, так і в практиці застосування норм ст. 16 ЦК, відсутня однозначна позиція, зокрема, стосовно можливості застосовувати непоіменовані способи захисту цивільних прав, не передбачені ні законом, ні договором. Суди, в тому числі й Верховний Суд України, іноді приймають протилежні за змістом рішення з даного приводу, що значно ускладнює процес захисту учасниками цивільних правовідносин своїх прав та інтересів.

Враховуючи зазначене, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 16 ЦК абзацом тринадцятим наступного змісту: «Захист цивільного права або інтересу може здійснюватись також будь-яким іншим не забороненим законом способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення».

Внесення запропонованих змін дозволить, по-перше, привести цивільне законодавство в даній частині у найбільш повну відповідність із нормами Конвенції та практикою ЄСПЛ, що є особливо важливим в контексті підписання Угоди про асоціацію з ЄС і відповідними зобов'язаннями України з адаптації власного законодавства до європейських стандартів, а по-друге, що є найбільш важливим – забезпечить найбільш повний і ефективний захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав учасників цивільних правовідносин. Широке ж застосування саме непоіменованих способів захисту цивільних прав та інтересів замість розширення їх законодавчо закріпленого переліку суттєво розвантажить нормативні приписи ст. 16 та дасть можливість правозастосуванню бути більш гнучким до майбутніх змін.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 40. – Ст. 263.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18. – № 19-20, 21-22.– Ст. 144.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
7. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 р. № 9.
8. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29 травня 2013 р. № 11.
9. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6af1eba6df621dedc2257ce60053ffc3/$FILE/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%20%D1%81%D1%82.16%20%D0%A6%D0%9A.doc
10. Венедиктова І.В. Способи захисту охоронюваних законом інтересів у договірних правовідносинах. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2012/07_03_01.pdf
11. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта. – 2013. – 368 с.
12. Кучер Віталій Орестович. Нікчемні правочини: дис… канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005.
13. Тарнавська М.І. Вибір способу захисту цивільного права та інтересу: практичний аспект / М. І. Тарнавська // Митна справа № 4 (94)'2014, ча-стина 2. Актуальні питання цивільного та трудового права. С. 199 – 204.
14. Ярема А. Г. Право особи на ефективні засоби судового захисту цивіль-них прав та інтересів / А. Г. Ярема // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 20 (59). – 2007. – № 1. – С. 195-202.
15. Case of Peck v. The United Kingdom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001и60898#{"itemid": ["001и60898"]}
16. Постанова Верховного суду України від 12. 06. 2013 р. у справі № 6-32цс13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fsc.gov.ua%2Fuploads%2Ftinymce%2Ffiles%2F6и32%25D1%2586%25D1%258113.doc&ei=P6hwU5DuJMSPOKHPgYgC&usg=AFQjCNHIpAEgdTkCvsиiZHEoSdиbxlwakg
17. Постанова Верховного суду України від 10.10. 2012 р. у справі № 6-110цс12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/26497408

Мельниченко Р.С.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ СУДОМ НЕПОИМЕНОВАННЫХ СПОСОБОВ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ

Аннотация
Исследованы теоретические и практические проблемы применения судами непоименованных способов защиты гражданских прав и интересов. Проанализированы имеющиеся в науке и правоприменительной практике позиции относительно возможности применения судами способов защиты, не предусмотренных в ст. 16 ГК Украины. Значительное внимание уделяется анализу непоименованных способов защиты, предусмотренных специальными нормами гражданского законодательства. Отдельно выделены проблемы применения способов защиты, не предусмотренных законом или договором, отмечается неоднозначность судебной практики по данному вопросу. Предлагаются пути решения имеющихся проблем путем внесения изменений в ст. 16 ГК Украины.
Ключевые слова: защита гражданских прав и интересов судом, непоименованные способы защиты, судебная практика, совершенствование гражданского законодательства, Верховный Суд Украины.

Melnychenko R.S.
Taras Shevchenko Kyiv National University

PROBLEMS OF APPLICATION THE UNNAMED METHODS OF PROTECTION OF THE CIVIL RIGHTS AND INTERESTS BY THE COURT

Summary
The theoretical and practical problems of application the unnamed methods of protection protect the civil rights and interests by the court are investigated. The available scientifical and law enforcement positions on the possibility of applying methods of protection which aren't provided in Art. 16 Civil Code of Ukraine are analyzed. Considerable attention is paid to the analysis of unnamed methods of protection provided by specific legislation. Separately, problems of application methods of protection are not provided for by law or by contract are highlighted, and admitted that there is ambiguity of jurisprudence on this issue. Also the ways of solving existing problems by amending Art. 16 Civil Code of Ukraine are offered.
Keywords: protection of civil rights and interests by the court, unnamed methods of protection, judicial practice, improvement of civil legislation, Supreme Court of Ukraine.

УДК 347.662.4

ВІДМОВА ВІД ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Щербина Б.С.
ТОВ «НЬЮ ЛЕНД ГРУП»

Стаття присвячена проблемі розуміння співвідношення понять «відмова від прийняття спадщини» та «неприйняття спадщини». Автором висвітлено окремі аспекти практичного застосування норм цивільного законодавства України. Описано загальний порядок відмови від прийняття спадщини. Проаналізовано та надано авторську оцінку існуючим науковим концепціям здійснення права на спадкування шляхом відмови від спадщини. Зроблено висновок про окремі недоліки в цивільному законодавстві та запропоновані відповідні зміни, що можуть покращити стан правового регулювання зазначених правовідносин.

Ключові слова: відмова від спадщини, неприйняття спадщини, спадкування, спадкове право, здійснення спадкових прав.

Постановка проблеми. Питання здійснення спадкових прав я завжди актуальним для правозастосування та в науковій діяльності, оскільки кожен за своє життя так чи інакше стає частиною спадкового правовідношення. На жаль, в сучасній правовій реальності інколи простежується відсутність розуміння відмінності схожих понять «відмова від прийняття спадщини» та «неприйняття спадщини», адже відмінність є значною і тягне за собою відповідні правові наслідки. Іншим постає питання окремих прогалин в законодавчому регулюванні здійсненні спадкових прав шляхом відмови від прийняття спадщини. Вказані проблеми потребують їх детального розгляду та пропозицій щодо їх можливого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В свої науковій діяльності питанню відмови від прийняття спадщини приділяли увагу багато вітчизняних та закордонних вчених, зокрема: Б.С. Антімонов, І.В. Жилінкова, Ю.О. Заіка, В.В. Луць, О.П. Орлюк, Є.О. Рябоконь, Н.О. Саніахметова, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Р.О. Халфіна, С.І. Шимон. Серед останніх наукових досліджень, слід виділити наступні роботи: Л.В. Козловська «Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування», наукова стаття, 2013 р., Л. В. Козловська «Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав», монографія, 2015 р., М.Ф. Солонько «Здійснення прав суб'єктами спадкових правовідносин», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2012 р., О.О. Тєрєхова «Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2012 р., Х.З. Піцик «Права та обов'язки спадкоємця і спадкодавця при спадкуванні за законом», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 2012 р.

Раніше невирішені частини загальної проблеми. Відсутність законодавчої відповіді на питання чи в праві особа, яка відмовилась від прийняття спадщини за законом на прийняття спадщини за заповітом. Розмежування та визначення співвідношення понять «відмова від прийняття спадщини» та «неприйняття спадщини».

Формулювання цілей статті. На основі детального аналізу наукових концепцій на практик підходів розробити можливі зміни до цивільного законодавства України з метою покращення законодавчого регулювання здійснення спадкових прав шляхом відмови від прийняття спадщини. Розмежування та визначення окремих категорій спадкового права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмова від спадщини виступає однією із форм здійснення спадкових прав. Відповідно до Цивільного кодексу України (надалі також як ЦКУ) спадкоємець має право відмовитися від прийняття спадщини. При цьому слід зауважити, що право на відмову від прийняття спадщини не може існувати відокремлено від права на прийняття спадщини. Особа, яка не має права прийняти спадщину, не може мати права і відмовитись від неї. Тому вважаємо, що право на відмову від прийняття спадщини є завжди кореспондуючим праву на прийняття спадщини.

Відмова спадкоємця від прийняття спадщини має юридичний наслідок, зворотний акту прийняття спадщини. Відмова від спадщини відразу і одночасно відсікає всі права і всі обов'язки, які могли б витікати для спадкоємця з факту його закликання до спадкування та з наступного акта прийняття спадщини.

Оскільки в Україні не існує поняття «очищеної спадщини», можлива ситуація, коли на задоволення вимог кредиторів спадкодавця може піти весь об'єм спадкової маси, а інколи і переважити її, оскільки витрати, що поніс спадкоємець на задоволення вимог кредиторів та охорону спадкового майна, можуть бути не покриті залишком спадкового майна. Таким чином, виникає питання доцільності прийняття спадщини.

Відповідно до ч. 1 ст. 1273 ЦКУ спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом шестимісячного строку з часу відкриття спадщини. Заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу за місцем відкриття спадщини. Як вбачається з положень законодавства, право на відмову від прийняття спадщини є суб'єктивним правом кожного спадкоємця і існує у двох паралельних формах: відмова від прийняття спадщини за заповітом і відмова від прийняття спадщини за законом. Це означає, що якщо особа відмовляється від прийняття спадщини за заповітом, це не позбавляє її спадкувати в загальному порядку за законом.

Інституту відмови від прийняття спадщини має бути приділена належна увага. Це пов'язано з правовими наслідками, що тягне за собою відмова від прийняття спадщини. Вважаємо, що слід розрізняти неприйняття спадщини і відмову від прийняття спадщини. Неприйняття спадщини у встановлений строк не позбавляє спадкоємця права на спадщину.

Так, відмова від прийняття спадщини можлива у спосіб, передбачений ст. 1273 ЦКУ, – шляхом подання заяви спадкоємцем про відмову від прийняття спадщини за місцем відкриття спадщини до нотаріальної контори або посадовій особі, уповно-

© Щербина Б.С., 2015

важеній відповідно до закону видавати свідоцтва про право на спадщину. Така заява подається особисто, реєструється за місцем відкриття спадщини у Книзі обліку та реєстрації спадкових справ. Тобто відмова від потенційного права власності, повинна здійснюватися активним волевиявленням, шляхом активних дій із подання заяви про відмову від спадщини, що свідчитиме про свідому відмову особи.

Неприйняття спадщини шляхом невчинення фактичних дій (пасивна поведінка) на перший погляд може здаватись відмовою від її прийняття. Однак пасивна поведінка стосовно відмови від прийняття спадщини не дозволяє визначити дійсну волю особи.

Відповідно до положень ст. 1272 ЦКУ за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Судова практика, в даному випадку, досить неоднозначна. Суди визнають поважними достатньо різні причини пропуску строків. Найчастішою причиною поновлення строків є незнання спадкоємця про смерть спадкодавця і відкриття спадщини. У випадку винесення судом позитивного рішення щодо поновлення строків, спадкоємцю надається достатній строк для прийняття спадщини.

Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною. Єдиним винятком може бути відкликання заяви про відмову від прийняття спадщини у встановлений ЦКУ строк. Відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином, наслідки якого передбачені ЦКУ. Науковці виділяють два види відмови від прийняття спадщини: проста відмова – без зазначення особи, на користь якої вона зроблена, та ускладнена відмова – із зазначенням такої особи або осіб. У разі відмови без зазначення особи, на користь якої вона зроблена, виникають наслідки, ідентичні з наслідками фактичного неприйняття спадщини. [1, ст. 264-265] Такий підхід законодавця багато в чому критикується. В багатьох випадках, звертається увага на те, що відмовою від прийняття спадщини, спадкоємці викривляють волю спадкодавця, розподіляючи спадщину не таким чином, як того хотів спадкодавець. Однак дане твердження, на наш погляд, може стосуватись лише випадку спадкування за заповітом. Спадкування за законом, як вважали ще римські юристи, є лише припущенням волі спадкодавця, а тому перерозподіл спадщини шляхом відмови від спадщини одного із спадкоємців не може викривити волі спадкодавця.

У ч. 1 ст. 1273 ЦКУ передбачено, що спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини. Тому суб'єктивне цивільне право на відмову існує у спадкоємця за заповітом і у спадкоємця за законом окремо. Ситуація не змінюється, якщо право на спадкування за заповітом і за законом виникає у одного і того самого спадкоємця. Таким чином, разом з правом спадкоємця на прийняття спадщини у момент її відкриття виникає й право відмови від спадщини як за законом, так і за заповітом.

Д.І. Мейєр відзначав, що, як і від будь-якого іншого майнового права, від права на спадкування можливо зречення. Але тільки до здійснення цього права, тому що, із його здійсненням, воно, власне, вже припиняється і місце займають ті права, які в сукупності становлять спадщину. Особливо ця неможливість зречення, вже із здійсненням права спадкування, має значення у випадках, так званого, безмовного прийняття спадщини. [9, ст. 447]

Спадкоємець має право відмовитися від спадщини на користь інших осіб (ст. 1274 ЦКУ) або без вказівки осіб, на користь яких він відмовляється від спадкового майна (ст. 1273 ЦКУ). Спадкоємець має право відмовитися від спадщини протягом строку, встановленого для прийняття спадщини (ст. 1270 ЦКУ). При відмові без зазначення особи спадкоємця за заповітом частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну (ч. 1 ст. 1275 ЦКУ). При відмові спадкоємця, який мав право на прийняття спадщини за законом, належна йому частка переходить до спадкоємців за законом тієї черги, що закликана до спадкування, і розподіляється між ними порівну (ч. 2 ст. 1275 ЦКУ). Спадкоємці кожної з наступних черг закликаються до спадкування у разі неприйняття спадщини спадкоємцями попередньої черги.

В юридичній літературі зустрічається критика можливості спрямованої відмови. О.Н. Мананіков, наприклад, обґрунтовує її відсутністю права розпорядження у спадкоємця, який, не побувавши власником майна ні секунди, отримує право на визначення його подальшої юридичної долі. Спадкоємець, визначаючи, кому перейде його частка, – пише автор, – підміняє волю спадкодавця, ще не заступивши його місце в цивільному обороті, і порушує законні права та інтереси інших спадкоємців.

Подібний погляд на цю проблему відображений і в працях деяких представників дореволюційної цивілістики. Дослідники того періоду також ставили під сумнів можливість розпорядження спадковим майном до його придбання (до прийняття спадщини) [12, ст. 154; 15, ст. 326].

У чинному законодавстві можливість спрямованої відмови прямо визначена, вона відображається в ст. 1274 ЦКУ. Отже, дискусія щодо можливості розпорядження спадщиною (зокрема, відмови від неї) до придбання на неї прав і досі продовжується. Проте, не слід забувати про те, що навіть при виключенні даної норми з ЦКУ, у спадкоємця залишається можливість спочатку прийняти спадщину, а потім укласти договір дарування на користь тієї особи, яку він бажає бачити володарем успадкованого ним майна. Тобто навіть, якщо виключити із законодавства норми, що містяться в ст. 1274 ЦКУ, спадкоємець зможе досягти аналогічного результату іншим правовим шляхом.

Тому пропозиція про виключення із законодавства норми, що встановлює можливість спрямованої відмови від спадщини, не бачиться обґрунтованою. Заборона такої відмови не дозволить повною мірою дотримати передбачувану волю спадкодавця, оскільки перед спадкоємцем відкритий інший шлях здійснення намірів щодо передачі належної йому частки спадщини іншим спадкоємцям: можливість прийняти спадщину і, згодом, розпорядитися ним бажаним чином.

Стаття 1274 ЦКУ встановлює можливість спрямованої відмови від спадщини на користь інших осіб з числа спадкоємців за заповітом або спадкоємців за законом будь-якої черги, не позбавлених спадщини, у тому числі на користь тих, які закликані до спадкування за правом представлення.

Враховуючи положення Книги шостої ЦКУ, зі змісту якої випливає, що у разі неприйняття спадщини спадкоємцями за заповітом право на спадкування їх частки одержують спадкоємці за зако-

ном. За аналогією на користь висновку про перехід права на спадкування до спадкоємців за заповітом доцільно застосувати положення ст. 1245 ЦКУ про те, що частина спадщини, що не охоплена заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах. Тому «усунення» зі складу спадкових відносин спадкоємця за заповітом може розглядатися як неохоплення заповітом даної частки у спадщині, яка повинна припадати на такого спадкоємця.

Відповідно до постанови ППВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» посилання у ч. 2 ст. 1223 ЦКУ на те, що спадкоємці за законом одержують право на спадкування у разі неприйняття спадщини або відмови від прийняття спадщини спадкоємцями за заповітом, слід розуміти як таке, що належить даним особам у разі неприйняття спадщини або відмови від її прийняття усіма спадкоємцями за заповітом і за умови, що заповіт складено на усе майно. У разі неприйняття спадщини одним із спадкоємців за заповітом судам слід застосовувати ч. 1 ст. 1275 ЦКУ, яка регламентує, що за відмови від прийняття спадщини одним із спадкоємців за заповітом його частка переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну (п. 5 ППВСУ «Про судову практику у справах про спадкування»).

Викладені у ППВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» положення перекликаються із відповідними нормами ст. 554 ЦК УРСР 1963 року, яка закріплювала, що, якщо спадкодавець заповідав усе своє майно призначеним ним спадкоємцям, то частка спадщини, яка належала б спадкоємцеві, який відпав, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними в рівних частках. У випадку ж неохоплення заповітом усього майна спадкодавця, неприйняття спадщини або позбавлення права спадкування спадкоємця за заповітом тягнуло за собою перехід права на прийняття його частки у спадщині до спадкоємців за законом.

У чинному цивільному законодавстві не міститься норм щодо чіткого та однозначного врегулювання відпадіння із складу правовідносин спадкоємця за заповітом. Таким чином, уявляється доцільним передбачити в сучасному ЦКУ норму аналогічного змісту, яка б враховувала положення чинного ЦКУ, зазначеної ППВСУ та чітко й однозначно врегульовувала б відносини у даній сфері.

Наступними вимогами до відмови від прийняття спадщини законодавець встановлює її неможливість із застереженням або з умовою. Аналіз ст. ст. 1273−-274 ЦКУ дає підстави вважати, що у разі закликання особи до спадкування за заповітом або за законом вона має право відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого для її прийняття, як по одній із підстав, так й по всіх підставах.

Цікавою є ситуація, при якій єдиний спадкоємець за законом, на користь якого складено заповіт на все майно, де б воно не перебувало і у чому б не полягало, бажає відмовитися від спадкування за заповітом і прийняти те ж саме майно, яке було йому заповідано, за законом. На перший погляд, спадкоємець в даному випадку може вибрати будь-яку підставу спадкування згідно з ЦКУ.

В обґрунтування такої позиції можна навести доводи про те, що за допомогою такого маневру спадкоємець за заповітом може анулювати волю заповідача, наприклад, щодо виконання відомих зобов'язань (заповідальних відказів), тобто звільнитися від їх виконання.

Однак в такому випадку викривляється воля заповідача. Фактично, воля заповідача зовсім не враховується, що порушує права померлого, і на наш погляд це є недопустимим. Нами пропонується законодавчо закріпити неможливість відмови від обтяжень, покладених заповітом на спадкоємців стосовно третіх осіб (заповідальний відказ, покладання).

Відмова від спадщини − це односторонній правочин, який оформляється й подається нотаріусові відповідно до правил, встановлених законом для оформлення правочинів з відповідним установленням особи й перевіркою дієздатності осіб, які звернулись. Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування. Неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування. Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування (ст. 1237 ЦКУ).

Недотримання зазначених вимог тягне за собою нікчемність правочину про відмову від прийняття спадщини (ч. 1 ст. 224 ЦКУ), проте не виключає можливості заінтересованих осіб у судовому порядку на підставі ч. 2 ст. 224 ЦКУ вимагати визнання правочину дійсним, якщо він відповідає інтересам особи, над якою встановлено опіку або піклування. Норми ст. ст. 222 та 223 ЦКУ, що визнають правочини, укладені неповнолітніми та обмежено дієздатними особами без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальників, оспорюваними, до наслідків порушення вимог закону про одержання згоди органів опіки і піклування при відмові від прийняття спадщини не застосовуються, оскільки нікчемність правочину про відмову від прийняття спадщини пов'язується з відсутністю дозволу на його укладення не лише батьків (усиновлювачів), піклувальників, а й органів опіки і піклування.

У разі відсутності спадкоємців за заповітом або за законом в результаті неприйняття спадщини, а також відмови від її прийняття суд визнає спадщину відумерлою.

Відповідно до ст. 1274 ЦКУ спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом, спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого зі спадкоємців за законом незалежно від черги. Таким чином законодавець закріпив право спадкоємця визначити коло осіб на користь яких здійснюється відмова.

Відповідно до ст. 1244 ЦКУ заповідач має право призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті. Якщо заповідач під призначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складено заповіт, може відмовитись від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем (ч. 4 ст. 1274 ЦКУ).

Слід зауважити, що наслідки відмови, передбачені ст. 1274 ЦКУ, принципово відрізняються від наслідків відмови, передбачених ст. 1273 ЦКУ, оскільки частка спадкоємця, який відмовився на користь конкретної особи не розподіляється порівну між усіма спадкоємцями за заповітом або

за законом, а переходить лише до тих спадкоємців, які вказані в заяві про відмову.

У цих випадках, спадщина, у разі відмови від її прийняття, переходить до потенційного спадкоємця з конкретно визначеного кола осіб. Не допускається відмова від спадщини на користь осіб, що не є спадкоємцями. Разом з тим, спадкоємець вільний у виборі, на користь кого із спадкоємців, одного або декількох, відмовитись від права на спадкування.

Відповідно до абз. 4 п. 25 ППВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» коло осіб, на користь яких спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини, є вичерпним і за його волевиявленням змінюватись або доповнюватись не може. У разі коли спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь особи, вказаної в статті 1266 ЦКУ, (особи, що спадкують за правом представлення), правила про спадкування за правом представлення не застосовуються.

У ч. 3 ст. 1274 ЦКУ закріплено право спадкоємця, на користь якого була здійснена відмова від спадщини, у свою чергу, також відмовитися від прийняття цієї частки спадщини.

Новелою у спадковому законодавстві, порівняно з ЦК УРСР 1963 року, є закріплення за спадкоємцем права відкликання відмови від прийняття спадщини, тобто законодавець набагато розширив можливості спадкоємця на реалізацію свого права на відмову. Такі дії мають бути здійснені у межах строку, встановленого для прийняття спадщини (ч. 6 ст. 1273 ЦКУ). Прийняття спадщини і відмова від прийняття спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Даним положенням засвідчується універсальність спадкування, яка проявляється в тому, що права та обов'язки переходять як єдине ціле та в усій сукупності. Тому спадкоємець, який відмовився від частини спадщини, вважається таким, що відмовився від усієї спадщини.

Слід відзначити термінологічну особливість ЦКУ, у якому замість терміна «відмова від спадщини», що вживався у ЦК УРСР 1963 року (ст. 553), міститься поняття «відмова від прийняття спадщини» (статті 1273-1275 та інші норми). Це пов'язано з тим, що словосполучення «відмова від спадщини» не відображає особливостей правового положення спадкоємця, який має право відмови, оскільки з моменту відкриття спадщини потенційний спадкоємець одержує лише право прийняти спадщину, але не саму спадщину. Тому і відмовитися він вправі не від спадщини, а виключно від права на прийняття спадщини [1, ст. 263].

Таким чином, у зв’язку з положеннями чинного законодавства про безумовність та беззастережність відмови від прийняття спадщини (ч. 5 ст. 1273 ЦКУ), принципом універсальності спадкового наступництва, відмова від прийняття спадщини відбувається у сукупності всіх прав та обов’язків, що складають спадщину. Такий підхід поширюється як на спадкування за заповітом, так й на спадкування за законом або на одночасне виникнення зазначених підстав для спадкування.

Відмова від прийняття спадщини як односторонній правочин може визнаватися судом недійсною на підставі загальних положень цивільного законодавства про правочини, тобто коли така відмова здійснена під впливом помилки (ст. 229 ЦКУ), під впливом обману (ст. 230 ЦКУ), під впливом насильства (ст. 231 ЦКУ) та інших підстав передбачених законодавством.

На сьогодні проблемним є питання про те, чи має право спадкоємець, який відмовився від прийняття спадщини на користь іншої особи, відкликати заяву про відмову. Чимало науковців доходять висновку про неможливість відкликання відмови і про наділення таким правом тільки того спадкоємця, який відмовиться без зазначення особи. При цьому єдиним аргументом є те, що у спеціальній ст. 1274 ЦКУ права на відкликання заяви про відмову спадкоємець не має.

Вважаємо, що погодитися з таким висновком не є можливим. За ч. 6 ст. 1273 ЦКУ відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для прийняття спадщини. Стаття 1274 ЦКУ регламентує особливості відмови від прийняття спадщини на користь іншої особи і спрямована, насамперед, на визначення кола тих спадкоємців, на користь яких може бути заявлена відмова. Дана стаття не містить норм, які б змінювали (уточнювали) правило, передбачене ч. 5, 6 ст. 1273 ЦКУ щодо права на відкликання заяви про відмову. Це право є універсальним і не залежить від виду відмови.

Таким чином, у межах строків для прийняття спадщини спадкоємець, який подав заяву про відмову на користь іншого спадкоємця, має право відкликати її так само, як і спадкоємець, який заявив про відмову без зазначення особи, на користь якої вона зроблена.

Важливим є питання про правові наслідки відмови від прийняття спадщини.

Стаття 1275 ЦКУ визначає правову долю спадкової частки, яка належала спадкоємцеві, що заявив про відмову від прийняття спадщини, без зазначення особи, на користь якої здійснюється відмова. Відмова від прийняття спадщини тягне за собою ряд важливих правових наслідків, передбачених законом, як для самого спадкоємця, який виключається з числа суб'єктів спадкового правовідношення, так і для інших осіб, які внаслідок цього, навпаки, набувають право на вступ у спадщину.

Юридичні наслідки відмови від прийняття спадщини є неоднаковими і залежать від виду спадкування, до якого закликався спадкоємець, який відмовився, а також від виду відмови. При відмові від спадщини, без зазначення особи, на користь якої здійснюється відмова, частка спадкоємця, який мав право на прийняття спадщини за заповітом, переходить виключно до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну. Це відбувається незалежно від того, чи охоплено заповітом усе спадкове майно або лише його частину (на відміну від норми ст. 554 ЦК УРСР, згідно з якою частка у спадщині, яка належала б спадкоємцеві, який відпав, переходила до інших спадкоємців за заповітом лише за умови, що спадкодавець заповідав усе своє майно призначеним ним спадкоємцям). Частка спадкоємця, який мав право на прийняття спадщини за законом, переходить до спадкоємців за законом тієї черги, що закликана до спадкування, і розподіляється між ними порівну. Спадкоємці кожної з наступних черг закликаються до спадкування у разі неприйняття спадщини спадкоємцями попередньої черги.

У разі відмови від прийняття спадщини спадкоємцем, спадкова частка якого була обтяжена обов'язком щодо виконання заповідального відказу, цей обов'язок переходить до інших спадкоємців за заповітом, які одержали його частку. Якщо спадкова частка спадкоємця, на якого було покладено заповідальний відказ, перейшла до спадкоємців за законом, обов'язок щодо виконання відказу до них не переходить.

У випадку відмови спадкоємця від прийняття спадщини на користь конкретної особи за ст. 1274

ЦКУ, частка у спадщині спадкоємця, який відмовився, переходить лише до цієї особи. У такому разі вищевикладені правила ст. 1275 ЦКУ щодо юридичної долі "простої" відмови (тобто без зазначення особи, на користь якої вона зроблена) не застосовуються. Аналогічне правило діє і у випадках, коли спадкодавець в заповіті підпризначив спадкоємця (ст. 1244 ЦКУ). З останньої норми випливає, що наслідки відмови від спадщини спадкоємців за заповітом і за законом, викладені у частинах першій і другій цієї статті, є імперативними і, крім випадку підпризначення спадкоємця, не можуть бути змінені заповітом.

У випадках призначення у заповіті спадкоємцем особи, яка водночас є пов'язаною із заповідачем зв'язками спорідненості, шлюбу, проживання однією сім'єю або утримання, така особа входить до однієї з черг спадкоємців за законом. З метою захисту спадкових прав цієї особи ЦКУ закріпив правило про те, що у разі закликання до спадкування однієї і тієї ж особи одночасно за заповітом і за законом, сама лише її відмова від прийняття спадщини за заповітом не позбавляє її можливості прийняти спадщину на іншій підставі – за законом.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Як вбачається з проведеного дослідження слід відрізняти поняття «відмова від прийняття спадщини» та «неприйняття спадщини» оскільки за своєю суттю вони тягнуть за собою різні правові наслідки. Окремо постає питання щодо можливості відмови від прийняття спадщини за законом і прийняття спадщини за заповітом. Чинний ЦКУ не дає відповіді на питання, чи в праві особа, яка відмовилась від прийняття спадщини за законом на прийняття спадщини за заповітом. В правозастосовній практиці досить часто постає таке питання, оскільки вважається, що якщо особа приймає спадщину за однією підставою, то вона автоматично приймає і за другою, за умови, якщо не заявить про відмову від прийняття спадщини за заповітом. Можлива ситуація, при якій особа є спадкоємцем за законом, однак на її користь було складено заповіт, що не охоплює все майно спадкодавця. Виходячи з принципу універсальності спадкового правонаступництва, спадкоємець, приймаючи спадщину за законом, не в змозі прийняти лише частину спадщини. На наш погляд, поруч з можливістю відмови від прийняття спадщини за заповітом і подальшого спадкування за законом, слід закріпити положення, за яким, особа вправі відмовитись від прийняття спадщини за законом і, в подальшому, прийняти спадщину за заповітом. Так, безумовно, це дає можливість, до певної міри, обійти принцип універсальності спадкового наступництва та допомогти особі прийняти лише частину спадщини, однак, слід також враховувати і волю спадкодавця, який, визначивши в заповіті конкретне майно, можливо і не бажав, аби його спадкоємець успадкував всю спадкову масу, оскільки інше майно може непомірно обтяжити спадкоємця або з інших міркувань. Нами пропонується доповнити диспозицію ст. 1275 ЦКУ нормою наступного змісту:

«Частина 7 Відмова спадкоємця за законом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за заповітом, за умови, якщо на його користь складено заповіт».

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року зі змінами та доповненнями станом на 07.04.2015 року // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 – 2003 р., № 40.
2. Цивільний кодекс Української РСР / Закон Української УРСР від 18.07.1963 року зі змінами та доповненнями станом на 03.12.1996 року // [Електронний ресурс], – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/1540-06.
3. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав, постанова Пленуму вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 року № 5 // Вісник Верховного суду України. – 2014. – № 5.
4. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування, лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 року № 24-753/0/4-13 // [Електронний ресурс], – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13
5. Про судову практику у справах про спадкування, постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 6.
6. Заіка Ю. О. Спадкове право: навч. посібник / Ю. О. Заіка, Є. О. Рябоконь. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 264-265
7. Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав : монографія / Л. В. Козловська ; наук. ред. Я. М. Шевченко. – Київ: Юрінком Інтер, 2015. – 448 с.
8. Козловська Л. В. Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування / Л. В. Козловська // Часопис цивільного кримінального судочинства . – 2013. – № 1 (10). – С. 143-151.
9. Мейер Д. И. Русское гражданское право : (в 2-х ч.). / Д. И. Мейер. – [По испр. и доп. 8-му изд., 1902]. – М.: Статут, 1997. – Ч. 1. – С. 447.
10. Піцик Х. З. Права та обов'язки спадкоємця і спадкодавця при спадкуванні за законом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Піцик Христина Зіновіївна ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2012. – 16 с.
11. Рябоконь Є. О. Інститут прийняття спадщини в цивільному законодавстві України: проблеми і перспективи // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Юрид. науки. – 2004. – Вип. 67-69. – С. 129-134.
12. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. – [Изд. 2-е, исп.]. – М.: Статут, 2003. – С. 267.
13. Солонько М. Ф. Здійснення прав суб'єктами спадкових правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. нау 12.00.03 / Солонько Михайло Федорович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2012. – 18 с.
14. Тєрєхова О. О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Тєрєхова Олександра Олегівна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2012. – 18 с.
15. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права : (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М.: СПАРК, 1995. – С. 515.

Щербина Б.С.
ТОВ «НЬЮ ЛЕНД ГРУП»

ОТКАЗ ОТ ПРИНЯТИЯ НАСЛЕДСТВА КАК СПОСОБ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВА НА НАСЛЕДОВАНИЕ

Аннотация
Статья посвящена проблеме понимания соотношения понятий «отказ от принятия наследства» и «непринятие наследства». Автор освещает отдельные аспекты практического применения норм гражданского права Украины. Описано общий порядок отказа от принятия наследства. Проанализированы существующие научные концепции осуществления права на наследование путем отказа от принятия наследства и дана их авторская оценка. Сделан вывод об отдельных недостатках гражданського законодательства и предложены соответсвующие изменения, которые могут улучшить состояние правового регулирования указанных правоотношений.
Ключевые слова: отказ от наследства, непринятие наследства, наследование, наследственное право, осуществление наследственных прав.

Shcherbina B.S.
LLC "NEW LAND GROUP"

REJECTION OF THE INHERITANCE AS A WAY OF INHERITANCE RIGHT IMPLEMENTATION

Summary
The article is devoted to the problem of understanding the ratio between the concepts "rejection of the inheritance" and "heritage rejection". The author highlights some aspects of the practical application of Ukrainian civil law. We describe the general procedure for the rejection of the inheritance. The author analyzed and presented evaluation of existing scientific concept of the right to inheritance by abandoning legacy. The conclusion of some shortcomings in civil law and proposed relevant changes that could improve the legal regulation of these relations.
Keywords: rejection of the inheritance, heritage rejection, inheritance, inheritance, inheritance law, inheritance rights implementation.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.147

ПОЗААУДИТОРНА САМОСТІЙНА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Акімова О.М.
Комунальний заклад «Харківська гуманітрано-педагогічна академія»

У статті проаналізовані основні аспекти позааудиторної самостійної роботи у ході підготовки майбутніх учителів початкових класів. Визначено суть та функції позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі майбутніх вчителів початкових класів. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури визначені основні ознаки самостійної роботи, як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі. Уточнено суть понять «інклюзивна освіта» та «інклюзивне середовище» для майбутніх вчителів початкової школи. Визначено, що ці тотожні поняття мають на меті різний результат, що має відображатись під час визначення завдань позааудиторної самостійної роботи під час підготовки сучасного вчителя початкової школи.
Ключові слова: позааудиторна самостійна робота, інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, майбутній вчитель початкової школи, діти з особливими потребами.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в основу педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів покладено принципи гуманізації та демократизації всіх складових педагогічних курсів, спрямованих на реалізацію професійних засад. Базові положення, на які буде орієнтуватись майбутній вчитель в своїй професійній діяльності передбачають:

- визнання загальнолюдських цінностей;
– принципів науковості;
– світського характеру освіти;
- системності та інтегрованості;
- єдності навчання та виховання;
- громадянської свідомості;
- взаємоповаги між націями та народами в інтересах людини, родини, суспільства та держави.

Ми погоджуємось з думкою науковця М. Васильєвої, яка зазначає, що оскільки зміст професійної підготовки педагога визначається потребами соціального розвитку суспільства, зі зростанням вимог до представника педагогічної професії, характеру його діяльності в системі професійної підготовки відбувається постійний процес творчого пошуку шляхів і технологій перебудови її на основі сучасних педагогічних можливостей [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теоретичному й методологічному рівнях проблема організації самостійної роботи студентів у процесі оволодіння знаннями досліджена Л. Арістовою, В. Буряком, М. Даніловим, Б. Єсіповим, Л. Жаровою, В. Казаковим та іншими науковцями, у працях яких доведено, що самостійна робота студентів дозволяє успішно формувати свідомість і зміцнювати знання, удосконалювати вміння й навички, визначені програмою кожної навчальної дисципліни. Розкриттю суті організації самостійної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів присвячено наукові дослідження Л. Черчати, Л. Савенкової, Т. Балицької. Дидактичним умовам організації самостійної роботи на засадах особистісно-орієнтованого навчання у вищих навчальних педагогічних закладах присвячено праці С. Шарова, Н. Герасименко, Т. Каушан, І. Шимко та інших [5].

Останній час на теоретичному й методологічному рівнях досліджувались проблеми інклюзивної освіти та створення інклюзивного середовища. Так науковці А. Колупаєва, В. Синьов, В. Боднар, К. Островська, О. Рассказова [4] та інші висвітлюють в своїх працях загальні тенденції розвитку інклюзивної освіти; шляхи реформування загальноосвітньої школи в інклюзивну розглядали вчені С. Єфімова, Ю. Найда; прийоми роботи вчителів в інклюзивному класі висвітлювали О. Таранченко та Е. Данілавічюте; методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку Г. Васянович [3] теоретичні засади педагогічної деонтології М. Васильєва та інші [2].

Водночас проблема організації позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі майбутніх учителів початкової школи не була предметом спеціального дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, особливої уваги потребує підготовка майбутніх учителів початкової школи в аспекті реформування освіти дітей з особливими потребами, тобто втілення теоретично – методичних засад інклюзивної освіти в життя суспільства та створення інклюзивного середовища.

Виходячи з вище зазначеного постає проблема визначення суті та завдань позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – проаналізувати історичний аспект, суть, визначити ознаки та функції позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі під час підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Різні періоди становлення суспільства висували свої погляди на місце і суть самостійної роботи в навчальному процесі.

У період становлення України-Русі, за княжої доби, навчання відбувалось за рукописними книгами. Більшість учнів опановували книги самостійно, цей спосіб відповідав тодішнім обставинам культурного та економічного життя. За часів правління Володимира Мономаха звертається увага на опрацювання текстів книг, що можна віднести до самостійної роботи з книгою. Деякі автори тих часів подавали вказівки, як слід працювати з книгою. З розвитком економіки та міжнародних зв'язків виникає потреба у світських освічених людях, які здобували ґрунтовні знання у школах «підвищеного типу», якими була вироблена певна методика. Викладаючи новий матеріал, учитель читав та коментував текст. Потім опрацювання тексту було самостійне, з усним опитуванням з пройденого матеріалу. Вже в ті часи застосовувались активні форми аналізу засвоєного – діалоги та словесні змагання між учнями по матеріалам самостійної роботи.

Національна освіта України в епоху відродження теж звертала увагу на самостійну роботу. Так у Львівській братській школі, яка готувала

© Акімова О.М., 2015

вчителів та священників, була розроблена система самостійної роботи у вигляді домашніх завдань, які мали репродуктивний характер.

У середині XVII століття у Києво-Могелянському колегіумі була розроблена технологія навчання, в ході якої вчителі знайомили учнів з новим матеріалом, та одразу давали завдання для самостійної роботи. Учні звітували один-одному про опанований матеріал. Така система самостійної роботи сприяла як прагненню отримати похвалу вчителя, так і розвитку самокритичності. Недоліки такої системи полягали в несвоєчасному контролі рівня самостійно засвоєного матеріалу, який перевірявся раз на тиждень, що не давало змогу в повному об'ємі корегувати та планувати роботу вчителя.

В подальшому проблема самостійності набуває розвитку в епоху просвітництва та нового часу в працях Я.А. Коменського, Ж.Ж. Руссо, Дж. Локка, А. Дістервега.

На початку XX століття проблема самостійного оволодіння знаннями набула розвитку в працях К. Ушинського, М. Монтессорі, Я. Корчака. Слід відзначити, що К.Д. Ушинський в своїх працях зазначає, що самостійна робота має не лише декларуватись у межах дослідження педагогічних засобів, а і сама повинна бути предметом дослідження. Педагогічні положення автора багато в чому співпадають з положеннями сучасної дидактики, які звертають увагу на розвиток самостійності особистості та її пізнавальних інтересів [1].

У ході опанування науково-педагогічної літератури 60-х років XX століття відзначимо, що увага педагогів-дослідників почала концентруватись на виявленні конкретних характеристик пізнавальної самостійності, визначенні структури пізнавальної діяльності, рівнів складності засвоєння матеріалу та наукового обґрунтування систем навчальних завдань. Дослідження того часу розкривають питання вихідних психолого-педагогічних положень, які є визначальними в системі побудови завдань з самостійної роботи.

На сучасному етапі розвитку педагогічних наук форма організації навчання як самостійна робота виступає однією із основних. Зупинимось детальніше на її суті при створенні інклюзивного середовища.

В сучасному освітньому просторі України широко вживані терміни «інклюзивна освіта» та «інклюзивне середовище». Зазначимо, що інклюзивна освіта має на меті надання системи освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та право навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу на рівних засадах з іншими дітьми, незалежно від психічного та фізичного стану здоров'я. Інклюзивне середовище передбачає створення умов для пристосування суспільства до сприйняття людей з особливими потребами [4]. Ці тотожні поняття мають на меті різний результат, що має відображатись під час визначення завдань позааудиторної самостійної роботи під час підготовки сучасного вчителя початкової школи [3].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури виділимо такі основні ознаки самостійної роботи, як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі:

- викладач не бере участь у самостійній роботі, а є лише її керівником;
- у процесі навчання на виконання самостійної роботи відводиться певний час, виходячи з навчального плану;
- обов'язковими є заздалегідь складені завдання на основі принципу послідовності, науковості та системності з урахуванням рівнів пізнавальної діяльності та вимог інклюзивного середовища;
- в ході самостійної роботи формується самостійність, самоорганізованість та самоконтроль майбутнього фахівця;
- мотивація виконання самостійної роботи.

Отже, постає питання визначення суті самостійної роботи. На нашу думку, самостійна робота студентів – навчальну діяльність, що виконується під керівництвом викладача і спрямована на досягнення поставленої мети під час навчання, і якій притаманні функції професійної підготовки студентів, а саме: освітня, розвиваюча, виховна.

Розкриємо зміст функцій в ході позааудиторної самостійної роботи студентів як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі.

1. В ході освітньої функції професійної підготовки студентів забезпечується засвоєння системи наукових знань, формування вмінь і навичок.

Освітня функція позааудиторної самостійної роботи забезпечує:

- повноту знань, яка визначається засвоєнням передбачених навчальною програмою відомостей з кожної навчальної дисципліни, необхідних для розуміння основних ідей, істотних причинно-наслідкових зв'язків, умінь та навиків роботи з дітьми з особливими потребами;
- системність знань, їх упорядкованість, щоб будь-яке знання випливало з попереднього і прокладало шлях для наступного; усвідомленість знань, що полягає в розумінні зв'язків між ними, постійне прагнення самостійно поповнювати їх; дієвість знань, що передбачає вміння оперувати ними, швидко знаходити варіативні способи застосування їх із зміною ситуації в інклюзивному середовищі.

На нашу думку, реалізація освітньої функції при підготовці майбутніх учителів початкової школи, які мають в подальшому працювати з дітьми з особливими потребами в початковій школі та створювати інклюзивне середовище, має передбачати розв'язання таких завдань:

- опанування загальних підходів до неповносправності;
- формуванння умінь та навиків роботи з дітьми з особливими потребами;
- вироблення техніки та навиків асистування, переміщення, розвитку побутових вмінь у дітей;
- опанування практичних та організаційних аспектів роботи соціального педагога в класі залучення;
- опанування форм та видів роботи з батьками учнів з особливими потребами.

2. Сутність розвиваючої функція позааудиторної самостійної роботи полягає в розвитку у процесі навчання. Розвиваюча функція сприяє розвиткові мислення, формуванню волі, емоційно-почуттєвої сфери, навчальних інтересів, мотивів і здібностей.

Розвиваюча функція забезпечує:

- розвиток творчих здібностей в інклюзивному середовищі;
- розвиток навиків самостійної роботи в процесі навчальної діяльності;
- формування вміння постановки та розв'язання цілей та задач.

3. Виховна функція є об'єктивною для всіх епох, її закономірністю, а також важливим елементом, який на сучасному етапі виховує у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи опанування наступних знань, формування умінь та навиків роботи в інклюзивному середовищі, а саме [7]:

- навчити спостерігати за дітьми з особливими потребами та оцінювати рівень опанування начального матеріалу під час занять;

· закінчувати заняття, коли діти втомилися чи неуважні.

· навчити адаптувати навчальні плани, методики, матеріали та середовище до специфічних потреб учнів;

· створювати умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх, партнерських стосунків між дітьми з особливими потребами і іншими учасниками освітнього простору;

· створювати умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх, партнерських стосунків між батьками учнів класу з особливими потребами і іншими учасниками освітнього простору;

· формувати в дітей досвід стосунків у соціумі, навичок адаптації до соціального середовища, самостійності, громадянської позиції;

· опанування різних форм і видів роботи з батьками учнів з особливими освітніми потребами.

Виховна функція позааудиторної самостійної роботи забезпечує:

· активну позицію щодо навчання;

· виховання моральних, трудових, естетичних і фізичних якостей особистості;

· вміння планувати свою роботу, добирати прийоми її виконання, контролювати себе, раціонально використовувати час.

Висновки і пропозиції. Для того, щоб самостійна робота у повному обсязі реалізувала свою освітню, розвиваючу та виховні функції, вона має бути планомірною, систематичною, змістовною та вмотивованою на створення інклюзивного середовища початкової школи.

Отже, китайське прислів'я стверджує: «Навіть найдовший шлях починається з першого кроку». Позааудиторна самостійна робота майбутніх учителів початкової школи може стати саме тією спонуджувальною силою створення інклюзивного середовища, яке збереже надбання минулої освіти водночас будуючи нові стандарти сучасних педагогічних практик навчання та виховання дітей України з різними потребами та особливостями.

Список літератури:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки : підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Васильєва М.П. / М.П. Васильєва Теорія педагогічної деонтології. – Х.: Нове слово, 2003. – 216 с.
3. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти / А.А. Колупаєва Навчально-методичний посібник. – К: А.С. К., 2012. – 308 с.
4. Рассказова О.І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія: монографія / О.І. Рассказова. – Х.:ФОП Шейніна О.В., 2012. – 468 с.
5. Шимко І. М. Дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шимко І. М. – Кривий Ріг, 2003. – 20 с.
6. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення Алла Колупаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovyanochka.at.ua

Акимова Е.М.
Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»

ВНЕАУДИТОРНАЯ САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК КОМПОНЕНТ ПОДГОТОВКИ К РАБОТЕ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ

Аннотация
В статье проанализированы основные аспекты внеаудиторной самостоятельной работы в ходе подготовки будущих учителей начальных классов. Определена суть и функции внеаудиторной самостоятельной работы как компонента подготовки к работе в инклюзивной среде будущих учителей начальных классов. На основании анализа психолого-педагогической литературы определены основные признаки самостоятельной работы, как компонента подготовки к работе в инклюзивной среде. Уточнено суть понятий «инклюзивное образование» и «инклюзивная среда» для будущих учителей начальной школы. Определено, что эти тождественные понятия имеют целью разный результат, что долино отражаться при определении задач внеаудиторной самостоятельной работы во время подготовки современного учителя начальной школы.
Ключевые слова: внеаудиторная самостоятельная работа, инклюзивное образование, инклюзивная среда, будущий учитель начальной школы, дети с особыми потребностями.

Akimova H.M.
Public Institution «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»

THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS EXTRACURRICULAR INDEPENDENT WORK AS A COMPONENT OF PREPARATION TO WORK IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Summary
The article analyzes the main aspects of extracurricular self-study in preparation for primary school teachers. Defined the nature and function of extracurricular self-study as part of the preparation for work in an inclusive environment for future elementary teachers. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature the basic features of independent work, preparing to work in an inclusive environment. The essence of the concepts of «inclusive education» and «inclusive environment» for future primary school teachers. Determined that the identical concepts are intended different results, which is displayed when prioritizing extracurricular self-study during the preparation of modern elementary school teacher.
Keywords: extracurricular self-study, inclusive education, inclusive environment, future teacher of primary school, children with special needs.

УДК 37.011.31:378.095

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Гаврилюк О.О., Паламарчук Л.Б.
Київський університет імені Бориса Грінченка

На основі аналізу наукових праць та педагогічного досвіду охарактеризовано сутність педагогічної майстерності майбутнього викладача ВНЗ, зроблено акцент на педагогічному такті, самоосвіті викладача вищого навчального закладу.
Ключові слова: викладач вищої школи, педагогічна майстерність викладача ВНЗ, професійні якості викладача вищої школи.

Постановка проблеми. Питання педагогічної майстерності викладача ВНЗ є актуальними в сучасних умовах європейської інтеграція освітніх систем та посилення якості підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Актуальність дослідження обумовлена тими вимогами до якості освіти, які ставляться до утворення в сучасному періоді її модернізації: вони стають набагато жорсткішими, а вимоги до педагога і його професійним якостям – серйознішими. На даному етапі становлення суспільства зростає увага до проблеми професіоналізму педагогів. У статті 58 Закону України про вищу освіту (2014 р.) «Обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників» вказано:

«1. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники вищого навчального закладу зобов'язані:

1) забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю, провадити наукову діяльність (для науково-педагогічних працівників);

2) підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників)» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психології та педагогіці існує ряд досліджень, які присвячені вивченню професійних якостей та майстерності педагога. Так, педагогічні здібності педагога досліджували Н. В. Кузьміна, А. І. Щербаков, Ф. Н. Гоноболіна, В. А. Крутецький, Н. Д. Левітов, В. А. Сластьонін та ін. Проблеми професійно-особистісного розвитку педагога в системі постійної педагогічної освіти вивчали А. А. Вербицький, С. Г. Вершловскій, Л. К. Гребенкина та ін. Теоретичну основу дослідження склали: теорії розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості в професійній діяльності (Л. М. Мітіна, А. Б. Орлов, Н. С. Пряжников та ін.); наукові положення з проблеми професійно важливих якостей педагога (Ю. Н. Кулюткін, А. К. Маркова, Є. І. Рогов, В. А. Сластьонін та ін.); структурно-функціональні дослідження професійної діяльності (Е. А.Клімов, Н. В. Кузьміна, В. Д. Шадриков та ін.).

Головною метою цієї роботи є виявлення умов формування педагогічної майстерності у майбутніх викладачів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Викладач дає можливість великій кількості людей не тільки отримати інформацію, а й відчути ту особливу емоцію дотику до педагогічної творчості, пізнання, науки.

Неможна недооцінювати значення цієї емоції для розвитку особистості студентів, їх смаків, пристрастей і того, що називають інтелектуальним, естетичним і духовним багатством. З цієї причини роль педагога накладає на нього величезну відповідальність і потребує постійного самовдосконалення [4, с. 67-69]. Щоб досягти цієї довершеності, педагогу потрібно не лише поглиблювати свої знання з предмету, а й вдосконалити техніку свого викладання. У цьому відношенні діяльність викладача близька до діяльності актора. На жаль, не всі від народження мають педагогічний талант, тому якщо він відсутній, його потрібно виховувати, розвивати в собі. В останнє десятиліття проблема педагогічної майстерності була досліджена багатьма вченими, які у своїх роботах досліджували проблему підготовки творчого викладача з яскравою індивідуальністю, здатністю до безперервної самоосвіти і самовиховання.

Педагогічною майстерністю називають сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога [5, с. 3-5].

Завдяки педагогічній майстерності педагог має змогу оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямовувати їх на удосконалення та всебічний розвиток особистості. Завдяки цьому забезпечується висока організація педагогічного процесу, яка характеризується високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених вмінь.

Професійна майстерність складається з наступних компонентів:

- професійно важливі якості;
- педагогічна техніка;
- професійні знання;
- педагогічна моральність;
- педагогічні здібності;
- зовнішня культура [6, с. 13].

Педагогічне спілкування як базове поняття дослідження. Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами під час або поза занять, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату. У навчальній діяльності і поза нею викладач має бути ініціатором в управлінні спілкуванням. Для цього необхідно звернути увагу на демонстрацію власної прихильності до аудиторії, показ яскравих цілей діяльності, передачу студентам розуміння викладачем їхнього внутрішнього стану під час навчання, організацію контакту з усією аудиторією. У педагога повинен бути арсенал засобів, завдяки яким він може передавати свій досвід та уявлення. Ці засоби у кожного педагога неповторні, індивідуальні. Серед таких засобів можна виділити слово, голос, інтонація, ритм, жести, рухи [3, с. 34-38].

Педагогічна деонтологія як базове поняття дослідження. Педагогічна моральність передбачає гуманістичну спрямованість особистості викладача і охоплює його ціннісні орієнтації, ідеали, інтереси. Втілюється вона в педагогічній позиції викладача, у виборі конкретних завдань навчально-виховного процесу, впливає на стосунки із студентами, визначає гуманістичну стратегію педагогічної діяльності.

Вірність вимогам педагогічної моралі – справа честі і совісті вчителя, мірило його суспільної цін-

© Гаврилюк О.О., Паламарчук Л.Б., 2015

ності і поваги, показник його реальної гідності, підстава для самоповаги і самоствердження особистості. Якщо поведінка вчителя в процесі праці узгоджується з вимогами педагогічної моралі, воно є також вираженням справедливості і добра

Зовнішню культуру викладача формують одяг, зачіска, макіяж, осанка, мова, форми невербального спілкування тощо. Професія вчителя особлива. Психологи стверджують: краса вчителів – страшна сила. Вчителі знаходяться на увазі не тільки у колег, але, що більш важливо, в учнів, а особливо студентів, і батьків. Візуальна привабливість – важлива частина іміджу педагога. Він повинен викликати повагу, розташування, довіру. Зовні привабливі люди легше домагаються симпатій в оточуючих. Уміння красиво і стильно одягатися значною мірою полегшує взаєморозуміння. Вплив вчителя на учня залежить від розташування останнього. Одяг вчителя несе велике психологічне навантаження. Акуратно, чисто і зі смаком одягнений вчитель виховує ці ж якості у студентів. Жінка, яка вміє елегантним способом прикрашати себе, мимоволі викликає повагу, особливо серед учнів. Вони мріють брати приклад з найкрасивіших і успішних. І буде здорово, якщо у них перед очима, кожен день, буде образ модного й освіченого вчителя. [2, с.35-39].

Усі ці компоненти створюють передумови того, що педагогічна діяльність перетворюється на мистецтво. Це – досить тривалий і складний процес, у якому Р. Піонова виокремлює декілька етапів:

1. Професіоналізм. Він повинен бути у випускників вищого педагогічного закладу. Самостійна робота в навчальному закладі інтенсивніше й цілеспрямованіше сприяє професійному зростанню, вдосконаленню студента. На ефективність цього процесу впливає установка на самовиховання і самоосвіту, наявність відповідної програми. Крім цього, викладач може вчитися в майстрів-педагогів, відвідувати курси, семінари, аналізувати роботу досвідчених колег, брати участь в практичних і наукових конференціях.

2. Педагогічна майстерність. Діяльність сприяє зростанню психолого-педагогічної культури викладача. Одночасно розвиваються педагогічні якості, здібності, збагачується методичний арсенал. Однак розвиток структурних компонентів педагогічної майстерності відбувається нерівномірно. До педагога-майстра можна звертатися за порадою та обміном досвідом.

3. Педагогічне новаторство. Викладач-новатор здатен вносити у навчально-виховний процес принципово нові ідеї, розробляти нові методичні системи, створювати нові технології. Усе це підвищує продуктивність і змі-нює якість професійної підготовки студентів. Щоб стати педагогом-новатором потрібен високий рівень практичної і теоретичної підготовки, творчий склад розуму, інтелектуальні здібності [7, с.70-75].

Викладачі вузів – це одна з соціально-професійних груп, на яку суспільством покладені два надзвичайно важливих і взаємопов'язаних завдань. Однак сучасність диктує нові вимоги до викладача вищої школи. Це, насамперед, пов'язано із глобалізацією освіти, тобто єдиного освітнього простору. У зв'язку з цим доцільно говорити і про викладача університету нового покоління, який повинен відповідати всім тим якостям, які важливі для педагога у будь-якій країні світу. У педагогіці вищої школи загальновизнаним вважається, що професійні вимоги до викладача складається з трьох комплексів:

- загальногромадянські риси;
- властивості, які визначають специфіку педагогічної професії;
- спеціальні знання, уміння й навички з предмета (спеціальності).

А.Х. Гуц вважає, що завдяки діагностиці абітурієнтів є можливість виявити найбільш стійкі характеристики особистості: комунікабельність, психологічну відкритість до інтелектуального і духовного вдосконалення, прагненню до самореалізації [1, с. 26].

Для викладача нового покоління важливо бути компетентним у багатьох областях, таких як педагогіка, методологія, психологія, комп'ютерна грамотність та багато іншого. Розглянемо це питання більш детально.

1. Професійна, загальнокультурна і гуманітарна компетентності, що ґрунтується на науковій, практичній і психолого-педагогічної підготовці, що включає знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей, відповідальності за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення.

2. Нестандартне мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, гнучкої адаптації до змін змісту та умов професійної діяльності.

3. Комунікативна компетентність, що включає розвинену мову, володіння сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності

У зв'язку з цим викладач повинен вміти:

- проектувати цілі і завдання викладання дисципліни з урахуванням різних освітніх ресурсів;
- розробляти методики проведення комп'ютерних лабораторно-практичних занять, що дозволяють освоювати методологію самоосвіти і моделювати майбутню професійну діяльність;
- готувати конспекти лекцій-презентацій, фрагменти відеосупроводу в аналоговому і цифровому форматі, електронні навчально-методичні комплекси; працювати з електронною поштою, з віртуальними деканатом і навчальними групами;
- проводити адміністрування Web-сайту (Web-сторінки), віртуальні консультації: chat-форуми, e-mail розсилки, відеоконференції.

4. Соціально-економічна компетентність, що передбачає володіння осно-вами сучасної економіки, знання законів бізнесу, азів екології та права [2].

Висновки. Проаналізувати вимоги, пропоновані до особистісних якостей педагога, ми з'ясували, що на даний момент питання про критерії оцінки якості діяльності педагога продовжує залишатися дискусійним. Це пов'язано багатоаспектністю і багаторезультативністю педагогічної діяльності. Узагальнюючи все вищесказане, ми приходимо до висновку, що до особистості викладача вузу і його професіоналізму пред'явлені високі вимоги. Про особу викладача університету, можна сказати, що це – професійний фахівець, що вміє чітко формулювати вимоги до предмету, вміє зацікавити у своєму предметі, володіє викладацьким талантом, творчим потенціалом, розуміє студентів, товариський і доброзичливий, об'єктивний і справедливий, інтелектуальний і ерудований, володіє харизмою і почуттям гумору. В ході практичного дослідження нами була підтверджена гіпотеза, що у майбутніх педагогів на недостатньому рівні сформовані компоненти педагогічної майстерності, тому для їх формування доречно буде використовувати різноманітні психологічні та педагогічні методи.

Список літератури:
1. Закон України «Про вищу освіту (2014 р).
2. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: Хрестоматія. Навч. посіб. [Текст]/ І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін. – К.: Вища шк., 2006. – 606 с.
3. Гресь Анна. Неметодичний посібник для вчителя [Текст]/ Анна Гресь. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 255 с.
4. Вища освіта в Україні [навч. посібн.] / В.Г. Кремень, С.М. Ніко-лаєнко, М.Ф. Степко; За ред. В.Г. Кременя, С.М.Ніколаєнка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
5. Андриенко Е.В. Педагогический профессионализм [Текст] Е.В. Андриенко. – Новосибирск: НГПУ, 2011. – 188 с.
6. Азаров Ю.П. Тайны педагогического мастерства [Текст]/ Ю.П. Азаров – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Изда-тельство НПО «МОДЭК», 2004. – 432 с.
7. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: учебное пособие [Текст]/ О.А. Абдулли-на. – М.: Просвещение, 2009. – 141 с.

Гаврилюк О.О., Лариса Б.П.
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО БУДУЩЕГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Аннотация
На основе анализа научных работ и педагогического опыта охарактеризованы сущность педагогического мастерства будущего преподавателя вуза, сделан акцент на педагогический такт, самообразование преподавателя высшего учебного заведения.
Ключевые слова: преподаватель высшей школы, педагогическое мастерство преподавателя вуза, профессиональные качества преподавателя высшей школы.

Havrilyuk O.O., Palamarchuk L.B.
Borys Grinchenko Kyiv University

PEDAGOGICAL MASTERY OF FUTURE TEACHER OF UNIVERSITY

Summary
On the basis of scientific works and teaching experience were described the nature of the pedagogical mastery of future teacher of university, focused on pedagogical tact, self-education of the teacher of university.
Keywords: high school teacher, pedagogical mastery of teacher of university, professional qualities of high school teacher.

УДК 378: 005.336.2

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Давидченко І.Д.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Досліджено та проаналізовано теоретичні питання компетентності. Розглянуто актуальність формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Проаналізовано дослідження і публікації вітчизняних та зарубіжних науковців з даної теми. Доведено значущість даної проблеми при підготовці фахівців освіти.
Ключові слова: компетентність, лінгвокультурологічна компетентність, професійна підготовка, майбутній вихователь.

У Законі України «Про вищу освіту» перед вищими навчальними закладами поставлено завдання підготувати спеціалістів висококваліфікованих, грамотних, з належним інтелектуальним потенціалом.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення високої якості освіти випускникам вищих начальних закладів.

Головною метою цієї роботи є дослідити та проаналізувати теоретичні питання компетентності, довести актуальність формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку, проаналізовано дослідження і публікації вітчизняних та зарубіжних науковців з даної теми.

Переважна більшість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного

© Давидченко І.Д., 2015

підходу. Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття компетенції та компетентності, які в педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту і визначення.

Компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми.

Дж. Равен означував компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня [4]. Дж. Равен в структурі компетентності виділяє чотири компоненти: когнітивний, афективний, вольовий, навички і досвід.

У роботах дослідників (В.А. Болотов, А.В. Хуторський, В.В. Сєріков, І.О. Зимня, та ін.) змістовий аспект поняття компетентності включає складові: мотиваційну (готовність до появу компетентності), когнітивну (володіння знаннями); діяльнісну (сформованість способів діяльності, технологічної письменності); аксіологічну (освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності і особистого зростання).

Ю.Г. Татур дає таке означення компетентності: «Компетентність спеціаліста з вищою освітою – це проявлені ним на практиці прагнення і здатності (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення» [5]. Ю.Г. Татур в структурі компетентності виділяє п'ять аспектів: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смисловий, емоційно-вольову регуляцію процесу і результату прояву.

С.Е. Шишов та І.Г. Агапов у структурі загальних компетенцій, розвиток яких сприяє ефективній інтеграції учнів у суспільство, виділяють такі складові: здатність і готовність шукати, вивчати, думати, включатися в діяльність, співпрацювати, адаптуватися.

І.О. Зимня до складу компетентності включає такі складові: а) готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект); б) володіння знаннями змісту компетентності (тобто когнітивний аспект); в) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект); г) ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смисловий аспект); д) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [3].

М.А. Холодна [6] вважає, що компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. На її думку, знання повинні задовольняти таким вимогам: різноманітності (множина різних знань про різне); структурованості; гнучкості; оперативності і доступності; здатність до застосування знань в нових ситуаціях; категоріальний характер знань; володіння не тільки декларативними, але й процедурними та конструктивними знаннями; рефлексії, тобто знання про широту і глибину своїх знань [6].

Учені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як «сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію».

Отже, характеризуючи сутнісні ознаки компетентності людини, варто пам'ятати, що вони постійно змінюються, мають діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними уміннями і знаннями в конкретних галузях (ситуаціях), виявляються в умінні здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації; пов'язані з мотивацією на неперервну самоосвітню діяльність.

Зокрема, І.О. Зимня, ґрунтуючись на працях вітчизняних психологів виділяє три групи компетентностей: особистісні компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; комунікативні компетентності, що стосуються взаємодії людини з іншими людьми; діяльнісні компетентності, що стосуються діяльності людини, яка проявляється у всіх її типах і формах [3].

Розглянемо співвідношення між знаннями, уміннями та компетентністю. Компетентність є своєрідним «вузловим» поняттям, оскільки воно, по-перше, поєднує в собі когнітивну і діяльнісну складову; по-друге, в понятті компетентності закладено інтерпретацію змісту освіти, сформованого «від результату»; по-третє, ключова компетентність є інтегративною за природою, тому що вона містить низку однорідних чи близьких умінь і знань, що належать до широких сфер діяльності. Поняття компетентності ширше за поняття знання, уміння, навички; воно містить їх у собі (хоча, зрозуміло, не йдеться про компетентність як про просту суму «знання – уміння – навички»), це поняття трохи іншого значеннєвого ряду. Компетентність – інтегрований результат освіти, що, на відміну від функціональної грамотності, дозволяє розв'язувати цілий клас задач; на відміну від навички є усвідомленою (передбачає етап визначення мети); на відміну від уміння є здатною до перенесення (пов'язана з цілим класом предметів впливу), удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими знаннями, уміннями, навичками; через усвідомлення загальної основи діяльності зростає компетентність; на відміну від знання існує у формі діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї. Крім того, компетентність співвіднесена з ціннісними і смисловими характеристиками особи, має практико-орієнтовану спрямованість.

Оцінне відношення і усвідомлення людиною свого знання, поведінки, морального кодексу, інтересів, ідеалів і мотивів, цілісну оцінку самого себе як особистості характеризують ціннісно-рефлексивну функцію компетентності. Комунікабельність, відкритість до спілкування і збагачення у процесі міжособистісної взаємодії є результатом прояву комунікативної функції компетентності.

Таким чином, аналіз поняття «компетентність» дає підстави зробити такі висновки: компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності; компетентність – це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності. «Компетентність» є систем-

ним поняттям, що має свою структуру, рівні, функції, своєрідні характеристики, властивості.

Сучасним життям висуваються високі вимоги до професійної підготовки студентів – майбутніх вихователів. Саме тому необхідним є оволодіння культурою мовлення, що допоможе майбутнім фахівцям освіти стати справжнім майстром своєї справи з високим рівнем знань і вмінь у галузі педагогічної діяльності. Найважливішим засобом впливу на людину, облагородження її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила й виразність рідного слова.

Стійкі тенденції до розширення поля професійної діяльності майбутнього вихователя і її ускладненню неминуче підвищують вимоги до рівня його професійної компетентності. При цьому для вихователя, що реалізовує освітній процес, важливе значення набуває особливого вигляду його професійна компетентність – лінгвокультурологічна компетентність, що забезпечує результативність виконання ним основних професійних завдань. Маючи великий спектр універсалізованих характеристик і маючи можливість включення в різнобічні сегменти освітньої практики, лінгвокультурологічна компетентність виступає важливим показником якості підготовки студентів – майбутніх вихователів. Оскільки лінгвокультурологічна компетентність – інтегративне багатоаспектне особове нововведення, що не виникає стихійно, то вона потребує цілеспрямованого формування, яке повинне починатися у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх вихователів.

У психолого-педагогічній літературі існує достатня теоретична і експериментальна база для вирішення завдань, що виникають в освітній практиці вищої школи по формуванню професіональної компетентності та її складових, у тому числі лінгвокультурологічної. Помітний внесок у лінгвістичну теорію культурно-ситуативних моделей внесли Л. Вітгенштейн, Г. Гадамер, Г. Гійом, М. Гайдеггер, Н. Хомського, К. Ясперс, Гумбольдт, О. Потебня, а також А. Мейє, Ж. Вандеріеса, Е. Бенвеніста. Проведений нами аналіз педагогічної та методичної літератури показав, що наразі є чимало вітчизняних і зарубіжних публікацій, в яких досліджуються лінгвокультурологічні аспекти компетентності. Так, А.М. Іонова, М.О. Суворова досліджували лінгвокультурологічний підхід до вивчення іноземних мов. У своїх дисертаційних дослідженнях О.Є. Макарова, К.Є. Полупан, розглядали особливості формування лінгвокультурологічної компетенції у процесі вивчення рідної мови. К.О. Іванова, М.С. Кисельова, М.А. Мигненко, вивчали проблему формування лінгвокультурологічної компетенції у процесі фахової підготовки іноземних студентів. Наукова робота Н.О. Фоменко присвячена розвитку лінгвокультурологічної компетенції викладача вищого навчального закладу, дисертація С.Р. Дортман – розвитку лінгвокультурологічної компетенції учнів середніх професійних освітніх закладів. У статтях О.О. Борисенко, С.О. Гурбанської, О.М. Добринець, О.В. Зеленко, С. Є. Певної, А.В. Соломахи, А.В. Хомаєвої, П.В. Якименко та ін. також розглядаються різні лінгвокультурологічні аспекти мовної освіти.

Проте, незважаючи на істотний інтерес учених і значущість отриманих результатів досліджень, проблема формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку не отримала на сьогодні належної наукової уваги і не вирішена достатньою мірою. Основними причинами цього є:

– відсутність загальновизнаного розуміння лінгвокультурологічної компетентності як комплексного культурологічного і педагогічного феномену, який вимагає спеціально організованих заходів щодо формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

– недостатня розробленість теоретико-педагогічних основ процесу формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх фахівців, відображуючи сутнісно-функціональні характеристики і можливості удосконалення;

– неопрацьованість змістовного і методико-технологічного аспектів формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

– невідповідність рівня розвитку технології оцінювання результатів формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

– лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку у процесі професійної підготовки в педагогічному вузі відповідно до сучасних вимог щодо оцінки якості в освітній сфері.

Таким чином, актуальність справжнього дослідження визначається розвитком глобалізаційних процесів, виникненням потреби в нових формах міжкультурної взаємодії і необхідністю підвищення ефективності діяльності сучасного вихователя дітей дошкільного віку, зростаючими вимогами до якості професійної освіти майбутніх фахівців, потребою в розробці теоретичних основ формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку.

Об'єктом дослідження з даної проблеми може бути професійна підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в процесі професійної підготовки у педагогічному вищому навчальному закладі.

Предметом дослідження – процес формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в процесі професійної підготовки в педагогічному вузі.

Нами сформульована наступна **гіпотеза**: процес формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку стане ефективнішим, якщо:

– на підставі системно-діяльнісного, компетентнісного і процесо- культурологічного підходів буде розроблена і впроваджена модель формування лінгвокультурологічної компетентності, яка містить структурні блоки (мотиваційно-цільовий, змістовно-процесний і оцінно-результативний), що виконують відповідні функції (ціліполягаючу, діагностико-прогностуючу, мотивуючу, комунікативно-когнітивну, аксіологічну.

– буде виявлений і реалізований комплекс педагогічних умов, який включає:

1. реалізацію педагогічного супроводу процесу формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

2. створення інноваційного лінгвокультурологічного середовища на основі електронних освітніх ресурсів;

3. орієнтацію лінгвокультурологічної підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку.

Відповідно до поставленої мети і висуненої гіпотези в дослідженні пропонуються наступні завдання:

1. представити результати історико-педагогічного аналізу проблеми формування лінгвокульту-

рологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

2. проаналізувати сучасний стан цієї проблеми в педагогічній теорії і практиці і виявити можливі шляхи її рішення;

3. визначити найбільш продуктивні теоретико-методологічні підходи до вирішення проблеми формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

4. на їх основі розробити і експериментально перевірити модель формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку;

5. розробити науково-методичні рекомендації по формуванню лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку.

Проблема формування лінгвокультурологічної компетенції майбутніх вихователів дітей дошкільного віку є актуальною в сучасній освітній ситуації. Становлення лінгвокультурологічної компетенції фахівців – ключове завдання навчального процесу сучасної освіти.

Список літератури:

1. Астапова Н.О. Лінгвістичні аспекти міжкультурної комунікації. – Барнаул, 2007. – 256 с.
2. Єлізарова, Г.В. Формування міжкультурної компетенції у студентів в процесі навчання іноземним мовам: автореф. / Г.Р. Єлізарова. – С-П, 2001. – 16 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы», Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с. [Електронний ресурс]. – http://rc.edu.ru/rc/ bologna/works/zimnaya_l_sod.pdf
4. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы: Пер. с англ., Изд. 2-е, испр. – М.: "Когито-Центр", 2001. – 142 с.
5. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20-26.
6. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с. (Серия "Мастера психологии").

Давидченко И.Д.
Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»
Харьковского областного совета

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация
Исследованы и проанализированы теоретические вопросы компетентности. Рассмотрены актуальность формирования лингвокультурологической компетентности будущих воспитателей детей дошкольного возраста. Проанализированы исследования и публикации отечественных и зарубежных ученых по данной теме. Доказано значимость данной проблемы при подготовке специалистов образования.
Ключевые слова: компетентность, лингвокультурологическая компетентность, профессиональная подготовка, будущий воспитатель.

Davydchenko I.D.
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council

FORMATION LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE OF CAREGIVERS OF PRESCHOOL CHILDREN

Summary
Investigated and analyzed the theoretical question of competence. We consider the relevance formation linguo-cultural competence of future teachers of preschool children. Analyzed research and publication of domestic and foreign scholars on the subject. Proved the importance of the problem with training education
Keywords: competence, linguistic and cultural competence training, future teacher.

УДК 378.14

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОФІЛЮ

Карабін О.Й.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Розглянуто теоретичні основи професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю, цільові орієнтири та головні проблеми формування їх професійної компетентності та визначено складові професійної компетентності. Внаслідок врахування складових професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю з'ясовано, що професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю на сучасному етапі реалізується за допомогою упровадження комп'ютерної техніки і динамічного використання інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють поглибленню професійних знань та вмінь, активізації навчально-пізнавальної діяльность фахівця, науково-пізновальної мотивації, поглибленню загальнопрофесійної діяльності, формування сприйнятливості до педагогічних інновацій і самореалізації, вдосконаленню професійної майстерності, зростанню особистісного розвитку та професійної кваліфікації.

Ключові слова: інформаційне середовище, освіта, інформатизація освіти, інформаційні технології, професійна компетентність, професійна компетентність майбутніх фахівців комп'ютерного профілю.

Постановка проблеми. Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвиткові та підвищуючи якість життя [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю у повній мірі ще не розв'язана, але багато її аспектів досліджувалися вітчизняними й зарубіжними науковцями. Різні аспекти професійної компетентності розглядались у працях С. С. Вітвицької, О. В. Вознюк, А. А. Дубасенюк, М. В. Левківського та ін. Досить багато вчених (Н. В. Баловсяк, І. В. Букреєва, О. О. Головко, О. В. Добудько, Л. Д. Зеленська, О. В. Касаткіна, О. І. Кривошеєва, Н. М. Мурована, В. О. Назаренко, Ю. В. Пінчук, В. І. Саюк, Г. К. Селевко, С. О. Сисоєва, Л. Г. Собко, А. В. Шишко та ін.) присвятили свої дисертаційні дослідження проблемі професійної компетентності майбутнього фахівця. У зарубіжній педагогіці проблема професійної компетентності майбутнього фахівця стала предметом досліджень (Р. Квасниці, В. Ландшеєра, М. Леннона, П. Мерсера, М. Робінсона та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання професійної компетентності майбутнього фахівця розглядалися неодноразово. Унаслідок цього істотно змінилися вимоги до сучасного фахівця, до його особистісних і професійних характеристик, які пов'язані з професійною компетентністю майбутніх фахівців. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю є своєрідною педагогічною проблемою в освіті, яка вимагає наукового переосмислення цінностей в системі вищих навчальних закладах освіти і спрямований на формування професійної системи знань, умінь, навичок до повноцінної професійної діяльності в умовах динамічного розвитку науки і технологій. Тому важливим постає питання з'ясування складових професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю, що дозволить ґрунтовніше підійти до вирішення даної проблеми.

Головною метою цієї роботи є розгляд професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю та складових їх професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначено як один з пріоритетних напрямів державної політики [2, с. 15]. У цьому контексті важливо зрозуміти та усвідомити ті нові вимоги, які висуває інформаційне суспільство до рівня та якості освіти, оскільки саме освіта заснована на інформації та породжує нові інформаційні потреби [3, с. 112].

Сучасний стан інформатизації в Україні характеризується такими досягненнями:

– активно реалізується державна політика у сфері інформатизації;

– створюється нормативно-правова та нормативно-технічна база сфери інформатизації;

– процес інформатизації перестав бути стихійним і набуває ознак керованості; набуває сили регіональна складова інформатизації;

– сформувався і набуває сили ринок інформаційних технологій і послуг;

– здійснюються заходи, що спрямовані на захист інформації та забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах застосування комп'ютерної техніки;

– розвивається міжнародне співробітництво в сфері інформатизації [1, с. 107].

Сучасне інформаційне суспільство формулює для вищих навчальних закладів такі завдання для виховання фахівців:

– гнучко адаптуватися в життєвих ситуаціях, що змінюються, самостійно набувати необхідних знань і застосовувати їх на практиці;

– самостійно критично мислити, вміти побачити проблеми, що виникають в реальній діяльності, та шукати шляхи їх раціонального розв'язання, використовуючи інформаційні технології;

– грамотно працювати з інформацією;

– бути комунікабельними, контактними в різноманітних соціальних групах, уміти працювати в колективі;

– самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня [9].

Згідно потреб сучасної системи освіти в умовах інформаційного суспільства та здобуття професійної освіти одним із важливих завдань постає потреба підготовки та свідомої діяльності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю щодо:

© Карабін О.Й., 2015

– безперервного формування цілісної системи професійних знань, умінь і навичок згідно ринку праці (грамотно працювати з інформацією, вміло синтезувати в якісно нову інформацію й оцінювати її для професійної діяльності майбутніх фахівців та комп'ютеризації навчального процесу);

– зростання самовдосконалення, саморозвитку на засадах постійного професійного зростання особистісного й професійного потенціалу (самостійно підвищувати процес здобуття знань і формалізації його на основі індивідуалізації саморозвитку майбутніх фахівців із використанням інформаційних потоків для інтелектуалізації процесів пошуку і рішень виконання навчальних та практичних завдань, творчих процесів);

– удосконалення професійної компетентності, кваліфікованої діяльності, неперервної самоосвіти протягом життя (інтеграції інформаційних об'єктів і технологій, нових педагогічних інновацій, методик у систему освіти майбутніх фахівців, що забезпечить розвиток і саморозвиток майбутнього фахівця в освітньому середовищі. На заняттях, починаючи від лекційних занять, виконання лабораторних занять до науково-дослідницької роботи перед майбутніми фахівцями ставилися завдання, які вимагали залучення всіх знань, умінь і навичок для виконання з як найкращим результатом їх, відповідно до індивідуальних особливостей кожного. Поступове удосконалення і поглиблення навчальної діяльності сприяло розвитку вмінь і навичок аналітико-синтетичної обробки інформації для виконання професійних завдань та розвитку особистісних якостей учасників освітнього процесу).

Враховуючи специфіку, властиву професійній діяльності, можна виділити основні напрями розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю:

1. Цілеспрямованого саморозвитку. Формування стійкого інтересу до професійної діяльності й навчання, самовдосконалення, самоорганізації, самоосвіченості, розвитку творчих здібностей.

2. Інтеграційного вдосконалення. Формування свідомого ставлення до майбутньої професії, зростання рівня знань, формування навичок для переносу умінь та інтеграції їх з різних сфер науки і техніки.

3. Навчально-професійної діяльності. Володіння навичками використання інформаційних технологій у навчальній та професійній діяльності.

4. Інформаційної готовності. Володіння інформаційною компетентністю та інформаційною культурою.

5. Дослідницької діяльності. Формування умінь досліджувати процеси та явища, аналізувати, узагальнювати, оцінювати інформаційні процеси, інтерпретувати одержані результати, систематизувати, осмислювати, опрацьовувати, формулювати висновки.

6. Інформаційно-аналітичного мислення. Володіння основами абстрактного, творчого мислення та аналітичною обробкою інформації.

7. Інформаційно-алгоритмічного моделювання. Володіння правильного вибору та використання методів інформаційного моделювання, реалізації їх на основі алгоритмічних структур та інтерпретації розв'язків завдань.

8. Прикладної підготовки. Формування вмінь здійснювати інформаційну підготовку фахівців, які будуть вільно орієнтуватися в інформаційних потоках зі спеціальності та володіти різностороннім і динамічним комплексом знань для постановки прикладних завдань і вміння їх вирішувати за допомогою комп'ютерних систем.

9. Науково-навчального спрямування. Володіння універсальними науковими методами, теоріями, концепціями, навчальними інформаційно-автоматизованими та інформаційно-пошуковими системами.

10. Освітньо-інформаційного спрямування. Володіння навчально-виховними, професійними, нормативними, інформаційно-технологічними, констуктивно-моделювальними, проектувальними, пошуково-експертними вміннями та навичками.

11. Формування вмінь здійснювати інтеграцію між традиційними методичними системами навчання та інформаційними технологіями навчання.

12. Фундаментальних інновацій. Формування умінь впровадження фундаментальних інновацій в методику навчально-методичного процесу [7, с.71].

Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю на сучасному етапі реалізується за допомогою упровадження комп'ютерної техніки і динамічного використання інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють поглибленню професійних знань та вмінь, активізації навчально-пізнавальної діяльності фахівця, науково-пізнавальної мотивації, поглибленню загальнопрофесійної діяльності, формування сприйнятливості до педагогічних інновацій і самореалізації, вдосконаленню професійної майстерності, зростанню особистісного розвитку та професійної кваліфікації.

Питання професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю відповідно до сучасних вимог інформаційного суспільства гармонійно розкривається на основі компетентнісного підходу.

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки дедалі більшого поширення набуває компетентнісний підхід, який визначає цілі навчання через поняття «професійної компетентності». Сформованість такого чинника забезпечить здатність фахівця підвищувати професійний рівень протягом усього життя.

Професійна компетентність, згідно з баченням А. А. Бодалева, В. І. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. А. Сластеніна, є складним системним утворенням, основними елементами якої є:

– підсистема професійних знань як логічна системна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості;

– підсистема професійних умінь як психічних утворень, що полягають у засвоєнні людиною способів і технік професійної діяльності;

– підсистема професійних навичок – дії, сформовані в процесі повторення певних операцій і доведені до автоматизму;

– підсистема професійних позицій як сукупності сформованих установок і орієнтацій, відношення та оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, які визначають характер професійної діяльності і поведінки фахівця;

– підсистема індивідуально-психологічних особливостей фахівця – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль професійної діяльності, поведінки і виявляються у професійних якостях особистості;

– підсистема акмеологічних інваріант – внутрішніх збудників, які обумовлюють потребу фахівця в постійному саморозвитку, творчості та самовдосконаленні [8, с. 334–335].

Майбутні фахівці повинні бути наділені такими складовими професійної компетентності:

– володіти предметною областю на належному кваліфікаційному рівні, тобто володіти новітніми

методами й техніками дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації;

– критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики;

– володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні;

– бути здатним внести оригінальний вклад у дисципліну відповідно до канонів цієї предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи;

– демонструвати оригінальність і творчий підхід; опановувати компетенції на професійному рівні [6, с. 175].

За трактуванням О. А. Дорофеєва складовими професійної компетентності майбутніх фахівців до професійної діяльності є:

– актуальна кваліфікованість (знання, вміння й навички із професійної галузі, здібності продуктивного володіння сучасними інформаційними комп'ютерними технологіями, що необхідні для професійної діяльності);

– когнітивна готовність (уміння на діяльнісному рівні оволодівати новими знаннями; новий інструментарій, нові інформаційні та комп'ютерні технології, виявлення інформаційної недостатності;

– здібність до успішного пошуку і засвоєння, використання необхідної і досить наукової інформації, уміння навчатись і вчити інших);

– комунікативна підготовленість: володіння рідною та іноземними мовами;

– знання патентознавства, авторських прав, ділової етики професійного спілкування і управління колективом;

– уміння їх застосовувати при оптимальному поєднанні демократизму і авторитарності;

– уміння вести дискусію, мотивувати і захищати свої рішення тощо;

– володіння методами техніко-економічного, екологічно орієнтованого аналізу виробництва з метою його раціоналізації і гуманізації;

– креативна підготовленість, а саме підготовленість до пошуку нових підходів до вирішення відомих завдань або постановка і вирішення принципово нових завдань як у професійній сфері, так і в суміжних галузях;

– розуміння тенденцій і основних напрямів розвитку професійної галузі і техносфери в цілому в поєднанні з духовними, політичними, соціальними і економічними процесами тощо [4, с. 31].

Висновки і пропозиції. Сучасні процеси модернізації освітнього процесу визначають складові професійної компетентності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю, як необхідний набір конструктивів, що відповідають галузевим стандартам вищої освіти з даної спеціальності.

Список літератури:

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика : організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. – Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова / Л. С. Выготский.: Педагогика. – М., 1991. – 82 с.
3. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посіб [для студентів педагогічних вищих навч. закладів і слухачів інституту післядипломної освіти] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2005. – 366 с.
4. Дорофеев А. А. Профессиональная компетентность как показатель качества образования // Высшее образование в России. № 4, 2005. – С. 30–33.
5. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16
6. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. – Житомир, 2005. – 311 с.
7. Карабін О. Й. Формування готовності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до роботи в інформаційному середовищі: дис. ... канд. пед. наук. – 13.00.04 / Карабін Оксана Йосифівна. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 274 с.
8. Психология и педагогика. Учебное пособие / Под редакцией А. А. Бодалева, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. А. Сластенина. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 585 с.
9. Словопедия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://slovopedia.org.ua/53/53382-0.html

Карабин О.И.
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ КОМПЬЮТЕРНОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация
Рассмотрены теоретические основы профессиональной компетентности будущих специалистов компьютерного профиля, целевые ориентиры и главные проблемы формирования их профессиональной компетентности и определены составляющие профессиональной компетентности. Вследствие учета составляющих профессиональной компетентности будущих специалистов компьютерного профиля установлено, что профессиональной компетентности будущих специалистов компьютерного профиля на современном этапе реализуется с помощью внедрения компьютерной техники и динамического использования информационно-коммуникационных технологий, способствующих углублению профессиональных знаний и умений, активизации учебно-познавательной деятельности специалистов, научно-познавательной мотивации, углублению общепрофессиональной деятельности, формирование восприимчивости к педагогическим инновациям и самореализации, совершенствованию профессионального мастерства, росту личностного развития и профессиональной квалификации.

Ключевые слова: информационная среда, образование, информатизация образования, информационные технологии, профессиональная компетентность, профессиональная компетентность будущих специалистов компьютерного профиля.

Karabin O.Y.
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk

COMPONENTS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PROFESSIONALS COMPUTER PROFILE

Summary
The theoretical basis of professional competence of future specialists of computer type, milestones and major problems of formation of professional competence and defines the components of professional competence. Due consideration components of professional competence of future specialists of computer type found that professional competence of future specialists of computer type at present is realized through the introduction of computer technology and dynamic information and communication technologies that contribute to the deepening of professional knowledge and skills , enhance teaching and learning of professional, scientific and piznovalnoyi motivation, deepening zahalnoprofesiynoyi activities forming receptivity to pedagogical innovation and self-improvement of professional skills, personal development and growth of professional qualifications.
Keywords: information environment, education, information education, information technology, professional competence, professional competence of future specialists of computer type.

УДК 378:379.85–057.212

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Лоїк Г.Б.
Відокремлений підрозділ
Львівська філія
Київського національного університету культури і мистецтва

У статті здійснено класифікацію інноваційних педагогічних технологій, визначено їх особливість. Розглянуто переваги інформаційно-комунікаційних технологій серед інших. Проаналізовано проектну технологію та запропоновано методику впровадження її у практику навчального процесу підготовки майбутніх менеджерів туризму. Визначено зміст і структуру педагогічної концепції підготовки менеджерів туризму.
Ключові слова: тренінг, інформаційно-комунікаційні технології, проект, портфоліо, менеджер туризму.

Постановка проблеми. Найважливішим завданням реформування освіти в Україні є підготовка освіченої, творчої особистості, формування її фізичного й морального здоров'я. Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, сучасний випускник вищого навчального закладу повинен оволодіти такими якостями, як:

– швидке адаптування у мінливих життєвих ситуаціях, в умовах ринку;
– вміння самостійно та критично мислити;
– можливість генерувати нові ідеї, творчо мислити;
– вміння бути комунікабельним, інформаційно грамотним.

Традиційна система навчання, яка розрахована на усереднену особистість, не відповідає поставленому завданню. Вирішення цієї проблеми передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу, при цьому ефективним засобом формування особистості стають освітні технології, а продуктом діяльності – особистість випускника вищого навчального закладу, який має бути компетентним не лише в професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути компетентним при вирішенні будь-яких завдань, які ставить перед ним життя. І освітнім інноваційним технологіям навчання у цьому процесі надається особливого значення.

При традиційній моделі навчання студент, виступає у ролі «об'єкта» навчання. Він повинен засвоїти і відтворити основну базу знань з предмету, слухаючи лекції, працюючи з теоретичним матеріалом. Активна модель навчання сприяє стимулюванню пізнавальної активності і самостійності студентів. Студент виступає в ролі «суб'єкта» навчання, виконує творчі завдання, вступає у діалог із викладачем. Провідними є практичні та частково-пошукові методи. Інтерактивна модель розглядає навчання як спеціальну форму організації пізнавальної діяльності, що має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [1]. Викладач і студенти є «рівноправними суб'єктами» навчання.

Інноваційна педагогічна діяльність пов'язана з відмовою від відомих штампів, стереотипів у навчанні, вихованні та розвитку особистості учня, створює нові нормативи особистісно-творчої, індивідуально спрямованої діяльності педагога, розробляє педагогічні технології, що реалізуються в цій діяльності. Особливо важливим це стає сьогодні, коли важливим пріоритетом державної політики на ринку праці є оптимізація професійної підготовки населення з акцентуванням не на оцінці процесу навчання, а на результаті, не на тривалості навчання, а на його якості [6, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі приділяється значна увага. Так, питання розробки та впровадження різноманіт-

© Лоїк Г.Б., 2015

них інноваційних форм та технологій, спрямованих на вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців розглядали А. Артемьєва, А. Вербицький, В. Платов, С. Сисоєва, В. Трайнев; їх систематизацію, аналіз та використання викладено в роботах К. Ангеловски, Л. Буркової, Н. Буги, В. Кременя, Л. Штефан, Г. Сазоненко; проблемам організаційно-методичного забезпечення інноваційних процесів в освіті присвячено дослідження М. Аузіної, І. Галиці, Б. Гречаника, І. Дичківської, Н. Буги, Д. Алфімова; моделювання професійної підготовки як засіб її оптимізації вивчали І. Драгомирецький, М. Скаткін, В. Сластенін, І. Ситіна. Дослідженням проблем підготовки фахівців для сфери туризму присвятили свої праці О. Бейдик, О. Зорін, Л. Кноделъ, А. Конох В. Лозовецька, О. Любіцева, П. Масляк, Н. Мартинова, Г. Михайличенко, Я. Олійник, Т. Сокол, Л. Соловей, Т. Ткаченко, В. Федорченко, Г. Цехмістрова, П. Шищенко, Г. Щука, зокрема впровадженням інноваційних технологій навчання в педагогічний процес професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій займались О. Вербицький, А. Нісімчук, І. Носаченко, П. Олійник, О. Падалка, Л. Поважна, Н. Фоменко, питання тренінгової підготовки у своїх дослідженнях розкривали Л. Бондарева, Г. Ковальчук, О. Куклін, Т. Поясок, О. Щербак.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність наукових досліджень, проблема підвищення ефективності фахової підготовки майбутніх менеджерів туризму ще недостатньо досліджена, наприклад, у питаннях впровадження практикоорієнтованих та особистісно-орієнтованих інноваційних технологій навчання при вивченні профільних предметів.

Мета статті. Головною метою статті є розглянути проектну технологію в контексті використання інноваційних технологій у підготоці майбутніх менеджерів туризму.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень науковців, дає нам змогу розглядати інноваційні педагогічні технології як такі, що спрямовані на задоволення актуальних потреб системи освіти, спираються на використання нових знань, базуються на мотивації суб'єктів педагогічної діяльності та мають на меті виведення закладу освіти на більш високий, конкурентноспроможний рівень [5]. Сучасні інноваційні педагогічні технології можна класифікувати наступним чином:

– структурно-логічні технології – поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і розв'язання дидактичних задач на основі відбору їх змісту, форм, методів і засобів навчання на кожному етапі з урахуванням поетапної діагностики результатів;

– інтеграційні технології – дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, уроків, навчальних днів;

– ігрові технології – дидактичні системи використання різноманітних ігор, під час виконання яких формуються уміння розв'язувати завдання на основі компромісного вибору (театралізовані, ділові та ролеві ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг; розв'язання практичних ситуацій і задач, комп'ютерні програми тощо);

– тренінгові технології – система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів розв'язання типових практичних завдань, за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань);

– інформаційно-комунікаційні технології – технології, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу людина-машина за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролюючих, інформаційних тощо);

– діалогові технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня: учень-учитель, учень-автор, учитель-автор тощо. Діалогові форми вважаються найбільш поширеними серед інших сучасних технологій [9].

Важливою особливістю інноваційних технологій є можливість їх активного та ефективного поєднання в практиці педагогічної діяльності.

Професійно-орієнтовані дисципліни туристичного профілю належать до дисциплін із швидкими оновленням змісту матеріалу та варіюванням змісту, що відображає сучасний стан ринку туристичних послуг, їх вивчення вимагає застосування активних форм навчання. Туристична галузь динамічно змінюється, тому зміст навчальних програм, які відображають реалії туристичного бізнесу оновлюється та вдосконалюється безперервно. Тому ми обрали для використання у навчальній діяльності елементи інформаційно-комунікаційних технологій, тренінгів та проектної технології, що мають високий потенціал індивідуалізації, мобільності, динамічного наповнення та занурення учасників процесу.

Велика перевага інформаційно-комунікаційних технологій, крім мобільності та індивідуалізації, в тому, що вони дозволяють інтеграцію в інші педагогічні технології з відповідним зростанням ефективності навчального процесу. Наприклад, науковці Р. Брик, М. Пальчук досліджували ефективність застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у комплексі з ігровими в процесі навчання на рівні фахівців для сфери туризму (засобами реальних та віртуальних професійно-симулятивних ситуацій та ігор) [3, с. 406-415]. Так, за допомогою інтернет-технологій, технологій мультимедіа, спеціальних програмних продуктів можливе: проведення практичних занять в обладнаних аудиторіях-модулях за напрямами «інформцентр», «митниця», «готель» тощо; синтез інформаційно-комунікаційних та ігрових технологій у вигляді навчальних та виробничих тренінгів або спеціальних ситуаційних вправ (кейсів) [8].

Під тренінгом доцільно розуміти комплекс вправ, які планомірно здійснюються з метою формування та вдосконалення умінь та навичок, підвищення ефективності діяльності. Цей комплекс вправ здійснюється за методикою, розробленою на науковій основі під керівництвом кваліфікованого фахівця [7]. Під час тренінгу здійснюється «навчання через дію». Викладач виступає у ролі організатора та консультанта, він не нав'язує готові знання, а спрямовує слухачів курсів на розв'язання типових проблем. Одним з важливих умов успішного використання тренінгу є чітке планування: формулювання теми, виділення у ній основних питань, розробка детального сценарію до кожного з них, встановлення часових обмежень та вивчення конкретної проблеми.

Проектна технологія – ефективний конкурент класичній системі освіти, яка, водночас, може не витісняти останню, а гармонійно доповнювати. Вона переводить практичну діяльність на шлях попереднього проектування навчально-виховного процесу з наступним впровадженням розробленого під час реалізації проекту в аудиторії. На відміну

від традиційних розробок, ця технологія пропонує проектування навчально-виховного процесу (план діяльності студентів під керівництвом викладача), визначити структуру та зміст діяльності самого студента, тобто проектування навчально-пізнавальної діяльності учасників навчання через технологію співробітництва.

Робота над навчальним проектом – практика особистісно-орієнтованого навчання, яке відбувається з кожним студентом окремо. Навчальне проектування орієнтоване перш за все на самостійну діяльність студентів: індивідуальну, парну або групову, яку виконують протягом визначеного часу [4].

Коли викладач ставить завдання, він тим самим окреслює плановані результати навчання і вихідні дані. Усе інше мають зробити студенти: намітити проміжні завдання, знайти шлях їх вирішення, провести певні дії згідно поставлених завдань, порівняти отримане з необхідним, коригувати діяльність [2, с. 34-37].

Проектна технологія орієнтується на самостійну діяльність студентів, в процесі якої передбачається розв'язання поставленої задачі, що вимагає від студента:

– застосування різноманітних методів, засобів і форм навчання;

– використання та синтезу знань з різних галузей науки і техніки, творчих умінь.

У практичну діяльність навчального закладу проектну технологію ми впроваджуємо, використовуючи роботу в групах. Так, на початку курсу групам студентів (4-5 чоловік) пропонується організувати туристичні агентства з певним напрямом роботи, що відповідає видам туризму, де вони обирають свій напрямок із запропонованих тем проектів, щоб реалізовувати їх в процесі вивчення даного курсу.

При роботі над проектом викладач повинен зацікавити студентів у набутті знань, які їм знадобляться в житті, тому на початку проекту ставиться ключове питання. Також викладач дає підказку, де здобути інформацію з того чи іншого питання. Для цього наводиться список інформаційних джерел.

Робота над проектом розрахована на самостійну діяльність студентів, яка виконується в визначений відрізок часу. Коли цілі і задачі поставлені, студенти в групах проходять такі етапи: «дослідників», «аналітиків», «практиків», «винахідників»:

- «Дослідник» – розглядають завдання знайомим способом;

- «Аналітик» – розглядають всі види туризму та порівнюють чим вони схожі, чим відрізняються;

- «Практик» – розглядають способи організації роботи туристичної фірми та необхідну документацію;

- «Винахідник» – знаходять методи та технології роботи туристичної фірми для покращення обслуговування туристів.

Результатом роботи груп є створення портфоліо, оформлення підсумків проектної діяльності у вигляді презентацій, публікацій та Web-сторінок і отримання практичних знань, які вони можуть використати у своїй професійній діяльності.

Отже, інноваційна освітня діяльність – складний процес, що потребує умілого, гнучкого, конструктивного застосування. Впровадження інноваційних педагогічних технологій на практиці дозволяє вирішувати проблеми індивідуалізації та диференціації навчання, формування та розвитку особистої освітньої перспективи. При цьому спостерігається зростання професійної компетентності студентів-майбутніх фахівців туристичної галузі, відслідковується формування сучасного стилю мислення з його характерними ознаками (креативністю, системністю, гнучкістю, динамізмом, перспективністю, об'єктивністю, концептуальністю) на рівні особистості.

Зміст і структура педагогічної концепції підготовки менеджерів туризму за умови використання інноваційних технологій повинні бути спрямовані на:

– створення навчальних програм з профільних предметів, що забезпечують сприятливі умови для інтенсивного опанування нового змісту туристського простору;

– формування професійно важливих якостей і властивостей спеціалістів з туризму;

– розробку нетрадиційних дидактично обґрунтованих способів і прийомів навчання й виховання;

– проведення науково-дослідницьких робіт;

– розробку навчальних комплексів, спрямованих на з'ясування й розвиток індивідуальних професійних здібностей майбутніх фахівців з туризму;

– проведення навчально-виховного процесу з використанням нових технологій навчання, навчально-методичних матеріалів, форм і засобів навчання;

– розробку, виробництво й реалізацію аудіовізуальних засобів навчання (кіно-, фото-, відеоматеріалів), навчальних макетів і тренажерів, програмних засобів і програмно-туристських комплексів, організацію виставок, фестивалів, конкурсів та інших заходів.

Висновки і пропозиції. Використання інноваційних технологій сприятиме підвищенню якості навчального процесу за таких умов: відповідний морально-психологічний клімат; постійне вдосконалення матеріально-технічної бази і дидактичного забезпечення навчального процесу; багаторівневість і гнучкість у питаннях конструювання змісту, форм, методів і засобів навчання з урахуванням специфіки навчального закладу, професійних потреб та індивідуальних запитів всіх учасників процесу; випереджальний характер навчання, посилення його практичної навчання.

Але слід також враховувати, що жодна освітня технологія не може розглядатися як універсальна. Організація навчального процесу в сучасних умовах вимагає поєднання різних технологій, творчого підходу до їх використання, а також створення нових навчальних технологій.

Список літератури:

1. Інтерактивні технології навчання / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко, Г.І. Коберник та ін. – К.: Наук думка, 2004. – 85 с.
2. Осмоловський А.О. Від навчального проекту до соціальної самореалізації особистості / А.О. Осмоловський, Л.М. Василенко // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 34-37.
3. Пальчук М.И. Психолого-педагогические аспекты профессионального образования в сфере туризма / Марина Ивановна Пальчук // Гуманітарний вісник «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім.Г.Сковороди»: наук.-теорет. збір. Спец. вип. Педагогіка. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – С. 406-415.
4. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловник, О.І. Кульчицька, Л.С. Сігаєва, Я.В. Цехмістер. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 520 с.
5. Перспективні освітні технології / За ред. Г.С. Сазоненко. – К., 2000. – 560 с.

6. Проблеми формування змісту освіти в умовах ступеневої підготовки фахівців: Матеріали Всеукраїнського семінару (4-5 лютого 2003 р.). – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2003. – 84 с.
7. Пугачев В.П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом / В.П. Пугачев. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 285 с.
8. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: монографія / Володимир Кирилович Федорченко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 472 с.
9. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність / Василь Васильович Химинець. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2007. – 364 с.

Лоик Г.Б.
Обособленное подразделение
Львовский филиал
Киевского национального университета культуры и искусства

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ ТУРИЗМА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация
В статье осуществлена классификация инновационных педагогических технологий, определена их особенность. Рассмотрены преимущества информационно-коммуникационных технологий среди других. Проанализирована проектная технология и предложена методика внедрения ее в практику учебного процесса подготовки будущих менеджеров туризма. Определено содержание и структуру педагогической концепции подготовки менеджеров туризма.
Ключевые слова: тренинг, информационно-коммуникационные технологии, проект, портфолио, менеджер туризма.

Loik H.B.
L'viv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts

TRAINING OF FUTURE MANAGERS FOR TOURISM BUSINESS UNDER CONDITIONS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Summary
Classification of innovative educational technologies are determined and identified in this article. The advantages of information and communication technologies are considered. The project technology and the methods of its implementation in practice of the educational process are analyzed. The content and structure of teacher training concept for future managers in tourism business is defined.
Keywords: training, information and communication technologies, project, portfolio, managers in tourism business..

УДК 372.881.1

МІЖКУЛЬТУРНА ІНШОМОВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ

Ніколаєва С.Ю.
Київський національний лінгвістичний університет

Анотація: У статті висвітлено результати аналізу державних документів, робіт вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували і зараз продовжують досліджувати проблему міжкультурної іншомовної освіти. Доведено, що в Україні у цій сфері зроблено багато позитивного, але залишилося і чимало не вирішених проблем. До ключових із них віднесено такі: відсутність концепції міжкультурної іншомовної освіти, невідповідність державних освітніх і професійних стандартів сучасним вимогам до іншомовної освіти, відсутність окремих типових навчальних планів і типових програм з іноземних мов тощо. Особливу увагу акцентовано на важливості покращення методичної підготовки майбутніх учителів і викладачів іноземних мов. Сформульовано рекомендації щодо укладання системи державно-інструктивних і навчально-методичних матеріалів для підвищення якості міжкультурної іншомовної освіти в Україні.
Ключові слова: іноземна мова, вчитель, викладач, міжкультурна іншомовна освіта, методична підготовка, навчальний план, програма.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття в світі інтенсивно розвиваються інтеграційні процеси, зростає обсяг професійних і академічних обмінів, поглиблюється міжнародне співробітництво, що стимулює розвиток міжкультурної іншомовної освіти в Україні. В цих умовах іншомовна освіта набуває статусу дієвого інструменту формування інтелектуального потенціалу суспільства. Через мову створюється ефективна основа для міжнародного та міжкультурного вза-

© Ніколаєва С.Ю., 2015

єморозуміння. Втім проблема реалізації міжкультурної іншомовної освіти в різних типах навчальних закладів потребує подальшого всебічного аналізу і вирішення. Про це свідчить аналіз стану міжкультурної іншомовної освіти в Україні, який, незважаючи на певні досягнення, не відповідає сучасному соціальному замовленню, що підтверджується досить низькими результатами зовнішнього незалежного оцінювання 2015 року з іноземних мов. На підтвердження цієї тези наведемо слова директора УЦОЯО: «Англійську складали 71 тис. абітурієнтів. Із них лише 13 осіб набрали максимальну кількість тестових балів. А не пройшли поріг 13,3%, або 9 тис. 480 абітурієнтів. Зважте, що в тесті з англійської мови не було комунікативної частини. А якби вона була? І ще одна цифра. 15 тис. 212 осіб, що становить 21,3% від загальної кількості тих, хто складав цей тест, навіть не розпочали виконувати письмову частину тесту, де було завдання «напиши лист товаришу» (dt.ua/.../70-abituriyentiv-ne-znayut-dati-pidpisannya-ukrayinoyu-ugodi-pro- asociaciyu-z-yes-178209_.html). Також залишає бажати кращого і рівень іншомовної підготовки випускників вищих навчальних закладів, на що звертають увагу і ректори вузів, і роботодавці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в Україні розроблено чимало основоположних документів у галузі освіти в цілому та у навчанні іноземних мов, зокрема: оновлено базовий компонент дошкільної освіти в Україні і розроблено різноманітні програми розвитку дітей (http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/); упроваджено Державні освітні стандарти (Державний стандарт початкової загальної освіти 2012 р.; Державний стандарт повної загальної середньої освіти 2013р. (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/derj-stand.html); Державні стандарти професійно-технічної освіти, загалом тридцять чотири назви (http://mon.gov.ua/activity/education/profesijno-texnichna /standarty.html) тощо. Перероблено програми з іноземних мов для початкової, основної і старшої школи (http://mon.gov.ua/activity/education/ zagalna-serednya/navchalni-programy.html; http://mon.gov.ua/activity/ education/zagalna-serednya/navchalni-programi.html). Переглянуто навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-plany.html) та вдосконалено завдання для державної підсумкової атестації (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ atestacia.html). Пишуться і видаються нові підручники з усіх іноземних мов, яких навчають у загальноосвітніх навчальних закладах України (http://old.mon .gov.ua/ua/activity/education/56/school-books/).

У вищих навчальних закладах також відбуваються суттєві зміни у відповідності до закону « Про вищу освіту» та інші підзаконні акти (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18): удосконалюються умови прийому на навчання (http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education /58/1415711787/); змінюються підходи до формування навчальних планів у різних типах університетів (http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/napryamok-3.html); запроваджуються основні принципи, положення і рекомендації Болонського процесу (http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/bologna-process_en.htm); збільшується кількість міжнародних проектів Програми Темпус, у тому числі і з міжкультурної освіти, за участю викладачів України (2009-2016 рр.) (http://www.tempus.org.ua/uk/korysna-informacija/publikaciji/687-tempusiv-2008-2013.html.); розробляються професійні стандарти (паспорти професій) (http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/standarty-prof.html) тощо.

За останні п'ять років опубліковано і кілька фундаментальних праць, присвячених проблемі міжкультурної іншомовної освіти. До основних з них відносимо монографії Баришнікова Н.В. [1], Сергєєвої Н.Н. [10] (визначено теоретичні засади професійної міжкультурної комунікації); Бердичевського А.Л. [2], (обґрунтовано способи реалізації міжкультурної освіти); Пассова Ю.І. [6] (описано окремі стратегії переходу від навчання іноземних мов до іншомовної освіти); Тарєвої О.Г. [4] (розкрито переваги міжкультурного підходу до навчання іноземних мов).

Особливе місце серед досліджень з проблеми міжкультурної іншомовної освіти посідають проекти, реалізовані **Європейським центром сучасних мов (Австрія, м. Грац)** (http://www.ecml.at/ECML-Programme/Programme2012-2015/tabid/685/language/en-GB/Default.aspx). Найвагомішими з них, з нашої точки зору, є такі:

· Bernaus, Mercίdes *et al.*, Plurilingualism and pluriculturalism in content based teaching – A training kit, 2011.

· Haataja, Kim *et al.*, CLIL-LOTE-START – Content and language integrated learning for languages other than English – Getting started!: Information brochure and interactive web portal: Case example German as a foreign language, 2011.

· Boeckmann, Klaus-Bцrge et al., Promoting plurilingualism: Majority language in multilingual settings, 2011.

· Candelier, Michel *et al.*, CARAP – FREPA – A framework of reference for pluralistic approaches to languages and cultures, 2012.

Усі наведені публікації системно викладено на сайті Ради Європи (http://www.ecml.at/publications).

Однак, ознайомлення з вищеназваними документами, результатами їх імплементації та теорії і практики реалізації міжкультурної іншомовної освіти в різних типах навчальних закладів України дозволяє зробити висновок, що наразі вони не дали очікуваного ефекту, а сама проблема залишається не вирішеною.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо, що проблем, пов'язаних з навчанням іноземних мов, чимало, як у загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладах. Ми не маємо можливості глибоко проаналізувати всі з них в межах цієї статті, тому дозволимо собі зупинитися на найбільш вагомих.

Насамперед, слід звернути увагу на те, що в Україні відсутня **концепція міжкультурної іншомовної освіти** в різних типах навчальних закладах.

Чинні Державні освітні стандарти початкової і повної загальної середньої освіти не повністю відповідають сучасним вимогам суспільства в цілому і не повною мірою враховують європейські рекомендації щодо багатомовної і багатокультурної освіти, зокрема. У навчальних планах не враховано психологічні передумови успішного оволодіння іноземною мовою учнями початкової школи. Програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів не містять конкретних дескрипторів володіння складовими іншомовної комунікативної компетентності, не враховують світові досягнення методики навчання іноземних мов тощо. Підручники з іноземних мов вітчизняних авторів не завжди відповідають вимогам програм, не редагуються носіями мови, дуже скромно

доповнюються іншими засобами навчання і, як результат, не забезпечують якості міжкультурної іншомовної освіти. У процесі зовнішнього незалежного оцінювання не враховується тип школи, а відповідно і програма з іноземної мови, за якою навчався учень. Це ставить учнів у нерівні умови: випускники спеціалізованих шкіл, як правило, мають значно краще сформовану іншомовну комунікативну компетентність.

Щодо вищих навчальних закладів, то слід говорити окремо про іншомовну підготовку студентів мовних і немовних спеціальностей. Державні стандарти вищої мовної освіти вчителів, викладачів, перекладачів наразі не розроблено. Навчальні плани переробляються згідно закону України «Про вищу освіту» і, на жаль, кількість годин аудиторної роботи з «Іноземної мови» неухильно скорочується. Оновлених державних програм з окремих іноземних мов не існує. Програми попереднього покоління, розроблені під керівництвом Н.Ф.Бориско з німецької мови [11] і С.Ю.Ніколаєвої з англійської мови [8], до певної міри застаріли і потребують переосмислення в контексті міжкультурної іншомовної освіти. Керуючись наказом МОН України № 711 від 12.06.2014 «Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0728-14), викладачі почали укладати авторські програми і навчальні програми (за термінологією МОН України). Детальний аналіз таких програм у більшості випадків свідчить про їх невисоку якість, невідповідність європейським вимогам і меті формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності тощо. Сучасних підручників з іноземних мов для студентів мовних спеціальностей вітчизняних авторів небагато і вони найчастіше пишуться без урахування вимог типової програми (якої зараз і не існує).

Для студентів немовних спеціальностей розроблено, як констатувалося вище, окремі професійні стандарти /паспорти професій (на липень 2015 р. існувало лише вісім стандартів). У минулі роки для непрофільних факультетів вищих навчальних закладів було розроблено Рамкові Програми з англійської (2005 р.) [7] і німецької (2006 р.) мов для професійного спілкування. Програму з німецької мови перероблено у 2014 році [9], але і вона не повністю відповідає завданням міжкультурної іншомовної освіти. Навчальні плани в немовних вищих навчальних закладах також переглядаються, години на іноземну мову скорочуються, а в окремих університетах ця дисципліна стає вибірковою. Підручники для окремих спеціальностей видано (найбільше для економістів), для інших вони зовсім відсутні.

На особливу увагу заслуговує проблема **професійної методичної підготовки** майбутніх вчителів і викладачів іноземних мов. Через відсутність державних професійних стандартів підготовки і вчителів, і філологів обсяг цієї підготовки поступово скорочувався останніми роками та досяг символічних значень. У жодному офіційному документі чітко не зазначено, в межах яких рівнів вищої освіти готують вчителя іноземної мови початкової школи; основної і старшої школи; спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, ліцеїв, гімназій тощо; вчителів другої іноземної мови. У магістратурі в класичних і лінгвістичних університетів у середньому за 10-ть лекцій і 5-ть практичних занять готують викладача першої іноземної мови для мовних факультетів. Для непрофільних спеціальностей цілеспрямовано викладачів іноземних мов не готують взагалі. Результат добре відомий: до шкіл і вищих навчальних закладів приходять малокваліфіковані фахівці, не здатні реалізувати міжкультурну іншомовну професійно орієнтовану освіту на належному рівні.

Відповіді на всі запитання не дає і затверджений у 2015 році «Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248149695). Залишається нез'ясованим питання, за яких умов вищі навчальні заклади мають право готувати вчителя/викладача в межах спеціальності «035 Філологія».

Мета статті. Головною метою цієї публікації є визначення окремих шляхів подолання вищезазначених проблем, що може, на наш погляд, позитивно вплинути на якість міжкультурної іншомовної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Першим кроком до покращення міжкультурної іншомовної освіти має стати розробка Концепції її реалізації в Україні в аспекті нових законів про освіту.

У **«Концепції міжкультурної іншомовної освіти в Україні»** необхідно зазначити її цілі і завдання, дати всебічний аналіз сучасного стану іншомовної освіти на сучасному етапі, обґрунтувати основні напрями розвитку міжкультурної іншомовної освіти, визначити інструменти керування системою неперервної міжкультурної іншомовної освіти, окреслити принципові засади вдосконалення підготовки педагогічних кадрів з іноземних мов, уточнити етапи реалізації Концепції і описати очікувані результати. Саме в цьому документі має бути обґрунтовано перехід на новий методологічний підхід, адекватний процесу становлення і розвитку особистості, здатної брати участь у міжкультурній комунікації. В аспекті цього підходу в якості цілі навчання має виступати не «навчання іноземної мови», а **«реалізація міжкультурної іншомовної освіти»**, змістом якої є не лише прагматичні знання, навички та вміння, але й усебічний розвиток особистості засобами іноземної мови в процесі взаємопов'язаного навчання мови і культури. Принципово важливим є визначення рекомендованих рівнів володіння міжкультурною іншомовною комунікативною компетентністю, як результату реалізації міжкультурної іншомовної освіти, для випускників різних типів навчальних закладів. Загальновідомо, що більшість європейських країн (і не лише європейських) з цією метою використовують «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (www.coe.int/t/dg4/linguistic/ source/framework_en.pdf). Згідно цих документів розроблено майже всі чинні інструктивно-методичні матеріали з навчання іноземних мов в Україні, але в них більше враховано «зовнішню оболонку» європейських рекомендацій і незначну увагу приділено їх методологічним засадам. Зважаючи на це, більшість вітчизняних документів в галузі іншомовної освіти потребує уточнення.

Почнемо з типів навчальних закладів, рівнів освіти і відповідних їх особливостям рівнів володіння іноземною мовою (в основному це питання зараз вирішено, але не враховано професійно-технічну освіту, аспірантуру тощо). В якості робочої версії пропонуємо таку модель рівневої міжкультурної іншомовної освіти (перша іноземна мова).

1. Дошкільна освіта: стартовий рівень 0.

2. Загальна середня освіта:

Початкова школа	рівень А1
Основна школа	рівень А2
Старша школа	рівень В1 (для неспеціалізованих шкіл; у профільних класах – професійно орієнтоване спілкування);
	рівень В2 (для спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій).

3. Професійно-технічна освіта: рівень В1/В2 (професійно орієнтоване спілкування).

4. Вища освіта:

для студентів немовних спеціальностей – рівень В2 (бакалаврат – мова професійного спілкування); рівень С1 (магістратура – мова просунутого професійного спілкування; аспірантура – мова наукового спілкування);

для студентів мовних спеціальностей – рівні С1, С2 (бакалаврат – мова для академічних цілей і мова професійного спілкування); рівень С2 (освітньо-професійна магістратура – мова просунутого професійного спілкування; освітньо-наукова магістратура – мова наукового спілкування; аспірантура – мова просунутого наукового спілкування).

Вищезазначені рівні володіння міжкультурною іншомовною компетентністю мають реалізуватися через систему автономних, але взаємопов'язаних програм. Визначення рівнів володіння другою/третьою іноземною мовою потребує, на наш погляд, додаткових досліджень з урахуванням конкретних вітчизняних умов реалізації освітньої та науково-освітньої діяльності.

Концепція покликана закласти основи для розвитку державної мовної політики, модернізації системи міжкультурної іншомовної освіти і створити базу для упорядкування нормативно-управлінської та навчально-методичної документації в галузі навчання іноземних мов і культур.

Наявність Концепції дозволить розробити науково обґрунтовані **стандарти базової та середньої освіти**, а також **стандарти вищої освіти**, відсутність яких спричинила довільний вибір навчальними закладами зарубіжних навчальних програм та навчальних матеріалів без будь-якого їх співвіднесення з вітчизняними умовами навчання іноземних мов, чіткого уявлення про очікувані результати діяльності учнів і студентів, критерії їх оцінки, зростання стихійних інноваційних експериментів, розвиток хаотичного ринку освітніх послуг з іноземних мов.

Згідно точки зору розробників стандартів для загальноосвітніх навчальних закладів, « ...державний стандарт – це вимоги до освіченості учнів. Державний стандарт базової та середньої освіти визначає складові та зміст освіти, встановлює державні вимоги до випускників та учнів». Державні вимоги до рівня загальної підготовки учня подано в цих документах за галузевим принципом з семи напрямів, одним з яких є «мова та література» (http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/derj-stand.html).

Чинні стандарти не відповідають сучасним вимогам загальної середньої освіти і зараз, наскільки нам відомо, переробляються. Вважаємо, що в стандартах необхідно осучаснити мету навчання і зафіксувати тлумачення «формування в учнів міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності». Крім того, слід визначити структурні елементи цієї компетентності, наприклад, мовленнєві іншомовні компетентності (в аудіюванні, у говорінні, у читанні, у письмі, у перекладі), лінгвістичні іншомовні компетентності (фонетична, лексична, граматична тощо), лінгвосоціокультурна і навчально-стратегічна компетентності [5, с. 90-100]. Саме у стандартах мають бути чітко зазначені рекомендовані рівні володіння вищеназваними компетентностями, їх структурні елементи (вміння, навички, знання, мовна усвідомленість або комунікативні здібності, готовність до... тощо) і сформульовано чіткі дескриптори володіння згаданими компетентностями. Уточнення потребує і питання формування загальнонавчальної компетентності. Стандарти загальної середньої освіти мають стати свого роду фундаментом для створення стандартів вищої освіти. Наразі вони таку функцію не виконують.

Нагадаємо, що **стандарт вищої освіти** – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів [3].

Згідно Закону «Про вищу освіту» стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми: обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності). Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [3, с. 18].

Отже, акцентуємо увагу на тому, що нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти визначається і затверджується на державному рівні. Вважаємо, що і ***обсяг обов'язкових фахових дисциплін також доцільно затверджувати на державному рівні***. При цьому бажано брати до уваги європейський досвід визначення необхідних обсягів навчальної роботи з окремих дисциплін. Так, для навчання загальновживаної іноземної мови рекомендованими є такі обсяги годин аудиторної роботи: рівень А1 – 180-200; рівень А2 – 180-200; рівень В1 – 350-400; рівень В2 – 500-600; рівень С1 – 700-800; рівень С2 – 1000-1200 (http://www.cambridgeenglish.org/exams/general-english-and-for-schools/). Для здобувачів вищої мовної освіти (вчителів, викладачів, перекладачів) цю кількість годин треба збільшувати.

На жаль, на сьогодні навіть у спеціалізованих навчальних закладах обсяги мовної підготовки студентів не відповідають європейським нормам. Вимоги висуваються європейські, а умови їх досягнення залишаються вітчизняними. У більшості університетів передбачена новими навчальними планами кількість годин аудиторної роботи унеможливлює досягнення студентами заявлених у Програмах рівнів володіння іноземною мовою.

На державному рівні, з нашої точки зору, має бути визначено і обсяг підготовки з методики навчання іноземної мови, а точніше іноземної мови і культури, майбутнього вчителя початкової школи, майбутнього вчителя основної і старшої школи, майбутнього викладача вищого навчального закладу

тощо. Сьогоднішні обсяги непорівнянні з європейськими. Наприклад, європейський курс з методики навчання іноземних мов у бакалавраті складає орієнтовно 20-30 кредитів; у магістратурі за Програмою з методики навчання іноземних мов у провідних університетах світу – від 18-и до 25-и кредитів (http://www.bilkent.edu.tr/~matefl/ courses.html); в той же час в Україні – в середньому 3-и кредити, з яких більша кількість годин відводиться на самостійну роботу.

Згідно Закону «Про вищу освіту» вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє ***навчальний план***, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається ***робочий навчальний план***, що затверджується керівником вищого навчального закладу [3, с. 8]. Вважаємо за необхідне у першому реченні додати «Вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми і ***на підставі типового навчального плану*** ...». Відсутність державних типових навчальних планів певною мірою зумовлює випуск вищими навчальними закладами некваліфікованих фахівців.

Щодо професійних стандартів, то вони мають бути обов'язковою складовою державного стандарту, а не факультативною, як зазначено в Законі. Такі стандарти мають укладатися у відповідності до затверджених в Україні спеціальностей і спеціалізацій. Вважаємо, що як мінімум мають бути підготовлені і затверджені на державному рівні такі стандарти: «Професійний стандарт вчителя іноземної мови і культури початкової школи», «Професійний стандарт вчителя іноземної мови і культури основної школи», «Професійний стандарт вчителя іноземної мови і культури старшої школи», «Професійний стандарт викладача іноземної мови і культури» «Професійний стандарт перекладача». У кожному із стандартів слід дати загальний опис професії, чітко сформульовані основні трудові функції і компетентності, необхідні для їх успішного виконання.

Наступним важливим державним документом, як ми зазначали вище, має бути **типова програма з навчальної дисципліни**, у нашому випадку з «Іноземних мов», а коректніше з «Іноземних мов і культур», зважаючи на міжкультурну парадигму навчання.

У таких програмах для ***загальноосвітніх навчальних закладів*** необхідно:

· осучаснити завдання навчання згідно оновленої мети «формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності» і кількості годин за навчальним планом;

· описати основоположні принципи формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності;

· визначити для кожного класу відповідні підрівні володіння іноземною мовою (наприклад, для початкової школи А1.1; А1.1.1; А 1.1.2; А 1.2, А 1.2.1; А1.2.2) у відповідності до зазначеного у Державному стандарті рівня володіння іноземною мовою (для початкової школи А1);

· конкретизувати домінантні компетентності для кожного з класів;

· охарактеризувати складові цих компетентностей;

· деталізувати вимоги до рівня сформованості кожної з компетентностей;

· описати інструменти контролю та оцінювання кожної з компетентностей.

Щодо ***вищих навчальних закладів***, то ситуація з укладанням програм ускладнюється тим, що в них навчають великої кількості іноземних мов студентів різних спеціальностей.

Для підготовки ***вчителів /викладачів іноземних мов і перекладачів*** було б доцільним розробити одну рамкову програму для навчання всіх іноземних мов для кожного з рівнів вищої освіти : одну для бакалаврату, другу – для магістратури, третю – для аспірантури. У кожній з програм необхідно :

· сформулювати цілі та завдання навчання, що відповідають меті міжкультурної іншомовної освіти, і можуть бути досягнуті за ту кількість навчальних годин, яка зафіксована у типовому навчальному плані;

· обґрунтувати принципи формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх вчителів/викладачів/ перекладачів;

· зазначити очікуваний результат володіння студентами міжкультурною іншомовною комунікативною компетентністю для кожного з рівнів вищої освіти;

· визначити для кожного модуля відповідні підрівні володіння іноземною мовою;

· конкретизувати домінантні мовленнєві та мовні компетентності для кожного з модулів;

· охарактеризувати складові цих компетентностей (знання, навички, вміння, мовну усвідомленість, комунікативні здібності, готовності тощо);

· деталізувати вимоги до рівня сформованості кожної з компетентностей з урахуванням оновлених Радою Європи дескрипторів володіння мовою (http://www.alte.org/setting_standards);

· визначити послідовність навчання та обсяги окремих дисциплін, наприклад, «Іноземна мова для академічних цілей» (LAP),»Іноземна мова для спеціальних цілей (викладача/перекладача)» (LSP);»Іноземна мова для спеціальних цілей (за профілем магістратури)» (LSP); «Іноземна мова для спеціальних цілей (за профілем аспірантури)» (LSP) тощо.

Наступним кроком має стати розробка **типових програм з окремих іноземних мов**. У цих програмах, як мінімум, мають бути відображені:

· підходи, цілі, зміст, принципи, методи/технології, засоби формування міжкультурної компетентності у конкретній іноземній мові для кожної із зазначених у рамковій програмі дисциплін;

· особливості формування кожної із складових міжкультурної компетентності у певній іноземній мові (мовленнєвих, мовних, лінгвосоціокультурної і навчально-стратегічної компетентностей) в межах окремих дисциплін;

· види, засоби і форми контролю сформованості міжкультурної компетентності у конкретній іноземній мові для кожної з дисциплін;

· об'єкти, критерії і параметри контролю та оцінювання сформованості кожної із компетентностей у конкретній іноземній мові для всіх дисциплін.

За бажанням, укладачі програм можуть запропонувати в додатках зразки різноманітних матеріалів, включаючи рекомендації щодо використання освітніх сайтів.

І, нарешті, на основі типових програм кожен навчальний заклад розробляє **робочі програми**. У цьому питанні університетам може надаватися повна автономія.

Украй важливою є і розробка **типових (державних) програм з методики навчання іноземних мов і культур**. Основними з них, з нашої точки зору, мають бути: ***для бакалаврату*** – «Методика навчання іноземних мов і культур у початковій школі», «Методика навчання іноземних мов і культур в основній школі», «Методика навчання іноземних мов і культур у старшій школі»; ***для магістратури*** – «Методика навчання іноземних мов і культур студентів мовних спеціальностей» і «Методика навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей». Крім того, ***для магістратури*** з методики навчання іноземних мов (наприклад, MA TESOL) в університетах Великої Британії рекомендуються і такі дисципліни, як Advanced Research Methods, ELT Materials Development and Evaluation, Evaluation and Assessment, Discourse, Texts & TESOL, Language Teaching Methodology, Second Language Acquisition, Curriculum development, Testing, Research skills for the preparation and writing of a thesis (https://www.dur.ac.uk/englishlanguage.centre/ postgraduate/ matesol/; http://www.education.leeds.ac.uk/research/language-education/) тощо. Програми підготовки ***доктора філософії*** – штучний продукт, який має розроблятися вищими навчальними закладами самостійно, але з урахуванням європейських обсягів навчальної аудиторної роботи аспірантів (http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=61.).

Щодо **немовних спеціальностей**, то окремі рамкові програми існують і зараз [7; 9], але вони потребують оновлення. Укладання сучасних типових програм з різних іноземних мов і для різних спеціальностей також важливе, але це – питання майбутнього.

І, наостанок, кілька слів **про підручники**. Вважаємо, що для загальноосвітніх навчальних закладів державним коштом краще видати один більш менш повний навчально-методичний комплект (наприклад, з англійської мови: Student's Book and iTutor DVD-ROM; Workbook with key and iChecker CD; Workbook without key and iChecker CD; Teacher's Book with Test and Assessment CD-ROM; Resource Disk; Class Audio CDs тощо), ніж багато «одиноких», не завжди якісних, підручників. Для вищих навчальних закладів для кожної спеціальності (наприклад, викладачів, перекладачів, інженерів, економістів, юристів тощо) багато підручників (краще навчально-методичних комплектів) також не потрібно, але бажано мати один-два підручники для кожної із спеціальностей, які б відповідали типовій програмі, були професійно орієнтованими і забезпечували завдання міжкультурної іншомовної освіти.

Крім того, і укладачів типових програм, і авторів підручників слід цілеспрямовано готувати до цього вкрай відповідального виду діяльності.

Висновки і пропозиції. Аналіз сучасного стану навчання іноземних мов в Україні дозволяє констатувати, що, в цілому, в цій галузі є значні досягнення, але спостерігаються і значні недоліки. Для їх усунення, насамперед, слід починати зі створення сучасних державних інструктивних документів. Насамперед, необхідно затвердити Концепцію міжкультурної іншомовної освіти в Україні, яка має бути доповнена державними освітніми і професійними стандартами, типовими навчальними планами підготовки вчителів/викладачів іноземних мов і культур, типовими програмами з іноземних мов і культур для різних типів загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. Наявність державних документів сприятиме розробленню викладачами якісніших робочих програм, підручників і посібників для практичної реалізації міжкультурної іншомовної освіти. Особливу увагу слід приділити створенню державних документів з методичної підготовки майбутніх учителів і викладачів іноземних мов і культур. Лише така системна робота дозволить, хоча б частково, вирішити існуючі проблеми.

Список літератури:

1. Барышников Н. В. Профессиональная межкультурная коммуникация / Н. В.Барышников – Пятигорск: ПГЛУ, 2010. – 264 с.
2. Бердичевский А. Л. Методика межкультурного образования средствами русского языка как иностранного / А. Л. Бердичевский. – М.: Русский язык. Курсы, 2011. – 184 с.
3. Закон « Про вищу освіту», режим доступу: (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/1556-18).
4. Межкультурное иноязычное образование: лингводидактические стратегии и тактики: коллективная монография / Отв. ред. Е. Г. Тарева – М. : Логос, 2014. – 232 с.
5. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – С. 223-227.
6. Пассов Е. И. Методика как теория и технология обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – Елец : ЕГУ, 2010. – 543 с.
7. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с. англ.
8. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : Проект / С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей (керівники), Ю. В. Головач та ін. – К. : The British Council, 2001. – 246 с. – англ.
9. Рамкова програма з німецької мови професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / колект. авт.: Л. С. Аззоліні, С. М. Амеліна, В. А. Гаманюк та ін. – К. : Ленвіт, 2014. – 136 с. – нім.
10. Сергеева Н. Н., Походзей Г. В. Развитие иноязычной межкультурной компетенции студентов неязыковых специальностей в системе профессионально ориентированного языкового образования: Монография / Н. Н. Сергеева, Г. В. Походзей. – Екатеринбург : Урал. Гос. Пед. ун-т., 2014. – 217 с.
11. Curriculum fьr den sprachpraktischen Deutschunterricht an pдdagogischen Fakultдten der Universitдten und pдdagogischen Hochschulen / Уклад. Н. Ф. Бориско, В. М. Гутник, М. В.Кліментьєва та ін. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 256 с.

Николаева С.Ю.
Киевский национальный лингвистический университет

МЕЖКУЛЬТУРНОЕ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ: КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация
В статье освещены результаты анализа государственных документов, работы отечественных и зарубежных ученых, которые изучали и продолжают изучать проблему межкультурного иноязычного образования. Обосновано, что в Украине в этой сфере сделано много позитивного, но осталось немало и не решённых проблем. К ключевым из них отнесены: отсутствие концепции межкультурного иноязычного образования; несоответствие образовательных и профессиональных стандартов современным требованиям к иноязычному образованию, отсутствие отдельных типовых учебных планов и типовых программ по иностранным языкам и некоторые другие. Особое внимание акцентировано на важности улучшения методической подготовки будущих учителей и преподавателей иностранных языков. Сформулировано рекомендации относительно создания системы государственно- инструктивных и учебно-методических материалов для улучшения качества межкультурного иноязычного образования в Украине.
Ключевые слова: иностранный язык, межкультурное иноязычное образование, методическая подготовка, учебный план, учитель, преподаватель, программа.

Nikolaeva S.Y.
Kyiv National Linguistic University

INTERCULTURAL FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN UKRAINE: KEY ISSUES

Summary
This article offers the results of analysis of the state documents, the publications of the native and foreign researchers, who studied and continue to study the problem of intercultural foreign language education. Concluded, that much positive is done in this area in Ukraine, but some problems wait for solving. Absence of the intercultural foreign language education conception, disparity of the educational and professional standards to the modern foreign language education requirements, lack of some model curricula and model foreign language programs are referred to the key issues. Special attention is accented on the importance of the future foreign language teachers' and professors' training in methodology renovation. Recommendations are made for the ongoing development of the institutional and instructional materials system for the intercultural foreign language education quality improvement in Ukraine.
Keywords: curriculum, foreign language, intercultural education, training in methodology, professor, program, teacher.

УДК 378.371.385.81

РОЗВИТОК ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАГІСТРІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Павлюк Р.О.
Інститут людини
Київського університету імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена питанням розвитку професійного мовлення у контексті науково-дослідної діяльності магістрів гуманітарного профілю. Ви-значені основні парадигмальні завдання сучасної університетської освіти. Охарактеризовані наукові та методичні аспекти процесу навчання на дослідницькій основі. З'ясована роль та значення формування й розвитку іншомовного професійного мовлення магістрів гуманітарного профілю. Запропоновані концептуальні напрями до формування змісту іншомовної професійної підготовки магістрів гуманітарного профілю у контексті науково-дослідної діяльності.
Ключові слова: іншомовне професійне мовлення, науково-дослідна діяльність, магістр гуманітарного профілю, зміст підготовки, навчання на дослідницькій основі.

Актуальність та доцільність дослідження. У контексті нової парадигми вищої освіти – переорієнтації на навчання, заснованого на дослідженнях – виникає низка протирічних питань таких, як: забезпечення майбутніх фахівців відповідними компетентностями та практичним досвідом і роль науково-дослідної роботи у забезпечення саме практичного досвіду (науково-дослідна робота – це, як правило, експериментування, висунення гіпотез із подальшим їх доведенням або спростуванням, проведення апробацій результатів дослідження тощо); забезпечення широкої світоглядної позиції майбутнього фахівця і вузько спеціалізована науково-дослідна діяльність (за час навчання у магістратурі (2 роки) майбутніх фахівець навряд чи зможе охопити бажаний ним спектр дисциплін, оскільки має зосередитись на обраному спеціальному дослідженні); широка розмежованість вимог до професійної підготовки фахівців однієї галузі у різних вишах України і єдиний стандарт освітньої науково-предметної чи на-уково-дослідної підготовки (тобто стандарт один, але його змістове напо-

© Павлюк Р.О., 2015

внення зовсім різне). Звісно, останнє пов'язане із забезпеченням конкурентоздатності майбутнього фахівця, але, насамперед, воно має забезпечувати єдиний державний стандарт і вимогу до формування високопрофесійного фахівця.

Окрім того, із вище представленими твердженнями пов'язане іще одне дуже важливе питання – іншомовна підготовка фахівця будь-якої галузі. Нині навіть не варто дискутувати та пояснювати необхідність знання однієї, двох, а подекуди і трьох іноземних мов для успішної презентації себе як конкуренто здатного фахівця. Відповідно і не потрібно пояснювати про необхідність включення іншомовно-комунікативної підготовки фахівців чи не у всі види діяльності під час навчання у виші.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз педагогічної літератури засвідчує наявність значної кількості наукових досліджень у таких напрямках: зміст фахового навчання та навчального матеріалу (Н. Гез, Б. Лапідус, М. Ляховицький, Л. Смелякова та ін.); відбір фахових текстів (Г. Гринюк, К. Кусько, С. Фоломкіна); відбір навчального матеріалу (Г. Бородіна, О. Коломінова, Ю. Семенчук та ін.); інноваційні підходи до навчання іноземної мови професійного спрямування (О. Авксентьєва, О. Плотнікова, О. Кузнєцова, Т. Ваколюк, Л. Рабійчук та ін.).

Формулювання цілей (постановка завдання). Метою статті є характеристика змісту іншомовної професійної мовленнєвої компетентності у контексті науково-дослідної діяльності магістрів гуманітарного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для характеристики змісту формування та розвитку іншомовного професійного мовлення у контексті науково-дослідної діяльності магістра гуманітарного профілю, нам, насамперед, потрібно визначити поняття «магістр гуманітарного профілю». У цьому контексті досить ґрунтовне дослідження проведено Г. Цвєтковою. Погоджуючись із науковцем та трансформуючи її поняття «викладач гуманітарних дисциплін» у наближене наше «магістр гуманітарного профілю», ми доходимо висновку, що це кваліфікований фахівець, який займається особливим видом соціокультурної діяльності (педагогічної), визначається здатністю до опанування і створення суспільних, культурних, історичних особистісних цінностей і забезпечує і забезпечує процес навчання та виховання на основі гуманітарного пізнання володіння діалогом як міжсуб'єктним процесом, здатний до простійного професійно-педагогічного саморозвитку та самовиховання упродовж життя й забезпечує створення оптимальних умов для всебічного та гармонійного розвитку особистості й виконання нею певних соціальних ролей [6, с. 171].

Для подальшого дискутування обмежимося із предметом та об'єктом нашого науково-теоретичного дослідження, тобто предметом ми обираємо науково-дослідну діяльність магістрів гуманітарного профілю, а об'єктом – зміст іншомовної підготовки в науково-дослідній діяльності магістрів гуманітарного профілю.

Нині науково-дослідна діяльність магістрів гуманітарного профілю охоплює собою дуже широкий спектр діяльності. Це регламентовано новим Законом України «Про вищу освіту», положеннями про організацію науково-дослідної діяльності студентів, положеннями про організацію освітнього процесу тощо. Крім того, багато науковців та практиків вищої освіти зацікавились цим питанням: Л. Хоружа, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського університету імені Бориса Грінченка, зокрема наголошує, що метою навчання на дослідницькій основі є розвиток продуктивної діяльності студентів, самостійності освоєння нових знань та досвіду, активної пошукової діяльності, операцій мислення, критичного мислення. Разом з тим, науковець зауважує, що рівнями навчання на дослідницькій основі є:

1. Викладач ставить проблему та визначає методи її вивчення;
2. Викладач ставить проблему, а студент самостійно шукає методи її вирішення;
3. Проблему та методи її вирішення шукає сам студент [5].

З такої градації очевидним є перехід від загального до конкретного, тобто до самостійного наукового пошуку студента. Звідси постає питання у формуванні змісту навчальних дисциплін, які б давали можливість для переорієнтації «відтворювального» навчання та «продуктивне».

Зрозуміло, що для того аби проводити ґрунтовні дослідження, потрібно мати відповідну базу, у тому числі й інтелектуальну. Нині ми не можемо проводити дослідження без звернення до зарубіжного досвіду та аналізу актуальних тенденцій розвитку закордонної науки. Звідси і постає проблема ґрунтовної іншомовної підготовки майбутніх фахівців на рівні бакалавріату та магістратури із подальшим розвитком на докторських програмах навчання.

Вважаємо за потрібне розмежувати завдання іншомовної підготовки на різних академічних рівнях навчання. На нашу думку, завданням іншомовної бакалаврської програми (маємо на увазі загальну іншомовну підготовку) є розвиток та поглиблення загальної іншомовної комунікативної компетентності із залученням розвитку професійно орієнтовного мовлення, відповідно до обраного напряму підготовки та спеціалізації. Завданням іншомовної магістерської програми є розвиток саме наукового фахового мовлення, тобто на основі здобутих знань з професійної галузі, розвиток на їх основі науково-фахової іншомовної комунікативної компетентності.

На нашу думку, це можливо за умови включення до освітніх магістерських програм дисциплін типу «Наукова фахова іноземна мова», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Наукове спілкування іноземною мовою», але ніяк не дисципліни з назвою «Ділова іноземна мова», оскільки така дисципліна передбачає навчання суто ділового спілкування. Зрозуміло, що у зміст дисципліни кожен викладач може включати модулі й теми наукового спілкування, але, ми вважаємо, що це просто підміненя понять: у всьому цивілізованому світі «Ділова іноземна мова» («Business Foreign Language») – це навчання мови ділового спілкування, ведення переговорів, ведення ділової документації, кореспонденції тощо. Це усе ніяк не пов'язано з науковим, тим паче, фаховим мовленням. Така дисципліна може бути фаховою для фахівців з менеджменту, економіки, фінансів тощо.

Отже, ми вважаємо, що іншомовна підготовка магістрів гуманітарного профілю у контексті науково-дослідної діяльності має ґрунтуватись на дисциплінах, які у своєму змісті матимуть суто специфічні для кожної конкретної спеціальності комунікативні знання методології дослідження, специфічну лексику, знання зі структури наукового тексту, перекладацькі уміння та знання етикетних форм наукового іншомовного спілкування.

Відповідно до такого змісту навчання іншомовного професійного мов-лення важливим є вибір основної одиниці навчання мовлення. У цьому контексті погоджуємось із думкою Л. Васецької, що,

по-перше, за основну одиницю комунікативного навчання професійного мовлення маємо мовленнєву (комунікативну) дію. Продуктом мовленнєвої дії є висловлювання й прийняття смислового рішення тими, хто сприймає це висловлювання. По-друге, організуючою основною одиницею професійного мовлення є типова інтенція (мовленнєвий задум, мовленнєвий намір). По-третє, викладення концепції основної одиниці дозволяє більш послідовно здійснювати навчання професійного мовлення з позиції «від змісту до форми вираження». І, по-четверте, вибір навчальних матеріалів, засобів їх подання, прийомів роботи залежить від вибору основної одиниці навчання, а вона визначає і створення комунікативного мінімуму, який має бути підґрунтям для навчання іншомовного професійного мовлення [1, с. 17].

Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти сту-дент повинен володіти когнітивними вміннями, тобто планувати та організовувати свої висловлювання, та лінгвістичними вміннями, тобто формулювати їх мовними засобами. Комунікативно-мовленнєва компетенція, складовими якої є всі мовні знання та блоки, формується у процесі розширення індивідуального мовного досвіду особистості. У педагогічній теорії та практиці диверсифікація мовного навчання розглядається як набуття знань та інтегрованих мовних макровмінь відповідно до потреб життєвої ситуації, навчання яким має сенс лише у природному професійному контексті [2, с. 71].

Розвиток іншомовного професійного мовлення за допомогою якісно відібраного навчального матеріалу та поступового переходу від набуття лексичних мовленнєвих умінь до процесу професійно орієнтованої комунікації відповідатиме збільшеним мовним вимогам до випускників вищих навчальних закладів [4]. Застосування інтерактивних технологій та проблемного підходу до навчання та навчання, заснованого на дослідженнях, досягнення комунікативних цілей через фахову соціально-інтерактивну діяльність студентів сприятиме вдосконаленню процесу навчання іншомовного фахового мовлення для розвитку науково-дослідницьких умінь магістрів гуманітарного профілю.

Отже, із запропонованих вище положень та думок слідує, що основною метою компонування змісту іншомовної професійної мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця є якісний підбір навчального матеріалу, тобто базису для навчання та збагачення професійної іншомовної лексики, розвитку комунікативний, перекладацьких та читацьких умінь.

У цьому контексті не варто забувати і про професійне самовдосконалення фахівця, оскільки навчання на рівні магістратури передбачає значний об'єм самостійної роботи, яка є якраз тим науково-дослідним компонентом іншомовної освіти.

Питання професійного самовдосконалення та самостійної роботи є до-сить дискусійними. Донині між науковцям, методологами-теоретиками та практиками точаться дискусії стосовно провідної чи вторинної ролі самонавчання. Ці усі дискусії, насамперед, пов'язані із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет та новостворених освітніх платформ для саморозвитку та самонавчання. Звісно, є беззаперечний потенціал застосування всього вище перерахованого, але це все має бути керованим процесом, а не стихійним.

Особливо це стосується формування іншомовної комунікативної компетентності, зокрема розвитку іншомовного фахового мовлення та науково-дослідної діяльності загалом. Інтернет пропонує широкі можливості для навчання та виходу у зарубіжні спільноти, проведення спільних наукових проектів, досліджень, спільного навчання та залуження іноземних фахівців до навчання спеціалістів тієї чи тієї галузі.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Усе ви-ще висловлене є тією самою платформою, на якій нині можна будувати ефективний процес підготовки конкурентоздатного фахівця, формувати зміст освітніх програм та навчальних дисциплін, які зможуть забезпечити якісну іншомовну професійну комунікативну підготовку та забезпечити імплементацію нової парадигми університетської освіти – навчання, заснованого на дослідницькій основі.

Перспективність пропонованої наукової теми вбачаємо практичній реалізації змісту іншомовної професійної комунікативної підготовки магістрів гуманітарного профілю у контексті науково-дослідної діяльності.

Список літератури:

1. Васецька Л.І. Вибір основної одиниці навчання професійного мовлення іноземних студентів у немовному ВНЗ / Л.І. Васецька // Вісник ХНУ / Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – № 13. – С. 13-18.
2. Загальноєвропейські Рекомендації Ради Європи з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Павлюк Р.О. Науково-дослідна діяльність магістрів педагогічної освіти у контексті іншомовної підготовки [Електронний ресурс] / Р.О. Павлюк // Освітологічний дискурс : ел. фахове вид. КУ імені Бориса Грінченка. – № 2 (10). – К., 2015. – С. 217-228. – Режим доступу: http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/230#.VS9AUdLtmko. – Заголовок з екрану.
4. Пономарьова О.І., Ковальова А.В. Відбір навчального матеріалу у формуванні іншомовної професійної компетенції / О.І. Пономарьова, А.В. Ковальова // Вісник ХНУ / Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – № 21. – 2012. – С. 126-134.
5. Хоружа Л.Л. Навчання на дослідницькій основі: теорія і практика [Електронний ресурс] / Л.Л. Хоружа // доповідь [«Науково-методичний семінар з актуальних питань та тенденцій розвитку освіти вищої школи»], (м. Київ, 10-11 лютого 2015 р.). – Режим доступу: http://kubg.edu.ua/informatsiya/naukovtsyam/podiji/234234.html. – Заголовок з екрану.
6. Цвєткова Г.Г. Професійне самовдосконалення викладачів гуманіта-рних дисциплін вищої школи : [монограф.] / Г.Г. Цвєткова. – Слов'янськ : Вид-вл Б.І. Моторіна, 2014. – 478 с.

Павлюк Р.А.
Институт человека
Киевского университета имени Бориса Гринченко

РАЗВИТИЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ГОВОРЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАГИСТРОВ ГУМАНИТАРНОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация
Статья посвящена вопросам развития профессиональной речи в контексте научно-исследовательской деятельности магистров гуманитарного профиля. Определены основные парадигмальные задачи современного универ-ситетского образования. Охарактеризованы научные и методические аспекты процесса обучения на исследовательской основе. Выяснена роль и значение формирования и развития иноязычной профессиональной речи магистров гуманитарного профиля. Предложенные концептуальные направления к формированию содержания иноязычной профессиональной подготовки магистров гуманитарного профиля в контексте научно-исследовательской деятельности.
Ключевые слова: иноязычное профессиональное общение, научно-исследовательская деятельность, магистр гуманитарного профиля, содержание подготовки, обучение на исследовательской основе.

Pavliuk R.O.
Institute of Human Sciences
Of Borys Grinchenko Kyiv University

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FOREIGN PROFESSIONAL SPEECH IN THE CONTEXT OF SCIETIFIC AND RESEARCH ACTIVITY OF MASTERS OF HUMANITIES

Summary
The article is devoted to the questions of development of professional speech in the context of scientific and research activities of Masters Humanities. The main task of the modern paradigm of university education is given. The scientific and methodological aspects of educational process on the basis of research are characterized. The role and importance of the formation and development of foreign professional communication of Masters Humanities are researched. A conceptual directions of forming of the content of foreign language training of Masters Humanities in the context of scientific and research activities are suggested.
Keywords: foreign language professional communication, scientific and research activity, Master of Humanities, content of preparation, research-based training.

УДК 378.147

КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НЕМАТЕМАТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Романишина О.Я.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті здійснено аналіз праць науковців з питання визначення компонентів, що сприяють формуванню професійної ідентичності. Розглянуто компоненти, які сприяють формуванню професійної ідентичності майбутніх фахівців, а саме: когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний, емпатійний, ціннісний та поведінковий. Уточнено поняття «критерія» та «показника». Вказано вимоги якими ми керувалися при визначенні критеріїв. Прокласифіковано залежність між компонентами, критеріями і показниками, обраних нами для формування професійної ідентичності майбутніх учителів.
Ключові слова: компонент, критерій, показник, професійна ідентичність, емпатія.

Постановка проблеми. Професійна ідентичність є необхідною складовою професійного розвитку особистості, становлення професіонала та кар'єрного росту. Формуючи професійну ідентичність майбутні вчителя корегують власний стиль роботи, починають усвідомлювати свої професійні можливості, вчаться управляти розвитком власної кар'єри, підвищують свою професійну компетентність. Для належного рівня сформованості професійної ідентичності необхідно чітко визначити компоненти даного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно компонентів, які сприяють формуванню професійної ідентичності майбутніх фахівців, існують різні тлумачення. Л. Шнейдер виділяє такі структурні компоненти професійної ідентичності: смисли та просторово-часові характеристики діяльності, індивідуальні цінності людини, прототипічні

© Романишина О.Я., 2015

професійні образи [21]. Інші науковці виділяють зовнішні компоненти (пов'язані з тим, як колеги сприймають і оцінюють фахівця) та внутрішні (процеси самосприйняття і професійної самосвідомості) [19, с. 84–98.]. Як важливі розглядають когнітивний компонент (судження, думки), емоційний (переживання щодо професійної діяльності), поведінковий (для особистості з розвинутою професійною ідентичністю притаманні цілеспрямованість, рішучість, відповідальність, наполегливість, принциповість тощо) [6, с. 70–73.].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність наукових досліджень з питань визначення компонент, критеріїв та показників сформованості професійної ідентичності, проблема підвищення ефективності фахової підготовки майбутніх учителів ще недостатньо досліджена, наприклад, у питаннях про забезпечення дієвості процесу шляхом розробки і впровадження системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Мета статті. Головною метою статті є розглянути компоненти, критерії та показники, які характеризують сформованість професійної ідентичності у майбутніх учителів нематематичних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку важливе значення має внутрішня структура професійної ідентичності. Зупинимося на її характеристиці. У цьому аспекті за основу було взяте твердження О. Кочкурової стосовно того, що «внутрішня структура професійної ідентичності сучасного українського вчителя не узгоджується із потребами суспільства, що кардинально змінюється» [11, с. 109]. Саме тому це питання заслуговує на увагу.

Чільне місце у внутрішній структурі посідають ***компоненти*** професійної ідентичності майбутніх педагогів. Зазначимо, що у цьому питанні поки також не вироблено єдиної позиції, а тому кожен науковець обґрунтовує свої підходи до змісту складових професійної ідентичності. До прикладу, А. Лукіянчук [14, с. 375] до складових компонентів професійної ідентичності педагога відносить комунікативний, емоційно-вольовий та емпатійний. Саме ці компоненти, за баченням науковця, формують ядро професійної ідентичності – образ професійного «Я», зміст якого, крім названого вище, складає навчально-професійна діяльність, вивчення студентами передового педагогічного досвіду, академічні компетенції, що формують майбутні індивідуальні якості особистості і властивості педагогічної діяльності.

У напрацюваннях Н. Шевченка головний акцент зроблено на ціннісному компоненті, який, за певних обставин, виступає основним регулятором активності фахівця та спрямованості розвитку його професійної ідентичності. Як зазначає Н. Шевченко, саме система цінностей фахівця «припускає вибір, і тому саме в ситуаціях вибору найбільш яскраво виявляються характеристики, які належать до ціннісно-змістового компоненту свідомості людини» [20, с. 50].

Когнітивний компонент (пізнавальний) полягає в усвідомленні вираженості своїх професійно важливих якостей та індивідуальних особливостей: авторитарності, егоїстичних тенденцій, агресивності, підозрілості, підпорядкованості, залежності, доброзичливості, альтруїстичності тощо; прагненні суб'єкта оволодіти знаннями, вміннями та навичками самодіагностики, своєрідного «примірювання» до себе професійно значущих особливостей характеру, поведінки, спілкування [4].

Емоційно-вольовий компонент – емоції і воля тісно пов'язані між собою, доводиться долати різні емоційні, екстремальні, стресові ситуації. Спрямованість до себе та інших та вираженість мотивації до успіху [15, с. 7-8].

Комунікативний компонент – сприяє розвитку комунікативності та формуванню професійного «Я» (спільність діяльності, взаємовідносини та спілкування у колективі), здатності встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування [7]. Він передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Комунікативний компонент формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх ви рішень.

Емпатійний компонент – передбачає суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини, рівноправність між педагогом і учнем (прагнення співчуття, переживань, готовність визначити думку іншої сторони), інтелектуально-емоційна взаємодія людини, прийняття чужих почуттів, переживань як власних; емоційний (прийняття чи ні своєї групи), емоційно-вольовий, цільовий, що включає в себе домінанти ментальності і світогляду, систему особистісних сенсів [18, с. 6–9].

Емпатія виникає й формується у певній взаємодії людей. Особливо велике значення має емпатія у відносинах з рідними, близькими, друзями.

Саме емпатія дозволяє вивести процес розвитку індивідуальності людини на рівень, який відповідає психологічним закономірностям суб'єкт-суб'єктної взаємодії людей, де передбачаються рівні психологічні позиції учасників, активність обох сторін (при якій кожна не тільки відчуває вплив, але й сама в рівній мірі впливає на іншу), взаємне проникнення до світу почуттів та переживань один одного, прагнення до співчуття та активна взаємна гуманістична спрямованість.

Ціннісний компонент – визначає ставлення до себе як до професіонала, рівень самооцінки професійних якостей, самовпевненість, аутосимпатію, очікування позитивного ставлення інших, самоінтерес, самоповагу, самоприйняття, самозвинувачення, саморозуміння, ставлення до діяльності, оцінку своєї групи і ставлення до членства в ній [1].

Поведінковий компонент професійної ідентичності відображає інструментальне самовизначення, що припускає вільне володіння методами, методиками і технологіями професійної діяльності [17, с. 79-85]. Цей компонент дає можливість розглядати професійну ідентичність як результат процесу рішення професійно значущих проблем і завдань. При цьому кожне прийняте рішення з приводу себе і своєї професійної діяльності щодо взаємодії і відносин з іншими людьми в поведінковому плані буде виражено у формі вчинку.

Учені по-різному визначають послідовність зазначених компонентів у структурі досліджуваного феномена. Однак відсутність хоча б одного з них, на думку М. Павлюк, спричинить недостовірність характеристики особливостей та рівнів сформованості професійної ідентичності [16, с. 321].

Отже, на основі узагальнення можемо констатувати, що професійна ідентичність – це усвідомлення своєї належності до певної профе-

сії, розуміння та бачення людиною себе у конкретній професії, У нашому баченні професійна ідентичність передбачає можливість надати собі об'єктивну оцінку відповідності чи невідповідності професії та сформовані уміння моделювати професійну діяльність.

Проведений аналіз наукових праць дослідників дозволив дійти висновку про ті компоненти, які найбільше відповідають предмету нашого дослідження.

До основних компонентів професійної ідентичності ми відносимо: когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний, емпатійний, ціннісний та поведінковий. Усі вони взаємопов'язані та у комплексі складають структуру професійної ідентичності майбутнього педагога. Сформованість кожного з компонентів визначалась за критеріями, які їм відповідають.

При визначенні критеріїв ми керувалися такими вимогами: 1) критерії мають розкриватися через низку показників, завдяки яким можна дійти висновку щодо рівня вираженості цього критерію; 2) критерії повинні відбивати динаміку якості, що вимірюється, у часі та просторі (Л. Блауберг [2], І. Ісаєв [8, с. 63-72]).

У психолого-педагогічній літературі найбільш поширеними є такі визначення поняття «критерій»: 1) критерій – набір якісних характеристик, що використовуються для винесення судження щодо виконання, продукту виконання або як інструмент оцінювання [9]; 2) найзагальніша сутнісна ознака, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому рівень виявлення, якісна сформованість, визначеність критерію виражається в конкретних; 3) ознака, завдяки якій відбувається оцінка, визначення або класифікація явища, процесу [18].

Отже, в межах нашого дослідження визначаємо критерій як об'єктивну сутнісну ознаку, на основі якої можна здійснити оцінювання сформованості міжкультурної компетенції майбутніх спеціалістів

При розробці критеріїв та рівнів сформованості професійної ідентичності ми враховували такі вимоги до їх визначення: 1) критерій має відображати відносну значущість властивостей об'єкта, що оцінюється; 2) критерій має адекватно представляти властивості або явища; 3) сформовані критерії мають нести ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі або свідомості суб'єктів; 4) ознаки мають бути сталими, мають повторюватись та відображати сутність явища; 5) система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв [3; 13].

Ступінь прояву критерію виражається через показники. Показник становить кількісну характеристику явищ і процесів, які дають змогу дійти висновку про їх стан у динаміці [12].

Критерій – це поняття ширше, ніж показник, тому можлива ситуація, коли при одному критерії існує ціла система показників.

Науковці під поняттям «показник» розуміють ознаку, що дає можливість виокремити найбільш суттєві аспекти педагогічної діяльності та адекватно їх оцінити. Вони поділяються на процесуальні, які розкривають як зовнішній бік навчальпо-виховного процесу (професійні дії, вміння викладачів і студентів), так і внутрішні його особливості (мотиви, оцінки, результат діяльності) [5].

Прокласифікуємо залежність між компонентами, критеріями і показниками, обраних нами для дослідження.

Когнітивний компонент характеризується *інформаційним* критерієм, що представлений такими показникам: усвідомлення своїх професійних інтересів і здатностей; усвідомлення образу своєї професії і її вимог до людини; усвідомлення своєї відповідності вимогам професії, що здобувається; усвідомлення перспектив професійного кар'єрного росту [10, с. 162–168].

Емоційно-вольовому компоненту відповідає критерій – *здатність до мотивації професійної діяльності*, що представлений показниками: позитивно забарвлене ставлення до професійного навчання і професійної кар'єри; адекватна оцінка себе як суб'єкта навчальної та професійної діяльності; емоційна зрілість;сформовані ціннісні орієнтації.

Комунікативний компонент розкривається через критерій *комунікативний досвід та культуру мовлення*, що представлений показниками: частим і систематичним встановленням студентами контактів з метою з'ясування питань професійної діяльності; володіння способами встановлення, підтримання та припинення комунікативних контактів; здатність використовувати набуті знання та уміння з культури спілкування у ході аналізу різноманітних життєвих ситуацій та видів діяльності.

Емпатійний компонент характеризується критерієм *відбиття емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини*, що представлений такими показниками: здатність обирати засоби само- і взаєморегуляції у процесі міжособистісної взаємодії; здатність індивіда до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншого індивіда в ході спілкування з ним; розуміння іншої людини шляхом емоційного «відчуття» її переживання.

Ціннісний компонент розкривається через критерій *ставлення до самооцінки професійних якостей*, що представлений показниками: ставлення до себе як до професіонала; – ставлення до вибраної професії як до особистісної і соціальної цінності. сформованість позитивного ідеалу.

Поведінковий компонент розкривається через *діяльнісно-практичний* критерій представлений такими показниками: сформованість професійних умінь; позитивне ставлення до професійної діяльності на виробничих практиках; орієнтація на творчість у навчально-професійній діяльності, прагнення до творчого самовираження, оригінальність, освоєння нових технологій і способів навчально-професійної діяльності; прагнення до самовдосконалення (самоаналізу, самооцінки, самоосвіти, самореалізації); академічна успішність та успішність взагалі [10, с. 162–168].

Проведені дослідження довели доцільність саме такого вибору комплексу компонентів, критеріїв, що дозволило діагностувати ефективність формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Висновки і пропозиції. На основі аналізу літературних джерел був виділений комплекс компонентів, критеріїв та показників, за якими визначалася ефективність формування професійної ідентичності майбутніх учителів. Був проиеедений вибір серед запропонованих науковцями складових діагностичного апарату, ті, які відповідають предмету дослідження. Подальші дослідження будуть присвячені проблемі визначенню взаємозв'язку між педагогічними умовами і діагностичним комплексом.

Список літератури:
1. Андреева Г. М. Социальная психология: учеб. для высших учеб. заведений. 5-е изд., испр. и доп. / Галина Михайловна Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 363 с.
2. Блаугберг И. В. Становление у сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Р. Р. Юдин. – М. :Наука, 1973. – 270 с.
3. Блощинський І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО / Ігор Григорович Блощинський // Наукові записки. – Вінниця: ВАТ Віноблдрукарня, 2001. – Вип. 4. – С. 74-76.
4. Введение в практическую психологию. 3-е, исправленное изд. / А. И. Донцов, Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, О. В. Соловьева и друг. – М.: Смысл, 1999. – 377 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Єгорова Є. В. Феномен професійної ідентичності: психологічний аналіз / Єлизавета Володимирівна Єгорова // Вісник Черкаського університету. – 2002. – Вип. 43. – С. 70-73.
7. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении: Спецпрактикум по социальной психологии / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
8. Исаев И. Ф. Развитие профессионально-педагогической культуры преподавателя в условиях модернизации педагогического образования / Илья Федорович Исаев // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Вип. 29. – Харків, 2006. – С. 63-72.
9. Комісаренко О. В. Формування математичної компетентності студентів інженерних спеціальностей агротехнологічних університетів в процесі самостійної роботи: автореф. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (математика)» / Олена Валентинівна Комісаренко. – Херсон, 2011. – 20 с.
10. Котєнєва Ю. М. Критерії формування професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу / Юлія Миколаївна Котєнєва // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – № 4 (Ч. 1). – С. 162-168.
11. Кочкурова О. В. Особливості професійної ідентичності та професійного маргіналізму майбутніх учителів / Ольга Володимирівна Кочкурова // Психологічні перспективи. – 2012. – Випуск 20. – С. 106-114.
12. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладів: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Майя Володимирівна Кулакова. – Одеса, 2006. – 165 с.
13. Курбатова Ю. В. Розвиток професійного становлення майбутнього агронома в навчально-виховному процесі аграрного університету: автореф. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Юлія Володимирівна Курбатова. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
14. Лукіянчук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / Алла Миколаївна Лукіянчук // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України. Випуск 7. – К., 2010. – С. 370-380.
15. Мануйленко Н. М. Розвиток професійної ідентичності педагогів «круглий стіл» практичних психологів ЗНЗ / Наталія Миколаївна Мануйленко // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2014. – № 4 (64). – С. 7-8.
16. Павлюк М. М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів / Марія Михайлівна Павлюк // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України. – К., 2009. – Т. XI. – Ч. 6. – С. 318-327.
17. Поваренков Ю. П. Формирование профессиональной идентичности (на материале деятельности учителя) / Юрий Павлович Поваренков // Ярославский педагогический вестник. – 1999. – № 1. – С. 79-85.
18. Сластенин В. А. Идея комплексного похода к воспитанию и подготовке учителя. Приобщение к педагогической профессии: практика, концепція, новые структуры / Виталий Александрович Сластенин. – Воронеж, 1992. – С. 6-9.
19. Хамитова И. Ю. Развитие профессиональной идентичности консультанта / Инна Юрьевна Хамитова // Семейная психология и семейная терапия. – 1999. – № 3. – С. 84-98.
20. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: монографія / Наталія Федорівна Шевченко. – К.: Міленіум, 2005. – 298 с.
21. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления: автореф. д-ра псих. наук: спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / Лидия Бернгардовна Шнейдер. – М., 2001. – 41 с.

Романишина О.Я.
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

КОМПОНЕНТЫ, КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НЕМАТЕМАТИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация
В статье осуществлен анализ работ ученых по вопросу определения компонентов, способствующих формированию профессиональной идентичности. Рассмотрены компоненты, которые способствуют формированию профессиональной идентичности будущих специалистов, а именно: когнитивный, эмоционально-волевой, коммуникативный, емпатийний, ценностный и поведенческий. Уточнено понятие «критерия» и «показателя». Указано требования которыми мы руководствовались при определении критериев. Прокласификовано зависимость между компонентами, критериями и показателями, выбранных нами для формирования профессиональной идентичности будущих учителей.
Ключевые слова: компонент, критерий, показатель, профессиональная идентичность, эмпатия.

Romanyshyn O.Y.
Ternopil National Pedagogical University Volodymyr Hnatyuka

COMPONENTS, CRITERIA AND INDICATORS FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY IN NON-MATHEMATICAL SPECIALTIES FUTURE TEACHERS

Summary
The article analyzes the works of scholars on the definition of the components that contribute to the formation of professional identity. Considered the components that contribute to the formation of professional identity of future specialists, namely cognitive, emotional and volitional, communicative, empatiynyy, value and behavioral. The concept of «criterion» and «indicator». The specified requirements which we were guided in determining criteria. Proklasyfikovano relationship between components, benchmarks and indicators selected to form our professional identity of future teachers.
Keywords: component, criterion, index, professional identity, empathy.

МЕДИЧНІ НАУКИ

УДК 159.9: 614.2

ЗДОРОВЬЕ И БОЛЕЗНЬ КАК ОСНОВНЫЕ ЖИЗНЕННЫЕ КАТЕГОРИИ

Васкес Абанто А.Э.
Киевской городской клинической больницы № 8 (КГКБ № 8)
Арельяно Васкес С.Б.
Университет Сан-Педро,
Академически-профессиональный отдел медицинской технологии
Васкес Абанто Х.Э.
Центр первичной медико-санитарной помощи № 2

Нарушение равновесия между причинами болезней и компенсаторными возможностями организма, в присутствии определенных факторов риска, имеет свои клинические проявления в виде отдельных симптомов, синдромов или развития конкретных заболеваний. Диагноз определенного заболевания ставится на основании субъективных, объективных и лабораторно-инструментальных данных.
Ключевые слова: здоровье, болезнь, биология человека, симптомы, синдромы.

Постановка проблемы. В условиях современного научно-технического прогресса 21 век подарил человеку знакомство с многими болезнями, о которых раньше практически ничего не было известно и уже сейчас практикующие врачи стараются, на основании профессиональных размышлений и существующих ныне вредных воздействий (телефон, компьютер, Интернет, офисная работа), давать свои советы и рекомендации [2; 3].

В появлении новых болезней повинно, во-первых, изменение условий обитания человека на Земле (прежде всего, ухудшение экологии в местах массового проживания людей, загрязненных промышленными и транспортными выбросами вредных для живых организмов веществ). Во-вторых, значительно изменился состав и качество потребляемой пищи. Люди стали гораздо больше употреблять сладкого, жирного, консервированного, игнорируя то обстоятельство что в пищевом рационе недопустимо мало свежих продуктов. Хроническая нехватка витаминов и других жизненно важных веществ сделала организм уязвимым для болезней. Конечно же, медицина постоянно и небезуспешно искала способы борьбы с заболеваниями. Сотни, тысячи новых лекарств регулярно выбрасываются на рынок. Они действительно лечат симптомы и последствия болезней, но отнюдь не всегда первопричину. К тому же, фармакологические препараты зачастую сами провоцируют новые нарушения здоровья, делая их профилактическое использование почти невозможным. Все это еще больше усугубляется тем, что часто население занимается самолечением, без всякого ограничения выбрасывается информация, не всегда профессиональная, в сеть Интернета, упуская особенности и индивидуальность в назначениях [3, с. 130-131].

Анализ последних исследований и публикаций. Труды целого ряда ученых: К.В. Динейки, Г.Г. Демирчогляна, В.Ф. Матвеева, А.А. Гройсана, В.Г. Запорожченко, Г.Г. Мусалова, В.П. Дядичкина, А.А. Козлова, В.Ф. Базарного и других освещают проблему сохранения здоровья.

Понятие «здоровье», которое определяется в Уставе ВОЗ от 22 июля 1946 года как «Здоровье является состоянием полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствием болезней и физических дефектов», также может быть определено как уровень функциональной эффективности и/или метаболизма организма как на микроуровне (клеточном) так и на макроуровне (социальном) [5; 6]

После 1992 года исследователи расширили это понятие добавлением: «и в гармонии с окружающей средой». Кроме того, некоторые исследователи пытались изменить одно слово определения ВОЗ: «баланс, равновесие» вместо слова «благополучие» (Benet Hernбndez de Gispert) [6].

Здоровье (от лат. salus, – ūtis) – это состояние благополучия или равновесия, которое можно увидеть на субъективном уровне (когда человеческое существо воспринимает как приемлемое свое имеющееся общее состояние) или на объективном уровне (когда констатируется отсутствие заболеваний или вредных факторов у определенного субъекта). Термин «здоровье» противостоит понятию «болезнь», и является объектом особого внимания в медицине [4; 5].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Здоровье и болезнь – основные понятия в нашей повседневной жизни. Эти понятия являются неотъемлемой частью жизни, биологического процесса и экологических и социальных взаимодействий. Как правило, болезнь воспринимается как потеря здоровья, отрицательное действие которой является следствием структурных или функциональных нарушений какого-то органа на любом уровне [2; 6].

Здоровье – динамическое состояние человека, которое определяется устойчивостью к воздействию этиолого-патогенных (причинных) факторов и способностью компенсировать патологический процесс (изменения, происходящие в отдельных органах или в организме в целом при развитии болезней), характеризуется энергетическим, пластическим и информационным (регуляторным) обеспечением процессов самоорганизации (которые во многом определяются состоянием иммунитета), а также является основой проявления биологических (выживаемость – сохранение особи, репродукция – продолжение рода) и социальных функций.

Болезнь – процесс, возникающий в результате воздействия на организм вредоносного (чрезвычайного) раздражителя внешней или внутренней среды, характеризующийся понижением приспособляемости живого организма к внешней среде при одновременной мобилизации его защитных сил. Болезнь проявляется нарушением равновесия организма с окружающей средой (т.е. развивается патологический процесс), выражающимся в возникновении побочных (неадекватных) реакций, а у человека – снижением на время болезни его трудоспособности. Больной человек теряет активную самостоятельность в реализации своих жизненных функций, оптимальную связь со средой и окружающим его миром.

© Васкес Абанто А.Э., Арельяно Васкес С.Б., Васкес Абанто Х.Э., 2015

Для медиков вышеупомянутые понятия, как и другие широко используемые в настоящее время, не могут быть абсолютно точными. Потому, в своей практической деятельности они обязаны действовать по принципу «индивидуального подхода».

Цель статьи. Основной целью данной работы является рассмотрение теоретических основ определения понятия здоровья и болезни с целью непрерывного и интегративного совершенствования методов и подходов, направленных на сохранение трудоспособности, а также на улучшение и показателей жизнедеятельности.

Изложение основного материала. Абсолютная болезнь и абсолютное здоровье немыслимы, между ними существует бесконечное множество форм связей и взаимных переходов.

Практическая деятельность показывает, что в последние десятилетия трудно встретить человека без всяких признаков патологического процесса [1; 2]. Следовательно, альтернативная оценка «здоров» или «болен» – неправомерна; необходимо установить, насколько здоров (уровень здоровья) и насколько болен тот или иной человек. Именно от взаимоотношения процессов здоровья и болезни зависит прогноз состояния конкретного человека – выздоровление, переход заболевания в хроническую форму, смерть. В связи с этим, в здравоохранении возникло понятие «практически здоровый человек», под которым подразумевается, что наблюдающиеся в организме некоторые отклонения от нормы, не сказывающиеся существенно на самочувствии и работоспособности человека, не могут еще расцениваться как болезнь. Вместе с тем, отсутствие видимых признаков нарушения здоровья еще не свидетельствуют о полном здоровье, т.к. болезнь, например, в скрытом (латентном) периоде, может и не иметь внешних проявлений (5, с. 212-213).

В целом, болезнь – это процесс, а также состояние в результате повреждения живого существа, характеризующийся вредным изменением физиологического его состояния. Состояние или процесс болезни может быть вызвано различными факторами как внутренних, так и внешних к организму, noxas (от греч. νόσος nysos: «заболевание», «повреждение здоровья»).

Причины и факторы болезней. О большом значении установления причин болезней и определения состояния здоровья И.П.Павлов говорил:

«Во-первых, только зная причину, можно метко устремляться против нее, а во-вторых, и это еще важнее, можно не допустить ее до действия, до вторжения в организм. Только познав все причины болезней, настоящая медицина превращается в медицину будущего, т. е. в гигиену в широком смысле слова».

Таким образом, по теории Павлова причиной болезни могут быть всевозможные раздражители, исходящие из внешней среды. Если эти условия «чрезвычайны» и превосходят «защитно-приспособительные реакции» организма, то наступает повреждение какого-либо органа или части тела, т.е. возникает болезнь.

В практической медицине врачами используется понятие «Этиология», чтобы говорить о причинах и условиях возникновения болезней.

Итак, **этиология** (греч. αἰτία – причина и λόγος – наука) – раздел медицины, изучающий причины и условия возникновения болезней. Большинство причин известных к настоящему времени болезней было открыто и изучено в 20-м веке.

В пределах данной статьи следует упомянуть также и другие термины:

- *Этиологический фактор – причина, без которой болезнь никогда не разовьётся.*
- *Факторы риска – факторы, повышающие вероятность возникновения болезни.*
- *Саногенез – динамический комплекс защитных процессов, возникающих при воздействии на организм чрезвычайного раздражителя и направленных на восстановление нарушенных функций организма.*

Фактор риска по утверждению ВОЗ – это какое-либо свойство или особенность человека или какое-либо воздействие на него, повышающие вероятность развития болезни или травмы. Наиболее важными факторами риска являются пониженная масса тела, небезопасный секс, высокое артериальное давление, потребление табака и алкоголя и небезопасные вода, санитария и гигиена (рис. 1).

Рис. 1. Факторы, участвующие в формировании здоровья

Путь от этиологии до клинических проявлений болезней можно представить таким образом (рис. 2):

Рис. 2. От этиологии до клиники болезни

Факторы, влияющие на показатели здоровья (в развитии болезней они играют роль факторов риска – обстоятельств, наличие которых предрасполагает к развитию нарушений, а позже и болезни): образ жизни, биология человека (пол, возраст, конституция, наследственность), окружающая среда (состояние воздуха, воды, продуктов питания, почвы; уровень радиации), медико-социальные аспекты (лечебно-профилактические и санитарно-противоэпидемические мероприятия).

Согласно данным ВОЗ, соотношение условий, влияющих на здоровье, таково: условия и образ жизни, питание – 50%; генетика и наследственность – 20%; внешняя среда, природные условия – 20%; здравоохранение – 10%.

На здоровье оказывает влияние и возрастающая интенсивность труда. Приблизительно 30% трудя-

щихся должны обеспечить всем необходимым 70% остального населения в некоторых странах, из которых 50%-пенсионеры и 20%-учащиеся. Это потребует увеличения интенсивности труда, что приводит к необходимости уделять больше внимания психофизической готовности работников. В противном случае нервно-психические стрессы захлестнут трудоспособное население и могут стать причиной отклонения в состоянии здоровья большого количества людей.

Нужно не забывать и об отрицательном влиянии на здоровье субъективного фактора. Речь идет о проявляющейся в последнее время склонности людей к чрезмерному самоанализу, осуществляемому в ущерб процессу синтеза. Многие проделывают огромную умственную работу, размышляя над причинами неудач, плохого самочувствия, конфликтных отношений с другими людьми и т.д. и в значительно меньшей степени используют систему «обратной связи», творчески синтезируя элементы анализа и осуществления в жизненной практике программы устранения неблагоприятных обстоятельств. Злоупотребление анализом часто становятся причиной неврозов, нервных расстройств, психических заболеваний.

В большинстве случаев влияние первого круга общения личности на нее отрицательное – нормой становится нарушение сна и питания, укореняются вредные привычки – курение, употребление алкоголя, отсутствует физкультурно-спортивная практика.

Когда человека рассматривают изолированно от среды обитания, упор в определении здоровья делали на его физиологические и психические показатели: все системы организма должны нормально функционировать. Здоровье ли это? Да, здоровье. Но изначальное здоровье. Вернее даже биологические предпосылки к нему. Изначальное здоровье предполагает совершенство саморегуляции и гармонию внутренних процессов [1, 6].

Если же иметь в виду систему «человек – общество – природа», понятие «здоровье» станет значительно шире, так как общественная жизнь (профессиональная деятельность, человеческие взаимоотношения) влияют на образ жизни и общее поведение, а значит, и на здоровье.

Здоровый человек – обычно человек жизнерадостный, оптимистически настроенный, интересы его широки и многообразны, ему легче обходить жизненные препятствия, преодолевать трудности на пути к цели. Не случайно философски здоровье определяется как «такая форма свободного проявления жизни, которая охватывает обширный круг разнообразной предметно-чувственной деятельности».

Выводы и перспективы. Анализ литературных данных, многолетний практический опыт клинической работы позволяют нам сделать следующие выводы:

1. Подход медика к концепции сохранения и восстановления здоровья можно строить на следующих принципах (http://info.medic.today/index/0-2):

А. Порядочность и безопасность «Не навреди! Primum non nocere!»;

Б. Индивидуальность и комплексность «Лечить больного, а не только болезнь!»;

В. Независимость и профессиональная свобода врача;

Г. Общедоступность и конфиденциальность «Пациент имеет право на информацию и на самостоятельное решение»;

Д. Непрерывное усовершенствование «Не останавливаться на достигнутом – нет предела на пути к совершенству».

2. Заботиться о своем здоровье – это не только право, но и обязанность каждого!

3. Здоровье можно вернуть, создать заново, значительно укрепить благодаря собственным усилиям. Вместе с тем, здоровье – категория не только медико-биологическая, но и социальная. Чем выше способность человека реализовать свои биологические и социальные функции, тем выше уровень его здоровья. На способность проявить свое здоровье – реализовать свои биологические и социальные функции – оказывают мощное влияние психические (душевные) и духовные качества личности.

Список литературы:

1. Васкес Абанто Х.Э. Вопросы диагностики и лечения заболеваний // Газета «Новости медицины и фармации» 9 (415) – 2012. – С. 14-15.
2. Васкес Абанто Х.Э. Подход к медицине с точки зрения доказательств // Газета «Новости медицины и фармации» 9 (460) 2013. – С. 14-15.
3. Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э. Здравоохранение XXI века: закон и этика в медицине / Монография. LAP Lambert Academic Publishing, 2014. – 144 с.
4. Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э. Медицина и мораль / Монография. – Киев: Алфа Реклама, 2015. – 160 с.
5. Васкес Абанто Х.Э., Васкес Абанто А.Э., Арельяно Васкес С.Б. Медицина, как она есть! / Монография. – Киев: Алфа Реклама, 2015. – 228 с.
6. Duarte Nunez E. Por una epistemologna de la Salud Colectiva: los conceptos sociolygicos // Salud Colectiva. 2010; 6 (1): Р. 11-19.

Васкес Абанто А.Е.
Київська міська клінічна лікарня № 8
Арельяно Васкес С.Б.
Університет Сан-Педро, Академічно-професійний відділ медичної технології
Васкес Абанто Х.Е.
Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2

ЗДОРОВ'Я І ХВОРОБА ЯК ОСНОВНІ ЖИТТЄВІ КАТЕГОРІЇ

Анотація
Порушення рівноваги між причинами хвороб і компенсаторні можливості організму, в присутності певних факторів ризику, має свої клінічні прояви у вигляді окремих симптомів, синдромів або розвитку конкретних захворювань. Діагноз певного захворювання ставиться на підставі суб'єктивних, об'єктивних і лабораторно-інструментальних даних.
Ключові слова: здоров'я, хвороба, біологія людини, симптоми, синдроми.

Vбsquez Abanto J.E.
Kyiv City Clinical Hospital № 8
Arellano Vбsquez S.B.
University of San Pedro, Academic and Professional School of Medical Technology
Vбsquez Abanto A.E.
Center for Primary Medical and Sanitary Help № 2

HEALTH AND DISEASE AS A MAJOR LIFE CATEGORIES

Summary
The imbalance between the causes of diseases and compensatory abilities of the organism, in the presence of certain risk factors, has its clinical manifestations in the form of individual symptoms, syndromes or development of specific diseases. The diagnosis of a certain disease is made on the basis of subjective, objective and laboratory and instrumental data.
Keywords: health, disease, human biology, symptoms, syndromes.

УДК 616.995.132-036-07-053.3

ТОКСОКАРОЗНАЯ ИНВАЗИЯ У МЛАДЕНЦЕВ: КЛИНИКО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ, БИОХИМИЧЕСКИЕ, СЕРОЛОГИЧЕСКИЕ И ИММУНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Захарчук А.И.
Буковинский государственный медицинский университет

Проведенные клинико-лабораторные и серологические исследования указывают на возможность инвазии личинками токсокар детей грудного возраста. Кроме обычных путей перорального заражения, предполагается возможность трансплацентарной и трансмаммарной инвазии ребенка от зараженной токсокарозом матери. С целью своевременного выявления токсокароза дети грудного возраста с гипергаммаглобулинемией, гипоальбуминемией, лейкоцитозом со стойкой эозинофилией выше 20% и суммой баллов по Гликману выше 20 должны быть обследованы на токсокароз. Для уточнения диагноза и исключения токсокароза как у ребенка, так и у матери необходимо проводить серологические исследования на токсокароз с помощью иммуноферментного анализа.
Ключевые слова: токсокароз, инвазия, младенцы, иммунитет, иммуноферментный анализ, пищевая аллергия.

Постановка проблемы. Со времени введения в МКБ официальной регистрации токсокароза (1991 г.), показатели пораженности населения этой инвазией выросли более чем в 20 раз, особенно среди контингента детского населения [4, с. 45-49; 11, с. 32-35; 18, с. 69-73; 20, с. 124-134].

Неопределенность клинических проявлений, отсутствие их специфичности затрудняют диагностику токсокароза [9, с. 123-128; 23, с. 101-105]. Недостаточные знания практическими врачами клиники заболевания в сочетании с разнообразием его проявлений еще больше затрудняют своевременную диагностику токсокароза, особенно у детей.

Анализ последних исследований и публикаций. Токсокароз является антропозоонозным заболеванием, вызванным инвазией паразитических нематод *Toxocara canis, Toxocara cati и Toxocara leonila.* Эти паразиты развиваются в просвете тонкой кишки представителей семейств Собачих и Кошачих, а яйца с фекалиями выделяются в окружающую среду. Через 2-4 недели в почве яйца гельминтов линяют и становятся инвазионными. Вектор для паразита отсутствует, токсокароз чаще передается человеку при случайном проглатывании инвазионных яиц с загрязненной водой, пищей, почвой и т.п. После попадания в организм человека из яиц вылупливаются личинки и мигрируют из тонкого кишечника через кровь и капилляры практически во все органы и ткани организма (наиболее распространенные места локализации личинок паразита – глаза, головной мозг, печень и легкие) [2, с. 11-14; 15, с. 27; 26, с. 301-308].

Чаще вследствие заражения возникают лишь легкие симптомы и серьезные клинические проявления отсутствуют. Однако, если личинка паразита попадает в глаз, местное воспаление может вызвать различные проблемы со зрением, с частичной потерей зрения вплоть до полной слепоты. Если вследствие интенсивной инвазии большое количество паразитов попадает в центральную нервную систему, то точные клинические эффекты в основном определяются местом локализации мигрирующей личинки (larva migrans) [15, с. 29-30; 31, с. 336-339; 32, с. 243-247].

Токсокароз обычно передается при проглатывании инвазионных яиц из почвы, однако последние сообщения указывают, что он также может быть передан через прием сырого мяса из зараженной курицы, кролика или ягненка [7, с. 48-51; 18, с. 69-70; 21, с. 353-357].

Широкую дискуссию вызывают вопросы относительно внутриутробного заражения токсокарозом ребенка от матери трансплацентарно и через грудное молоко [13, с. 103-105; 20, с. 124-134; 29, с. 359-367].

По сравнению с другими гельминтами токсокароз имеет наиболее активное поливалентное иммунодепрессивное действие, сопровождается аллергическими проявлениями, приводит к снижению эффективности вакцинации против ряда детских инфекций [23, с. 101-105]. Кроме того, мигрирующие личинки токсокар могут способствовать диссиминации инфекционных агентов. В частности, отмечена возможность занесения личинками токсо-

© Захарчук А.И., 2015

кар вируса полиомиелита в центральную нервную систему [2, с. 11-14; 8, с. 35-38; 31, с. 336-339].

После вылупливания из яиц личинки токсокар проникают через слизистую оболочку проксимального отдела тонкой кишки в кровоток, могут долгое время мигрировать по кровеносной системе и оседать в тканях и органах, сохраняя жизнеспособность в течение 10 и более лет, оставаясь источником антигенов [15, с. 39-41; 25, с. 400]. Чаще личинки распределяются в центральной нервной системе, печени, легких, мышцах и других органах, вызывая нарушение их функции с развитием тяжелых осложнений со стороны легких, печени, желудочно-кишечного тракта, кожи, центральной нервной системы. При ослаблении защитных сил организма личинки могут активизироваться и продолжать миграцию [10, с. 38-40; 27, с. 2059-2066]. Причем, причины и механизмы иммуносупрессии могут быть самыми разнообразными.

Актуальность исследования выплывает из изложенного выше и свидетельствует о необходимости дальнейшего всестороннего и углубленного изучения токсокароза у детей. Особенности проявлений и диагностики токсокароза освещены в литературе, в основном, у детей после первого года жизни. О токсокарозе у детей грудного возраста появляются только отдельные и противоречивые публикации. Некоторые авторы отмечают высокую пораженность токсокарозом детей до года [23, с. 101-105]. В отличие от них, при серологическом обследовании группы детей от 0 до 2-х лет в Санкт-Петербурге не было выявлено ни одного ребенка с антителами к токсокарам [2, с. 11-14]. Кроме того, в этом возрасте ограниченный контакт с ребенком, потому что ребенок не может рассказать о своих жалобах, а основные сведения о симптомах и анамнестические данные познаются только со слов матери. И, самое главное, в этот возрастной период происходит «созревание» структуры и функций органов и систем, становление метаболических процессов и формирования защитно-приспособительных механизмов организма [14, с. 157; 21, с. 353-357].

Детский организм в этот период очень уязвим, поэтому важно вовремя установить диагноз и провести соотвествующее лечение в ранние сроки инвазии. Известно, что заболевания, перенесенные в раннем детском возрасте, если их вовремя не лечить, оставляют неблагоприятные осложнения на всю жизнь в виде отклонений в физическом и умственном развитии, происходит хронизация заболеваний.

Материал и методы. Представлены результаты клинико-лабораторного и серологического обследования 38 детей (24 мальчиков и 14 девочек, 63±8% и 37±8% соответственно) в возрасте от 6 до 12 месяцев, проживающих в Черновицкой области. 30 (79±7%) из них были жителями сельских районов и 8 (21±7%) – жителями города Черновцы.

У всех детей тщательно изучались анамнестические данные. Кроме анамнеза жизни и заболевания, большое внимание уделялось эпидемиологическому, аллергическому и акушерскому анамнезам.

При клинико-лабораторном обследовании детей применялись клинико-эпидемиологические, биохимические, серологические и иммунологические методы исследования.

Ограниченные возможности паразитологической диагностики способствуют тому, что ведущими для постановки диагноза являются иммунологические тесты, позволяющие определить уровень специфических антител к антигенам личинок токсокар у ребенка. Пробы с титром антител 1:800 и выше считались диагностически положительными. Для исключения микст-инвазий определялось наличие антител к антигенам аскарид, лямблий, описторхов и трихинелл с помощью иммуноферментного анализа (ИФА). У всех детей троекратно исследовался кал на яйца гельминтов. Кроме того, дифференциальный диагноз проводился с заболеваниями, сопровождающимися эозинофилией и пищевой аллергией, которая чаще всего встречается в этом возрасте. Результаты считались достоверными при $P<0,5$. В ряде случаев использовался метод статистического анализа с применением критерия $\chi 2$.

Изложение основного материала. Проведенными исследованиями установлено, что среди 905 обследованных детей в возрасте от 6 месяцев до 14 лет было 38 (4,19%) детей грудного возраста от 6 до 12 месяцев.

По районам области количество детей грудного возраста колебалось от одного (1,61%) до четырех (8,57%) (табл. 1).

При серологическом обследовании у 16 из 38 детей (42,11%) в сыворотке крови обнаружены антитела к токсокарам.

Таблица 1

Результати серологического обследования на токсокароз детей грудного возраста в Черновицкой области

Район	Обследовано детей от 6 мес. до 14 лет	Из них детей от 6 до 12 мес.		Серопозитивная реакция			
				Дети возрастом от 6 мес. до 14 лет		Из них дети возрастом от 6 до 12 мес.	
	К-во лиц	К-во лиц	%	К-во лиц	%	К-во лиц	%
Вижницкий	58	3	5,17	19	32,76	1	5,26
Герцаевский	35	3	8,57	22	62,86	1	4,54
Глыбокский	69	4	5,79	29	42,03	2	6,89
Заставновский	68	4	5,88	17	25,0	1	5,88
Кицманский	97	2	2,06	41	42,27	1	2,43
Кельменецкий	32	1	3,13	18	56,25	0	0
Новоселицкий	62	1	1,61	28	45,16	0	0
Путильский	35	3	8,57	26	74,28	2	7,69
Сокирянский	31	1	3,23	13	41,94	1	7,69
Сторожинецкий	89	4	4,49	42	47,19	1	2,38
Хотинский	74	3	4,05	38	51,35	0	0
г. Черновцы	255	9	3,53	92	36,08	6	6,52
Итого по области	905	38	4,19	385	42,54	16	4,16

Как видно из таблицы 1, серопозитивные результаты среди детей грудного возраста составляли 4,16% от общего количества положительных иммунологических реакций (385 из 905 детей). Серопозитивный показатель в 5 районах (от 5,26% до 7,69%) и городе Черновцы (6,52%) был выше, чем по области в целом (4,16%). В одном районе этот показатель существенно не отличался от среднеобластного, в двух районах он в 1,7 раза был ниже, чем по области. В трех районах не было выявлено серопозитивных ответов ни у кого из 5 обследованных детей.

С целью анализа частоты и характера клинико-лабораторных проявлений и их соотношения с результатами серологических исследований все больные были разделены на 3 группы. Первую группу составили 16 детей с серопозитивной реакцией и суммой баллов 28,94±1,2 (от 24,5 до 34). Во вторую группу вошли 17 детей с серонегативной реакцией и суммой баллов 6,91±3,1 (от 2 до 11,5). Третья группа состояла из 5 детей с серонегативной реакцией, но суммой баллов 19,5±1,4 (от 15,5 до 23).

Среди детей первой группы было 9 (56±13%) мальчиков и 7 (44±13%) девочек. Девочки поражались токсокарозом несколько реже, чем мальчики, что может быть обусловлено более выраженным гуморальным иммунитетом у девочек [3, с. 345; 6, с. 57-62; 27, с. 2060].

При изучении эпидемиологического анамнеза установлено, что в семьях детей этой группы постоянно или периодически проживали собаки. Из анамнеза трудно определить начало болезни. До установления диагноза «токсокароз» обследованные дети длительное время (2-3 и более месяцев) наблюдались по поводу различных заболеваний: ОРЗ – четверо детей; дискинезия желчевыводящих путей – двое детей; аллергические дерматозы – трое, гастроэнтероколит – семь. Полиморфизм клинической манифестации токсокароза при неоднократных негативных анализах на яйца гельминтов свидетельствует о реальных трудностях диагностики токсокароза на ранней стадии болезни. Это согласуется с другими авторами, которые отмечали, что токсокароз длительное время может протекать под маской различных заболеваний или бессимптомно [22, с. 3160-3167].

Анализ частоты и характера клинико-лабораторных проявлений у каждого ребенка первой группы позволил установить, что сумма баллов (по Гликману) в них колеблется от 24,5 до 30 и более. Сложившееся твердое мнение об обоснованности предположения диагноза «токсокароз» при сумме баллов более 12 [24, с. 3-10], позволило нам предположить у этих детей наличие токсокарозной инвазии, как отдельной нозологической формы. Положительная серологическая реакция у всех детей этой группы с титром специфических антител 1:800 и выше с большой степенью вероятности свидетельствует о наличии у них токсокароза.

Таким образом, на основании результатов клинико-лабораторного и серологического обследований у детей первой группы был установлен диагноз: токсокароз, хроническая стадия, висцеральная форма.

При этом у 9 детей (56±13%) заболевание было легкой, а у 7 (44±13%) – средней степени тяжести.

Частота основных, наиболее часто встречающихся, клинико-лабораторных показателей, представлена в таблице 2.

Клинические проявления у детей этой группы были разнообразными и неспецифическими. На фоне общей астенизации у 13 детей (в 6 девочек и 7 мальчиков) наблюдался абдоминальный синдром, выражавшийся во вздутии живота, урчании и болях в животе при пальпации, снижении аппетита, частых срыгиваниях, рвоте, неустойчивом стуле, отсутствии или замедлении прибавления массы тела.

В 11 детей (5 девочек и 6 мальчиков) отмечалось увеличение печени, сочетаемое в 4 из них с увеличением селезенки (гепатолиенальный синдром).

Следует отметить, что печень новорожденного является одним из основных крупных органов (масса ее составляет 4,4% от массы тела, у взрос-

Таблица 2

Частота изменений клинико-лабораторных показателей у детей грудного возраста

Показатель	Группы и количество обследованных детей					
	1 группа (n=16)		2 группа (n=17)		3 группа (n=5)	
	К-во лиц	%	К-во лиц	%	К-во лиц	%
эозинофилия	16	100	0	01,2	5	100
лейкоцитоз	16	100	0	01,2	2	40±243
ускоренная СОЭ	15	94±6	7	41±121,2	5	100
гипергаммаглобулинемия	16	100	2	12±81	1	20±203
гипогаммаглобулинемия	16	100	2	12±81,2	2	40±243
анемия	10	62±12	8	47±12	2	40±24
рецидивирующая лихорадка	7	43±13	2	12±81,2	2	40±24
легочной синдром	7	43±13	3	18±101,2	3	60±24
рентгенологические признаки поражения легких	10	62±12	4	24±101	2	40±24
увеличение размеров печени	11	69±12	12	71±11	4	80±20
абдоминальный синдром	13	81±10	6	35±121,2	5	100
неврологические нарушения	14	88±8	7	41±121	3	60±24
кожные проявления	3	19±10	4	24±10	2	40±243
лимфаденопатия	14	88±8	4	24±101,2	4	80±20
сумма показателей (по Гликману > 12 баллов)	16	100	1	6±61,2	5	100

Примечание: разница достоверная между:
- 1 и 2 группами – 1;
- 2 и 3 группами – 2;
- 1 и 3 группами – 3.

лых масса печени составляет 2,8%). В отличие от печени, пораженной токсокарозом, у здорового ребенка с ростом размеры печени уменьшаются. В крови всех детей имела место гипоальбуминемия (альбумины составляли 49,9% при норме 61,12%).

У 6 детей увеличены показатели АлАТ (0,53±0,28 ммоль, при норме 0,4±0,04 ммоль), в 9 (56±13%) повышена тимоловая проба (3,14, при норме 2,27 ед.). В одного ребенка не выявлено нарушений пигментного обмена – уровень билирубина и его фракций не превышали норму.

При ультразвуковом исследовании органов брюшной полости обнаружена гепатомегалия у 11 детей, у 4 из них – спленомегалия, неоднородность эхоструктуры печеночной ткани – у 8 детей.

Поражение бронхолегочной системы клинически обнаружено у 7 детей (4 девочки и 3 мальчика). Частыми клиническими проявлениями легочного синдрома были: кашель, приступы удушья, длительный субфебрилитет. При объективном обследовании этих детей отмечались сухие хрипы, жесткое дыхание, проявления бронхита различной степени выраженности. При рентгенологическом исследовании у 10 человек обнаружена картина бронхолегочной патологии в виде единичных эозинофильных инфильтратов в 5 человек, усиление легочного рисунка – у 6 больных. У 7 детей бронхо-легочный синдром протекал на фоне рецидивирующего субфебрилитета, а в 3 – сопровождался кожными проявлениями в виде уртикарной и эритематозной сыпи на фоне бледных кожных покровов.

Редко, в единичных случаях, перечисленные клинические симптомы и синдромы встречались изолированно. В большинстве случаев они имели одновременное течение в разных сочетаниях на фоне таких неспецифических общеклинических проявлений как лейкоцитоз ($12,25\pm1,32\times10^9$ г/л), ускоренная СОЭ (от 15 до 28 мм/ч), лимфаденопатия, анемия, рецидивирующая лихорадка или длительный субфебрилитет.

В последнее время некоторые исследователи, наряду с висцеральной и глазной формами, выделяют неврологическую форму токсокароза. Почти у всех детей 1 группы (88±8%) указанные клинико-лабораторные проявления протекали на фоне неврологических нарушений. В основном, преобладали общемозговые расстройства в виде выраженной астенизации, повышенной возбудимости, беспокойного прерывистого сна. У некоторых детей отмечались рефлекторные нарушения, менингиальные симптомы, судорожные подергивания, приступы вроде *petit mal*, отставание общего развития. Указанные нарушения не имели какой-либо специфичности.

Таким образом, клинические проявления токсокароза у детей грудного возраста полиморфные и неспецифические, зависят не только от интенсивности и частоты инвазии, от инвазионной дозы, фазы миграции или инкапсуляции и распределения личинок в органах и тканях, но и от состояния иммунной системы ребенка [5, с. 329-337; 12, с. 60-64; 16, с. 9-14].

В основе общего воздействия инвазии на организм лежат аллергические реакции, которые развиваются в результате взаимодействия личинок токсокар с факторами защиты, а также в ответ на продукты их жизнедеятельности – токсины, которые являются сильными аллергенами [14, с. 152-158; 28, с. 46-51]. В организме детей происходит аллергическая перестройка, способствующая тому, что не только общеклинические проявления, но и поражения органов и систем являются преимущественно аллергической природы.

Кроме того, при оценке клинических проявлений следует учесть, что анатомо-физиологическая структура внутренних органов детей грудного возраста имеет свои отличительные особенности, которые позволяют понять закономерности развития детского организма в этот период [20, с. 124-134]. Система пищеварения, особенно некоторые ее отделы, в первые месяцы жизни у детей остается функционально незрелой [21, с. 353-357]. Большая площадь слизистой оболочки кишечника, высокая проницаемость и легкая ранимость его стенок при недостаточно еще развитом секреторном аппарате предопределяют слабость барьерной функции кишечника.

Формирование и результат различных форм легочного синдрома у детей грудного возраста зависит от многих факторов и определяется неадекватностью адаптационных механизмов быстро растущего организма и несовершенной его защитной реакцией от паразита [1, с. 33-34; 19, с. 43-46]. Привлечение легких в патологический процесс при токсокарозе обусловлено интенсивной васкуляризацией и активным участием тканей легких в элиминации личинок паразита. Личинки токсокар на начальной стадии миграции обязательно проходят через легкие, и для них характерна стадиеспецифическая локализация, следствием которой может быть первичное заболевание легких паразитарной этиологии [20, с. 124-134].

Контроль и регулирование важнейших физиологических процессов, а также непрерывная адаптация к условиям среды в первые месяцы жизни проходят, в основном, под регулирующим влиянием подкорковых образований, поскольку мозг морфологически и функционально еще незрелый, белое вещество преобладает над серым, кора мозга слабо дифференцирована (миелинизация нервных путей головного мозга начинается в первые 3-4 месяца жизни и заканчивается к 2-3 годам). Эта анатомо-физиологическая особенность центральной нервной системы имеет прямое отношение к таким клиническим симптомам у грудных детей как склонность к генерализованным общемозговым реакциям, неспособности локализовать очаг возбуждения, двигательным гиперкинезам и моторному автоматизму, судоргам и низкому порогу их возникновения. Особенности развития детского организма в первые месяцы жизни необходимо учитывать при оценке состояния висцеральной системы у детей грудного возраста при токсокарозе.

При рождении и в первые месяцы жизни у ребенка есть не только основные факторы неспецифической резистентности, но и возможность специфической защиты [3, с. 253-255; 14, с. 146].

Защитные свойства организма детей 1 группы оценивались по показателям лейкоцитоза и эозинофилии в периферической крови и содержании иммуноглобулинов в сыворотке крови, что позволяет судить как о состоянии врожденного (естественного), так и приобретенного специфического (адаптивного) иммунитета.

Как показали наши исследования, у всех детей 1 группы в анализе крови на фоне лейкоцитоза был повышен уровень эозинофилов (табл. 2, 3), которые играют основную роль в механизме неспецифического противопаразитарного иммунитета, осуществляя защиту организма ребенка в совокупности с иммуноглобулином Е [16, с. 9-14; 30, с. 514-517]. В отличие от других гельминтов при токсокарозе эозинофилия остается в хронической фазе даже после лечения [15, с. 33].

Таблица 3

Содержание лейкоцитов, эозинофилов и специфических иммуноглобулинов G в крови инвазированных токсокарами детей грудного возраста и без инвазии

Показатель	Больные с инвазией		Больные без инвазии			
	1 группа (n = 16)		2 группа (n = 17)		3 группа (n = 5)	
	К-во лиц	%	К-во лиц	%	К-во лиц	%
Лейкоциты						
– нормоцитоз (6-10х10^9/л)	-	-	10	59 ± 12	2	40 ± 24
– лейкопения (меньше 6х10^9/л)	-	-	7	41 ± 12	2	40 ± 24
–лейкоцитоз (больше 10х10^9/л)	16	100	-	-	1	20 ± 20
Эозинофилы (%)						
2 – 5	-	-	11	65 ± 12		
6 – 10	-	-	6	35 ± 12		
11 – 20	4	24 ± 11	-	-	4	80 ± 20
21 – 30	6	38 ± 12	-	-	1	20 ± 20
31 – 42	6	38 ± 12	-	-	-	-
ИФА крови с антигеном *T. canis* (с титром):			-	-	-	-
1: 800	7	43 ± 13	-	-	-	-
1: 1600	6	38 ± 12	-	-	-	-
1: 3200	3	19 ± 10	-	-	-	-

У 6 детей наблюдали увеличение показателей АлАТ (0,53±0,28 ммоль при норме 0,41±0,04 ммоль), а в 9 (56±13%) – повышение тимоловой пробы (3,14 при норме 2,27 ед.). В одного ребенка не выявлено нарушений пигментного обмена – уровень билирубина и его фракций не превышали норму.

В ответ на инвазию происходит образование антител, которые являются важным индикатором иммунных перестроек, и обусловливают разнообразие клинических проявлений [6, с. 57-62; 13, с. 103-105]. Гипергаммаглобулинемия, отражающая степень противопаразитарной защиты, установлена у всех детей 1 группы (табл. 2). Проведенный иммуноферментный анализ с антигеном T.canis показал положительные результаты – наличие специфического иммуноглобулина G с титром 1:800 и выше (табл. 3).

Исходя из того, что у новорожденных детей иммуноглобулин Е практически не выявляется [14, с. 126; 30, с. 514-517], а у детей первого года жизни он составляет не более 10% уровня здорового человека среднего возраста, сенсибилизация в ответ на заражение токсокарозом у детей грудного возраста происходит, возможно, не за счет иммуноглобулина Е, а за счет иммуноглобулинов класса G.

Иммунный ответ на антигенный раздражитель у новорожденных и детей первых месяцев жизни еще слаб и имеет ряд особенностей. Как видно из таблицы 4, у детей грудного возраста уровни IgA и IgM очень низкие. Происходит перераспределение процентного содержания иммуноглобулинов: снижение иммуноглобулинов А и М при относительно высоком содержании IgG (таблица 5), что свидетельствует о развитии дисиммуноглобулинемии. Дисбаланс сывороточных иммуноглобулинов, имеющийся у практически здоровых детей грудного возраста, усиливается у детей, инвазированных токсокарами, что является одним из признаков иммунодепрессии [19, с. 43-46]. Это подтверждается и результатами определения коэффициента соотношения IgG/IgA, а также коэффициентом гуморального иммунитета – KGI (таблица 4).

Таблица 4

Содержание иммуноглобулинов в сыворотке крови детей грудного возраста при токсокарозе

Показатель	Дети возрастом 6-12 мес.		Взрослые (практически здоровые) (n=20) M±m
	Практически здоровые (n=15) M±m	Больные токсокарозом (n=16) M±m	
gG г/л	6,61 ± 2,1	15,8 ± 2,4	11,58 ± 2,3
IgA г/л	0,37 ± 0,21	0,93 ± 0,20	2,3 ± 0,27
IgM г/л	0,54 ± 0,23	1, 56 ± 0,91	1,38 ± 0,4
IgG / IgA	17,86	16,99	5,03
KGI	4,53	9,42	19,30

При гипоальбуминемии у детей больных токсокарозом в первую очередь страдает синтез IgA. Сочетание низкого уровня IgE и IgA с недостаточностью пищеварительных ферментов способствует повышению восприимчивости к токсокарозу грудных детей и отягощает его течение, что неоднократно доказано в эксперименте и в клинике. В течение первых 6-9 месяцев постнатального развития ребенок использует материнские антитела. Установлено, что в первые месяцы жизни у ребенка преобладает пассивный иммунитет за счет материнского IgG, который легко преодолевает плацентарный барьер и проникает в ткани, имея более высокую аффинность и меньшие размеры молекул [14, с. 149].

IgG, имея высокую специфичность, активно участвует в иммунном ответе и одновременно влияет на активность других механизмов ответов клеточного и гуморального иммунитета, определяя его полноценность [3, с. 350].

У новорожденных уровень IgG в среднем составляет 8-10 г/л, снижаясь до 5 г/л к 3-6 месяцам за счет естественного катаболизма. Самостоятельный синтез IgG начинается только на 6-9 месяце жизни ребенка (табл. 5).

Иммуноглобулины А и М не проникают через плаценту. Синтез IgA в постнатальном периоде постепенно нарастает, достигая уровня взрослого человека к 10-12 годам [3, с. 256-258; 14, с. 129].

Таблица 5

Суммарные иммуноглобулины и их содержание (%) в сыворотке крови детей грудного возраста при токсокарозе

Показатель	Содержание иммуноглобулинов		
	Дети возрастом 6-12 месяцев		Взрослые
	Больные токсокарозом (n = 16)	Практически здоровые (n = 15)	Практически здоровые
Сумма иммуно-глобулинов (г/л)	17, 5	7, 52	15, 26
IgG (%)	90, 3	87, 91	75, 9
IgA (%)	5, 3	4, 92	15, 1
IgM (%)	4, 4	7, 18	9, 0

Синтез IgM происходит быстрее, чем иммуноглобулинов других классов, и уже на втором году жизни достигает уровня, свойственного взрослому человеку. В течение 3-6 месяцев постнатального развития ребенок, находящийся на грудном вскармливании, обеспечивается IgA молозива и грудного молока матери. Этот иммуноглобулин не всасывается в кровь, обеспечивая исключительно местный иммунитет на слизистых оболочках дыхательных путей и пищеварительной системы. Кроме того, в материнском молоке есть также фермент лактопероксидаза, который является микробицидным агентом. Новорожденные, которые находятся на искусственном вскармливании, из-за дефицита IgA более подвержены заболеваниям желудочно-кишечного тракта и органов дыхания.

Таким образом, механизм защиты организма ребенка первых месяцев жизни очень хрупкий, легко ранимый и быстро разрушается. Он чувственно реагирует на различные изменения и безграмотные действия [19, с. 43-46; 20, с. 124-134]. В связи с этим, при обнаружении дефектов гуморального звена адаптивного иммунитета категорически противопоказано проведение прививок живой полиомиелитной вакциной, поскольку может развиться вакциноассоциированный полиомиелит [28, с. 46-51]. Необходимо избегать назначения детям препаратов гаммаглобулина, поскольку они могут подавлять развитие собственных В-лимфоцитов и продукцию антител. В связи с этим, перед назначением лечения обязательно следует определять резистентность организма ребенка. С этой целью может быть рекомендован простой, легко доступный, высоко информативный и проверенный временем метод вычисления коэффициента гуморального иммунитета KGI. При нормальном состоянии иммунитета KGI = 15-30 ед.

Что касается путей заражения токсокарозом детей грудного возраста, то можно с большой вероятностью утверждать, что заражение детей в грудном возрасте может происходить не только обычным путем, но и трансплацентарно, и трансмаммарно. Малочисленность сообщений о двух последних путях заражения детей грудного возраста можно объяснить не только редкостью подобных случаев, но, в большей степени, следствием редкого обследование на токсокароз беременных и новорожденных.

Среди обследованных детей 2 группы было 12 мальчиков и 7 девочек. При клинико-лабораторном обследовании у 5 из них был установлен диагноз «ОРВИ», в 5 – бронхо-легочный синдром, в 4 – дискинезия желчного пузыря, в 3 – диспепсия. При серологическом обследовании методом ИФА с токсокарозным антигеном результаты были отрицательными с титром 1:200 (таблица 3). Анализ результатов обследования каждого ребенка показал, что сумма основных клинико-лабораторных признаков колебалась от 2 до 11,5 баллов, и в среднем составляла 10,75±2,3 балла, то есть была меньше 12.

При сравнительном анализе результатов обследования детей 1 и 2 групп установлено, что из 14 клинико-лабораторных показателей (таблица 2) такие, как эозинофилия, лейкоцитоз во второй группе вообще не наблюдались. Другие клинико-лабораторные показатели у детей 1 группы встречались чаще в 2-8 раз и достоверно отличались ($P<0,05$-0,001) от частоты аналогичных клинико-лабораторных показателей у детей 2 группы. Только анемия и кожные проявления незначительно (в 1,2-1,3 раза, $P>0,5$) отмечались в 1 группе, а гепатомегалия одинаково часто наблюдалась в обеих группах.

Среди обследованных детей 3 группы было 3 мальчика и 2 девочки. Согласно анамнеза первые клинические проявления: частые срыгивания, рвота, диарея, отсутствие аппетита, двигательное беспокойство, плохой сон, отставание в добавлении массы тела появились после перевода детей на искусственное вскармливание смесями, приготовленными на коровьем молоке. Эти дети долго и безрезультатно лечились, наблюдалась устойчивая резистентность к противовоспалительной терапии, что считается характерным для пищевой аллергии [19, с. 43-46]. Все вышеизложенное позволило предположить у этих детей пищевую аллергию, которая встречается в 16,42% детей первого года жизни [16, с. 26-28] и является IgE- и IgG-опосредованным ответом на пищевой антиген [17, с. 15-20; 29, с. 359-367]. Отмена кормления этих детей смесями, приготовленными на цельном коровьем молоке, привела к полному выздоровлению. Сложилось твердое представление, что исключение из рациона ребенка грудного возраста коровьего молока или смесей, приготовленных на его основе, необходимо во избежание необратимых изменений, является основным и единственным методом лечения пищевой аллергии.

Развитие заболевания после перевода детей 3 группы на искусственное вскармливание, резистентность к традиционной противовоспалительной терапии и положительный результат после отмены кормления указанными смесями подтверждают аллергический генез клинических проявлений у детей 3 группы вследствие пищевой аллергии. Отрицательные серологические показатели позволили исключить у них токсокароз.

Сравнительный анализ результатов обследования детей 1 и 3 групп показал, что клинические проявления пищевой аллергии полисимптоматические и неспецифические, как и при токсокарозе. В основе пищевой аллергии лежат иммунологические и иммунопатологические реакции, определяющие ее сходство с токсокарозом [16, с. 9-14; 25, с. 400].

В настоящее время доказано, что пищевая аллергия является причиной не только атопического дерматита, крапивницы и отека Квинке, но и причиной развития респираторного и гастроинтестинального синдромов при поражении желудочно-кишечного тракта на различных уровнях.

Частота большинства клинико-лабораторных показателей достоверно не отличалась у детей 1 и 3 групп. Только лейкоцитоз, гипергаммаглобулинемия и гипоальбуминемия встречались достоверно чаще ($P<0,01$), а кожные проявления достоверно реже отмечались у детей 1 группы.

Таким образом, анализ полученных результатов и сравнительная оценка частоты проявления выявленных нарушений в каждой группе позволили установить, что такие клинико-лабораторные показатели, как гипергаммаглобулинемия, гипоальбуминемия и лейкоцитоз достоверно чаще (в 5-8 и более раз) наблюдались у детей 1 группы. Одинаково часто во всех трех группах встречались анемия и увеличение печени. Не выявлено достоверных различий частоты проявления у детей 1 и 3 групп таких клинико-лабораторных показателей как рецидивирующая лихорадка, СОЭ, легочный синдром, рентгенологические признаки поражения легких, абдоминальный синдром, неврологические нарушения, лимфаденопатия, эозинофилия, которые встречались достоверно реже или не были обнаружены вообще у детей 2 группы. Что касается эозинофилов в крови, то при одинаковой частоте более устойчива и высокая эозинофилия отмечалась у детей с токсокарозом (от 20 до 42%), чем с пищевой аллергией (11-20%). Подобные результаты получены при оценке клинико-лабораторных показателей в баллах. У всех детей с токсокарозом и с пищевой аллергией сумма клинико-лабораторных показателей превышала 12 баллов и достоверно отличалась от результатов 2 группы. В то же время, сумма баллов у детей 1 группы составила 28,94±3,1 (от 24,5 до 34), а у детей 3 группы она равнялась 19,5±2,3 (от 19,5 до 23). Что касается кожных проявлений, то они чаще встречались при пищевой аллергии, чем при токсокарозе.

Выводы и предложения. У детей грудного возраста встречается инвазия личинками токсокар. Кроме обычных путей заражения возможна трансплацентарная и трансмаммарная инвазия от зараженной токсокарозом матери. Для уточнения диагноза и исключения токсокароза как у ребенка, так и у матери необходимо проводить серологические исследования на токсокароз методом ИФА. С целью своевременного выявления токсокароза дети грудного возраста с гипергаммаглобулинемией, гипоальбуминемией, лейкоцитозом со стойкой эозинофилией выше 20% и суммой баллов по Гликману выше 20 должны быть обследованы на токсокароз.

Список литературы:

1. Внутриутробные инфекции в структуре младенческой смертности / [Н.И. Пенкина, Е.Ю. Шкляева, Л.Н. Лопатина и др.] // Проблемы внутриутробной инфекции плода и новорожденного: материалы 3 съезда Российской ассоциации специалистов перинатальной медицины. – М.: ГОУ ВУНМЦ МЗ РФ, 2000. – С. 33-34.
2. Гасанова Т.А. Токсокароз: распространение и влияние на репродуктивное здоровье / Т.А. Гасанова // Медицинская паразитология и паразитарные болезни. – 2003. – № 4. – С. 11-14.
3. Дранник Г.Н. Комплексная иммунология и аллергология: пособие для студентов, врачей-интернов, иммунологов, аллергологов, врачей лечебного профиля всех специальностей / Г.Н. Дранник. – 4-е изд., доп. – К., 2010. – 552 с.
4. Захарчук А.И. Серопораженность токсокарозом детского населения: возрастные и половые различия / А.И. Захарчук // Південноукраїнський медичний науковий журнал. – 2013. – № 6. – С. 45-49.
5. Захарчук А.И. Токсокароз у младенцев. (Клинико-лабораторное и серологическое обследование) / А.И. Захарчук // Молодой ученый. – 2014. – № 2(61). – С. 329-337.
6. Захарчук А.И. Эпидемиологические, возрастные и гендерные аспекты серопораженности токсокарозом у детей / А.И. Захарчук // Медицина: вызовы сегодняшнего дня: материалы II Междунар. заоч. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2013 г.). – М.: Буки-Веди, 2013. – С. 57-62.
7. Захарчук О.І. Епідеміологія та заходи щодо профілактики токсокарозу / О.І. Захарчук // Південноукраїнський медичний науковий журнал. – 2013. – № 3 (03). – С. 48-51.
8. Захарчук О.І. Клініко-імунологічні та епідеміологічні аспекти токсокарозу на Буковині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. мед. наук: спец. 16.00.11 «Паразитологія» / О.І. Захарчук. – К., 2012. – 41 с.
9. Захарчук О.І. Клініко-лабораторні прояви токсокарозу у дітей / О.І. Захарчук // Український журнал клінічної та лабораторної медицини. – 2013. – Т. 8, № 2. – С. 123-128.
10. Захарчук О.І. Проблеми токсокарозу людини й тварин на Буковині / О.І. Захарчук, Г.В. Гараздюк // Ветеринарна медицина України. – 2014. – № 7 (221). – С. 38-40.
11. Захарчук О.І. Сероураження на токсокароз дітей, які проживають у різних клімато-географічних зонах Буковини / О.І. Захарчук // Бук. мед. вісник. – 2010. – Т. 14, № 4(56). – С. 32-35.
12. Захарчук О.І. Серо-епідеміологічна характеристика токсокарозної інвазії у дітей на Буковині / О.І. Захарчук // Інфекційні хвороби. – 2013. – № 4 (74). – С. 60-64.
13. Захарчук О.І. Токсокароз у дітей грудного віку / О.І. Захарчук, К.І. Бодня: Матеріали науково-практичної конференції і пленуму Асоціації інфекціоністів України «Труднощі діагностики і терапії інфекційних хвороб» (19-20 травня 2011 року, Суми). – Тернопіль, «Укрмедкнига», 2011. – С. 103-105.
14. Казмирчук В.Е. Иммуноглобулины и иммуноглобулинотерапия: монография / В.Е. Казмирчук, Д.В. Мальцев. – К., 2010. – 208 с.
15. Лысенко А.Я. Токсокароз / Т.Н. Константинова, Т.И. Авдюхина // Методические указания МУ 3.2.1043-01. – М.: РМАПО, 2001. – 41 с.
16. Озерецковская Н.Н. Органная патология в хронической стадии тканевых гельминтозов: Роль эозинофилии крови и тканей, иммуноглобулинемии E, G4 и факторов, индуцирующих иммунный ответ / Н.Н. Озерецковская // Медицинская паразитология и паразитарные болезни. – 2000. – № 4. – С. 9-14.
17. Скачко Б.Г. Диагностика и лечение некоторых гельминтозов / Б.Г. Скачко, И.М. Локтева, О.П. Данько // Фітотерапія. – 2003. – № 3. – С. 15-20.
18. Токсокароз у детей / [Л.В. Глазунова, Р.Г. Артамонов, Е.Г. Бектацянц и др.] // Леч. дело. – 2008. – № 1. – С. 69-73.
19. Токсокароз у детей и подростков / [В.И. Поляков, А.Я. Лысенко, Т.Н. Константинова и др.] // Эпидемиология и инфекционные болезни. – 2004. – № 6. – С. 43-46.
20. Юхименко Г.Г. Токсокароз у детей / Г.Г. Юхименко, В.Г. Майданник // Международный журнал педиатрии, акушерства и гинекологии. – 2012. – Т. 2, № 1. – С. 124-134.
21. Analysis of children with a presumptive diagnosis of toxocariasis in Santa Fe, Argentina / U.O. Martin, P.B. Machuca, M.A. Demonte, L. Contini // Medicina (B. Aires). – 2008. – № 68. – P. 353-357.
22. Chronic intestinal helminth infections are associated with immune hyporesponsiveness and induction of a regulatory network / [C.A. Figueiredo, M.L. Barreto, L.C. Rodrigues et al.] // Infect. Immun. – 2010. – № 78. – P. 3160-3167.
23. Clinical and serological evidence of Toxocara infection in school children from Morrope district, Lambayeque, Peru / [Y.A. Espinoza, P.H. Huapaya, W.H. Roldan et al.] // Rev. Inst. Med. Trop. Sao Paulo. – 2008. – № 50. – P. 101-105.

24. Glickman L.T. The epidemiology of human toxocariasis. In Toxocara and toxocariasis / L.T. Glickman, J.W. Lewis, R.M. Maizels. – British Society for Parasitology, Londres – 1993. – P. 3-10.
25. Hotez P.J. Toxocariasis: America's most common neglected infection of poverty and a helminthiasis of global importance? / P.J. Hotez, P.P. Wilkins // PLoS Negl Trop. Dis. 3. – 2009. – e400. doi: 10.1371/journal.pntd.0000400
26. Human toxocariasis: contribution by Brazilian researchers / P.P. Chieffi, S.V. Santos, M.L. Queiroz, S.A. Lescano // Rev. Inst. Med. Trop. Sao Paulo. – 2009. – № 51. – P. 301-308.
27. Regulation of pathogenesis and immunity in helminth infections / [R.M. Maizels, E.J. Pearce, D. Artis et al.] // J. Exp. Med. – 2009. – № 206. – P. 2059-2066.
28. Seroprevalence and risk factors for canine toxocariasis by detection of specific IgG as a marker of infection in dogs from Salvador, Brazil / [S.C. Regis, L.R. Mendonca, S. Silva Ndos et al.] // Acta Trop. – 2011. – № 120. – P. 46–51.
29. The effect of single and multiple infections on atopy and wheezing in children / [N.M. Alcantara-Neves, R.V. Veiga, V.C. Dattoli et al.] // J. Allergy Clin. Immunol. – 2012. – № 129. – P. 359-367.
30. Toxocara canis infection is associated with eosinophilia and total IgE in blood donors from a large Brazilian centre / [V.C. Dattoli, S.M. Freire, L.R. Mendonca et al.] // Trop. Med. Int. Health. – 2011. – № 16. – P. 514-517.
31. Visceral larva migrans associated with earthworm ingestion: clinical evolution in an adolescent pacient / A. Cianferoni, L. Schneider, P.M. Santz [et al.] // Pediatrics. – 2006. – V. 177, № 2. – P. 336-339.
32. Walsh M.G. Toxocara infection and diminished lung function in a nationally representative sample from the United States population / M.G. Walsh // Int. J. Parasitol. – 2011. – № 41. – P. 243-247.

Захарчук О.І.
Буковинський державний медичний університет

ТОКСОКАРОЗНА ІНВАЗІЯ У НЕМОВЛЯТ: КЛІНІКО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНІ, БІОХІМІЧНІ, СЕРОЛОГІЧНІ ТА ІМУНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація
Проведені клініко-лабораторні та серологічні дослідження вказують на можливість інвазії личинками токсокар дітей грудного віку. Крім звичайних шляхів перорального зараження, передбачається можливість трансплацентарної і трансмаммарної інвазії дитини від зараженої токсокарозом матері. З метою своєчасного виявлення токсокарозу діти грудного віку з гіпергаммаглобулінемією, гіпоальбумінемією, лейкоцитозом зі стійкою еозинофілією вище 20% і сумою балів за Глікманом вище 20 повинні бути обстежені на токсокароз. Для уточнення діагнозу і виключення токсокарозу як у дитини, так і у матері необхідно проводити серологічні дослідження на токсокароз за допомогою імуноферментного аналізу.
Ключові слова: токсокароз, інвазія, немовлята, імунітет, імуноферментний аналіз, харчова алергія.

Zakharchuk O.I.
Bukovinian State Medical University

TOXOCARIASIS INVASION IN INFANTS: CLINICAL AND EPIDEMIOLOGICAL, BIOCHEMICAL, SEROLOGICAL AND IMMUNOLOGICAL FEATURES

Summary
Clinical and serological laboratory investigations indicate the possibility of infants' invasion by toxocara larvae were carrying out. Apart from the usual ways of oral infection, there is assumed the possibility of transplacental and through breastfeeding invasion of child from an infected mother sick with toxocariasis. With the purpose of early detection of toxocariasis infants with hypergammaglobulinemia, hypoalbuminaemia, leukocytosis with eosinophilia stand above 20% and the amount of points above 20 by Glikman must be screened for toxocariasis. To confirm the diagnosis and exclude toxocariasis in child and mother, serological studies on toxocariasis by ELISA test should be carried out.
Keywords: toxocariasis, invasion, infants, immunity, ELISA test, food allergy.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.9.075

СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ЗНАНЬ

Боличева О.В.
Національний університет фізичного виховання і спорту України

Представлено теоретичне узагальнення на основі емпіричного дослідження проблеми впливу процесу персоніфікації професійних знань (ППЗ) на розвиток особистості. Аналіз і систематизація передбачали уточнення змісту феномена персоніфікації професійних знань. Розкрито функції ППЗ у процесі становлення нової ідентичності особистості. Це дозволило визначати характер взаємодії між ППЗ та розвитком особистості на різних етапах особистісної зміни. Побудовано узагальнену структурну модель персоніфікації професійних знань.
Ключові слова: персоніфікація професійних знань, структурна модель ППЗ, розвиток особистості, ідентичність.

Постановка проблеми. Зі зміною освітніх парадигм, становленням у зв'язку з цим нових революційних соціально-економічних, політичних та культурних умов, навчальна та професійна діяльність також зазнає сутнісних змін, які актуалізують внутрішні психологічні ресурси особистості та здатність завдяки їм враховувати й застосовувати соціальні зв'язки для вирішення різноманітних життєвих і професійних завдань. Такі принципово нові умови потребують адекватних соціальних запитів щодо підготовки психологів. Сутність і сфера діяльності психолога змінюються на користь супроводжуючих стратегій надання професійної допомоги та здійснення професійної діяльності загалом. Зміст поняття «професійне знання» набуває нових сенсів відповідно до нових контекстів їх застосування та особистісних смислів учасників професійної діяльності і знаходить своє відображення у феномені персоніфікації професійних знань (далі – ППЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті досліджується вплив персоніфікації професійних знань на розвиток особистості студента-психолога та будується узагальнена теоретична модель ППЗ студента-психолога. Взаємозв'язку розвитку особистості та процесів здобуття знань з фахових дисциплін – учення, научання, пізнавальної та професійної діяльності – присвячено багато праць. У цьому аспекті особливого значення набувають наукові дослідження, пов'язані з проблематикою особистісних змін (О. Бондаренко, П. Лушин, С. Максименко, Н. Пов'якель, О. Саннікова, Т. Титаренко, О. Чебикін, Ю. Швалб, С. Яковенко, В. Ямницький).

Проблема розвитку особистості активно розробляється в сучасній зарубіжній (А. Ватерман, Е. Еріксон, Дж. Марсіа, Дж. Мід, Х. Теджфел, Дж. Тернер) та пострадянській (Г. Андрєєва, С. Баклушинський, Є. Белинська, Д. Леонтьєв, В. Малахов, В. Павленко, А. Сергєєва) психології.

Психологічні проблеми розвитку і становлення професійного мислення широко і поглиблено розглядалися й досліджувалися такими провідними науковцями, як Б. Ананьєв, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, А. Лурія, С. Максименко, В. Моляко, О. Петровський, С. Рубінштейн та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Уявлення про природу феномена персоніфікації та взаємозв'язок з процесами і механізмами розвитку особистості студента- психолога залишаються доволі несистематизованими. Недостатньо вивченою є також проблема впливу персоніфікації професійних знань на процес розвитку особистості, хоча саме механізм цієї взаємодії лежить в основі здатності особистості до розвитку та зміни, зокрема у професійному аспекті.

Мета статті. Обґрунтувати та збудувати узагальнену теоретичну модель персоніфікації професійних знань студента-психолога, яка відображає особливості впливу персоніфікації професійних знань на розвиток особистості.

Виклад основного матеріалу. Феномен персоніфікації знань зазвичай асоціюється з такими процесами, як оволодіння знаннями, їх засвоєння, опосередкування, інтеріоризація, об'єктивація, формування та функціонування. Його сутність дістала своє відображення у фундаментальних філософських та психологічних наукових дослідженнях. Ми розглядаємо персоніфікацію знань як процес зміни системи знань особистості, процес переходу від одного умовного рівня знання до іншого, як у певних предметних галузях, так і в усій системі особистісного знання людини; як процес реалізації здатності людини керувати своєю власною системою знань на індивідному рівні. Феномени, що асоціюються у нас з персоніфікацією знання на різних етапах особистісного розвитку, виступають як чинники, що ініціюють, супроводжують та результують виникнення, формування й інтеграцію нової професійної ідентичності особистості. Вивчення психологічного змісту розвитку особистості студента-психолога в сучасних умовах персоніфікації професійних знань здійснювалося в рамках особистісного та екофасилітаційого підходу в якості причини виникнення феномена. Із цих позицій дослідження проблематики розвитку особистості студента-психолога в сучасних умовах персоніфікації професійних знань здійснювалося за такими напрямами: аналіз основних підходів, які сформувалися у вітчизняній та зарубіжній науці щодо вивчення особливостей персоніфікації професійних знань; виокремлення характеристик та ознак феномена ППЗ. Досліджено підходи до персоніфікації професійних знань в сучасних умовах підготовки психологів.

Запропоновано розглядати три рівні ППЗ: перший рівень – початковий – рівень сприйняття, інтуїтивний; другий рівень – засвоєння – репродуктивний; третій рівень – продуктивний, творчий, рівень висвоєння. Визначено психологічні особливості кожного з виокремлених рівнів ППЗ, які полягають у розбіжностях вираженості характеристики ППЗ – «висвоєнні» – ступеня вираженості трансляції певної психічної та поведінкової активності. В результаті теоретичного дослідження ППЗ та лонгітюдного професійного психолого-педагогічного спостереження (протягом 4 років), у якому взяли участь близько 300 осіб, нами було виділено такі умовні рівні ППЗ (рис. 1):

1) інтуїтивний – початковий, рівень сприйняття,;
2) репродуктивний – рівень засвоєння;
3) продуктивний – творчий, рівень «висвоєння» (за Виготським).

© Боличева О.В., 2015

Перший рівень супроводжується виникненням інтуїтивного пізнавального інтересу до обраного виду діяльності та сфери знань, наміру участі, а також інших інтенцій, які не усвідомлюються і мають характер емоційного прийняття рішень, супроводжуються діями «за відчуттям» у напрямку формування знайомства та обізнаності щодо предмета пізнавального інтересу. На цьому рівні спостерігаються виникнення та збереження інтересу до сфери професійних психологічних знань – предмета, сутності та організації професійної діяльності.

Другий рівень характеризується накопиченням теоретичних знань, хаотичним і певною мірою випадковим залученням у ситуації професійної діяльності, створенням надлишкового потенційного, кількісного «багажу» знань, який забезпечує певне поле можливостей для подальшого конструювання, застосування чи використання знання. На цьому рівні спостерігаються середній і високий рівні академічної успішності в навчанні.

Третій рівень характеризується безпосереднім застосуванням знань у актуальній практичній

Рис. 1. Модель ППЗ

діяльності, надлишковими уявленнями про сутнісні аспекти цієї галузі знань, продукуванням нових ідей, винаходів, творчих спонтанних проявів, профіцитарним уявленням та самоусвідомленням у різноманітних ситуаціях професійної діяльності. На цьому рівні спостерігаються активна участь у професійній спільноті та зворотний зв'язок – затребуваність від середовища студента-психолога як спеціаліста – представника професії.

У результаті персоніфікованої психолого-педагогічної взаємодії в учасників спільного пізнавального процесу виникають або проявляються нові можливості робити винаходи, відкриття та створювати теорію як форму самоорганізації знань, у тому числі професійних. Визначено, що об'єктом методології персоніфікованої психолого-педагогічної взаємодії може бути перцептивне, «буттєве» і наукове знання, здобуте в результаті такої взаємодії, а предметом – закономірності, тенденції і динамічні процеси досягнення життєвих результатів чи збереження конструктивної активності.

Виникають підстави та умови для достатньо продуктивної і творчої трансформації наукових знань у практичні та особистісно-значущі і, навпаки, – особистісні буттєві повсякденні знання перетворюються в наукові, прикладні професійні. Отже, в результаті теоретичного та експериментального дослідження було сформульовано принцип персоніфікації як такий, що сприяє виникненню й інтеграції нової професійної ідентичності (рис. 1).

Узагальнення результатів спостереження за персоніфікованою навчальною діяльністю і використання цього досвіду в практичній психолого-педагогічній діяльності, дало можливість окреслити і виділити такі моменти щодо сутнісної, змістової та формальної складових персоніфікованих стосунків та взаємодії. Наприклад, спостерігаються такі форми пізнавальної діяльності, як феноменологічне творення ідеї (подвижництво), персоніфіковане теоретичне відтворення світу у знаннях, спеціалізоване учення, мистецьке відтворення світу, дослідницька діяльність. З'являється можливість спостерігати та брати участь у реалізації сутності власного способу існування в професії, пізнаючи і перетворюючи предметний світ, світ стосунків і свого «Я». Така «перетворювальна» чи «конструктивна активність» поступово або несподівано призводить до визначення властивої конкретній особистості системи значень та пріоритетів, що часто має афективний характер переживання. Афективне переживання, поєднане з усвідомленістю та усобленістю, визначають актуальні зони розвитку, які ми назвали сферами перфекціонізму, – тут виникають ідеї та ідеали, які стають спонукальними й відкривають перспективні напрями розвитку індивіда, а часто – і його оточення. Ідея надлишку та профіциту реалізується у персоніфікованій взаємодії у формах «над-дії», або «зверх-дії», і спрямовується на «перевершення» існуючого стану самопроявів на новому рівні життєдіяльності. Ці прояви можуть мати стихійний, спонтанний характер, поки індивід адаптується, починає поступово діяти по-новому, бере участь у нових взаємодіях, конструює нові стосунки. Коли індивід персоніфікує конкретні професійні знання і способи об'єктного та суб'єктного діяння, навички взаємодії з явищами та феноменами професійної сфери, це можна визначити, як спеціалізоване учення. Воно передує набуттю індивідом майстерності у професії та відбувається з урахуванням культурно-історичних та суспільно-соціальних умов існування професії. Персоніфікація професійних знань реалізується у способах і формах діяння та протидіяння, пізнання (впізнання, дізнання, осягнення), а також перетворення, самоорганізації та самокерування. Переходячи від репродукції і відтворення до інтерпретованих «моделей» активності, індивід прямує, за логікою особистістної змінени, до активності творчого самокерування у професійній діяльності.

В умовах персоніфікованої психолого-педагогічної взаємодії можна виявити такі здібності індивіда, як:

- допитливість – стан актуалізації пізнавального інтересу, пізнавального пошуку, спрямованість до активного споглядання феноменів і явищ актуальної діяльності, активної взаємодії з ними, актуалізації способів участі та перетворення (реального чи ідеального), осягнення природи явищ та феноменів (екологічність пізнання). Цей процес іде від безпосереднього сприйняття (зняття статусу «невідомого») до «опредметнення» і далі – до персоніфікації;
- знаттєлюбність – прагнення задовольнити пізнавальний інтерес і самостійно сформулювати відповідь на запит в умовах фасилітуючих впливів, дійти до певного завершення чи «інсайту» (відносно конкретної пізнавальної ситуації, наприклад психологічної консультації), транслювати висновок значущій спільноті чи індивіду, отримати «зворотний зв'язок», сприйняти «віддзеркалення» та зробити загальний системний висновок у контекстних умовах та проміжках часу.

Персоніфікований психолого-педагогічний процес реалізує на практиці новітні принципи організації і побудови навчального процесу, такі як: особистісно-діяльнісна спрямованість змісту, методики, організації навчально-виховного процесу формування професійних настанов; теоретично обґрунтований прагматизм навчального процесу; співпраця викладача зі студентами як колегами, суб'єкт-суб'єктні стосунки (діалог); розподіл відповідальності за процес; спільна продуктивна діяльність і «педагогіка співпраці»; принципи складності, відкритості, нелінійності, самоорганізації, гуманізму та відповідальності.

Висновки і пропозиції. В ході дослідження підтвердились висновки, засновані на теоретичному дослідженні феноменів зміни/розвитку особистості під час набуття нових знань, входження в спеціальність та опанування професії. Ці висновки стосуються наступного: що феномен професіоналізації та набуття певної спеціальності, розвиток професіоналізма на рівні набуття нових знань та вмінь, а також виникнення нових особистісних новоутворень, пов'язаних з професією, відбувається в першу чергу за умов: а) цілком повного залучення та здійснення певного виду діяльності та б) суспільної професійної діяльності.

Список літератури:

1. Боличева О. В. Проблематика досліджень феномена персоніфікації в освітньому процесі / О. В. Боличева // Вісник післядип. освіти: зб. наук. праць. – Ч.2. – К., 2010.– С. 27–32.
2. Боличева О. В. Результати експериментального дослідження процесу персоніфікації професійних знань як фактора розвитку особистості студентів-психологів / О. В. Боличева // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД: зб. наук. праць за матеріалами XVI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 235-236.

3. Выготский Л. С. История развития высших психических функций // Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. – Т. 3. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М., 1986.
5. Ильенков Э. В. Диалектическая логика. Очерки истории и теории. Второе издание, дополненное / Э. В. Ильенков. – М., 1984.
6. Основи психології [Текст] : підруч. для вищ. закл. освіти / [О. В. Киричук, В. А. Роменець, Т. С. Кириленко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменеця. – Вид. 3-е, стер. – К. : Либідь, 1997. – 632 с.

Боличева Е.В.
Национальный университет физического воспитания и спорта Украины

СТРУКТУРНАЯ МОДЕЛЬ ПЕРСОНИФИКАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ

Аннотация
Представлено теоретическое обобщение на основании эмпирического исследования проблемы влияния процесса персонификации профессиональных знаний (ППЗ) на развитие личности. Анализ и систематизация подразумевали уточнения содержания феномена персонификации профессиональных знаний. Раскрыты функции ППЗ в процессе становления новой идентичности личности. Это позволило определить характер взаимодействия между ППЗ и развитием личности на разных этапах личностного изменения. Построена обобщенная структурная модель персонификации профессиональных знаний.
Ключевые слова: персонификация профессиональных знаний, структурная модель ППЗ, развитие личности, идентичность.

Bolycheva O.V.
National University of Physical Education and Sport of Ukraine

STRUCTURAL MODEL OF PERSONIFICATION OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE

Summary
The theoretical generalization based on empirical research problems of the influence of the personification of professional knowledge (PPK) on the development of personality. Analysis and systematization implied clarify the content of the phenomenon of personification of of professional knowledge. Revealed features of the phenomenon in the process of establishing a new personal identity. This it allowed to determine the nature of the interaction between CTB and development person at different stages of personality change. Based on the research constructed a generalized structural model of personification of professional knowledge.
Keywords: personification of professional knowledge, structural model PPK, personal development, identity.

УДК 159.923.2 – 057.876 (049.5)

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ПРЕЗЕНТАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ)

Радзімовська О.В.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України

У статті представлено наукову авторську розробку – «Опитувальник професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів». Представлено текст опитувальника, бланк, порядок обробки даних, змістовий опис шкал. В матеріалах статті наводяться результати опитування учнів ПТНЗ за представленою автором методикою. Валідність методики підтверджується результатами математичної статистики. Стаття може становити інтерес для психологів, які досліджують феномен професійної ідентичності, а також педагогічних працівників, адміністрації ПТНЗ.
Ключові слова: професійна ідентичність, психодіагностична методика, професійно-технічний навчальний заклад, учні ПТНЗ, компоненти професійної ідентичності.

Постановка проблеми. В українському суспільстві відбуваються інтенсивні зміни, які обумовлюють потребу у формуванні нового типу особистості – професіонала із глибокими фаховими знаннями, сформованими професійними цінностями, позитивним емоційним ставленням до професії та професійної спільноти, розвиненою внутрішньою мотивацією до саморозвитку і творчої самореалізації. Саме тому, одним із важливих завдань є підготовка в професійно-технічних навчальних закладах

© Радзімовська О.В., 2015

(ПТНЗ) висококваліфікованого робітника, який відповідає зазначеним викликам часу.

Одним із чинників, що обумовлює самопізнання, самовдосконалення майбутнього робітника у фаховій діяльності, сприяє його творчій самореалізації є професійна ідентичність, дослідження якої останнім часом набуває все більшого висвітлення у наукових працях з психології та педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми професійної ідентичності дослідники звернулися у другій половині XX століття. Авторами було виділено функції, компоненти (складові, елементи), форми, рівні професійної ідентичності, чинники та етапи її розвитку.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження професійної ідентичності проводилося з використанням різноманітних методик, а саме: А. Азбель, А. Грецова «Вивчення статусів професійної ідентичності»; М. Куна, Т. Макпартленда «Хто Я»; Д. Леонтьєва «Тест смисложиттєвих орієнтацій»; Т.Данилової «Методика визначення типу спрямованості»; «Методика незавершених речень» в модифікації О. Кошелевої; А. Реана «Методика задоволеності обраною професією»; «Методика особистісного диференціалу» в адаптації А.Шмельова; Е. Шострома «Самоактуалізаційний тест»; Ю. Гільбуха «Тест-опитувальник особистісної зрілості»; Т. Дубовицької «Тест-опитувальник для визначення рівня професійної спрямованості студентів»; Є. Клімова «Особистісні професійні плани»; В. Століна, С. Пантелеєва «Тест-опитувальник самоставлення»; методики «Особистісний диференціал», адаптованої Л. Шнейдер тощо.

Таким чином, підходи до вибору психодіагностичних методик вирізнялися різноманітністю досліджуваних показників та переважно були спрямовані на вивчення професійної ідентичності учнів шкіл, студентів вищих навчальних закладів, педагогів та психологів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність методик, спрямованих на вивчення професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів зумовила необхідність їх розробки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є презентація авторської методики – «Опитувальник професійної ідентичності учнів ПТНЗ», призначеної для визначення рівня розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів в цілому та її компонентів, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи феномен професійної ідентичності учнів ПТНЗ, нами було виділено її компоненти: когнітивно-рефлексивний (КРк), мотиваційно-ціннісний (МЦк), емоційно-вольовий (ЕВк), проектно-поведінковий (ППк), діяльнісно-практичний (ДПк) та показники, що їх характеризують, підібрано методики для їх дослідження.

Так, за методикою Т. Дубовицької «Визначення рівня професійної спрямованості» вивчався такий показник мотиваційно-ціннісного компоненту професійної ідентичності як професійна спрямованість; методикою К. Замфір в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» – внутрішня та зовнішня мотивація (МЦк); методикою Є. Клімова «Диференційно – діагностичний опитувальник» – інтереси і схильності учнів до різних типів професії (МЦк); анкетою Є. Клімова (в модифікації О.Радзімовської) «Особистісні професійні плани» – наявність професійних ідеалів (МЦк); професійна мета, плани, сформованість образу професіонала – представника своєї професії (ППк); за методикою Я. Шейна «Якорі кар'єри» – переважаючі професійні цінності в кар'єрі (МЦк, ППк); методикою «Особистісний диференціал» – рівень самоповаги особистості та рівень розвитку сили волі (МЦк); методикою Є.Єгорової «Профідентичність» визначалося ставлення учня до майбутньої професії і до себе як її представника (ЕВк), а також наявність або відсутність бажання змінити професію (ППк); методикою М. Куна та Т. Макпартленда "Хто я?" визначалися: самооцінка учнів (ЕВк), ставлення учнів до діяльності (ДПк), рівень рефлексії (КРк); методикою Б.Басса «Діагностика спрямованості особистості» («Орієнтаційна анкета») – спрямованість особистості (ППк); за опитувальником САН (шкала активності) – особистісна активність (ППк); авторською методикою «Уявний та реальний професійний образ» – сформованість в учнів образу успішного представника певної професії, наявність в учнів професійно важливих якостей.

На жаль, об'єднати всі представлені показники та визначити за ними рівень розвитку окремого компонента в структурі професійної ідентичності учнів ПТНЗ виявилося досить складно. Саме тому і було розроблено відповідний авторський опитувальник («ОПІ»).

Методика вміщує 48 запитань (текст опитувальника), алгоритм обробки даних та бланк для відповідей. Опитувальник має 7 шкал: перші п'ять – компоненти професійної ідентичності (когнітивно-рефлексивний; мотиваційно-ціннісний; проектно-поведінковий; діяльнісно-практичний; емоційно-вольовий); шоста – шкала особистісної професійної активності (ОПА); сьома – альтернативної професійної ідентичності (АПІ).

Текст опитувальника

Опитувальник, спрямований на визначення рівня розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ).

Даний опитувальник дозволить краще зрозуміти Ваші погляди, ставлення щодо професії, яку Ви зараз отримуєте в училищі.

Інструкція: «Опитувальник містить ряд тверджень, які стосуються тих чи інших сторін Вашого професійного становлення за фахом, який Ви набуваєте в процесі навчання в училищі. Прочитайте уважно запропоновані твердження. По кожному з них оберіть відповідь, використовуючи наступні варіанти: «так» («+»), «ні» («–») або «важко відповісти» («?»)».

1. Обрана професія відповідає моїм інтересам і прагненням.
2. Я відчуваю потребу у самореалізації за професією, яку набуваю в училищі.
3. Моя головна мета – працювати за професією або продовжити навчання у вузі за обранням фахом.
4. Я радію з того, що не помилився із вибором професії, яку зараз отримую.
5. Маю високі оцінки (бали) за результатами професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.
6. Я – активна людина.
7. Докладу максимум зусиль, аби не працювати за професією, яку зараз отримую.
8. Мої особистісні якості відповідають вимогам майбутньої професії.
9. Обрана професія є для мене цінною, я не хочу її змінювати.
10. Мені добре зрозумілі мої плани на майбутнє, оскільки я побудував їх самостійно, спираючись на власний життєвий досвід.

11. Я отримую задоволення від процесу і результату роботи за обраним фахом.
12. У процесі навчання і практики я з легкістю виконую професійні завдання, які отримую від майстрів виробничого навчання та керівників підрозділів на підприємствах.
13. Я хочу і можу працювати за обраною спеціальністю.
14. Можу назвати іншу професію, яка більше відповідає моїм здібностям та нахилам.
15. Я володію достатнім рівнем знань з майбутньої професії.
16. Вважаю, що професія, яку я отримую, має соціальну значущість, і пишаюся цим.
17. Я добре усвідомлюю свої професійні цілі і прагну до них, тому жодні життєві проблеми не зможуть мені завадити їх досягти.
18. Відчуваю захоплення, піднесення, коли досягаю успіхів в обраній професії.
19. За будь-якої нагоди прагну ознайомитися із роботою фахівців в області моєї майбутньої професії за спеціальністю, яку зараз набуваю.
20. З власної ініціативи читаю додаткову літературу, що має відношення до майбутньої професії.
21. Маю велике бажання працювати за іншою професією.
22. Я усвідомлюю себе представником професійної спільноти (назва професії, яку набуває учень).
23. Навчаюся в даному навчальному закладі в силу певних обставин, професія ж мені малоцікава.
24. Я добре уявляю своє кар'єрне зростання за професією, яку набуваю.
25. Називаючи себе (назва професії), відчуваю позитивні емоції (гордість, радість тощо).
26. Отримані в процесі навчання знання та вміння успішно використовую під час виробничого навчання і практики.
27. У вільний від навчання час працюю за професією, яку набуваю в училищі.
28.У світі існує багато професій, які подобаються мені значно більше, ніж та, яку я отримую зараз.
29. Я добре знаю вимоги, що висуваються до фахівців моєї майбутньої професії.
30. Найважливіше для мене – продовжити роботу за своїм фахом, ніж отримати більш високу посаду, не пов'язану з моєю спеціальністю.
31. Іноді мені здається, що я сам не знаю, чого хочу від майбутнього професійного життя.
32. Моє ставлення до праці за обраною професією за час проходження навчання і практики покращилось.
33. У роботі я виявляю себе людиною діяльною, працелюбною, відповідальною.
34. Працюю над створенням свого професійного іміджу.
35. Якби в мене була можливість змінити професію, я змінив би її на іншу.
36. З легкістю можу описати портрет представника своєї професії.
37. Мої особистісні та життєві цінності співпадають з цінностями майбутньої професії та професійної спільноти.
38. Мої дії спрямовані на досягнення успіху в обраній професії.
39. В процесі оволодіння секретами професії виявляю вольові якості особистості (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, організованість тощо).
40. Уважно спостерігаю за роботою професіоналів та намагаюсь їх наслідувати в процесі своєї професійної діяльності.
41. Мої захоплення та заняття у вільний час пов'язані з майбутньою професією.
42. Моя головна мета – кар'єра за іншою спеціальністю.
43. Є люди, яких я вважаю ідеалом в своїй професії і прагну бути схожим на них.
44. Я не маю чітко сформованих професійних цінностей.
45. Навіть якби я мав можливість змінити професію, я би її не змінював.
46. Для досягнення професійної мети за обраною спеціальністю я зроблю все, що в моїх силах.
47. Беру участь у конкурсах фахової майстерності.
48. В житті дотримуюсь принципу: «Успішність професійного становлення більшою мірою залежить від мене, ніж від оточення».

Обробка результатів:

Крок 1. Підраховуємо кількість балів, враховуючи, що відповідь «так» оцінюється в 2 бали, «ні» – 0 балів, «?» – 1 бал. Питання № 7, 23, 28, 31, 44 передбачають зворотній підрахунок: «так» оцінюється в 0 балів, «ні» – 2 бали, «?» – 1 бал.

Отримана сума балів за питаннями № 1-5, 8-12, 15-19, 22-26, 29-33,

36-40, 43-47 дозволяє визначити рівень розвитку професійної ідентичності учнів за шкалою «неусвідомлена – усвідомлена», а саме:

1. Неусвідомлена (низький рівень розвитку) професійна ідентичність – від 0 до 28 б.
2. Частково усвідомлена (середній рівень розвитку професійної ідентичності) – від 29 до 55 б.
3. Усвідомлена, сформована (високий рівень розвитку професійної ідентичності) – від 56 до 70 балів.

Крок 2. Визначення рівня розвитку компонентів професійної ідентичності, особистісної професійної активності, альтернативної (іншої) професійної ідентичності. Бальні оцінки за шкалами виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника – рівня розвитку професійної ідентичності, її компонентів.

Когнітивно-рефлексивний компонент: № 1,8,15, 22, 29, 36, 43.

Мотиваційно-ціннісний компонент: № 2, 9, 16, 23 (–), 30, 37, 44(–).

Проектно-поведінковий: № 3,10,17, 24, 31 (–), 38, 45.

Емоційно-вольовий: № 4,11,18, 25, 32, 39, 46.

Діяльнісно-практичний: № 5, 12, 19, 26, 33, 40, 47.

Особистісна професійна активність: 6, 13, 20, 27, 34, 41, 48, 49.

Альтернативна (інша) професійна ідентичність: 7 (–), 14, 21, 28 (–), 35, 42.

Сумарний показник за шкалами може змінюватися в межах від 0 до 14 балів або від 0 до 12 балів (за останньою шкалою – АПІ). Таким чином, за попередніми даними, можна вважати, що для всіх шкал, крім АПІ, сума 11-14 балів вказує на високий рівень розвитку даного компонента професійної ідентичності та особистісної професійної активності; 6-10 балів – на середній; показники від 0 до 5 балів – на низький. Для шкали АПІ, відповідно, розподіл буде наступним: 10-12 балів – високий, 5-9 – середній, 0-4 – низький рівень альтернативної професійної ідентичності.

Опис шкал

Когнітивно-рефлексивний компонент професійної ідентичності характеризує відповідність інтересів і прагнень, особистісних якостей учня обраній професії; рівень усвідомлення себе представником обраної професії; сформованість професійного образу; наявність людей – ідеалів в профе-

сії; рівень знань з майбутньої професії та вимог до її представників.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної ідентичності. В шкалі фіксуються значущість, цінність обраної професії для учня, потреба самореалізації в ній; сформованість професійних цінностей; відповідність особистісних і життєвих цінностей учнів цінностям професії та професійної спільноти.

Проектно-поведінковий компонент професійної ідентичності оцінюється через сформованість професійних планів, а також чіткість, самостійність в процесі їх побудови; бажання в майбутньому залишатися в професії та досягати в ній успіху.

Емоційно-вольовий компонент професійної ідентичності вказує на переважаючі емоції та почуття учня у його ставленні до обраної професії та себе як її представника; наявність (відсутність) позитивних емоцій в процесі роботи за обраним фахом; рівень прояву вольових якостей в процесі професійного становлення.

Діяльнісно-практичний компонент професійної ідентичності дає змогу оцінити рівень та результат використання отриманих в процесі навчання професійних знань, умінь та навичок; ставлення до праці за обраним фахом.

Шкала особистісної професійної активності в методиці представлена як допоміжна і дозволяє визначити рівень та форми прояву активності особистості, її професійну спрямованість, усвідомлення учнем власної ролі в процесі розвитку професійної ідентичності.

Шкала альтернативної професійної ідентичності дозволяє виявити в учнів наявність інтересу до іншої професії, ототожнення з представниками іншої професійної спільноти та рівень розвитку іншої професійної ідентичності (рис. 1):

П.І.Б. ______________ Навчальний заклад ______________ Дата ______________
Майбутня професія______________ Група, курс ______________ Стать ______________
Досвід роботи за обраною професією □ є; □ немає.
Хто з Ваших близьких: батьки □, брати, сестри □, друзі □,
знайомі □ працюють за обраною вами професією або ніхто □ не працює?

№		№		№		№		№		№		№			∑	Сер.
1		8		15		22		29		36		43		КРк		
2		9		16		23		30		37		44		МЦк		
3		10		17		24		31		38		45		ППк		
4		11		18		25		32		39		46		ЕВк		
5		12		19		26		33		40		47		ДПк		
6		13		20		27		34		41		48		ОПА		
7		14		21		28		35		42				ІП		

∑ заг. = ________ Р = Н С В

Рис. 1. Бланк для відповідей за методикою ОПІ

Джерело: розроблено автором

В апробації методики взяли участь 148 учнів І-ІІІ курсів ПТНЗ, що отри-мують професії продавця, бармена-офіціанта, товарознавця-комерсанта та молодшого спеціаліста з ресторанного обслуговування.

За результатами проведеного емпіричного дослідження виявлено, що 7,5 % учнів мають неусвідомлену професійну ідентичність (низький рівень розвитку), 56,2 % – частково усвідомлену (середній рівень розвитку), а 36,3 % – усвідомлену (високий рівень розвитку) професійну ідентичність (рис. 2).

Рис. 2. Рівні розвитку професійної ідентичності учнів (N=148)

Джерело: розроблено автором

Таким чином, тільки третина учнів має високий рівень розвитку професійної ідентичності, з іншими важливо проводити додаткову роботу з розвитку компонентів професійної ідентичності або допомогти з професійним перепрофілюванням.

Змістову характеристику кожного рівня розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ представлено нижче.

Учні з неусвідомленою (низький рівень) професійною ідентичністю «не бачать» себе в обраній професії, переживають негативні емоції до неї і себе як її представника; не мають чітко сформованого професійного «Я-образу»; не розуміють необхідності розширювати свої теоретичні професійні знання і практичні вміння оскільки не впевнені, що в майбутньому будуть працювати за обраною професією.

Учні з частково усвідомленою (середній рівень) професійною ідентичністю відчувають себе невпевнено, ніби «на роздоріжжі». При цьому мають невизначені або суперечливі емоції у ставленням до професії та її представників. Інтерес до професії в учнів має ситуативний характер (зазвичай не впевнені в своєму виборі, можуть мати інші професійні інтереси та уподобання).

Учні з усвідомленою (високий рівень) професійною ідентичністю – відчу-вають себе представником обраної професійної спільноти, поділяють її цінності, переживають позитивні емоції щодо професії та її представників; прагнуть до розширення своїх професійних знань та вмінь, волють досягти успіху обраній професії, реалізуватися в ній.

За результатами дослідження було складено рейтинг компонентів профе-сійної ідентичності учнів ПТНЗ:

1) за усією вибіркою – емоційно-вольовий (10,2 б.), діяльнісно-практичний (10,1 б), проектно-поведінковий (9,9 б.), когнітивно-рефлексивний (9,3 б.), мотиваційно-ціннісний компонент (8,6 б.);

2) за спеціальностями: а) продавець, товарознавець-комерсант – діяльнісно-практичний (9,9 б.), емоційно-вольовий (9,5 б.), проектно-поведінковий (9,4 б.), когнітивно-рефлексивний (8,9 б.), мотиваційно-ціннісний компонент (7,9 б.); б) бармен-офіціант, спеціаліст з ресторанного обслуговування – емоційно-вольовий (10,9 б.), проектно-поведінковий (10,4 б.), діяльнісно-практичний (10,4 б.), когнітивно-рефлексивний (9,7 б.), мотиваційно-ціннісний (9,3 б.).

Зупинимось на головних результатах, отриманих за кожною шкалою.

Так, аналіз результатів за *мотиваційно-ціннісним компонентом* виявив: 1) що обрана професія є цінною для 43,3% учнів, для 32,4% не є такою, а 24,3% було важко відповісти на поставлене запитання; 2) вважають, що їхня майбутня професія має соціальну значущість і пишаються цим 62,2% учнів, відповідь «ні» дали 20,9%, а 16,9% було важко відповісти на це питання; 3) у 45,3% учнів їх особистісні цінності збігаються із цінностями їх майбутньої професії та професійної спільноти, у 30,4% – ні, іншим (24,3%) було важко відповісти на поставлене питання; 4) 72,9% відчувають потребу у самореалізації за професією, що набувають в училищі, на відміну від 16,2% учнів, які не прагнуть цього.

Таким чином, отримані дані вказують на необхідність підвищення престижності робітничих професій в суспільстві, їх цінності для учнів.

Досліджуючи *когнітивно-рефлексивний* компонент, було визначено: 1) обрана учнями професія відповідає інтересам і прагненням 71,6% учнів, не відповідає – 16,2% учнів, а 12,2% було важко відповісти на це питання; 2) у 65,5% учнів особистісні якості співпадають (на їхню думку) з вимогам до фахівця обраної професії, 14,2% – ні, 20,3% було важко визначитися з вибором варіанту; 3) усвідомлюють себе представниками майбутньої професійної спільноти 49,3%, не усвідомлюють – 28,4%; 4) 83,1% учнів підтверджують, що добре знають вимоги, що висуваються до фахівців їх майбутньої професії, однак, з легкістю описати портрет представника майбутньої професії можуть тільки 51,3% учнів (29% учнів було б важко це зробити, 19,6% – дали відповідь «важко відповісти»); 5) тільки 38,5% учнів мають серед представників професії людей, які є для них ідеалами, 50,7% – ідеалів не мають.

Таким чином, найбільші складнощі полягають у відсутності в учнів професійних ідеалів та усвідомленні себе представниками майбутньої професійної спільноти.

З метою вивчення рівня розвитку *проектно-поведінкового компоненту* професійної ідентичності проаналізовано головну професійну мету і плани учнів, їх прагнення до кар'єрного зростання, успішної самореалізації за обраною спеціальністю, наявність (відсутність) прагнення до зміни обраної професії в майбутньому.

Як головну мету визначають навчання або працю за фахом, що набувають в училищі 76,4% учнів; стільки ж зазначають, що добре уявляють своє кар'єрне зростання за обраною спеціальністю. Наявність значної кількості учнів, що мають чітке розуміння власного професійного майбутнього і кроків, які вони планують здійснити в цьому напрямі, на нашу думку, пов'язане з тим, що 68,2% з них побудували ці плани самостійно, спираючись на власний життєвий досвід. 75% учнів вважають, що їхні дії спрямовані на досягнення успіху в обраній професії. Однак, 41,9% учнів визнають (на відміну від 47,3%, які заперечують), що інколи вони й самі не розуміють чого хочуть від майбутнього професійного життя. Саме з цією невпевненістю можуть бути пов'язані наступні результати: тільки 35,8% учнів не змінили б свою професію, навіть якщо б мали таку можливість, 34,5% – змінили б, а 29,7% було важко надати чітку відповідь.

Таким чином, отримані результати мають суперечливий характер і потребують додаткового уточнення з використанням інших методик.

Дослідження *діяльнісно-практичного компоненту* оцінювалося за рівнем навчальних досягнень (знань, вмінь) учнів, їх практичного застосування. Так визначено, що: 1) 52,7% мають високі бали з професійно-теоретичних та професійно-практичних дисциплін; 2) близько 72% учнів за будь-якої нагоди прагнуть ознайомитися з роботою фахівців із своєї майбутньої спеціальності, уважно спостерігають за їх професійними діями та намагаються їх наслідувати; однак п'ята частина опитаних цього не робить; 3) 84,5% – з легкістю виконують професійні завдання, отримані від майстрів виробничого навчання та від керівників ланок на підприємствах; 4) 90,5% вважають, що успішно використовують отримані в процесі навчання знання та вміння на практиці; 5) 85,8% оцінюють себе як діяльну, працелюбну та відповідальну в роботі людину, однак у конкурсах фахової майстерності беруть участь тільки 10,8% учнів.

Таким чином, рівень використання набутих знань та вмінь в процесі в ході лабораторних занять в навчальному закладі та практиці поза ним є досить високим. В ситуаціях, де виникає необхідність прояву високого рівня професійної майстерності в умовах більшої конкуренції та часових обмежень, ініціативності та активності (наприклад, конкурси фахової майстерності) показники є низькими.

Найвищий рівень розвитку серед компонентів професійної ідентичності має *емоційно-вольовий компонент.* Серед головних результатів виділимо на-ступні:1) радіють з того, що не помилилися із вибором майбутньої професії 56,8% учнів, 22,9% – ні, а 20,3% було важко відповісти на це питання; 2) отримують задоволення від процесу і результату роботи за обраним фахом 57,4%, 24,3% – ні; 3) переживають позитивні емоції (гордість, радість тощо), називаючи себе представником обраної професії – 41,2% учнів, 31,1% – ні, а 27,7% учнів важко було визначитися із відповіддю; 4) в 76,4% учнів ставлення до праці за обраною професією покращилося в процесі навчання і практики, в 14,2% – ні; 5) близько 75% учнів виявляють вольові якості особистості в процесі оволодіння професією та готові витратити всі свої сили, щоб досягти професійної мети.

За результатами опитування виявлено, що лише 16,9% учнів мають високий рівень розвитку *професійної активності (шкала шоста методики).* Наступні результати ілюструють і пояснюють причини цього: тільки 21,6% учнів читають додаткову літературу, що стосується майбутньої професії з власної ініціативи; у вільний час працюють за обраною професією 24,3% опитаних; мають хобі (захоплення), пов'язане із майбутньою професією – 20,9% респондентів. При цьому 56,1% опитаних вважають, що працюють над створенням свого професійного іміджу та дотримуються в житті принципу «Успішність професійного становлення залежить більше від мене, ніж від оточення».

За шкалою альтернативна професійна ідентичність з'ясовано, що тільки у 29,7% учнів вона має низький рівень прояву. Це може свідчити про те,

що тільки третина учнів, які навчаються в даному професійно-технічному навчальному закладі усвідомлюють себе представниками обраної професії, мають інтереси, пов'язані з обраною професією і прагнуть реалізувати себе саме за цим фахом. На жаль, 6,8% учнів за показником альтернативна професійна ідентичність мають високі показники і це може свідчити про невірно зроблений професійний вибір, що в подальшому може сприяти професійному вигоранню, розчаруванню в професії та прагненні змінити її на іншу. Більшість учнів (63,5%) остаточно не визначилися із своєю професійною ідентичністю. Саме їм важливо приділити максимум уваги: долучити до участі у тренінгу, спрямованому на розвиток професійної ідентичності; допомогти у пізнанні своїх можливостей, формуванні професійного образу; професійному самоусвідомленні тощо.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження компонентів професійної ідентичності в учнів ПТНЗ виявило як позитивні, так і негативні моменти. Найбільшої уваги, на нашу думку потребують: 1) мотиваційно-ціннісний компонент (а саме розвиток професійних цінностей, формування або пошук професійних ідеалів); 2) емоційно-вольовий (розвиток позитивного ставлення до обраної професії, вольових якостей характеру (наполегливості, цілеспрямованості тощо); 3) проектно-поведінковий (допомога в розумінні та окреслюванні учнями власних професійних можливостей та перспектив); 4) когнітивно-рефлексивний (формування професійного «Я-образу», професійне самоусвідомлення); діяльнісно-практичного (розвиток рис характеру, які допомагають реалізувати себе в професії; розширення та удосконалення професійних вмінь та навичок учнів, підвищення рівня їх професійно-теоретичних та професійно-практичних знань з обраної професії; створення умов для розвитку особистісної активності, спрямованої на професійне становлення і самореалізацію).

Для перевірки валідності представленої методики зроблено порівняння між результатами двох методик (О.В. Радзімовської «ОПІ» та А. Асбель, А. Грецова «Визначення статусів професійної ідентичності учнів» [1], [2]), що спрямовані на дослідження подібних показників, а саме компонентів і статусів професійної ідентичності. За коефіцієнтом Пірсона між ними виявлено високу кореляційну значущість (таблиця 1).

Таким чином, статус невизначеної професійної ідентичності має зворот-ний, а статус сформованої профідентичності – прямий кореляційний зв'язок з усіма компонентами професійної ідентичності. Статус мораторію (кризи) ідентичності має на значущому рівні тільки зворотні кореляційні зв'язки – з когнітивно-рефлексивним, мотиваційно-ціннісним, проектно-поведінковим компонентами. Між компонентами професійної ідентичності та статусом нав'язаної професійної ідентичності кореляційних зв'язків на значущому рівні не виявлено.

За результатами математичної статистики професійна ідентичність має також прямий кореляційний зв'язок (,594**) із особистісною професійною активністю та зворотний (- ,515**) із альтернативною (іншою) професійною ідентичністю.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Валідність авторської методики підтверджується методами математичної статистики. «Опитувальник професійної ідентичності учнів ПТНЗ» надає можливість визначити рівень розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (неусвідомлена, частково усвідомлена), компонентів профідентичності (когнітивно-рефлексивного, мотиваційно-ціннісного, проектно-поведінкового, діяльнісно-практичного, емоційно-вольового), а також рівень розвитку особистісної професійної активності (активності, спрямованої на професійне зростання) та альтернативної професійної ідентичності.

На перспективу плануємо залучити до подальшої апробації методики учнів інших спеціальностей професійно-технічних навчальних закладів з різних регіонів України.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між статусами та компонентами професійної ідентичності

Компоненти професійної ідентичності	Статуси професійної ідентичності			
	Невизначена	Нав'язана	Мораторій	Сформована
Когнітивно-рефлексивний	- ,253(**)	- ,094	- ,158(*)	,333(**);
Мотиваційно-ціннісний	- ,270(**)	- ,046	- ,234(**)	,353(**)
Проектно-поведінковий	- ,383(**)	- ,076	- ,253(**)	,440(**)
Діяльнісно-практичний	- ,305(**)	- ,095	- ,002	,216(**)
Емоційно-вольовий	- ,318(**)	- ,056	- ,118	,285(**)

** Кореляція значуща на рівні 0.01 (2-стороння), * кореляція значуща на рівні 0.05 (2-стороння)

Список літератури:

1. Азбель А. А. Особенности формирования статусов про-фессиональной идентичности старшеклассников: дис. на соискание учен. степени канд. психол.наук: спец. 19.00.07 – педагогическая психология. – Новгород, 2004 – 236 с.
2. Грецов А. Г. Узнай себя: психологические тесты для подростков / Грецов А. Г., Азбель А. А – СПб.:, Питер, 2006. – 204 с.

Радзимовская О.В.
Институт педагогического образования и образования взрослых
Национальной академии педагогических наук Украины

ОПРОСНИК ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ (ПРЕЗЕНТАЦИЯ АВТОРСКОЙ МЕТОДИКИ)

Аннотация
В статье представлена авторская научная разработка – «Опросник профессиональной идентичности учащихся профессионально-технических учебных заведений». Представлены текст опросника, бланк, порядок обработки данных, содержательное описание шкал. В материалах статьи представлены результаты опроса учащихся ПТУ по представленной автором методике. Валидность методики подтверждается результатами математической статистики. Статья может представлять интерес для психологов, исследующих феномен профессиональной идентичности, а также педагогических работников, администрации ПТУ.
Ключевые слова: профессиональная идентичность, психодиагностическая методика, профессионально-техническое учебное заведение, учащиеся ПТУ, компоненты профессиональной идентичности.

Radzimovska O.V.
Institute of Pedagogical Study and Adult Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine of Ukraine

PROFESSIONAL IDENTITY QUESTIONNAIRE OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS (AUTHOR PRESENTATION TECHNIQUES)

Summary
The article presents the author's scientific inquiry form – "Professional identity questionnaire of vocational school students". The questionnaire, the inquiry form, the order processing, semantic description scales are offered. The results of students' survey are represented in the files of the article. The validity of author's questionnaire is confirmed by methods of mathematical statistics. The article can be of interest to psychologists who study the phenomenon of professional identity, and also for teaching staff and administration of vocational school.
Keywords: professional identity, psychodiagnostic methods, vocational school, students of vocational schools, professional identity components.

УДК 159.928.234

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Цілинко І.О.
Херсонський державний університет

Стаття присвячена аналізу емоційної саморегуляції. Розглянуто погляди вчених на проблему емоційної саморегуляції. Наведено класифікації методів емоційної саморегуляції особистості. Проаналізовано механізми емоційної саморегуляції. Виокремлено умови для здійснення смислового рівня саморегуляції.
Ключові слова: емоції, саморегуляція,етапи, метод, механізм.

Постановка проблеми. Здатність до емоційної саморегуляції виступає важливим фактором психічного здоров'я особистості. Володіння прийомами стабілізації емоційного стану особливо актуальні в ситуаціях стресу, нестабільності оточуючого світу. Виходячи з умов сьогодення, питання емоційної саморегуляції є надзвичайно актуальним. Оскільки в складних умовах життя, неможливість диференціювати власні емоції, розуміти їх сутність, а також застосовувати засоби їх регуляції створюють додатковий фактор психічного напруження, це може мати негативні для особистості наслідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психологічній літературі емоційна саморегуляція особистості розглядається як складний багаторівневий феномен, описано також велику кількість методів і методик практичного здійснення емоційної саморегуляції. Вивченню сутності і змісту саморегуляції емоцій та розкриттю механізмів її розвитку значну увагу приділяли такі вчені, як: А. Бандура, Л.В. Виноградова, В.К. Гаврилькевич, В.В. Зарицька, К. Ізард, С.Д.Максименко, Дж. Капрара, В.І. Розов, Дж. Роттер, Д. Сервон, Е. Скінер, М.А. Холодна, О.А. Чернігова, Л.В. Чуніхіна та ін. Вони вважають, що для вибору поведінки, адекватної певній ситуації дуже важливо вміти регулювати власні емоції, що виникли.

Оскільки існує багато підходів до визначення поняття емоційної саморегуляції, **метою** нашої статті є теоретичний аналіз феномену емоційної саморегуляції, виокремлення рівнів і методів саморегуляції емоцій.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети, необхідно розглянути осно-

© Цілинко І.О., 2015

ві тлумачення поняття емоційної саморегуляції вітчизняними та зарубіжними вченими.

Емоції є чинником, що зумовлюють специфіку саморегуляції. М.В.Гринцив вказує, що разом з когнітивними процесами, емоції виконують оцінно-регулюючу функцію у людських взаєминах. Вплив емоцій на перебіг процесів регуляції, виявляється в організації і спрямованості зовнішніх дій, поведінкових реакцій, вибірковості пізнавальних процесів, чіткості психомоторних і пізнавальних дій. Саме тому емоції є обов'язковим, значущим чинником внутрішньої регуляції різних видів і форм довільної активності людини, виступаючи суб'єктивною формою вираження актуальних потреб особистості [3].

Ю.В. Саєнко описує емоційну саморегуляцію як вміння стримувати занадто сильні, небажані емоційні прояви, довільно і опосередковано керувати породженням, переживанням і вираженням емоцій; володіння прийомами стабілізації і тонізації свого емоційного стану відповідно до ситуації, трансформацію деструктивних емоцій в конструктивні, тобто сприяння продуктивному здійсненню діяльності та спілкування [9].

М.Ю. Горбунова розглядає емоційну саморегуляцію як володіння умінням вільного емоційного «входження» в ситуацію, яке дозволяє продуктивно включатися в те, що відбувається і повністю концентруватися на цьому [7].

В.В. Зарицька вказує, що емоційну регуляцію розглядають як силу, що узгоджує загальну спрямованість і динаміку поведінки з особистісним змістом, який має для людини ця ситуація. Основними регулятивними функціями емоцій є: активація, мобілізація, вибірковість, спонукання, організація діяльності і поведінки особистості. Залежно від тривалості, інтенсивності, предметності чи невизначеності, а також якості емоцій, усі емоції поділяють на емоційні реакції, емоційні стани та емоційні стосунки [4].

В.В. Зарицька підсумовуючи різні підходи до тлумачення поняття «саморегуляція», визначає його, по-перше, як процес впливу на власний фізіологічний і нервово-психологічний стан; по-друге, саморегуляція суттєво залежить від бажання людини керувати власними емоціями, почуттями та переживаннями, і як наслідок – поведінкою; по-третє, здатність до саморегуляції не дається від народження, а розвивається в процесі життя, тобто піддається формуванню і вдосконаленню [4].

Це означає, що людину можна навчити так регулювати власні емоції, щоб не переводити їх у деструктивну площину. Для цього треба навчитися, як зазначає К. Ізард [5], навчитися аналізувати функції конкретної емоції на трьох рівнях: біологічному, мотиваційному і соціальному.

О.О. Чудіна вважає, що по відношенню до сильних емоцій емоційно зріла людина залишається стійкою, емоції не надають руйнівних наслідків на неї, на інших людей, або діяльність, яку людина здійснює. Емоційно зрілі люди здатні переносити різноманітні емоції з відчуттям безпеки, не лякаючись і не уникаючи їх [10].

Отже, аналіз тлумачення поняття емоційної саморегуляції дозволяє стверджувати, що емоційна саморегуляція передбачає володіння прийомами стабілізації емоцій відповідно до певної життєвої ситуації. Але для володіння цими прийомами важливо мати внутрішню мотивацію, а також вміння аналізувати функції конкретних емоцій.

На сьогоднішній день в науковій літературі описано багато методів емоційної саморегуляції. Розглянемо основні класифікації та загальні механізми саморегуляції.

Л. П. Гримак детально розглядає загальні механізми саморегуляції та, зокрема, їх застосування для подолання різноманітних тяжких емоційних станів. Він виділяє такі рівні саморегуляції за механізмом її здійснення:

1) інформаційно-енергетичний – регуляція рівня психічної активності організму за рахунок інформаційно-енергетичного притоку (сюди відносить реакцію «відреагування», катарсис, зміну притоку нервової імпульсації, ритуальні дії);

2) емоційно-вольовий рівень саморегуляції життєдіяльності (самосповідь, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, самопідкріплення);

3) мотиваційний – саморегуляція мотиваційних складових життєдіяльності особистості (неопосередкована і опосередкована);

4) особистісний – самокорегування особистості (самоорганізація, самоствердження, самодетермінація, самоактуалізація, самовдосконалення «містичної свідомості»). Основним засобом саморегуляції він вважає спілкування людини з самою собою, яке може відбуватися в двох основних умовах: у стані неспання та на фоні змінених станів свідомості [2].

В. І. Розов виділяє декілька груп методів емоційної саморегуляції:

1) фізичні та фізіологічні (антистресове харчування, фіторегуляція, фізична підготовка);

2) психофізіологічні (адаптивне біоуправління з біологічним зворотним зв'язком, прогресивна м'язова релаксація, аутогенне тренування, систематична десенсибілізація, різноманітні дихальні техніки, тілесно-орієнтовані техніки, медитація);

3) когнітивні (нейро-лінгвістичне програмування, когнітивні та раціонально-емотивні техніки А. Бека й А. Елліса, методи саногенного і позитивного мислення, парадоксальна інтенція);

4) особистісні (метод психосинтезу субособистостей Р. Асаджіолі, гештальт-техніки усвідомлення потреб, особистісна самоорганізація часу життя);

5) методи оптимізації сну і аналізу сновидінь (гештальт-техніки, онтопсихологічні техніки, техніки усвідомлених сновидінь) [8].

В.К. Гаврилькевич здійснюючи аналіз наявних в науці класифікацій емоційної саморегуляції, виводить власну:

1) несвідома емоційна саморегуляція;
2) свідома вольова емоційна саморегуляція;
3) свідома смислова емоційна саморегуляція.

Ці рівні є онтогенетичними етапами становлення системи механізмів емоційної саморегуляції людини. Домінування того чи іншого рівня можна розглядати як показник розвитку емоційно-інтегративних функцій свідомості людини.

Перший рівень емоційної саморегуляції забезпечується механізмами психологічного захисту, що діють на рівні підсвідомості та спрямовані на те, щоб огородити свідомість від неприємних, травмуючих переживань пов'язаних із внутрішніми та зовнішніми конфліктами, станами тривоги й дискомфорту. Це особлива форма переробки травмуючої інформації, система стабілізації особистості, що проявляється в усуненні або зведенні до мінімуму негативних емоцій (тривоги, угризіння совісті). Тут виділяють такі механізми, як: заперечення, витіснення, пригнічення, ізоляція, проекція, регресія, знецінювання, інтелектуалізація, раціоналізація, сублімація та інші [1].

Другий рівень – свідома вольова емоційна саморегуляція. Вона спрямована на досягнення комфортного емоційного стану за допомогою вольового зусилля. Сюди ж відноситься вольовий контроль

зовнішніх проявів емоційних переживань: психомоторних та вегетативних. Більшість методів і методик емоційної саморегуляції, описаних у літературі, відносяться саме до цього рівня. Це такі методи, як: сугестивні (аутотренінг та інші види самонавіювання й самогіпнозу), прогресивна м'язова релаксація за Джекобсоном, релаксація на основі біологічного зворотного зв'язку, дихальні вправи, переключення уваги на фактори, що відволікають від неприємних переживань, активізація приємних спогадів, психотехніки на основі візуалізації, емоційна розрядка через фізичну активність, працю, вольовий вплив безпосередньо на почуття – пригнічення їх або активізація, відреагування емоцій назовні через крик, сміх або плач (катарсис) та інші [1].

При цьому свідома воля спрямована не на розв'язання потребово-мотиваційного конфлікту, що лежить у основі емоційного дискомфорту, а на трансформацію його суб'єктивних та об'єктивних проявів. Тому, за своєю суттю цей рівень емоційної саморегуляції є симптоматичним, а не етіологічним, оскільки трансформуючий вплив здійснюється не на причини емоційного дискомфорту, а на психологічні та психофізіологічні механізми його проявів. Ця особливість є спільною для свідомої вольової та для несвідомої емоційної саморегуляції. Кардинальна відмінність між ними полягає лише в тому, що одна здійснюється на свідомому рівні, а інша на підсвідомому. Проте жорсткої межі між цими двома рівнями немає, оскільки вольові регулятивні дії, що спочатку здійснюються за участю свідомості, автоматизуючись, можуть переходити на підсвідомий рівень здійснення.

Третій рівень – свідома смислова (ціннісна) емоційна саморегуляція – являє собою якісно новий спосіб вирішення проблеми емоційного дискомфорту. Вона спрямована на усунення його причин – на розв'язання внутрішнього потребово-мотиваційного конфлікту, що досягається шляхом осмислення й переосмислення власних потреб і цінностей та породження нових життєвих сенсів. Вищим аспектом смислової саморегуляції є саморегуляція на рівні екзистенційних потреб і сенсів, що, являє найбільш глибинний і, в той же час, найбільш вищий рівень саморегуляції, доступний людині на сучасному етапі її розвитку [1].

Для здійснення емоційної саморегуляції на цьому рівні необхідне вміння чітко мислити, розпізнавати й описувати за допомогою мови найтонші відтінки власних емоційних переживань, усвідомлювати власні потреби, що стоять за почуттями та емоціями, розуміти значення емоцій, знаходити сенс навіть у неприємних переживаннях та скрутних життєвих обставинах. Ці перераховані вміння відносяться до компетенції особливої інтегративної розумової діяльності, що інтенсивно досліджується в науці протягом останніх десятиліть і отримала назву «емоційний інтелект». До основних функцій емоційного інтелекту відносять: емоційну обізнаність, довільне керування власними емоціями, здатність до самомотивації, емпатію та розуміння емоційних переживань інших людей і керування емоційним станом інших людей [1].

Дещо схоже тлумачення знаходимо у С.Д. Максименко, який також вказує на три послідовні етапи становлення саморегуляції поведінки в системі інтеграції особистості: 1) базальна емоційна саморегуляція; 2) вольова саморегуляція; 3) смислова, ціннісна саморегуляція.

Базальна емоційна саморегуляція забезпечується неусвідомлюваними механізмами, що працюють незалежно від бажання людини, і сенс їхньої роботи полягає в забезпеченні психологічно комфортного і стабільного стану внутрішнього світу.

Вольова і смислова саморегуляції стосуються свідомого рівня. Вольова базується на вольовому зусиллі, яке спрямовує поведінкову активність у потрібному напрямку, але не знімає внутрішнє протистояння мотивів і не забезпечує стану психологічного комфорту.

Смислова ґрунтується на механізмі смислового зв'язування, що полягає в осмисленні та переосмисленні існуючих цінностей і породженні нових життєвих сенсів. Завдяки такій свідомій перебудові особистістю структури власної ціннісної сфери розв'язується внутрішній мотиваційний конфлікт, знімається психічна напруженість, і гармонізується внутрішній світ особистості [6].

Висновки і перспективи. Отже, аналіз емоційної саморегуляції доречно здійснювати, відштовхуючись від рівня емоційно-інтегративних функцій свідомості людини. Для досягнення найвищого, смислового рівня емоційної саморегуляції неодмінною умовою виступає вміння розпізнавати та вербально описувати відтінки власних емоційних переживань; усвідомлення власних потреб та цінностей; розуміння значення емоцій, що виникають.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі буде аналіз впливу груп методів емоційної саморегуляції та їх вплив на емоційно-інтегративні функції свідомості особистості.

Список літератури:

1. Гаврилькевич В.К. Психодіагностичний інструментарій комплексного дослідження емоційної саморегуляції особистості // В.К. Гаврилькевич // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Максименка ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2008. – Т. Х, ч. 5. – С. 104-113.
2. Гримак Л.П. Общение с собой: Начала психологии активности / Л.П. Гримак. – М.: Политиздат, 1991. – 320 с.
3. Гринцив М.В. Роль эмоций в развитии способности к саморегуляции / М.В. Гринцив // Збірник наукових праць «Психологічні науки» Том 2, Випуск 10 (91). – 2014. - С. 84-88.
4. Зарицька В.В. Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту / В.В. Зарицька // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Психологія». – 2010. – № 6. – С. 33-37.
5. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард / Перев. с англ. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 464 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
6. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
7. Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості в підлітковому та юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / І.Г. Павлова. – Одеса, 2005. – 19 с.
8. Розов В.И. Управление стрессом в оперативно-розыскной деятельности: Учебное пособие / В.И. Розов. – К.: КНТ, 2006. – 268 с.
9. Саенко Ю.В. Техники и приемы регуляции эмоций / Ю.В. Саенко // Вопросы психологии. – 2010. – № 3. – С. 83-93.
10. Чудина Е.А. Эмоциональная зрелость личности: определение понятия и выделение критериев / Е.А. Чудина // Личность и проблемы развития: Сборник работ молодых ученых. – М., 2003. – С. 112-116.

Целинко И.А.
Херсонский государственный университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ САМОРЕГУЛЯЦИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация
Статья посвящена анализу эмоциональной саморегуляции. Рассмотрены взгляды ученых на проблему эмоциональной саморегуляции. Приведены классификации методов эмоциональной саморегуляции личности. Проанализированы механизмы эмоциональной саморегуляции. Выделены условия для осуществления смыслового уровня саморегуляции.
Ключевые слова: эмоции, саморегуляция, этапы, метод, механизм.

Tsilynko I.O.
Kherson State University

THEORETICAL ANALYSIS OF EMOTIONAL SELF-REGULATION

Summary
This article analyzes the emotional self-regulation. We consider the views of the scientists on the problem of emotional self-regulation. A classification of methods of emotional self-regulation of personality. The mechanisms of emotional self-regulation. Obtained conditions for meaningful level of self-control.
Keywords: emotions, self-control, the steps, method mechanism.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 078 (477.43)(092)

ЧЕСЬКІ МУЗИКАНТИ В МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ПОДІЛЛЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Кузів М.В.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Стаття присвячена діяльності видатних подільських педагогів, музикантів та громадських діячів Зденека Комінека і Вацлава Петра та їх ролі у розвитку музичної культури подільського регіону 20-х років ХХ ст. У статті на основі архівних, документальних та історичних матеріалів висвітлено процес становлення музичної освіти у Кам'янці-Подільському. Автор наголошує на регіональний специфіці цієї сторінки в історії подільської культури.

Ключові слова: музика, музична освіта, Народна консерваторія, Український державний університет, культурно-освітній заклад.

Постановка проблеми. Великий внесок у розвиток музичного життя Кам'янця-Подільського внесли іноземці, що мали академічну музичну освіту, брали активну участь у громадсько-культурному житті міста. Поляк Тадей Ганицький організував музичну школу і перший на Поділлі симфонічний оркестр, чехи Вацлав Петр був першим викладачем музичних дисциплін у щойно відкритому Кам'янець-Подільському українському університеті, а Зденек Комінек став першим директором музичного технікуму; обидва вони працювали в Народній консерваторії міста.

Розглядаючи процес становлення митців і їх внесок у розвиток музичної культури регіону потрібно зазначити, що В. Петр та З. Комінек приїхали на Кам'янеччину в дуже сприятливий момент, коли їх музичні знання та диригентська майстерність на основі, закладеній попередниками, спричинила добрі наслідки.

Поділля, зокрема Кам'янеччина, завжди викликали жвавий інтерес як у співвітчизників, так і в іноземних митців протягом століть. Багато письменників, живописців, архітекторів, скульпторів, акторів залишили свій слід на подільській землі.

Аналіз джерел мистецького, культурологічного і педагогічного спрямування вказує на те, що вітчизняними науковцями В.Ф. Івановим, М.А. Печенюк, Р.С. Римар, М.В.Яровою розкриваються маловідомі сторінки розвитку культури подільського регіону, функціонування певних фундацій і навчальних закладів. В їх працях дотично висвітлюється діяльність З.Р. Комінека і В.І. Петра.

Мета даної статті: окреслити найбільш вагомі сторони творчої діяльності представників чеської скрипкової школи Зденека Комінека та Вацлава Петра.

Виклад основного матеріалу. Зденек Рудольфович Комінек народився 8 червня 1882 року у місті Прага (тепер Республіка Чехія). Його батько був керуючим на металургійному заводі [8].

У XIX столітті Прага славилася як музичний центр Європи з активним концертним, театральним, освітнім та художньо-творчим життям. У це час там функціонували такі навчальні заклади як консерваторія, університет, діяла Празька опера, земський театр, філармонійний та камерно-інструментальний ансамблі.

Після закінчення 4-х класів гімназії З. Комінек вступив на навчання у Празьку консерваторію по класу скрипки, де його вчителем став відомий чеський педагог межі XIX – першої половини XX століття професор Отакар Шевчик, який, з 1874 по 1892 роки жив і працював в Україні. Його учнями були всесвітньовідомі скрипалі: Я. Кубелик, Я. Коціан, Е. Моріні, Є. Цимбаліст, К. Сараджаєв та інші [1, с. 315].

Празька консерваторія була заснована в 1811 році на базі «Товариства сприяння розвитку музики в Чехії» за зразком Паризької та Міланської, ставши, таким чином, першою консерваторією в Східній Європі. Розквіт консерваторії припав на рубіж XIX-XX століть, особливо після того, як в 1885 р. заняття стали проходити в новозбудованому Рудольфінумі (концертний і виставковий зал, який був споруджений як дар Ощадного банку Чехії місту Празі та чеському народові), а в 1890 р. до складу консерваторії влилася авторитетна Празька школа органістів. Чеські педагоги розробляли і запроваджували методики, які синтезували досягнення західноєвропейської музичної педагогіки з їхнім власним досвідом, що базувався на використанні кращих зразків слов'янської музичної спадщини. Як зазначає дослідник В.М. Щепакін: «Унікальністю Празької консерваторії є те, що вона стала першим, і упродовж багатьох років була єдиним слов'янським вищим музичним навчальним закладом, який став дітищем народу, що був політично, економічно та культурно залежним» [15].

У 1900 році З. Комінек перевівся у щойно відкриту Чесько-Слов'янську академію музики і співу, яку блискуче закінчив у 1902 році, отримавши фах концертмейстера оркестру і диригента. Ще під час навчання у 1900 році отримав призначення на посаду асистента професора скрипкового класу при названій Академії і працював там до 1902 року. В той же час він обіймав посаду капельмейстера оркестру балету Празького земського театру. З 1905 по 1909 роки викладав скрипку в Академії. За роки роботи зарекомендував себе професійним викладачем і проявив себе талановитим диригентом [11].

У 1911 році З. Комінек приїхав у Кам'янець-Подільський на посаду військового капельмейстера 47-го піхотного Українського полку (по вільному найму). Основним завданням оркестрів того періоду було музичне забезпечення

військових ритуалів, які мали достатньо чітку організацію. Воєнна музика виконувалася під час проведення парадів і святкових оглядів. Як керівник оркестру З. Комінек вів активну переписку з музичними видавництвами і книгарнями, серед яких: Музичне видавництво П. Юргенсона і видавництво М. Голауера і Г. Шнайдера в Москві, видавництва Ю.Г. Цімермана та В.К. Гейца в Санкт-Петербурзі, видавництва Л. Йозефера і братів Раушів в Одесі, Я. Гофмана у Празі та Е. Стользи, книжкові магазини Подградського в

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

© Кузів М.В., 2015

Тифлісі, В.І. Могилевича в Сімферополі, Б. Полоневського у Львові, С.М. Гольденберга в Кам'янці-Подільському та інших містах [11]. Багато творів маестро аранжував для оркестру сам. Прослужив він на цій посаді до 12 березня 1918 року.

З вересня 1912 року викладав музику у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії та комерційному училищі Мазінга. Викладання поєднував з керуванням духовими оркестрами у цих навчальних закладах. В 1913 році був запрошений директором приватної музичної школи професором Т. Ганицьким викладати скрипку.

Добре володіючи скрипкою і маючи чудовий сольний інструмент, З.Р. Комінек, незважаючи на велике педагогічне навантаження, здійснював інтенсивну виконавську діяльність як скрипаль, виступав у сольних програмах і в ансамблях з провідними музикантами міста, працював концертмейстером перших скрипок Кам'янець-Подільського державного драматичного театру [11], був активним членом Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича в Кам'янці-Подільському. Він був доволі відомою в місті людиною.

Як викладач Народної консерваторії брав активну участь у пропаганді музичного мистецтва, шляхом організації міських концертів, що сприяло залученню до мистецтва широких мас населення. Так з програми виступів Українського національного хору дізнаємося про виконання З. Комінеком «Фауст-фантазії» Гуно-Сарасате та «Легенди» Г. Венявського [3, арк. 41] і виконання «лектором народної консерваторії З. Комінеком сцен з балету Беріота та ученицею народної консерваторії П. Драгомирецькою «Вечора» К. Стеценка» [4, арк. 42].

З 1917 по 1935 рік Зденек Рудольфович працював концертмейстером перших скрипок Кам'янець-Подільського державного драматичного театру [11]. Оркестр театру обслуговував не тільки місцеву трупу, але і більшість гастролюючих театрів. З 1 лютого 1927 по 18 червня 1931 року викладав співи у трудовій школі № 6 м. Кам'янця-Подільського, в якій навчалися двоє його синів.

З 15 грудня 1928 по 11 січня 1930 року Зденек Рудольфович викладав у музичній профшколі [5, арк. 33-34]. У 1930-1931 роках він плідно працює на посаді завідуючого музпрофшколи. Практично всі події, новації, власне, і професіоналізація музичної освіти проходила під його безпосереднім патронатом. Безперечно, З. Комінек, як новатор професійних процесів, спирався та користувався великою підтримкою всієї місцевої музичної громадськості, насамперед друзів та однодумців, серед яких слід назвати Т. Ганицького, В. Бесядовського, Ю. Бауліна, А. Лозинського, О. Елчанінову та багатьох інших діячів на ниві музичної освіти. З перейменуванням музичної школи в технікум у 1931 році призначений директором Кам'янець-Подільського музичного технікуму [6, арк. 27]. В цьому ж році Комінек залишив посаду директора за власним бажанням, але залишався на посаді викладача по класу скрипки та духових інструментів до закриття технікуму в 1935 році.

З 1931 по 1932 роки він працював у радіогазеті «Червоний кордон» на посаді скрипаля. Очевидно Комінек відповідав за музичне оформлення передач. Аналізуючи відгуки та характеристики, що збереглися у приватних архівах робимо висновок, що зі своїми обов'язками він справлявся добре [11].

З 1 вересня 1932 по 4 червня 1937 року суміщав викладання з роботою капельмейстера духового оркестру Кам'янець-Подільського Червонопра-порного прикордонного загону, який був розформований у 1937 році.

У 1935 році при кінотеатрі імені Войкова (тепер районний центр культури і мистецтв «Розмай») був створений камерний оркестр. Його організатором і керівником став Зденек Рудольфович Комінек. Оркестр, укомплектований досвідченими музикантами з числа великих любителів музики, за короткий період заслужив загальне визнання. Завжди, коли б не виступав цей колектив, він знаходив самий теплий прийом слухачів. В його репертуарі звучали і народна музика, і класика, і твори радянських композиторів [2, с. 7]. Працював Комінек на цій посаді з 1935 по 1950 роки.

З липня 1941 року під час авіабомбардування Кам'янця-Подільського Зденек Рудольфович був важко поранений. Після тривалого лікування та реабілітації він зміг повернутися до активного творчого життя – з 1941 по 1945 рік працював концертмейстером місцевого театру і викладав скрипку у музичній школі. З квітня 1944 року по березень 1945 року Комінек був диригентом театру імені Т. Шевченка. Помер Зденек Рудольфович 11 листопада 1950 року. Похований у Кам'янці-Подільському на Польському кладовищі міста.

Серед учнів З. Комінека – Олександр Якович Вайсфельд, який пізніше працював в. о. доцента консерваторії імені Миколи Лисенка у Львові; викладав у Львівській середній спеціальній музичній школі-інтернаті імені Соломії Крушельницької; 30 років керував ансамблем скрипалів, створеним професором Павлом Макаренком [13].

Учнем З. Комінека був і Аркадій Костянтинович Гурфінкель. Путівку в артистичний світ дала йому музична школа Т. Ганицького у Кам'янці-Подільському. Далі він успішно закінчив Московську консерваторію у видатного професора А. Ямпольського і багато років гастролював у складі симфонічного оркестру Великого театру СРСР [8, с. 101].

Надзвичайно цікавою постаттю є Вацлав (В'ячеслав) Іванович Петр (1842-1923) – людина різносторонніх талантів: вчений-філолог, історик, громадський діяч, здібний скрипаль, великий шанувальник М.В. Лисенка [16,с. 270.].

Народився В.І. Петр 17 лютого 1818 року у невеликому містечку північно-східної Чехії – Опочині, де його батько був помічником вчителя народної школи і працював вчителем музики. Дитинство своє він провів у гірському селі Добряни, куди його батька перевели на посаду вчителя сільської школи. Музичні здібності у хлопчика проявились дуже рано. Під керівництвом батька, який став його першим вчителем, він дуже швидко досягнув таких здібностей на музичному поприщі, що вже у восьмирічному віці заміняв його в якості органіста, граючи на невеликому органі під час богослужіння.

У 1861 році Петр поступив в перший клас класичної гімназії у м. Рихнів. У 1865 році – у п'ятий клас Градецької гімназії у м. Кракові, яку закінчив у 1869 році. Упродовж гімназійного навчання грав на органі під час гімназійних богослужінь; під звуки органу співали декілька сотень його товаришів.

З 1869 по 1872 роки він слухав лекції з класичної, слов'янської та порівняльної філології в Празькому університеті і закінчив свою освіту

в якості слов'янського стипендіата у Санкт-Петербурзькому університеті. Навчаючись в університеті, В. Петр водночас записався учнем знаменитої на той час Празької школи органістів, де під керівництвом її директора, відомого теоретика і композитора Ф.З. Скугерського, пройшов курс теорії, гармонії, контрапункту та інших музичних дисциплін. У Празькому університеті він слухав лекції знаменитого представника чеської естетичної школи О. Гостинського, автора праць з проблем естетики образотворчого мистецтва, літератури та музики, який на той час був професором музики та історії мистецтв у цьому навчальному закладі.

Після закінчення університету в 1872 році і здачі іспитів в Санкт-Петербурзькому університеті на звання вчителя стародавніх мов він поступив на службу в Київську першу гімназію вчителем грецької мови в 1873 році, а в 1874 був переведений вчителем латинської мови у київську гімназію № 2.

У 1879 році В. Петра переведено на посаду вчителя стародавніх мов у Одеську третю гімназію. У 1882 році Радою Імператорського університету Святого Володимира він був затверджений у ступені магістра римської словесності, що посвідчувалося дипломом за № 2323 [7, арк. 3].

Цього ж року він був призначений інспектором, а з наступного – директором Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, з покладенням на нього обов'язків начальника Кам'янець-Подільської Маріїнської жіночої гімназії. У 1884 році в місті над Смотричем в «Русской типографии» М. Глика була надрукована збірка його наукових праць «Три статті із слов'янознавства». В. Петр був одним із організаторів заснування Кам'янець-Подільського філармонічного товариства, що мало за мету організацію концертів, нотних бібліотек.

У місцевій пресі за 1885 рік в статті священика М. Чирського розповідається про музичну діяльність В. Петра на посту начальника Маріїнської гімназії. «Речь начальника гимназии В.П. Петра была закончена гимном, исполненным гимназическим хором под его управлением. Неожиданным сюрпризом для присутствовавших на акте была музыкальная картина, песнь «Плач Ярославны» (нарочно приготовленная к этому торжеству), которая при участии гимнастического хора и при аккомпанементе на фисгармонии и фортепиано, была исполнена сестрою начальника гимназии и вызвала продолжительные аплодисменты присутствовавших на акте.» [14, с. 109-110].

З 1885 по 1904 роки був директором 5-ї (Печерської) гімназії м. Києва, з 1900 року – доктор грецької філології в університеті Святого Володимира та історико-філологічному інституті імені князя Безбородька в Ніжині. Варто ще згадати, що В. Петр заснував студентський оркестр при Київському університеті і був його диригентом.

У своїй статті «Про викладання музики і співу у середній школі» В. Петр розповідає про організацію оркестру і хору, про труднощі, які виникали у нього на цьому шляху, про відсутність кваліфікованих вчителів [12, с. 538-542]. Для здійснення свого задуму він запросив «доброго вчителя-скрипаля, вчителя співів, котрий займався і хором, і, крім того, військового капельмейстера, під керівництвом якого кращі музиканти його оркестру навчали учнів грі на різних інструментах». Через рік сформувався оркестр, який почав з легких п'єс і закінчив творами М. Глінки, Й. Гайдна, В. Моцарта, Е. Гріга та інших.

У його педагогічній діяльності звертає на себе увагу одна риса – бажання розширити кругозір вихованців, для чого він щорічно організовував далекі подорожі у Крим, на Кавказ, у Фінляндію, на Нижньогородську виставку, мандрівки по Волзі, Каспійському морю.

Його вчена діяльність знайшла свої втілення у друкуванні статей філологічного змісту у різних виданнях, таких, як журнал Міністерства народної освіти, Циркуляр по Одеському навчальному округу, у виданнях Київського відділу товариства класичної філології і педагогіки, у звітах Одеської 3-ї, Кам'янець-Подільської і Києво-Печерської гімназій, у чеському філологічному журналі «Крок», у німецькому журналі з порівняльної філології Бецценберга та ін., і в особливих виданнях його праць.

Але окрім філологічної ерудиції В. Петр володів також солідними знаннями з теорії та історії музики. Його дослідження, в основному, були пов'язані з античною музичною культурою та проблемами зародження музичного мистецтва. У своїх працях В. Петр утверджував, зокрема, прогресивний на той час історико-порівняльний метод, що застосовувався у багатьох науках і був покладений в основу принципу історизму в сучасному музикознавстві та суміжних галузях науки. Назвемо декілька його праць і статей: «Про гармонію сфер Піфагора», «Елементи античної гармоніки», «Про мелодичний склад аріо-європейської народної пісні», «Про склади, строї та лади у давньогрецькій музиці» (його докторська дисертація), «Мова і спів», «Знов відкриті пам'ятки античної музики», «Дещо з діяльності М. Лисенка та з історії розвитку української пісні», «Про мелодійний склад аріоєвропейської народної пісні в зв'язку з церковними співами» та інші. Остання, до речі, була прочитана публічною доповіддю у Кам'янці-Подільському в 1919 році.

Наказом міністра народної освіти від 17 липня 1918 року В. Петра було переведено ординарним (заслуженим) професором до Кам'янець-Подільського державного українського університету. Запросив його на роботу тодішній ректор Іван Огієнко, який у свій час був його учнем.

Досвідчений професор фактично самотужки забезпечував викладання навчальних дисциплін на кафедрі грецької літератури, античної ритміки й метрики грецького автора Аристофана, проводив семінарські заняття з грецької та латинської мов. Після засідання Ради професорів історико-філологічного факультету 13 листопада 1919 року йому доручають викладання курсу історії та теорії музики. Повідомляючи декана факультету професора Білецького про читання курсу, він пропонує розподілити курс по чотири години на тиждень, а саме: 2 години теоретичних та 2 години практичних занять.

До нього на курс записалось 13 чоловік (дані неточні через відсутність в архіві усіх особистих справ студентів). Серед його учнів був відомий у майбутньому музичний критик та фольклорист Микола Олександрович Грінченко [10, с. 11-12].

Досконале володіння навчальним матеріалом одразу забезпечили В. Петру авторитет серед молодших колег-професорів і приват-доцентів, пошану студентства. Визнанням наукових заслуг і багаторічної діяльності на ниві вищого шкільництва стало обрання його заслуженим професором університету.

На жаль, погіршення стану здоров'я (параліч правої частини обличчя) змусили В. Петра зали-

шити викладацьку діяльність у КПДУУ. Він вирішив їхати на лікування за кордон. У 1921 році, після повернення на батьківщину, В'ячеслав Іванович був обраний почесним професором університету в Брно. Помер В. Петр 5 квітня 1923 року.

Окрім теоретичних праць В. Петру належать чисельні музичні твори, в тому числі хори. В свій час він був відомий громадськості як автор музики «Слов'янського маршу» (на слова Г. Аристова) [9, с. 101].

Висновки. Таким чином, факти діяльності подільських музикантів чеського походження Зденека Рудольфовича Комінека і Вацлава Івановича Петра дають можливість говорити про вплив їх особистостей на стан музичної освіти та культури на Кам'янеччині, що здійснювався, як важлива складова культурно-історичного процесу подільського регіону. Варто зазначити їх активну діяльність у сфері популяризації музичного мистецтва шляхом викладання у навчальних закладах Кам'янця-Подільського, участі в концертах та різноманітних заходах. Даний матеріал доповнить лекційні курси з «Історії української музики», «Української музичної педагогіки» і «Музичної освіти на Поділлі», розширить тематику для написання рефератів та курсових робіт. Ця стаття дозволяє в більш повному обсязі відтворити історичну перспективу становлення та екзистенції подільської культури.

Список літератури:

1. Григорьев В.Ю. Шевчик Отакар / В.Ю. Григорьев // Музыкальная энциклопедия: В 6 т. / Редкол.: А.М. Прохоров (председатель) и др. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – Т. 6. – С. 315.
2. Будзей О. Від «Нового світу» до ...нових надій / Олег Будзей // Подолянин. – 2006. – 15 вересня. – С. 7.
3. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХмО) – Ф. р-1515. Український національний хор м. Кам'янця-Подільського. – Оп. 1. – Спр. 2. Програми Українського національного хору – 41 арк.
4. ДАХмО – Ф. р-1515. – Оп. 1. – Спр. 2. – 42 арк.
5. ДАХмО – Ф. р-2951. – Кам'янець-Подільський музичний технікум. 1928-1930рр. – Оп 1. – Спр.5. Відомості на виплату зарплати за 1928р. – 33-34 арк.
6. ДАХмО – Ф. р-5 Інспектура народної освіти виконкому Кам'янецької окружної ради. 1922-1930 рр. – Оп 1. – Спр. 702. Матеріали реорганізації Кам'янець-Подільської музичної школи. – 27 арк.
7. ДАХмО – Ф. 319. – Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія. – Оп.1. – Спр. 1259. – 2-9 арк .
8. Іванов В.Ф. Тадеуш Ганицький / В.Ф. Іванов. – Кам'янець на Поділлю-Миколаїв-Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2007. – 123 с.
9. Копилов С.А. Освітянська співпраця В. Петра та І. Огієнка у КПДУУ (1918-1920 рр.) / С.А. Копилов // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського відродження. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 100-102.
10. Немкович О.М. Микола Грінченко: нарис про життєвий і творчий шлях / О.М. Немкович. – К. : Муз. Україна, 1988. – 95 с.
11. ПААП (Приватний архів Анатолія Прияна) – Збірка знімок та особистого архіву родини Комінек.
12. Петр В.О. преподавании пения и музыки в средней школе / В.О. Петр // Русская музыкальная газета. – 1915. – № 30 – С. 538-542.
13. Протягом десятиріч. Львівська середня спеціальна музична школа // Поступ. – 2004. – 7 лютого.
14. Чирський М. Торжество освящения нового здания Каменец-Подольской Мариинской гимназии / М. Чирський // Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. – 1885. – № 6. – С. 109-110.
15. Щепакін В.М. Чеські музиканти в музичній культурі України кінця XVIII–початку XX століття / В.М. Щепакін. – Автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 – Харків, 2001. – 17 с. – укр.
16. Ямпольський І.М. Петр Вацлав / І.М. Ямпольський // Музыкальная энциклопедия: В 4 т. \ Редкол.: Ю.В. Келдыш (председатель) и др. – М.: Советская энциклопедия, 1978. – Т. 24. – С. 270.

Кузив М.В.
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко

ЧЕШСКИЕ МУЗЫКАНТЫ В МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ ПОДОЛИИ В НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

Аннотация
Статья посвящена деятельности выдающихся подольских педагогов, музыкантов и общественных деятелей Зденека Комінека и Вацлава Петра, их роли в развитии музыкальной культуры подольского региона 20-х годов XX века. В статье на основе архивных, документальных и исторических материалов освещен процесс становления музыкального образования в Каменце-Подольском. Автор отмечает региональную специфику этой страницы в истории подольской культуры.
Ключевые слова: музыка, музыкальное образование, Народная консерватория, Украинский государственный университет, культурно-образовательное учреждение.

Kuziv M.V.
Kamyanets-Podilsky National University of a name of Ivan Ohienko

CZECH MUSICIANS IN THE MUSICAL CULTURE OF PODOLIA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

Summary
The article is devoted to the activities of prominent Podolsky teachers, musicians and public figures Zdenek Kaneka and Wenceslaus Peter and their role in the development of musical culture of the Podillia region of 20-ies of XX century. In article on the basis of archival, documentary and historical materials illuminated the process of formation of music education in Kamianets-Podilskyi. The author notes the regional specificity of this page in the history Podolsky culture.
Keywords: music, music education, national Conservatory, Ukrainian state University, cultural and educational institution.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 17.024.4:338.46 [342.5+346.232]

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ НАДАННЯ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ ДЕРЖАВНИМИ І САМОВРЯДНИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ

Лис А.Б.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

У статті проаналізовано специфіку надання адміністративних послуг населенню в умовах функціонування «сервісної» держави, як такої, що у найбільшій мірі відображає вимоги, потреби і прагнення сучасного постіндустріального, демократизованого і лібералізованого суспільства. На основі аналізу досвіду у цій сфері розвинених країн Європи і світу визначено ключові напрямки його інтегрування у діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування України.
Ключові слова: адміністративні послуги, суспільство, інтегрування, органи державної влади, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. У переважній більшості країн світу послуги, що надаються населенню органами центральної влади і місцевого самоврядування є наріжним каменем формування стосунків людини і держави. Інститут надання адміністративних послуг в розвинених країнах Європи і світу є чітко транспарентним відлагодженим механізмом, що віддзеркалює демократизм системи держаного устрою і покликаний ефективно і раціонально вирішувати проблеми громадян, підвищуючи тим самим якість їх життя. Тому, з нашої точки зору, вивчення передового зарубіжного досвіду у сфері надання адміністративних послуг є необхідним для його подальшої адаптації при побудові дієвої моделі взаємозв'язків органів влади із українським суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії і практики надання адміністративних послуг в державі присвячені роботи вітчизняних і закордонних науковців – Ю. Коваленка, В. Гордєєва, Ю. Куца, В. Діого, К. Поліданої інших авторів. Удосконалення механізмів, процесів і процедур надання адміністративних послуг висвітлені у працях, зокрема, Т. Буренко, С. Жарая, Ю. Лебединського, Д. Садлера, К. Дубич, Ю. Шарова, В. Маматова.

При цьому, висока ступінь актуальності питань, пов'язаних із пошуком шляхів розв'язання проблем кризи державного управління і місцевого самоврядування України дає підстави говорити про необхідність більш подальшого дослідження досвіду практичного використання технологій, процесів і процедур надання послуг населенню державними і самоврядними органами влади країн Західної Європи, Північної та Південної Америк, Азії і Африки та можливостей його імплементації в українському державно-управлінському середовищі.

Метою даної роботи є дослідження специфіки організації процесів і процедур надання владою якісних послуг населенню у розвинутих країнах світу, а також узагальнення їх досвіду з метою формулювання ключових напрямків удосконалення процесів і процедур надання адміністративних послуг населенню України.

Виклад основного матеріалу. Україна декларує себе як соціально-відповідальну, «сервісну» державу, політика надання послуг в якій спрямована на створення умов для забезпечення достойного життєвого рівня і вільного розвитку будь-якої людини. Вона взяла на себе обов'язки здійснення всіх необхідних заходів щодо їх надання, отже, можна вважати, що будь-яка взаємодія влади з особистістю в режимі «служіння» може бути віднесена до послуг, наданих будь-яким структурним елементом держави на всіх рівнях управління і у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, є адміністративною (публічною, державною, управлінською тощо).

Концепція «сервісної держави» в 1980-1990 роках отримала масштабне розповсюдження і практичне впровадження в діяльність державних і самоврядних органів управління в США та в багатьох країнах Західної Європи, що за оцінками більшості вітчизняних аналітиків дозволяє констатувати – в більшості з цих країн прийняті та успішно діють різноманітні нормативно-правові акти, якими детально регламентуються процедури взаємовідносин влади з фізичними та юридичними особами.

Узагальнення ж міжнародного досвіду регламентації і регулювання процесів і процедур надання владою якісних послуг населенню демонструє, що вони свого часу стали і залишаються сьогодні об'єктом особливої уваги всіх розвинутих держав, а останнім часом інтенсивно впроваджуються і урядами держав, що розвиваються.

Так, ряд держав Європейського Союзу, включаючи Бельгію, Великобританію, Португалію, Францію прийняли Хартії про надання державних послуг.

Для прикладу, у 1991 році у Великобританії була прийнята П рограма під назвою «Хартія громадянина», яка отримала назву «Біла книга» і задекларувала принципи надання державою публічних послуг, дотримання яких уряд бажав би бачити у всіх державних службах.

У 1992 році Радою міністрів Франції прийнята «Хартія про надання державних послуг», в якій були представлені основні принципи регулювання роботи французької державної служби на основі рівності, безпристрасності та наступництва, а також викладені нові принципи діяльності, як реакція на зміни в очікуваннях і вимогах населення, появу у споживачів нових потреб і запитів, необхідності прозорості і підзвітності, простоти і доступності.

Хартія споживачів послуг державних служб в Бельгії (1993 р.) є прикладом всеохоплюючої програми, яка переслідує мету удосконалення стосунків між державними органами і установами з одного боку, та населенням – замовників і споживачів (клієнтів) послуг – з іншого.

У 1993 році Португалією була прийнята «Хартія якості державних послуг», дія якою розповсюджувалась на всі послуги центрального уряду і муніципальних органів влади. Основні принципи, задекларовані цим документом, полягали в підзвітності уповноважених до надання послуг осіб, прозорості процедур їх надання, доступу громадян до участі в конкурсах та ін..

В країнах Північної Америки і Європейського Союзу поняття «публічні послуги», як уже вказувалось вище, також є недостатньо систематизованими

© Лис А.Б., 2015

і вживаються для означення широкого спектру взаємодії влади з населенням. Для прикладу в США модель діяльності федеральних державних органів за функціональними ознаками сконцентрована на чотирьох сферах, а саме:

а) послуги для громадян;

б) способи надання послуг;

в) підтримка процесу надання послуг;

г) управління державними ресурсами.

При цьому, «послуги для громадян» охоплюють 19 напрямків діяльності (оборона, національна безпека, внутрішня безпека, освіта, енергетика, транспорт, охорона здоров'я, соціальні послуги, наука та інновації, економічний розвиток та ін.), кожен з яких ділиться ще й на певні субнапрямки.

Слід звернути увагу, що найбільш повна класифікація спектру публічних послуг розроблена в Германії. Послуги федерального уряду (≈ 400 видів) за змістом класифіковані на 8 типів, а 73% від загальної кількості послуг належать тільки до трьох із них, а саме: збору, обробці та наданні загальної і спеціалізованої інформації, опрацюванні заяв і звернень до державних органів, а також наданню допомоги в отриманні різних форм фінансової допомоги, участі в конкурсах на отримання грантів і т. п.

Продовжуючи, слід вказати, що в Австрії існує і діє Загальний закон про адміністративну процедуру, в Естонії – ряд законів про адміністративну процедуру, в Польщі – Кодекс адміністративного провадження, згідно з яким потреби населення в послугах задовольняються або шляхом надання відповідних послуг самими органами влади, або укладанням угод про їх надання приватними підрядниками.

В більшості ж нових країн-членів ЄС (Латвія, Чехія, Угорщина) є прийнятими і діють закони «Про місцеві органи влади», згідно відповідних положень яких органи місцевого самоврядування мають право самостійно вирішувати питання і потреби місцевого значення, в т. ч. шляхом організації і фінансування процесів і процедур надання муніципальних послуг.

Для прикладу, Законом Латвії «Про місцеві органи влади» однією з головних функцій передбачено надання якісних муніципальних послуг населенню, а законодавство більшості країн ЄС розмежовує муніципальні послуги за критеріями: обов'язкові – не обов'язкові. При цьому, органи самоврядування наділені правом вирішувати питання щодо надання і фінансування послуг, які не передбачені законом.

В наведеному вище узагальненому аналітичному матеріалі звертає на себе, однак, увагу факт домінуючої зацікавленості вітчизняних дослідників зарубіжного досвіду виключно технологіями, процесами і процедурами надання владою послуг, їх організаційним і правовим забезпеченням, громадським моніторингом, проблемами управління та оцінювання їх якості і т. п. При цьому спостерігається майже повна відсутність результатів аналітичних оцінок досвіду впливу на процеси і результати взаємодії складових нетипової управлінської пари «суб'єкт – суб'єкт» людського фактору. І це не зважаючи на те, що проблеми управління професійною компетентністю і морально-психологічною готовністю людських ресурсів до виконання функцій публічної служби в даний час є однією із пріоритетних тем наукових досліджень і публікацій, а також різноманітних методичних розробок і рекомендацій як у великих, так і в малих розвинутих країнах.

Так питанням аналізу існуючих проблем в роботі адміністративних органів і публічних служб різних рівнів, ідентифікації нових підходів до удосконалення їх діяльності на основі пошуку необхідних інноваційних рішень щодо всебічного удосконалення людських ресурсів та загального реформування служб управління людськими ресурсами в органах державного управління і місцевого самоврядування, які зустрілись з нагальною необхідністю їх «модернізації» в таких країнах як Австралія [1], Великобританія [2], Ірландія [3], США [4]та ін.

Цілковито подібні підходи і кращі практики їх впровадження з допомогою різноманітних міжнародних проектів технічної допомоги сьогодні використовуються та дають необхідні суспільству результати в країнах, що розвиваються [5]. Аналогічні процеси реформування надання публічних послуг на основі інноваційних технологій відбуваються в багатьох країнах Африки (Гана, Кенія, Мозамбік, Нігерія, ПАР), в Бразилії і в Китаї.

Навіть побіжний аналіз змісту перерахованих вище публікацій дає можливість зрозуміти, що досвід розвинутих, соціально-відповідальних країн Західної Європи, Північної та Південної Америк, Азії і Африки однозначно демонструє, що вся державна і ділова бюрократія (в позитивному розумінні цього терміну) у своїй управлінській діяльності є і буде ефективною та результативною тільки за тієї умови, коли свою діяльність будуватиме на фундаменті концептуально новітніх знань про людину, суспільство і державу, про принципи і закономірності їх розвитку, про сучасні організаційні інновації, інноваційні управлінські технології, організаційні механізми та інструменти, про можливості і потенціал використання в процесах урядування і обслуговування населення сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій тощо.

На підставі цього неважко дійти висновку, що в більшості розвинутих країн світу і їх управлінським корпусом, і суспільством все глибше усвідомлюється важливий факт, що будь-які аномальні проблеми у відносинах між державними і самоврядними службами з одного боку та населенням держави і її територіально детермінованих часток (провінцій, штатів, регіонів, муніципалітетів тощо) з іншого обумовлені незадовільним рівнем професіоналізму державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування, а також їх сателітних структур (установ, організацій, центрів, агентств і т. п.), їх невідповідних сучасним вимогам і нормам морально-духовного та інтелектуально-ментального стану.

Забезпечення ж високонадійного функціонування системи управління державою вимагає пріоритетної і постійної уваги до корекції та оптимізації саме цих характеристик її людських ресурсів, що ставить завдання з вивчення, оцінки та удосконалення професіоналізму, моральності і ментальності «слуг народу» у число пріоритетних і самих актуальних наукових завдань у відповідній сфері досліджень.

Актуальність і важливість цієї проблеми пояснюється динамічною трансформацією суспільства в результаті становлення, масштабного поширення і розвитку економіки знань, формування постіндустріального світу, інформаційного суспільства з відповідними змінами в інтелекті, ментальності, моральності і духовності людей демократизованого і лібералізованого світу – людей, щодо яких поступово втрачають силу і вплив традиційні методи управління і впливу зі сторони органів влади.

Розвиваючи цю тезу, слід звернутись до роботи В. Петренка [6], в якій вперше у вітчизняній економічній теорії на основі дослідження методологіч-

них і практичних основ управління використанням інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем національного господарства автором була запропонована управлінська парадигма «інтелектуалізованому суспільству – інтелектуалізоване управління».

Розповсюдивши цей імператив на процеси і процедури наданню послуг владою населенню, отримаємо адаптований до цієї сфери взаємовідносин складових українського соціуму варіант формули – «інтелектуалізованому суспільству – інтелектуалізоване обслуговування і послуги», який означає, що всі види послуг населенню сьогодні повинні надаватися і державними службовцями, і працівниками органів самоврядування виходячи з нових позицій, потреб і прагнень оновленого, демократизованого і лібералізованого суспільства постіндустріальних цінностей і оцінок.

Саме на цьому шляху лежить, на нашу думку, розв'язок проблем кризи державного управління і місцевого самоврядування у всіх пострадянських країнах, в тому числі і в Україні. При цьому, як і у всьому світі, реінжиніринг, реформування та удосконалення відповідних служб на всіх рівнях ієрархії управління державою повинні бути орієнтованими на викорінення із суспільної практики традиційних технологій «сильної держави», «влади закону» і «авторитету чиновника», які в багатьох випадках продовжують некваліфіковано і сліпо втручатися у соціальну дійсність громадян, діючи від імені органу («суб'єкта»), в якому працюють і виконують покладені (делеговані) цьому органу (а не службовцю) повноваження.

Наявність же у представника «суб'єкта» легітимної і легальної можливості використовувати владні повноваження щодо підпорядкованого йому «об'єкта» може бути реалізована ним за самими різноманітними сценаріями, в зв'язку з чим ми повинні звернутися до алгоритмізації відносин між суб'єктами процесу надання адміністративних послуг («суб'єкт звернення» і «суб'єкт надання»).

Саме тому стає цілком очевидним, що для державно-управлінської системи у процесі її функціонування сьогодні існує реальна потреба в компетентних управлінських працівниках, оскільки її характерною рисою є залежність людини від людини, що уособлюють собою типову управлінську пару «суб'єкт – об'єкт».

Наголосивши вище на тому, що суспільство (з позицій нашого дослідження – множина потенційних «суб'єктів звернення») змінилось і продовжує змінюватись, слід визнати і необхідність адекватних, а інколи і випереджаючих змін в характеристиках відповідної множини «суб'єктів надання» адміністративних послуг – кадрового наповнення органів державного управління і місцевого самоврядування нашої країни. При цьому, основні зміни повинні відбутися в напрямку суттєвого підвищення етичного та інтелектуального потенціалу цього кадрового наповнення на основі професійного оволодіння знаннями і досвідом щодо тих сфер життєдіяльності українського суспільства, які треба належним чином регулювати і якими необхідно якісно управляти.

З цих позицій особливий інтерес викликає питання аналізу та оцінки стану, а також ідентифікації існуючих проблем інноватизації процесів надання послуг населенню України органами державного управління і місцевого самоврядування.

Адже зовсім не слід легковажити тим фактом, що в Україні відповідальними за цю сферу державними органами уже тривалий час ведеться наполеглива і результативна робота щодо удосконалення процесів і процедур надання адміністративних послуг населенню за самим різноманітними напрямками, що учасниками цієї роботи уже накопичено достатньо вагомий матеріал і що його узагальнення та оцінка можуть сприяти виявленню і вирішенню реальних проблем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування стандартів відповідального і ефективного обслуговування населення органами державної і місцевої влади є надскладним і надважливим завданням для України. Вивчення зарубіжного досвіду забезпечення якості адміністративних послуг дозволяє окреслити наступні виклики, що постають перед органами влади України:

- переосмислення державними службовцями, і працівниками органів самоврядування своїх функцій, виходячи з вимог, потреб і прагнень оновленого, демократизованого і лібералізованого суспільства;
- потреба у формуванні кадрового складу компетентних управлінських працівників із постіндустріальною світоглядною і ціннісною системою;
- суттєве підвищення етичного та інтелектуального потенціалу цього кадрового наповнення.

Подальші дослідження цієї проблеми лежать в площині ідентифікації існуючих проблем інноватизації процесів надання послуг населенню України органами державного управління і місцевого самоврядування.

Список літератури:

1. Transforming the citizen experience, One Stop Shop for public services / [Електронний ресурс] PwC. Public Sector Research Centre. – Режим доступу : http://www.pwc.com/gx/en/psrc/australia/transforming-the-citizen-experience-one-stop-shop-for-public-services.jhtml
2. McCourt W. Human Resource Management in the UK Public Service: Its practice and its relevance to public reformers in South Africa / Willy McCourt. – Institute for Development Policy and Management, University of Manchester, Precinct Centre. – 30 p.
3. Humphreys P. Key Human Resource Management Issue sin the Irish Public Service / Peter Humphreys, Michelle Worth-Butler. – Printed by Colour Books, Dublin: Institute of Public Administration. – 46 p
4. Berman Evan M. Human Resource Management in Public Management / Evan M. Berman, James S. Bowman, Jonathan P. West, Montgomery R. Van Wart. Forth Edition. – SAGE Publications, Inc., 2013. – 552 p.
5. Polidano C. The new public management in developing countries / Charles Polidano. – IDPM Public Policy and Management Working Paperno. 13November 1999/ – Institute for Development Policy and Management University of Manchester – 38 p.
6. Петренко В. П. Управління використанням інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / В. П. Петренко. – Львів, 2009. – 38 с.

Лыс А.Б.
Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

АНАЛИЗ МИРОВОГО ОПЫТА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ НАСЕЛЕНИЮ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И САМОУПРАВЛЕНЧЕСКИМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ

Аннотация
В статье проанализирована специфика предоставления административных услуг населению в условиях функционирования «сервисного» государства, как такого, что в наибольшей степени отображает требования, потребности и стремления современного постиндустриального, демократизированного и либерализированного общества. На основании анализа опыта в этой отрасли развитых стран Европы и мира определено ключевые направления его интегрирования в деятельность органов государственной власти и местного самоуправления Украины.
Ключевые слова: административные услуги, общество, интегрирование, органы государственной власти, местное самоуправление.

Lys A.B.
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ANALYSIS OF INTERNATIONAL PRACTICES OF SERVICES RENDERED TO POPULATION BY PUBLIC AND LOCAL AUTHORITIES

Summary
The article deals with the analysis of the peculiar providing of administrative services to citizens within the context of ‘service’ state functioning. The ‘service’ state is viewed as the one that reflects the requirements, needs, and aspirations of the modern postindustrial, democratic and liberal society to the highest extent. Analyzing this particular experience of the developed countries in Europe and the world, the author singles out the key ways of its integration into the public and local authorities of Ukraine.
Keywords: peculiar providing of administrative services, key ways of its integration.

НАШІ АВТОРИ

1. **Акімова Олена Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
2. **Александрова Ганна Миколаївна** – кандидат економічних наук, старший викладач Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
3. **Антоненко Людмила Петрівна** – кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри екології та технології рослинних полімерів Національного технічного університету України «Київський політехнічного інститут»
4. **Арельяно Васкес Сусан Бренда** – спеціаліст з фізичної терапії та реабілітації Університету Сан-Педро, Академічно-професійний відділ медичної технології
5. **Арцишевський Роман Антонович** – кандидат філософських наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
6. **Бабиченко Віктор Якович** – доктор технічних наук, доцент, завідувач кафедри під'ємно-транспортних будівельних та дорожніх машин Одеської державної академії будівництва та архітектури
7. **Баглик Артем Ігорович** – вступник до аспірантури, магістр філософії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
8. **Бевзенко Христина Сергіївна** – магістр кафедри менеджменту Одеського національного політехнічного університету
9. **Бойченко Еліна Борисівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств, старший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України
10. **Боличева Олена Вікторівна** – викладач кафедри психології та педагогіки Національного університету фізичного виховання і спорту України
11. **Борисов Олександр Олександрович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри технології будівельного виробництва Одеської державної академії будівництва та архітектури
12. **Васкес Абанто Анна Естуардівна** – врач-інтерн кардіологічного відділення Київської міської клінічної лікарні №8
13. **Васкес Абанто Хесус Естуардо** – кандидат медичних наук, лікар відділення НМП Оболонського району (Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2)
14. **Войчун Юрій Ігорович** – здобувач кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету
15. **Гаврилюк Ольга Олегівна** – студентка Київського університету імені Бориса Грінченко
16. **Галінський Олександр Михайлович** – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, директор Науково-дослідного інституту будівельного виробництва
17. **Давидченко Інна Дмитрівна** – викладач кафедри української та російської філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
18. **Данилова Тетяна Вікторівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України
19. **Демишок Тетяна Іванівна** – аспірант кафедри екології та технології рослинних полімерів Національного технічного університету України «Київський політехнічного інститут»
20. **Добрянська Мар'яна Володимирівна** – аспірант кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка»
21. **Дудник Ганна В'ячеславівна** – аспірант кафедри під'ємно-транспортних будівельних та дорожніх машин Одеської державної академії будівництва та архітектури
22. **Заяць Олена Іванівна** – здобувач кафедри міжнародного бізнесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка
23. **Задніпрянець Юлія Миколаївна** – студентка Національного технічного університету України «Київський політехнічного інститут»
24. **Захарчук Олександр Іванович** – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичної ботаніки та фамакогнозії Буковинського державного медичного університету
25. **Ільницька Галина Дмитрівна** – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, в/о завідувача лабораторії хімії та технології дисперсних надтвердих матеріалів Інституту надтвердих матеріалів імені В.М. Бакуля Національної академії наук України
26. **Калашнікова Вікторія Вікторівна** – аспірант кафедри комп'ютерних технологій дизайну і графіки Національного авіаційного університету
27. **Карабін Оксана Йосифівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформатики і методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
28. **Кирилюк Станіслав Володимирович** – кандидат технічних наук, асистент кафедри технології будівельного виробництва Одеської державної академії будівництва та архітектури
29. **Колесник Олеся Володимирівна** – аспірант кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
30. **Коляда Тетяна Анатоліївна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
31. **Кузів Марія Василівна** – старший викладач Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
32. **Лебідь Вікторія Сергіївна** – аспірант Вінницького національного аграрного університету
33. **Лис Андрій Богданович** – аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
34. **Лоїк Галина Богданівна** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри документаційної інформатики Відокремленого підрозділу «Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтва»

35. **Макарчук Оксана Григорівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики та економічного аналізу Національного університету біоресурсів та природокористування України
36. **Марченко Катерина Сергіївна** – асистент кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету
37. **Мельниченко Роман Сергійович** – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка
38. **Менейлюк Олександр Іванович** – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри технології будівельного виробництва Одеської державної академії будівництва та архітектури
39. **Навроцька Тамара Анатоліївна** – старший викладач Національного транспортного університету
40. **Ніколаєва Софія Юріївна** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання іноземних мов Київського національного лінгвістичного університету
41. **Олейникова Олена Олексіївна** – старший викладач кафедри менеджменту Одеського національного політехнічного університету
42. **Павлюк Роман Олександрович** – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
43. **Паламарчук Лариса Борисівна** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченко
44. **Петровський Анатолій Францевич** – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри технології будівельного виробництва Одеської державної академії будівництва та архітектури
45. **Піддубний Олег Олександрович** – здобувач кафедри під'ємно-транспортних будівельних та дорожніх машин Одеської державної академії будівництва та архітектури
46. **Прутська Олена Олексіївна** – доктор економічних наук, професор Вінницького національного аграрного університету
47. **Радзімовська Оксана Віталіївна** – молодший науковий співробітник відділу професіології та психолого-педагогічної діагностики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України
48. **Романишина Оксана Ярославівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформатики і методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
49. **Стеблюк Наталія Федорівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпродзержинського державного технічного університету
50. **Тимошенко Вікторія Вікторівна** – аспірант лабораторії хімії та технології дисперсних надтвердих матеріалів Інституту надтвердих матеріалів імені В.М. Бакуля Національної академії наук України
51. **Філін Анна Олександрівна** – магістр Дніпродзержинського державного технічного університету
52. **Хохотва Олександр Петрович** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри екології та технології рослинних полімерів Національного технічного університету України «Київський політехнічного інститут»
53. **Цілинко Ірина Олександрівна** – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри практичної психології Херсонського державного університету
54. **Черепащук Лариса Анатоліївна** – аспірант кафедри під'ємно-транспортних будівельних та дорожніх машин Одеської державної академії будівництва та архітектури
55. **Щербина Богдан Сергійович** – магістр права, юрист ТОВ «НЬЮ ЛЕНД ГРУП»

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 8 (23) серпень, 2015 р.

Частина 1

Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко

Дизайн: А. Юдашкіна

Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 21.08.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 20,69. Тираж 100 прим.
Зам. 0815-32.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.